

OKTATÁSI
HIVATAL

NAT
2020

10

Irodalom

szöveggyűjtemény

IRODALOM
szöveggyűjtemény

10.

IRODALOM

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

10.

A kiadvány 2021. február 8-tól 2026. augusztus 31-ig tankönyvi engedélyt kapott a TKV/271-7/2021. számú határozattal.

A tankönyv megfelel a Kormány 5/2020 (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról megnevezésű jogszabály alapján készült Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára, továbbá a gimnáziumok 7–12. évfolyama számára megnevezésű kerettanterv magyar nyelv és irodalom tantárgy előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértő: Cserjés Katalin habil. Phd.

Tananyagfejlesztő: dr. Kiss Gabriella, Tankó Istvánné, Volant Vivien

Kerettantervi szakértő: dr. Kiss Gabriella

Szerkesztő: Sándor Csilla

Fedélterv: Borovi Dániel

Látvány és tipográfiai terv: Slezák Ilona

Fedélillusztráció: Barabás Miklós: Enyelgés, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, 1841

ISBN 978-615-6178-73-2

Oktatási Hivatal

1055 Budapest, Szalay utca 10–14.

Telefon: (+36-1) 374-2100

E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor elnök

Raktári szám: OH-MIR10SZ

Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Knausz Valéria

Nyomdai előkészítés: Diószegi Tamás, Visnyei Ottó László

Terjedelem: 26,46 (A/5) ív, tömeg: 557,89 gramm

1., javított kiadás, 2025

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.

Nyomta és kötötte

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

Kedves Pedagógusok és Diákok!

A Szöveggyűjtemény használatát szeretnénk néhány gondolattal segíteni.

Ez a szövegválogatás az Oktatási Hivatal kiadásában megjelent tizedikes irodalomkönyvekhez készült, és a magyar nyelv és irodalom kerettantervben megjelölt tananyagtartalomnak megfelelően felöleli a magyar és világirodalom műveinek bemutatását a reneszánsznak a reformációt magába foglaló korszakától a romantikáig. A Szöveggyűjtemény követi a tankönyvek felépítését, és a kötelezően előírt kerettantervi elvárásoknak megfelelően tartalmazza azokat a szövegeket, amelyek olvasása és ismerete elengedhetetlen a tananyag elmélyítéséhez.

A tanárok a kötelezően megtanítandó anyagrészek mellett kiegészítésképpen, az óraszám 20 százalékában mai magyar vagy világirodalmi anyagot tárgyalhatnak, esetleg teljesen más elképzelések alapján témákat beszélhetnek meg diákjaikkal, tanítványaik kedvenc olvasmányait elemezhetik, új szövegeket vihetnek be az órákra. De lehetőség van az itt felajánlott szemelvények közül is választani.

Mivel a két irodalomkönyv esetenként más-más ajánlott műveket említ és elemez, így természetesen nem kötelező a szöveggyűjtemény minden szemelvényét elolvasni, ismerni. A tartalomjegyzék végén jelöljük, hogy az adott művek melyik tankönyvhöz kapcsolódnak. (A tankönyvekben is megjelennek a kapcsolódó művek szöveggyűjteménybeli oldalszámai.)

A kötelező olvasmányok címeit kék színnel jelöltük. A gyűjtemény végén azokat a szavakat gyűjtöttük ki, amelyek kiejtésének megadásával könnyebbé válhat a tanulás. Fontos szempont volt, hogy a kötelező és az ajánlott olvasmányokon túl viszonylag kevés mű kerüljön be a szöveggyűjteménybe. Ezt nemcsak az óraszám indokolja, hanem az is, hogy lehetőséget kívántunk biztosítani a magyartanároknak tanulócsoportjaik felkészültsége, ízlése szerinti saját szövegválasztásra.

A szöveggyűjteményben egyes versek mellett QR-kódok is találhatóak, amelyek a Nemzeti Köznevelési Portál oldalát hívják be mobiltelefon segítségével. A Vers neked videókbán több mint ötven mű hallgatható meg színművészek előadásában.

Értő, figyelmes, örömteli olvasást kívánunk a Szöveggyűjtemény használóinak!

A tananyagfejlesztők

TARTALOM

I. A RENESZÁNSZ ÉS A REFORMÁCIÓ KORÁNAK IRODALMA

A REFORMÁCIÓ VALLÁSOS IRODALMA, AZ ANYANYELVŰ KULTÚRA SZÜLETÉSE

BIBLIAFORDÍTÁSOK

KÁROLI GÁSPÁR	
Szent Biblia fordítása	11
SYLVESTER JÁNOS	
Az magyar népnek	12
REMÉNYIK SÁNDOR	
A fordító	13

ZSOLTÁRFORDÍTÁSOK

SZENCZI MOLNÁR ALBERT	
XXIII. zsoltár	14
XLII. zsoltár	15
XC. zsoltár	16
KECSKEMÉTI VÉG MIHÁLY	
LV. zsoltár	17

HELTAI GÁSPÁR

Száz fabula [részletek]	19
[Az ebről és az konc húsról]	19
[A hollóról és a rókáról]	19
[A farkasról és a bárányról]	20

A REFORMÁCIÓ VILÁGI IRODALMA

HISTÓRIÁS ÉNEKEK

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN	
Eger vár viadaljáról való ének	
[részletek]	21

SZÉPHISTÓRIÁK

GYERGYAI (GERGEI) ALBERT	
História egy Árgirus nevű királyfiról	
és egy tündér szűz leányról	
[részletek]	28

A REGÉNY SZÜLETÉSE

MIGUEL DE CERVANTES	
SAAVEDRA	
Don Quijote [részletek]	33

LÍRA A REFORMÁCIÓ KORÁBAN

BORNEMISZA PÉTER	
Síralmas énnéköm...	38
BALASSI BÁLINT	
Hogy Júliára találá,	
így köszöne neki	39
Júliát hasonlítja a szerelemhez,	
mely hasonlatosságot	
a Júlia dicséretén kezd el	39
Kiben az kesergő Céliáról ír	41
Egy katonaének	41
Borívóknak való	42
Ó én édes hazám,	
te jó Magyarország...	43
Adj már csendességet...	45
42. zsoltár	46
51. zsoltár	48
Kiben bűne bocsánatáért	
könyörgött akkor, hogy	
házasodni szándékozott	50
WILLIAM SHAKESPEARE	
Szonettek	53
[XII. szonett]	53
[LXXV. szonett]	53

II. A BAROKK ÉS A ROKOKÓ IRODALMA

HEINRICH WÖLFFLIN	
Művészettörténeti	
alapfogalmak	54

VITAIRATOK, VALLÁSOS ÉRTEKEZÉSEK – A KATOLIKUS MEGÚJULÁS

PÁZMÁNY PÉTER	
Egy keresztyén prédikátortul	
S. T. D. P. P. az kassai	
nevezetes tanítóhoz,	
Alvinci Péter uramhoz	
íratott öt szép levél	56

BAROKK EPOSZ

ZRÍNYI MIKLÓS	
Szigeti veszedelem [részletek]	58

Ne bánts d a magyart. Az török áfium ellen való orvosság [részlet]	74
---	----

LEVÉL

MIKES KELEMEN	
Törökországi levelek [részletek]	76
[1.]	76
[37.]	77
[73.]	79
[112.]	81

TUDOMÁNYOS ÉLET

APÁCZAI CSERE JÁNOS	
Magyar Encyclopaedia [részlet]	82
Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról és a magyaroknál való barbár állapotuk okairól [részlet]	82

A KURUC KOR LÍRÁJA

Rákóczi-nóta	84
Őszi harmat után...	85
Buga Jakab éneke	86
Csínom Palkó	87
Erdélyi hajdútánc	90

III. A FELVILÁGOSODÁS IRODALMA

AZ EURÓPAI FELVILÁGOSODÁS

JONATHAN SWIFT	
Gulliver utazásai [részletek]	93
VOLTAIRE	
Candide [részletek]	96
JEAN-JACQUES ROUSSEAU	
Értekezés az emberi egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól [részletek]	102
JOHANN GOTTFRIED HERDER	
Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról [részletek]	104
NICOLAS BOILEAU-DESPRÉAUX	
Ars poetica [részlet]	105
JOHANN WOLFGANG VON GOETHE	
Faust I. [részletek]	106
Vándor éji dala	112
A Tündérkirály	113

ROBERT BURNS	
John Anderson	114
Falusi randevú	114
Korai még a konty nekem	115

WILLIAM BLAKE	
A tigris	115
A bárány	116

IV. A FELVILÁGOSODÁS KORÁNAK MAGYAR IRODALMA

ROKOKÓ, KLASSZICIZMUS ÉS SZENTIMENTALIZMUS

KAZINCZY FERENC	
Fogságom naplója [részletek]	117
Tövisék és virágok [részletek]	119
KÁRMÁN JÓZSEF	
Fanni hagyományai [részletek]	120
A nemzet csinosodása [részlet]	125
CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY	
Dorottya vagyis a dámák diadalma a fárságon [részletek]	126
Az estve	133
A boldogság	135
Tartózkodó kérelem	136
Szerелеmdal a csikóbőrös kulacshoz	136
A Reményhez	138
A Magánossághoz	139
Szegény Zsuzsi, a táborozáskor	141
Az én poézisom természete	142
A feredés	143
Az anakreoni versek	146
A tihanyi Ekhóhoz	146
A vidám természetű poéta	149
Jövendölés az első iskoláról a Somogyban	151
Az ember, a poézis első tárgya	152

V. KLASSZICIZMUS ÉS KORA ROMANTIKA A MAGYAR IRODALOMBAN

BERZSENYI DÁNIEL	
Osztályrészem	153
Levéltörédék barátnémhoz	154

A közelítő tél	155
A magyarokhoz (I.)	156
A magyarokhoz (II.)	158
Horác	159
Vitkovics Mihályhoz	160
Búcsúzás Kemenes-aljától	163
Napóleonhoz	164
Foházkodás	165

KISFALUDY KÁROLY

Mohács [részlet]	166
Szülőföldem szép határa!	168

KÖLCSEY FERENC

Himnusz	169
Vanitatum vanitas	170
Zrínyi dala	171
Zrínyi második éneke	172
Bordal	173
Csolnakon	174
Nemzeti hagyományok [részletek]	175
Parainesis Kölcsey Kálmánhoz [részletek]	176
Mohács [részletek]	179

DÉRYNÉ SZÉPPATAKI RÓZA

Déryné emlékezései [részletek]	180
--------------------------------------	-----

VI. A ROMANTIKA IRODALMA

AZ ANGOLSZÁSZ ROMANTIKA

LORD GEORGE GORDON

BYRON	
Don Juan [részlet]	182

SIR WALTER SCOTT

Ivanhoe [részlet]	185
-------------------------	-----

EDGAR ALLAN POE

A Morgue utcai kettős gyilkosság [részlet]	187
A holló	190

A FRANCIA ROMANTIKA

VICTOR HUGO

A párizsi Notre-Dame [részletek] ...	193
--------------------------------------	-----

A NÉMET ROMANTIKA

FRIEDRICH SCHLEGEL

116. Athenäum-töredék [részlet] ...	196
-------------------------------------	-----

HEINRICH HEINE

Loreley	197
A dal szárnyára veszlek	198
Memento	198

AZ OROSZ ROMANTIKA

ALEXANDR SZERGEJEVICS

PUSKIN	
Anyegin [részletek]	199

A LENGYEL ROMANTIKA

ADAM MICKIEWICZ

A lengyel anyához	203
-------------------------	-----

VII. A MAGYAR ROMANTIKA IRODALMA

ÉLETMŰVEK A MAGYAR ROMANTIKA IRODALMÁBÓL

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Zalán futása [részlet]	204
Szózat	207
Gondolatok a könyvtárban	208
A merengőhöz	211
Az emberek	212
Előszó	214
A vén cigány	214
Magyarország címere	215
Virág és pillangó	216
Liszt Ferenchez	216
Az élő szobor	218
Ábránd	219
Fóti dal	219

PETŐFI SÁNDOR

A négyökrös szekér	222
A bánat? egy nagy oceán	223
A természet vadvirága	223
Fa lesznek, ha... ..	224
Reszket a bokor, mert... ..	224
Minek nevezelek?	225
Egy gondolat bánt engemet	226
A pusztá, télen	227
Kiskunság	229
A XIX. század költői	232
Fekete-piros dal	233
Hortobágyi kocsmárosné	234
Isten csodája	235
A virágnak megtiltani nem lehet ...	236

Szeget szeggel	236
Csokonai	238
Megy a juhász számaron	238
Szeptember végén	239
Beszél a fákkal a bús őszi szél	240
Szabadság, szerelem	240
Európa csendes, újra csendes	241
Levél Várady Antalhoz	242
Pacsirtaszót hallok megint	243
A helység kalapácsa [részletek]	244
Az apostol [részlet]	255
Úti levelek [részletek]	264

JÓKAI MÓR

A tengerszem tündére	267
A huszti beteglátogatók	276
Az arany ember [részletek]	278
A köszívű ember fiai [részletek]	280

TUDOMÁNYOS ÉLET A ROMANTIKA KORÁBAN

ERDÉLYI JÁNOS A magyar népdalok [részlet]	290
BAJZA JÓZSEF Dramaturgiai és logikai leckék [részlet]	294

FORRÁSJEGYZÉK	295
-------------------------	-----

Csak az IRODALOM 10. című tankönyvhöz tartozó szövegek

Szenczi Molnár Albert: 23. zsoltár, 90. zsoltár
 Kecskeméti Vég Mihály: 55. zsoltár
 Mikes Kelemen: 73. levél
 A kuruc kor lírája: Buga Jakab éneke, Csínom Palkó, Erdélyi hajdútánc
 Robert Burns: Korai még a konty nekem
 Csokonai Vitéz Mihály: Az ember, a poézis első tárgya
 Déryné Széppataki Róza: Déryné emlékezései
 Friedrich Schlegel: 116. Athenäum-töredék [részlet]

I. A RENESZÁNSZ IRODALMA

KÁROLI GÁSPÁR

(1529?–1592)

Szent Biblia fordítása

[részlet]

János evangéliuma

1. fejezet

Az örökkévaló Ige testté lett

Kezdetben vala az Íge, és az Íge vala az Istennél, és Isten vala az Íge. Ez kezdetben az Istennél vala. Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, a mi lett. Ő benne vala az élet, és az élet vala az emberek világossága; és a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt. Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János. Ez jött tanúbizonysággul, hogy bizonytságot tegyen a világosságról, hogy mindenki higgyen ő általa. Nem ő vala a világosság, hanem jött, hogy bizonytságot tegyen a világosságról. Az igazi világosság eljött volt mára világba, a mely megvilágosít minden embert. A világban volt és a világ általa lett, de a világ nem ismerte meg őt. Az övéi közé jöve, és az övéi nem fogadák be őt. Valakik pedig befogadák őt, hatalmat ada azoknak, hogy Isten fiaivá legyenek, azoknak, a kik az ő nevében hisznek; a kik nem vérből, sem a testnek akaratából, sem a férfiúnak indulatjából, hanem Istentől születtek. És az Íge testté lett és lakozék mi közöttünk (és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét), a ki teljes vala kegyelemmel és igazsággal. János bizonytságot tett ő róla, és kiáltott, mondván: Ez vala, a kiről mondám: A ki utánam jő, előttem lett, mert előbb volt nálamnál. És az ő teljességéből vettünk mindnyájan kegyelmet is kegyelemért. Mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem pedig és az igazság Jézus Krisztus által lett. Az Istent soha senki nem látta; az egyszülött Fiú, a ki az Atya kebelében van, az jelentette ki őt.

Revideált Károli Biblia

SYLVESTER JÁNOS (1504?–1551)

Az magyar nípnek¹

Próféták által szolt rígen néked az Isten,
 Az kit ígért, imé vígre megadta fiát.
 Buzgó lílekvel szól most es néked ez által,
 Kit hagyja, hogy hallgass, kit hagyja, hogy te kövess.
 Néked azírt ez lűn prófétád, doctorod ez lűn,
 Mestered ez most es, mellyet az Isten ada.
 Ez próféta szavát hallgasd, mert tíged az Isten
 Elveszt, és nyomos² itt nem lehet az te neved.
 Itt ez írásban szól mostan es néked ez által,
 Hűtre hiú³ mind, hogy senki se mentse magát.
 Az ki zsidóúl és görögűl és vígre diákul
 Szól vala rígen, szól néked az itt magyarul:
 Minden nípnek az ű nyelvin, hogy minden az Isten
 Törvényinn iljen, minden imádja nevit.
 Itt vagyon az rejtek kincs, itt vagyon az kifolyó víz,
 Itt vagyon az tudomány, melly örök íletet ad.
 Lelki kenyír vagyon itt, mellyben mikor íszel, örökké
 Ílsz, melly az mennyből szálla, halálra mene.
 Az ki teremt tíged, megvált, örök íletet es ad
 Ez szent által: nincs több bizodalma⁴ azírt.
 Ennek azírt szolgálj mindenkor tiszta szüedvel,
 Ennek mindenkor tígy igaz áldozatot.
 Tígedet ez hozzá viszen és nem hágy, mikor így mond:
 Bódogok, eljövetek, vesszetek el, gonoszok.

1541

1 níp: nép; Sylvester János Szinyérváralján született 1504 körül; innen hozta magával szamosháti í-ző nyelvjá-rását is

2 nyomos: tartós, maradandó

3 hűtre hiú: hitre hív mindenkit

4 nincs több bizodalma: senki másban nem bízhat

REMÉNYIK SÁNDOR

(1890–1941)

A fordító

VERS
NEKED

Károli Gáspár emlékezetének

Alkotni könnyebb: a szellem szabad,
A képzelet csaponghat szerteszt,
Belekaphat a felhők üstökébe,
Felszánthatja a tenger fenekét,
Virágmaggal eget-földet bevethet,
Törvényre teszi a játszi kedvet,
Zászlóvá a szeszélyt, mely lengve lázad,
S vakmerőn méri Istenhez magát...
Az alkotás jaj, kísértetbe is visz.
A fordítás, a fordítás – alázat.
Fordítani annyit tesz, mint meghajolni,
Fordítani annyit tesz, mint kötve lenni,
Valaki mást, nagyobbbat átkarolva
Félig őt vinni, félig vele menni.
Az, kinek szellemét ma körülálljuk,
A Legnagyobb fordítója volt,
A Kijelentés ősbetűire
Alázatos nagy gonddal ráhajolt.
Látom: előtte türelem-szövétnek,
Körül a munka nehéz árnyai:
Az Igének keres magyar igéket.
Látom, hogy küzd: az érdes szittya nyelv
Megcsendíti-e Isten szép szavát?
És látom: győz, érdes beszédinek
Szálló századok adnak patinát.
Ő, be nagyon kötve van Jézusához,
Félig ő viszi, félig Jézus őt.
Mígnem Vizsolyban végül megpihennek,
Együtt érve el egy honi tetőt.
Amíg mennek, a kemény fordítónak
Tán verejtéke, tán vére is hull,
De türelmén és alázatán által
Az örök Isten beszél – magyarul.

Kolozsvár, 1929. március 12.

SZENCZI MOLNÁR ALBERT

(1574–1634)

XXIII. zsoltár

Hálaadása Dávidnak az Istennek reá gondviselésiért és táplálásáért

1

Az Úr énnékem őriző pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom,
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet,
És szép kies folyóvízre legeltet.
Lelkemet megnyugotja szent nevében,
És vezérl engem igaz ösvényében.

2

Ha az halál árnyékában járnék is,
De nem félnék még ő setét völgyén is:
Mert mindenütt te jelen vagy énvelem,
Vessződ és botod megvigasztal engem,
És nékem az én ellenségim ellen
Asztalt készítesz, eledelt adsz bőven.

3

Az én fejemet megkenöd olajjal,
És engemet itatsz teljes pohárral,
Jóvoltod, kegyességed környülveszen,
És követ engem egész életemben,
Az Úr énnékem megengedi nyilván,
Hogy mind éltiglen lakjam ő házában.

1607

XLII. zsoltár

Különb-különb panaszai Dávidnak

VERS
NEKED

1

Mint az szép híves patakra
Az szarvas kívánczik,
Lelkem úgy óhajt Uramra,
És hozzá fohászkodik.
Tehozzád, én Istenem
Szomjúhozik én lelkem,
Vajon színed eleiben
Mikor jutok, élő Isten?

2

Könnyhullatásim énnékem
Kenyerem éjjel-nappal,
Midőn azt kérdik éntőlem:
Hol Istened, kit vártál?
Ezen lelkem kiontom,
És házadat óhajtom,
Hol az hivek seregiben
Örvendek szép éneklésben.

3

Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bízzál Istenben, s nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Midőn hozzám orcáját
Nyújtja szabadítását.
Óh, én kegyelmes Istenem,
Melly igen kesereg lelkem!

4

Mert terólad emlékezem
Ez Jordánnak földjéről,
Szent helyedre igyekezem
Ez Hermon kis hegy mellől.
Mélység kiált mélséget,
Midőn én fejem felett
Az sok sebes víz megindol,
Mint egy erős hab, megzúdol.

5

Sebessége árvizednek
És az nagy zúgó habok:
Énrajtam összeütköznek,
Mégis hozzád óhajtok,
Mert úgy megtartasz nappal,
Hogy éjjel vigassággal
Dicséreteket éneklek
Néked, erős őrizőmnnek.

6

Mondván: Isten én köszálam,
Mire felejtesz így el?
Ellenségim vadnak rajtam,
Gyászban járok veszéllel,
Mert az ő hamis nyelvek
Csontaimban megsértnek,
Mert így bosszontnak ellened:
Lássuk, hol vagyon Istened.

7

Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bízzál Istenben: Nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Ki nékem szemlátomást
Nyújt kedves szabadulást,
Nyilván megmutatja nékem,
Hogy csak ő az én Istenem.

XC. zsoltár

Tanúság ez életnek meggondolatjáról

1

Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak.
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva;
Te voltál és te vagy, erős Isten,
És te megmaradsz minden időben.

2

Az embereket te meg hagyod halni,
És ezt mondod az emberi nemzetnek:
Legyetek porrá, kik porból löttetek,
Mert ezer esztendő előtted anni,
Mint az tegnapnak ő elmúlása
És egy éjnek rövid vigyázása.

3

Kimúlni hagyod őket olly hirtelen,
Mint az álom, melly elmúlik azontól,
Mihelt az ember fölserken álmából,
És mint az zöld füvecske az mezőben,
Azmelly nagy hamarsággal elhervad,
Reggel virágzik s' estve megszárad.

4

Midőn, Uram, haragodban versz minket,
Ottan meghalunk és földre leesünk,
Az te kemény haragodtól rettegünk,
Hogyha megtekinted nagy bűneinket,
Titkos vétünkét ha előhozod,
És színed eleiben állatod.

5

Haragod miatt napja életünknek
Menten elmúlik olly hirtelenséggel,
Mint az mondott szót elragadja az szél.
Az mi napink, kiket nekünk engedtek,
Mintegy hetven esztendei idő,
Hogyha több, tehát nyolcvan esztendő.

6

És ha kedves volt is valamennyére,
De többire volt munka és fájdalom,
Elkél éltünknek minden ékessége,
Elmúlik, mint az árnyék és az álom.
De ki érti az te haragodat?
Csak az, azki féli hatalmadat.

7

Taníts meg azért minket kegyelmessen,
Hogy rövid voltát életünknek értsük,
És eszességgel magunkat viseljük.
Óh, Úr Isten, fordulj hozzánk ismétlen!
Mig hagyod, hogy éltünk nyomorogjon?
Könyörülj már az te szolgálidon!

8

Tölts bé minket reggel nagy irgalmaddal,
Hogy jókedvvel vigyük véghez éltünket,
Ne terhelteessünk szorgalmatossággal.
Vigasztalj minket, és adj könnyebbiséget,
És haragodat fordítsd el rólunk,
Mellyel régulta ostoroztatunk.

9

Szolgáidon láttassad dolgaidat,
Dicsőségedet ezeknek fiain,
Add értenünk fölséges hatalmadat:
Mi kegyes Urunk, óh, irgalmas Isten!
Minden dolgunkat bírjad, forgassad,
Kezeink munkáit igazgassad.

KECSKEMÉTI VÉG MIHÁLY

(16. század)

LV. zsoltár

Mikoron Dávid nagy búsultában,
Baráti miatt volna bánatban,
Panaszolkodván nagy haragjában,
Ilyen könyörgést kezdte ő magában.

Istenem Uram! kérlek tégedet,
Fordítsad reám szent szemeidet,
Nagy szükségemben ne hagyj engemet,
Mert megemésztí nagy bánat szívemet.

Csak rívak-sívok nagy nyavalyámban,
Elfogyatkoztam gondolatimban,
Megkeseredtem nagy búsultomban,
Ellenségemre való haragomban.

Hogyha énnékem szárnyam lett volna,
Mint az galamb, elröpültem volna.
Hogyha az Isten engedte volna,
Innét én régen elfutottam volna.

Akarok inkább pusztában laknom,
Vadon erdőben széjjelbujdosnom;
Hogynemmint azok között lakoznom,
Kik igazságot nem hagynak szóllanom.

Éjjel és nappal azon forgódnak¹,
Engem mi módon megfoghassanak,
Beszédem miatt vádolhassanak,
Hogy fogságomon ők vigadhassanak.

Látod, jó Uram, álnok szívüket,
Csak szembe való szép beszédekét,
De zabolázd meg az ő nyelveket,
Ne tapodják le híremet, nevemet.

Ugyan szememmel jól látom őket,
Énreám való gyűlölségeket.
Fülemmel hallok káromlásokat,
Igazság ellen feltámadásokat.

Egész ez város rakva haraggal,
Egymásra való nagy bosszúsággal,
Elhíresedett az gazdagsággal,
Hozzá fogható nincsen álnoksággal.

Gyakorta köztök gyűlések vagynak,
Özvegyek, árvák nagy bosszút vallnak,
Isten szavával ők nem gondolnak,
Mert jószágukban felfuvalkodtanak.

Keserűségem ennyi nem volna,
Ha ellenségtől nyavalyám volna,
Bizony könnyebben szenvedtem volna,
Magamat attól megóhattam volna.

Én barátomnak az kit vélek volt,
Nagy nyájasságom kivel együtt volt,
Jó hírem nevem, tisztességem volt,
Fő ellenségem, most látom, hogy az volt.

Csuda szerelmét én hozzám láttam,
Kivel sokáig mind együtt laktam,
Az Istent véle együtt szolgáltam,
Ily álnokságát soha nem gondoltam.

Keserű halál szálljon fejére,
Ellenségemnek ítéletére.
Álnokságának büntetésére,
Hitetlenségnek kijelentésére.

¹ forgódnak: forgolódnak

Én pedig, Uram, hozzád kiáltok,
Reggel és délből, estve könyörgök,
Megszabadulást tőled várok,
Az ellenségtől mert igen tartok.

Megszegték ezek esküvéseket,
Régen elhagyták az ő hűtöket²,
Nem hiszem immár egy beszédekét,
Mert megpróbáltam hitetlenségeket.

Ezeknek szájok zsírosb az vajnál,
Síkossb ajakok az faolajnál,
Élesb az nyelvek az éles kardnál,
Szájokban nincsen egyéb álnokságnál.

Te azért lelkem, gondolatodat,
Istenben vessed bizodalmatod,
Rólad elvész minden terhedet,
És meghallgatja te könyörgésedet.

Igaz vagy Uram, ítéletedben,
A vérszopókat ő idejében,
Te meg nem áldod szerencséjében,
Hosszú életek nem leszen ez földön.

Az igazakat te mind megtartod,
Az kegyeseket megoltalmazod.
Az szegényeket felmagasztalod,
Az kevélyeket aláhajigálod.

Ha egy kevésbé megkeserítéd,
Az égő tűzben el-bétaszítod,
Nagy hamarsággal onnét kivonszod,
Nagy tisztességre ismét felemeled.

Szent Dávid írta zsoltárkönyvében,
Ötvenötödik dicsíretiben,
Melyből az hívek keserűségben,
Vigasztalásért szörzék³ így énekben.

1561–1567 között

² hűtököt: hitüket

³ szörzék: szerzék, szerezték

HELTAI GÁSPÁR

(1510?–1574?)

Száz fabula

[részletek]

Az ebről és az konc húsról¹

Egy eb szerencsére találta egy szép konc húst. Azt szájába vévén, által kezde úszni egy folyóvízen. Midőn a vízbe tekénte, látá, hát egy szép konc hús vala a vízben: maga nem hús vala, hanem a szájabeli konc húsnak az árnyéka. És mikoron az árnyék után kapna a vízbe, kiesék a konc hús a szájából és a víz alávivé, és eképpen megcsalatkozáék az eb és bánkódván kiméne a partra.

Értelme

E fabula megjelenti, minemű természetűek legyenek a telhetetlenek, hogy nem tudnak megelégedni az Isten adta javaival, hanem ide s tova kapván a más ember marháját vadásszák és magoknak igyekeznek koporítani.² De az Istennek akaratjából azt is elvesztik, ami azelőtt nálok volt.

A hollóról és a rókáról

Egy holló egy igen szép darab sajtot ragada egy ablakból, és felröpküle egy magas fára véle. Látván azt egy róka, igen kezdé a sajtot kívánni. És a fa alá méne, és szólni kezde a hollónak, és igen dicsírni, mondván: „Ó, te holló, nemes madár vagy! Nincsen tenéked mása. Szép tollaid vannak, fénese, melyekkel semmi bársony nem ér; csak hogy szavad szép volna, teremthöz hasonló. Hiszem is, hogy szép szavad legyen, de nem hallottam.” A holló igen örüle e dicsíretnek, és elhívé magát;³ és hogy szép szavát megjelentené a rókának, felfuvalá a torkát, és kinyútá a nyakát, hogy ugyan öregén szólhatna. És midőn a száját megnyitná, kiesék a sajt a szájából. És ottan elragadá a róka a sajtot, és elkezdé menni véle. Ottan elszomorkodék a holló, értvén, hogy a róka a jó sajtot tötte volna a szép dicsíreti orációt.⁴

Értelme

Vedd eszedbe magadat! Ha az Isten bölcs: tehát tudta, mint kellett teremteni tégedet, és művel ajándékozni. Avval elégedjél meg. Ne keress hiábavaló dücsőséget és dicsíretet. Megnézd a lábodnak kaptáját;⁵ ne kívánj nagyobb sarut. Mert azok, kik igen dicsírnek tégedet, nem szeretnek; és ha lehet, bizony meglátják, ha a sajtot kikaphatják szájadból. Ártalmas állat nincsen hipokritánál⁶ és hízelködénél.

1 konc hús: csonton lévő bőrös hús

2 koporítani: megkaparintani, megszerezni

3 elhívé magát: elbízta magát

4 dicsíreti oráció: dicséret, hízelgő beszéd

5 lábodnak kaptáját: itt: láb méret

6 hipokrita: álszent, képmutató

A farkasról és a bárányról

Egy farkas, igen szomjú, elméne innya a patakra. Midőn ijutt volna, alátekénte a patakon nagy messze, és láta ott egy báránt, hogy innék a patakból. Alásiete ez okaért a bárányhoz, és mondá annak: „Miért zavarod fel a vizet énnékem? Miért nem hagysz innom?” Mondá a nyavalyás bárány: „Hogy zavaríthattam volna fel a vizet tenéked, holott ide alá ittam legyen: te kedig⁷ tova fel, honnég⁸ aláfolj ide a víz.” Mondá a farkas: „Micsoda? Lám, szömbe mersz szökni⁹ velem! Miért szidogatsz?” Mondá a bárány: „Jaj, nem szidlak, jó uram.” Mondá a farkas: „Mind te, mind szüleid és minden nemzedet¹⁰ ellenségim voltak énnékem. Az apád is ugyanezen bosszúságot művelé rajtam hat hónappal ezelőtt.” Mondá a bárány: „E világon sem voltam én akkor.” Mondá tovább a farkas: „Mindenütt csak kárt tész. Vetésemet sem tarthatom meg miattad, mert mindenütt elragod.” Felelé a bárány: „Hogyhogy rághatom el vetésedet, holott nincsen fogam?” Megbúsulván¹¹ a farkas, mondá: „Pokol érne okadásoddal¹². Bezzek megfüzetsz.” És ottan megfojtá s megövé.

Értelme

E fabulával írta meg Ezópus e világi dúsoknak¹³ és kegyetleneknek hamisságát és kegyetlenségét, hogy nem gondolván sem az Istennel, sem annak igazságával, a szegény ártatlanokat minden ok nélkül megnyomorítják. Dühös nevet költnek az ebnek, csak hogy megölhessék. Vagy ötte meg a hájat, avagy nem, de pálcát keresnek neki. Ugyan bűnes a csörc¹⁴, vagy vétkezett a szegény ember, avagy nem. Pauper ubique iacet.¹⁵ Jaj e nagy hamisságnak!

1566

-
- 7 kedig: pedig
 - 8 honnég: ahonnan
 - 9 szömbeszökik: ellenkezik
 - 10 nemzedet: itt: nemzetséged, rokonaidd
 - 11 megbúsulván: feldühödött
 - 12 okadásoddal: indokoddal
 - 13 dúsoknak: gazdagoknak
 - 14 csörc: csősz, őr
 - 15 pauper ubique iacet: a szegény (ember) mindenütt tehetetlen

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN (1505 k.–1556)

Eger vár viadaljáról való ének [részletek]

Harmadik rész

[...]

Elvégezvén első nagy ostrom után,
Kilső¹ várba méne Mecskei István²,
Pető Gáspár³ helyére ott bállván,
Mert Pető sebben fekszik az ő ágyán.

Gondolák basák, levelet írnak
Utóssó napján az Szent Mihál hónap⁴.
Sári Andrást az bánokhoz⁵ bocsáták,
Őket kérik, hogy az várat megadnák.

Igen hamar az várba béereszték,
De az levelet tőle el sem vevék,
Felét véle levélnek megétették,
Felét véle ottan megégettették,

Setét tömlöcbe vasazván vettették.
Az szabadulás után megkérdeték,
Levelekben mi volt, tőle megérték.
Basák között ezt írta az Arszlán bék⁶:

Hogy az várat az császárnak megadnák,
Jó Losonczi halálát ne gondolnák,
Mert ő maga nagy okot adott annak,
Bátor pusztasága légyen az várnak.

1 kilső: külső; a külső vár egy védelmi rendszer volt, a várhoz csak ezen át, ennek elfoglalásával lehetett eljutni

2 Mecskei István: magyar földbirtokos, az egeri vár várnagya, a várkapitány, Dobó István helyettese

3 Pető Gáspár: magyar nemes, katona, végvári vitéz. Eger ostromakor főhadnagy

4 Szent Mihál hónap: Szent Mihály hava, szeptember

5 bánok: a középkori magyar királyság széles jogkörrel és területi hatalommal rendelkező tisztviselői az ország déli területein

6 bék: bég, török tisztség; magasabb katonai és hivatali rangú személy

Az várból bátor mindent kivigyenek,
Ő magok es nagy békével mennyenek,
Nagyobb bizonságért zálagul vennék,
Ő maga Arslán bék fogva tartatnék.

Lám, annak felette bék aszt fogadja:
Az császár hadát onnat kiindíttya
Három mélföldre vissza kiszállíttya,
Az fölött⁷ őket megajándékozza.

„Látom, értöm jó vitéz voltotokat,
Ne vesszéstök benn ti magatokat,
Mert az császár mely várat megszállattat,
Aszt megveszi, mindent ott levágattat.”

Ím, az palotákat meg lönni kezdék,
Holott szegén egri bírót ellövék,
András deák holtig ott jól forgódék,
Vitézőkbe sok ott megsebesödék.

Az ostromoknak utánna történék,
Gyalog hadnagya az Serédi Györgynek
Hegedős István helyébe Kendinek,
Ez sem lőn hív szolgálja vég Egörnek.

Terekek⁸ szünetlen övöltnek vala,
Nagy sokféle nyelven beszélnek vala:
Magyarul, németül, tótul, olaszul,
Lengyelül, deákul és vad oláhul.

Ol szép beszéddel övöltik, aszt mongyák:
Császár, basák hitökre aszt fogaggyák,
Egröt az császár kezében ha aggyák,
Őket nagy békével el-kibocsátják.

Kis likacskán István hallgattya vala,
Egynéhány barátival titkon szóla,
Sokat ő melléje már hajtott vala,
Egröt elveszteni akarja vala.

⁷ az fölött: azon felül, továbbá

⁸ terekek: törökök

Szólla Hegedős István feleinek:
 Dobó Istvántúl ostrompénzt kérnének,
 Ha nem adna, várból ők kimennének,
 Mert nám⁹ az terekök¹⁰ jót beszéllének.

Azt hamar Dobó, Mecskei megtudák,
 Az több hadnagyokat hamar hívaták,
 Hegedős Istvánt hívaták, megfogák,
 Csöpögeték, erősen megvallaták.

Parancsolának, hogy felakasztanak,
 Vár piacán három fát állatának,
 Nyelve vallása szerint felakaszták.
 Az párttartók fülöket mind lecsapák.

[...]

Terek álnokságát vitézők láták,
 Orvosságot arra es gondolának:
 Az fák meggyújtására alkotának,
 Apró tonnákban sindölfoltot¹¹ rakának.

Azt vitéz jó Gergely deák gondolá,
 Az tonnákba aprópuskát¹² béraka,
 Búzakévéket es sokat hozata,
 Kénkövel, szurokkal, faggyúval megontá.

Szalonnaremekeket kihányának,
 Közösleg szalmát, kévét kihányának,
 Darab hájakat, tonnákat hányának,
 Rakás fa közé gyújtva kihányának.

Immár meggyúlt az rakás fa árokba,
 Terekek vannak sokan megoltásba,
 Aprópuskák kisülének tonnákba,
 Terekek ámultak, futnak az sáncba.

9 nám: lám

10 terekök: törökök

11 apró tonnákban sindölfoltot rakának: apró hordókba (régiesen tonnákba) zsindelyt (tetőfedésre használt gyúlékony falemez) raknak, ezt hajítják a támadók közé a várból

12 aprópuskát: lőporral töltött agyagolyót

Ott azon bástyára pogán terek
Kétfelől es álgút szegézének,
Egyfelől kőfalban sokat törének,
Hogy másfelől hozzá nem férhetének.

Igen szép álgút ásással hozának,
Szintén árok szélére azt állaták,
De azzal es semmit nem árthatának,
Mert belől nagy töltése az bástyának.

Serén vala Gergely deák dolgába,
Hordót, kereket ő hamar hozata,
Kerek küllőit deszkával burítá,
Töltött puskákat beléje alkota.

Talám ily fortélt kevés embör látott,
Gergely deák mint szörzé ez bölcs dolgot,
Puskákkal, szakállasokkal nagy hordót
Tölte forgácsval, kénkőt, faggyút, szurkot.

Ezt nehezen az bástyára tolyatá,
Felgyújtatá, árokban taszítottá,
Hordó, kerék fut széllel az árokba,
Az terekök vesznek, futnak az sáncba.

Nám, az puskák, szakállasok ropognak,
Sokan az terek földre burulnak,
Csudálkoznak, mongyák Isten haragjának,
Csak az ő bölcseségének, hatalmának.

[...]

Negyed és utóssó része

[...]

Szegén Mecskei István felkészüle,
Szép asszonytársához hazaeredé,
Várkon¹³ nevő faluban ő béére,
Útra való segítségöt ott kére.

Nagy vakmerő pórok feltámadának,
Segétségöt utára sem adának,
Sőt fegyverekkel ellene állának,
Egy fejszével őt homlokba találák.

Azomba két dárdával általüték,
Ez nemes vitézt ott hamar megölék,
Mellette kik valának, elkergeték,
Az gyilkosok magokat elenyészték.

Gongya lőn erre jó Gergöly deáknak,
Halálájért jó Mecskei Istvánnak
Nagy siralmat szörze várkoni póroknak,
De gyilkosok kézbe nem akadának.

Halálát kegyelmes király ohítá,
Az jó pispök oly igen száná-báná,
Az nagy hadtúl lám az Isten megtartá,
Mely rossz helyen mint történék halála.

Az testét egy káptalamba¹⁴ iktaták,
Az szöpösi¹⁵ Szent Mártomba felhozák,
Édös atyafiai takaríták,
Asszonfeleségének hírré adák.

Dobó István nemes vitéz hogy hallá,
Ő szerelmes társát igen ohajtá,
Véle egyessége eszébe juta,
Együtt véle tisztességgel szolgálta.

13 Várkon: Sajóvárkony

14 káptalamba: káptalanba (kutatások szerint Mecskei Istvánt Szepeskáptalanban temették el)

15 szöpösi: szepesi

Nagy sok jó adassék memből Dobónak,
 Lelke mennyországba Mecskei Istvánnak,
 Az új tiszten vitéz Gergely deáknak,
 Jó Pető Gáspárnak, Zoltai Istvánnak,

Az Figedi Jánosnak, hadnagyoknak,
 Az főuraimnak és katonáknak,
 Gyalog hadnagyoknak, jó drabantoknak¹⁶,
 Sok jó adassék kicsinnek és nagynak.

Kik hívön szolgálátok Egör várba,
 Kevélségbe és felfúalkodásba
 Ne essetök, légyetök hallgatásba,
 Az Úristennek nagy hálaadásba.

Szálláskoron ki nagy sok viadalba
 Titöket megtarta jó szerencsába¹⁷,
 Ne légyetök ti hálaadatlanágba,
 Kiért végre jussatok mennyországba.

Erre gondot vitézők nem viseltök,
 Ő jóvoltát ti ha elfeeditök,
 Igéjét, beszédét ha nem vesztök,
 Visszahallván külömben ti értitök.

Régen ó tervénben sok fejedelmek,
 Csak mi időnkben es sok jelös népek
 Saul¹⁸ mógygyára sokan elveszének,
 Hogy az egy Úristentől nem féltenek.

Noha kegyetlenséggel cselekköttök,
 Szükségtökben hozzá se ivölcsetök,
 Mert talám ő nem leszön segétségtök,
 Az sokáért memből kirekesztettök.

16 drabantoknak: gyalogos katonáknak

17 szerencsába: szerencsében

18 Saul: Izrael első királya volt, többször ellenszegült Isten akaratának, elfordult tőle, ezért elveszítette királyságát, becsületét

Isten lássa javával királyunkat,
 Ferdinánd királynak¹⁹ kegyelmes voltát,
 Oltalmazhassa nagy bölcsen országát,
 Békében tarthassa alatta valókat.

Isten éltesse király udvarában
 Oláh Miklós²⁰ érsököt jó szándékban,
 Sok szegén magyarnak táplálásában,
 Őfelségénél minden jó szavában.

Jó válasszal hamar elmeheessenek,
 Mert sokan megfogyatkoznak, éhöznek,
 Asszúkórsága²¹ lészön erszényöknek,
 Feneketlen zsákja vagyon Újbécsnek.

Ezt ki szörzé nagy betegös voltába
 Kéncsös Kassába egy főstös szobába,
 Tinódinak híják mind ez országba,
 Ezörötszáz és az ötvenháromba.

Egör jó szerencsénél víg voltába
 Vígan iszik szikszai jó borába,
 Mert ha terek csúsz²² vala Egör várba,
 Vízről nád teröm vala ő orrába²³.

FINIS

1553

19 Ferdinánd királ: I. Ferdinánd 1526-tól magyar és cseh király, később német-római császár

20 Oláh Miklós: esztergomi érsek, Hont vármegye főispánja, királyi helytartó

21 asszúkórsága: minden olyan, pontosan meg nem határozott betegséget jelentett (pl. tüdővész, sorvadás), amely nagyfokú legyengüléssel, lesoványodással járt

22 csúsz: jut

23 víztől nád teröm vala ő orrába: régi tréfás szólás volt, hogy aki sok vízzel él, nem szereti a bort, annak nád terem az orrában

GYERGYAI (GERGEI) ALBERT

(16. század)

História egy Árgirus nevű királyfiról
és egy tündér szűz leányról

[részletek]

Nóta: Oly búval, bánattal az Aeneas király, etc.

A tündérországról bőséggel olvastam,
Olasz krónikából kit megfordítottam,
És az olvasóknak mulatságul adtam,
Magyar versek szerint énekben foglaltam.

Lészen most beszédem ifjú Árgirusról,
királynak kisebbik fiáról,
Ő szeretőjéről, tündér szűz leányról,
Fáradsága után ő vigasságáról.

Bizonnyal országát én meg nem mondhatom,
Akléton¹ királynak, hol legyen, nem tudom.
A tündérországból volt kővára, tudom;
Mint a krónikából értem és olvasom.

Ékes tartománnyal a király bír vala,
Szép, fénylő kővára országában vala.
Asszony felesége szép Medéna vala,
Három vitéz fia a királynak vala.

Régi rakott kertje a királynak vala,
Mely szép termő fákkal ékesítve vala,
Drága szép folyóvíz kertjében foly vala,
Mellyel szép kőkertje ékesítve vala.

Történék azonban, kertjében hogy járna,
Egy szép virágos fát ott a kertben láta,
Melyet ő ezelőtt még nem látott vala,
Honnan hozták oda, ő azt kérdi vala.

1 Akléton király: Árgirus apja

Virága mint ezüst, olyan színű vala,
A közepe pedig szép gyöngyszemmel rakva,
Melynek a termését alig várja vala.
Háromszor egy napon virágozik vala.

Sietséggel király a kertészt hívatá,
Kérdé, az almafát ki plántálta volna.
Mondá, hogy ő többé azt nem látta volna,
Sőt, annak szépségét még ő is csudálná.

Gyönyörűségesen nappal az almafa
Ezüst virágával úgy tündöklök vala,
Éjszaka nagy szépen megéri almája,
De reggelre fáján egy sem marad vala.

Ezen az Akléton igen búsult vala,
Másodszor is a fa megvirágozik vala,
Gyöngyös virágjában sokat behordata,
Éjszaka őrzőket a kertbe bocsátta.

Reggelt alig várja, a király felkele,
Palota ablakán a kert felé néze,
A szép gyümölcsfának hát nincsen termése,
Ő maga őrzőkhöz a kertbe bemene.

Gyorsasággal siet a király hozzájuk,
De hát a fa alatt mind elaludtanak,
A király felkölté, kérdé, mit láttanak,
Azok a királynak imígyen szólának:

„Az arany almákat fán szépeket láttunk,
Egy kis szelet fűjni éjszakán hallottunk,
Mely miatt mindnyájan el kellett aludnunk,
Mintegy fél megholtak földre nyomattattunk.”

Igen hamar király házában beméne,
Nagy bánatnak magát mindjárt eszté,
Egy jövőmondót hamar kerestete,
Kinek a bús király eképpen beszéle:

„Mondd meg nekem (úgy mond) ezt a fát ki hozta?
Akaratom ellen kertemben plántálta?
Az ő szép termését kertemből elhordja,
Mely miatta, látod, jutottam nagy búra.

Ha nekem megmondod, várjad nagy jutalmát.
Örökre fordítod az én bánatimat,
Vészesz ottan tőlem sok ajándékokat,
Teszek én teveled ottan minden jókat.”

A jövődömondó Filarínus vala,
Ki ördögségekkel oly igen bölcs vala;
Harmadnapot kére gondolkodására,
Akkor szóról szóra neki megmondaná.

Király megengedé, előle elmene,
Harmadnap eltelvén a királyhoz méne,
Királyt fiaival házban együtt lelé,
Filarínus így szól király beszédire.

Mondá: „A termő fát az, ki odahozta,
Ugyanazon ember termését elhordja.
A tennen gyermeked neked megmondhatja,
Az, ki fa termését megoltalmazhatja.

Ennek ő kedvéért hozták ez fát ide,
Az ő szép személyét kívánta látnia,
De ez felségednek fordul bánatjára,
És te gyermekednek nagy búdosására.”

Filarínus ennél többet ott nem szóla,
Szép ajándékokat király néki ada,
Fa megvirágoznék, immár alig várja,
Üdö reá telvén, fénylik szép virága.

Szép vetett nyoszolyát tétete fa alá,
Ő nagyobbik fiát őrizni bocsátá;
A szép nyoszolyában hanyatt fekszik vala,
A szép termőfára szemmel nézett vala.

Látá, hogy az alma nagy szépen megérék,
Álomhozó szellő azontúl érkezék,
Nagy nehéz álmotól szegény elnyomaték,
Királytól aluva reggel találtaték.

Középső fiát is elküldé próbára
Jövendőmondónak parancsolatjára.
Hasonlatosképpen ez szintén úgy jára,
Király megharagvék jövődömondóra.

Szegény Filarínust piacra viteté,
Nagy hirtelenséggel fejét elütteté,
Nem fog semmit az ő könyörgő beszéde,
Nagy bánattal király házába beméne.

Király felesége szép Medéna asszony,
Kisebbik fiával beméne az ajtón,
Királyt vigasztalja szép Medéna asszony,
Kisebbik fiával, a szép Árgiruszal.

Tekintetes ifjú az Árgirus vala,
Nagy ékes beszédű, szép termetű vala.
Szép ékes erkölccsel felruházva vala,
Miért az országban neki híre vala.

Nagy kegyes beszéddel atyját vigasztalja:
„Én szerelmes atyám – a királynak monda –,
Egy szót szólnék, hogyha felséged nem bánná,
És ha ráhajlana én kívánságomra.

Ím, látod, bátyáim meg nem őrizheték,
Sem az őrizők is eszekben nem vették,
Almalopót neked meg nem jelentheték,
Felséged bánatját nem engesztelheték.

A jövődömondót megöletted, látom,
Mely cselekedeted bizony igen bánom,
Mert mit jövődölt volt, igaz leszen, tudom.
Nekem jelentette ez éjszaki álom.

Én szerelmes atyám! Hadd menjek el én is,
Ha megőrizhetem? Hadd próbáljam meg én is,
Az álomhozó szél ha reám támad is,
Miként a több őrzők, ha elaluszom is?”

A keserves király mondá Árgirusnak:
„Szerelmes szép fiam, az én bánatomnak
Ne örülj oly igen én búsulásomnak,
Ne légy oka, fiam, minden bánatimnak!

Mert ha igaz leszen Filarínus szava,
Bánatomra nekem ez dolog fordulna,
Neked, édes fiam, nagy búdosásodra:
Bár inkább az alma fástul vesszen oda.

Mi vagyon énnekem, fiam, aranyalmám,
 Az almafát inkább jobb, hogy levágassam,
 Tűzre mind tövestől, virágostól hányjam,
 Hogynemmint ennél is inkább háborodjam!”

„Megbocsáss, jó atyám – az ifjú így szóla –
 Akaratod ellen elmegyek – azt monda –.
 Igaz leszen talán Filarínus szava,
 Noha te felséged őtet levágatta.”

[...]

Csuda ékességét a kertnek csudálja,
 Szép folyó forrásra a kertben találja,
 Mint egy olvasztott réz, olyan színű vala,
 A helynek is nevét arról híják vala.

Zöldellő borostyán kertet környül fogta,
 Ciprus és puszpánggal a kert teljes vala,
 Pirosuló narancsfák a kertben plántálva,
 Liliomvirágok nevedeknek vala.

Kertnek közepében sok füvek valának,
 Szagos balzsamomfák szépen illatoznak,
 Szép kiterjedt sűrű nagy magas cédrusfák
 Napnak fénye ellen árnyékot tartanak.

Egy szép tiszta forrás fának árnyékában,
 Szépen hömpölyögvén, földből kibuzogván,
 Szép lassú folyással kertben széllyelfolyván,
 Gyenge, szép pázsitot mindenütt áztatván.

[...]

„Szerelmes rózsámnak, ifjú Árgirusnak
 Mondd meg ezen szóval az én virágomnak:
 Holtig érte adom magam nagy bánatnak,
 Im lásd: rabja vagyok immár a halálnak.

Nem jöhetnek immár többé őhozzája,
 Legyen már csendesesen tőlem az ő tagja,
 Kit őneki hozott telhetetlen álma,
 Kit mostan restelle érettem hagynia.”

Nem tűrheté mégis, de visszafordula,
 Testét apolgtatja és csókolja vala,
 Mely nehezen lélek a testet elhagyja,
 Ily szíve-szakadva tőle nem válhata.

„Bizonynal jól tudom, én édes szerelmem,
 Neked is ez nehéz, hogy nem láthatsz engem,
 Mind hiába annyi fáradságod leszen.
 Töltsd azon ki bosszúd, ki árulód leszen!”

16. század vége

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

(1547–1616)

Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha

[részletek]

Első fejezet

A híres-nemes Don Quijote de la Mancha állapotját és életmódját tárgyalja

[részlet]

La Mancha¹ egyik falujában – a nevét említeni sem akarom – élt nemrég egy nemesember, olyasféle, akinél a fogason dárda, régi pajzs függ, van egy girhes paripája meg egy nyughatatlan agara. Az inkább marha-, mint juhhúsból készült olla², esténként hússzelet, szombaton szalonnás tojáslepény, pénteken lencse, vasárnap ráadásul valami vadgalambsült felemésztette már jövedelmének háromnegyedét. A többi ráment a finom posztóból készült köpenyre, az ünneplő bársonynadrágra, a bársonypapucsokra s a legfinomabb minőségű gyapjuszövetre, melyet még hétköznapi is viselt. Házánál gazdasszonyt tartott, ki már túl volt a negyvenen, meg alig húszéves unokahúgát, s a házi és mezei munkára egy sihedert; az ő tiszte volt a paripa megnyergelése, de kaszálnia is kellett.

Hidalgónk³ életkora közel járt az ötvenhez, testalkata izmos, termete szikár, arca csontos volt, ő maga rendesen igen korán kelt, s a vadászatot különösen kedvelte. Vannak, akik azt állítják, hogy vezetékneve Quijada vagy Quesada volt (mert némi véleménykülönbség van a szerzők közt, akik e tárgyról írtak), habár a legvalószínűbb következtetések arra látszanak mutatni, hogy Quijanónak hívták. Ez azonban éppen nem lényeges történetünkben, elég, ha elbeszélésünk során egy hajszálnyira sem tértünk el az igazságtól. Hanem azt már fel kell említenünk, hogy a nemes lovag, valahányszor üres órái valának (s az egész esztendő legnagyobb részét üres órákból állott), lovagregények olvasásával foglalkozott, mégpedig oly mohó

1 La Mancha: tartomány Közép-Spanyolországban

2 olla: fazék (étel)

3 hidalgó: spanyol kisnemes

vággyal és gyönyörködéssel, hogy miattok utóbb teljesen elhanyagolta a vadászat élvezeteit, de még tulajdon gazdaságát is; kíváncsisága s balga mohósága úgyannyira elhatalmasodott rajta, hogy holdat hold után adogatott el szántóföldjéből, csak hogy olvasni való lovagregényeket vehessen. Össze is hordott házában annyit, amennyit csak hordhatott, de valamennyi közül egy se nyerte meg tetszését oly nagy mértékben, mint a hírneves Feliciano de Silva⁴ munkái. Prózájának világos kifejezéseit, szövevényesen bonyolult körmondatait valóságos gyöngyöknek tartotta, kivált midőn olvasás közben amaz édes ömlengésekhez és szerelmes levelekhez jutott, melyeknek majd minden sorában ily mondatok voltak találhatók: „Az értelmetlenség értelmében, mely az én értelmemben mutatkozik, értelmem annyira meggyengül, hogy érthető, ha szépséged ellen panaszra fakadok.” Vagy az a másik: „A magasságos egek, melyek csillagaikkal a te istenségedet oly istenileg megerősítik, s érdemessé tesznek azon érdemre, melyet fenséged kiérdemel.”

Ilyen mondatoknál esztét vesztette a szegény lovag, és minden erejét megfeszítette, hogy megérthesse és jelentésöket kimagyarázza, pedig ezeket megfejteni és megérteni maga Arisztotelész sem tudta volna, még ha pusztán ezért támad is fel halottaiból.

A kardvágásokkal, melyeket Don Belianis⁵ adott és kapott, nehezen békült meg, mert úgy képzelte, bármily ügyesek voltak is a lovagot gyógyító orvosok, a lovag arcán és egész testén forradásoknak és sebhelyeknek mégiscsak maradhatott valami nyomuk. De annál inkább magasztalta kedves íróját könyve befejezéséért, melyben ama véget nem érő kaland elbeszélését ígéri; s neki is kedve támadt nemegyszer, hogy tollat ragadjon, s amint a regényben ígérték, bevégezze a munkát. És kétségtelen, hogy meg is próbálta, meg is tette volna, mégpedig sikerrel, ha más, nagyobb és állandó gondolatok meg nem akadályozzák szándékában.

A falu papjával (egy értelmes, tanult férfiúval, ki Sigüenzában nyerte el a doktori címet) gyakorta vitatkozott arról: ki volt derekabb lovag vajon, Angolországi Palmerín vagy Gaulai Amadis? De Nicolás mester, a falu borbélyja, azt állítá: nincs párja Phoebus lovagjának, ha mégis van, aki hozzá hasonlítható, az egyedül Don Galaor lehet, Gaulai Amadis testvére, aki mindig legény a gáton, nem is olyan kényes, se nem olyan pityergő, mint a bátyja; bátorság dolgában pedig egy hajszállal se marad el mögötte.

Egyszóval, lovagunk annyira belegabalyodott az olvasásba, hogy reggeltől estig, estétől reggelig mindig csak olvasott, s így a kevés alvás és sok olvasás úgy kiszáritotta agyvelejét, hogy végre elvesztette józan ítéletét. Olvasmányai árasztották el képzeletét; varázslat, párbaj, csatározás, kihívások, sebesülések, ömlengések, szerelmek, sorscsapások s több ily soha meg nem történt balgaság. Annyira fejébe vette, hogy a kitalált históriák elolvasott zagyvaléka igaz valóság, hogy számára hihetőbb történet nem is volt a világon. [...]

Midőn elméje így teljesen megháborodott, olyan különös gondolata támadt, hogy túltett minden eddig látott bolondságon: illendőnek és szükségesnek látta mind a saját dicsősége öregbítésére, mind a közjó érdekében, hogy beálljon kóbor lovagnak, s lóháton és fegyveresen járjon szerte a világban, kalandokat keressen, s véghezvigye mindazt, amit olvasmányai szerint a kóbor lovagok véghezvittek: megtoroljon mindennemű sérelmet, belerohanjon minden elképzelhető veszedelembé, mert ha mindent szerencsésen kiáll, örökké fennmaradó

4 Feliciano de Silva (1492–1554) spanyol pikareshk- (Második Celestina) és lovagregények szerzője (Amadís de Grecia)

5 Don Belianis: Jerónimo Fernández 1545-ben kiadott lovagregényének (Belianis de Grecia) főszereplője

hírnévre és dicsőségre tehet szert. Szegény feje már előre is arról álmodozott, hogy karja hősiességéért legalábbis trapezunti császárrá⁶ koronázzák; s így e kellemes gondolatok délibábjától elcsábítva, elhatározta, hogy csakugyan végre is hajtja feltett szándékát.

Azon kezdte most már, hogy megtisztogatta valamelyik dédősenek néhány fegyverét, mely rozsdamartan, penészesen századok óta hevert valami elfelejtett zugban. Kifényesítette s rendbe szedte, amit tudott, hanem nagy bökkenő volt a dologban, nevezetesen az, hogy a lom között nem akadt lebecsátható rostélyú sisakra, csupán valami egyszerű, rostélytalan vassüveg. E bajon azonban leleményessége akképpen segített, hogy vastag lemezpapírból olyan félsisak-formát készített, amely a vassüveghez hozzátoldva, ennek egészen rostélyozott sisak alakot adott. Meg is próbálta nyomban, vajon elég erős-e, kiállaná-e a kardvágást. Fogta hát szabályját, vágott rá kettőt, de már az első ütéssel egy pillanat alatt tönkretette egész heti munkájának eredményét. Sehogy sem tetszett neki, hogy ily könnyűszerrel darabokra lehetett szaggatni: s hogy magát minden ilyen veszedelem ellen biztosítsa: újra összeigazgatta a sisakot, s belülről néhány vasrudacskával erősítette meg, így aztán egészen megbízott tartósságában, s nem is akarván többé újabb kísérletet tenni, úgy találta és képzelte, hogy sisakja a lehető legtekélyesebb rostélyozott sisak...”

Nyolcadik fejezet

*Arról a fényes sikerről, melyet a hős Don Quijote aratott
a szélalmok ellen vívott rettenetes és minden képzeletet felülmúló kalandban,
és több, hűség és feljegyzésre méltó, szerencsés esemény*

E pillanatban mintegy harminc vagy negyven szélmalom tűnt fel a síkon előttük. Alig látta meg őket Don Quijote, rögtön e szavakat intézte fegyverhordozójához:

– A szerencse sokkal jobban kedvez ügyünknek, semmint mi magunk valaha még csak álmodni is mertük volna: mert íme, nézd csak, barátom, Sancho Panza, hogyan ágaskodik ott az a harminc vagy még több óriás, és én rögtön rajtok ütök, hogy megöljem valamennyit: a zsákmánnyal megvetjük gazdagságunk alapját, s bizonyára nemes harc és Istennek tetsző szolgálat lesz, ha ezt a gonosz fajzatot kiirtjuk a föld színéről.

– Micsoda óriások? – kérdezte Sancho Panza.

– Azok ott előttünk – felelte gazdája –, a karjuk olyan hosszú, hogy egyik-másiké egész mérföldnyi.

– De uram – vetette ellen Sancho Panza –, hiszen amik ott látszanak, nem óriások, hanem szélalmok; amiket pedig kegyelmed karoknak vél, a lapátok, melyeket a szél forgat, s a malomkövet hajtják.

– Látszik – mondta Don Quijote –, hogy nincs jártasságod az ilynemű kalandokban. Óriások azok, s ha félsz, vonulj vissza, s imádkozzál azalatt, míg én vakmerő és egyenlőtlen viadalba bocsátkozom velök.

Ezt mondván, sarkantyúba kapta Rocinantét⁷, rá se hederítve fegyvernökének, Sanchónak szavára, aki torka szakadtából váltig kiabálta, hogy szélalmokat, nem pedig óriásokat akar

6 Trapezunti Császárság; 1204-ben Kis-Ázsia északkeleti részén, a mai Törökország területén létrejött miniállam

7 Rocinante (jelentése: 'azelőtt gebe'): Don Quijote lova

megtámadni. Ő azonban annyira szilárdan hitte, hogy óriásokkal van dolga, hogy nem hallgatott Sancho szavára, és bár már közel jutott, figyelemre sem méltatta, mi van előtte, hanem ehelyett fennszóval kiáltotta:

– Ne fussatok, gyáva, aljas fajzatok! Csak egyetlen magányos lovag támad rátok!

E percben szellő kelt, s a nagy vitorlák forogni kezdtek. Mikor ezt Don Quijote meglátta, így folytatta szavait:

– És ha még több kart emelgetnétek is, mint az óriás Briareusz⁸, mégis lakolnotok kell!

Ezt mondván, egész szívével szerelme hölgyének, Dulcineának ajánlotta magát, arra kérve őt, hogy jöjjön segítségére a szörnyű harcban, majd sisakrostélyát mélyen lebecsátotta, a dárdát rohamra szögezte, s a Rocinantétól telhető legnagyobb sebességgel rontott neki a legközelebb álló szélmalomnak. Dárdájával beleszúrt az egyik vitorlába, de azt már olyan sebesen hajtotta a szél, hogy a dárdát darabokra törte, a lovagot lovastul magasba ragadta magával, s nyomban aztán úgy odateremtette a mezőre, hogy csak úgy nyekkent.

Sancho Panza oly gyorsasággal nyargalt segítségére, hogy számára majd megszakadt, de amidőn odaérkeztek, úgy találta, hogy a lovag moccanni se tud: akkorát esett Rocinantéről.

– Isten az atyám! – kiáltott fel Sancho. – Hát nem megmondtam-e kegyelmednek, nézze meg jobban, mit cselekszik, hiszen ezek nem egyebek szélmalomknál; ezt csak az nem látja, akinek magának is szélmalom forog a fejében.

– Hallgass, barátom – válaszolt Don Quijote –, lásd, semmi sincs az örökös változandóságoknak inkább alávetve, mint a harcok eseményei. Annál inkább mondhatom ezt, mert úgy hiszem, s valóban így is van, hogy ama bölcs Frestón változtatta szélmalmokká ezeket az óriásokat, hogy elrabolja tőlem legyőzésük dicsőségét, ki nemrég könyveimtől és könyvtárszobáimtól megfosztott, ilyen ellenséges érülettel viseltetik ő irántam. De gonosz bűbájossága végül mégse diadalmaskodik az én jó kardomon.

– Isten fordítsa jóra, amint tudja – szólt Sancho, s a lovagot talpra állítván, valahogy újra felemelte Rocinantéra, melynek majdnem minden csontja kifordult helyéből.

Hetvennegyedik fejezet

Don Quijote megbetegedéséről, végrendeletéről és haláláról

[részlet]

A jegyző a többiekkel együtt lépett be, megírta a végrendelet bevezetését; Don Quijote a szokásos keresztény módon Istennek ajánlotta lelkét, s a rendelkezésekhez érve, így szólt:

– Item, minthogy bizonyos pénzek Sancho Panzánál vannak, akit bolondságomban fegyverhordozómmá fogadtam, s közte és köztem egynémely számadás, fizetés és levonás forgott szóban, azt kívánom, hogy e pénzek felől Sancho Panza ne vonassék kérdőre, se tőle senki semmit számon ne kérjen, hanem ha tartozásom kiegyenlítése után is marad fenn valami, az is legyen az övé – különben se lehet sok –, s fordítsa a maga hasznára. S ha bódult elméjű koromban egy sziget kormányzóságával akartam megajándékozni, most, teljes kijózanodásom után, ha módomban állna, egész királyságot is rá mernék bízni, és rá is bíznam, mert szíve őszintesége és hűsége valóban megérdemelné.

8 Briareosz: görög mitológiai alak, Uránosz és Gaia gyermeke, az egyik 50 fejű, 100 karú óriás

Majd Sanchóhoz fordulva, így folytatta:

– Bocsásd meg, barátom, amiért alkalmat szolgáltattam, hogy téged is olyan eszefordultnak tartsanak, mint amilyen én magam voltam, s téged is magammal ragadtalak a képzelődésbe, hogy voltak s még ma is vannak kóbor lovagok.

– Ő – felelt Sancho zokogva –, ne haljon meg, kedves, jó uram, hanem fogadja el tanácsomat s éljen még számos évet, mert nem követhet el az ember soha életében nagyobb bolondságot, mintha így, se szó, se beszéd, egyszer csak meghal, anélkül hogy valaki megölné vagy, a búbanaton kívül, valaki kirántaná a gyékényt alóla. Ne legyen olyan lusta, keljen föl ebből az ágyból, öltözzünk fel pásztornak, s gyerünk ki a mezőre, amint terveztük. Hátha majd ott ugratjuk ki valami bokorból a varázs alól feloldott Doña Dulcinea kisasszonyt, úgyhogy szinte öröm lesz látni. Ha talán bánatában hal meg, mert legyőzték, hibáztasson engem, s mondja, hogy azért tásztították le, mert én rosszul szorítottam meg a Rocinante hevederét; annál is inkább, hiszen bizonyosan olvasta lovagregényeiben, akárhányszor megesik, hogy egyik lovag kivetí a másikat a nyeregből, de ha valakit ma legyőztek, holnap ő lehet a győztes.

– Úgy van – jegyezte meg Sansón –, a jó Sancho Panza egészen jól fogja fel a dolgot.

– Uraim – mondta Don Quijote –, beszéljünk okosan: tavalyi fészekre nem jár idei madár: bolond voltam, most józan vagyok; Don Quijote de la Mancha voltam, s most – mint már említettem – a jó Alonso Quijano vagyok; az a legforróbb óhajtásom, vajha bűnbánatom és őszinteségem visszaszerezhetné számomra kegyelmetek egykori becsülését. A jegyző urat pedig kérem folytassa.

Item, minden ingó és ingatlan vagyonomat unokahúgomnak, a jelenlevő Antonia Quijánónak hagyom, de a vagyonból előbb híven egyenlítsék ki mindazt, ami felől már rendelkeztem: legelőször is azt akarom, elégítessék ki a gazdasszonyom, s kapja meg a bérét, amivel a mai napig tartozom neki, azonfelül pedig még húsz aranyat kapjon egy öltözet ruhára. Végrendeletem végrehajtóivá a jelenlevő plébános urat és a bakkalaureus Sansón Carrascho urat kérem föl.

Item, az az akaratom, hogy ha Antonia Quijano unokahúgom férjhez akar menni, csak olyan férfiúhoz menjen, aki felől előbb bizonyosan kitudható, hogy még hírből sem ismeri a lovagregényeket; és ha az ellenkezője bizonyosodnék be, s unokahúgom mégis hozzá akarna menni, sőt menne is: vesztse el az egész örökséget, és aztán végrendeletem végrehajtói fordítsák hagyatékomat saját belátásuk szerint jótékony célokra.

Item, arra kérem utolsó akaratom végrehajtóit, hogy ha a szerencsés véletlen folytán megismerkednének a Don Quijote de la Mancha hőstetteinek második része című könyv állítólagos szerzőjével, kérjenek bocsánatot tőle az én nevemben oly melegen, amint csak lehet, mert tudtomon kívül alkalmat szolgáltatam neki annyi tenger ostobaság elmondására, amennyit ő elmondott: mert valóban azzal a lelkiismeret-furdalással hagyom el a világot, hogy én adtam okot ennyi együgyűség megírására.

Ezzel bevégezte végrendeletét, elájult, és egész hosszában elnyúlt az ágyon. Mindnyájan megrettentek, segítségére siettek; de az alatt a három nap alatt, amit még megért végrendelezése után, mindegyre gyengébb és gyengébb lett. Az egész ház izgalomban volt, de a házikisasszony csak eszegélt, a gazdasszony iddogált, Sancho Panza sem tagadott meg magától semmit: mert az örökség gondolata mindig elúzi, vagy legalábbis csillapítja, az örökös fájdalmát, amit a haldokló sorsa kelt szívükben.

Végre elérkezett Don Quijote utolsó órája, előbb azonban annak rendje-módja szerint fölvette a halotti szentségeket, s még számos és hatásos szóval elátkozta a lovagregényeket.

Jelen volt a jegyző is, és azt mondta, soha életében nem olvasta egyetlen lovagregényben sem, hogy a kóbor lovag valaha oly nyugodtan és oly keresztény béketűréssel halt volna meg ágyában, mint Don Quijote, mert a lovag csendesen a körülállók sírása és zokogása közben adta ki lelkét, akarom mondani, halt meg.

Ekkor a plébános arra kérte a jegyzőt, szolgáltatson ki egy bizonyítványt írásban, hogy a jó Alonso Quijano, akit általában Don Quijote de la Manchának neveztek, csakugyan eltávozott az árnyékvilágból, s természetes halállal halt meg: ezt a bizonyítványt pedig azért kérte, mert meg akarta gátolni, hogy Cide Hamete Benengeli után más író hamis úton feltámassza Don Quijotét, s a végtelenségig folytassa hőstetteinek történetét.

1605

Győri Vilmos fordítását átdolgozta Benyhe János

BORNEMISZA PÉTER

(1535–1584)

Síralmas énnéköm...

VERS
NEKED

Síralmas énnéköm te túled megváltom,
Áldott Magyarország, tőled eltávoznom;
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Az felföldet bírják az kevély nímötök,
Szerémségöt bírják az fene törökök.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engömet kergetnek az kevély nímötök,
Engöm környűlvettek az pogán törökök.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engöm elúntattak az magyar urak,
Kiízték közölök az egy igaz Istent.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Legyön Isten hozzád áldott Magyarország,
Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában,
Bornemisza Pétör az ő víg kedvében.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

1560-as évek

BALASSI BÁLINT (1554–1594)

Hogy Júliára talál, így köszöne neki

Az török gárakmáz dünja sänsüz¹ nótájára

Ez világ sem kell már nekem nálad nélkül, szép szerelmem,
Ki állasz most én mellettem, egészséggel², édes lelkem.

Én bús szívem vidámsága, lelkem édes kívánsága,
Te vagy minden boldogsága, veled Isten áldomása.

Én drágalátos palotám, jóillatú piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám, élj sokáig, szép Júliám!

Feltámadá napom fénye, szemüldek fekete széne,
Két szemem világos fénye, élj, élj életem reménye!

Szerelmedben meggyúlt szívem csak tégedet óhajt lelkem,
Én szívem, lelkem, szerelmem, idvez légy én fejedelmem!

Júliámra hogy találék, örömömben így köszének,
Térdet fejet neki hajték, kin ő csak elmosolyodék.

Júliát hasonlítja a szerelemhez, mely hasonlatosságot a Júlia dicséretén kezd el

Az Csak búbánat nótájára

Júlia két szemem, olthatatlan szenem, véghetetlen szerelmem,
Júlia víg kedvem s néha nagy keservem, örömem és gyötrelmem,
Júlia életem, egyetlenegy lelkem, ki egyedül bír velem.

Júlia a lelkem, mikoron szól nekem, szerelem beszél velem,
Júlia ha rám néz, azonnal eszem vész, mert szerelem néz engem,
Júlia hol alszik, még az is úgy tetszik, hogy ott nyugszik szerelem.

¹ a török szöveg értelme: „Nem kell a világ nálad nélkül”

² egészséggel: szokásos üdvözlő formula volt a 16. században, tehát nem azt jelenti, hogy „egészséges állapotban”

Ő tüzes lelkemnek, fájdalmas szívemnek kívánt jó orvossága,
 Ő szemem világa, árnéktartó ága, jó szerencsés csillaga,
 Ő kinek kivülről ez világ szépsége nem kell, sem vigassága.

Vagy áll, ül, nevet, sír, örül, levelet ír, szerelem is azt teszi;
 Vagy mulat, énekel, vagy sétál alá s fel, szerelem azt miveli,
 Mert mint jó barátját Vénus-asszony fiát kezen fogva viseli.

A paradicsomba termett szép új rózsza dicsőséges orcája,
 Testszin ruhájába aki őtet látja, szép Vénusnak alítja³,
 Új formában illik, mint nap úgy tündöklök gyöngy között fényes haja.

Duna lefoltában rugaszkodott sajka mely sebességgel megyen,
 Táncát ő úgy járja, merőn áll dereka mintha csúszna sík jegen,
 Valahova lépik, sok szemek kísérik csudálván jár mely szépen.

Midőn néha terül vagy mellettem kerül, szoknyája elterjedvén,
 Szerelmével belül veszen akkor körül, engemet felgerjesztvén,
 Udvari jó módját látván érzem kénjét, keservesen rá nézvén.

Akkor az én dolgom azonképpen vagyon az mint az bölcsők írják,
 Hogy egy kárhozattnak⁴ pokolban nagy kányák szívét rágják, szaggatják,
 De nem fogyaszthatják, noha rágton rágják, mert nőttön nőni látják.

Én szívemet is így, mikor én hozzám víg, ő nevelten neveli⁵,
 De viszont mint kánya ő kegyetlen kinya rágja, szaggatja, eszi,
 Én állapotomat, mint egy kárhozatot oly keservessé teszi.

Dolga mind egyenlő, szerelemmel egy ő, csak erkölce különböz:
 Kegyes a szerelem s Júlia kegyetlen, engem halálra üldöz,
 Szerelem mely édes, Júlia oly mérges, mert engem csak ver földhöz.

3 alítja: gondolja, véli

4 kárhozattnak: utalás Titüosz titánra, Gaia fiára; vakmerőségében szemet vetett Létóra, Apollón és Artemisz anyjára, ezért Apollón lenyilazta; halála után az Alvilágban egy keselyű szaggatta mindig újra növő máját

5 neveli: növeli

Kiben az kesergő Celiárúl ír

Mely keserven kiált fülemile fiát hogyha elszedi pásztor,
Röpes idestova, kesereg csattogva bánattal szegény akkor,
Oly keservesképpen Celia s oly szépen sírt öccse halálakor.

Mint tavasz harmatja reggel ha áztatja szépen jól nem nyílt rózsát,
Mert gyenge harmattúl tisztul s ugyan újul, kiterjeszti pirosát,
Celia szintén oly, hogyha szeméből foly könnyve, mossa orcáját.

Mint szép liliomszál, ha félben metszve áll, fejét földhez bocsátja,
Úgy Celia feje vagyon lefügesztve, mert vagyon nagy bánatja,
Drágalátos könyve hull mint gyöngy görögve vagy mint tavasz harmatja.

Egy katonaének

*In laudem Confiniorum*⁶

Az Csak búbanat nótájára

VERS
NEKED

Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor az sok szép madár szól, kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot, az ég szép harmatot ad, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére vitézeknek szive gyakorta ott felbuzdul,
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul,
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul.

Véres zászlók alatt lobogós kopiát⁷ vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sik mezőt széllal nyargalják, nézik
Az párduckáppákkal⁸, fényes sisakokkal, forgókkal szép mindenik.

Jó szerezsen lovak⁹ alattok ugrálnak, hogyha trombita riadt,
Köztök ki strázsát áll, ki lováról leszáll, nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten éjjel csataviseléssel mindenik lankadt s fáradt.

⁶ In laudem Confiniorum: A végek dicséretére

⁷ kopiát: kopját

⁸ párduckápa: itt párducbőrből készült csuklya, kámza

⁹ szerezsen lovak: török-arab vérvonalú lovak, a végvári küzdelmekben elpusztult loállomány helyett tenyésztett, nemesített fajta

Az jó hírért névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó sólymok mezőn széllel járnak, vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván, örömmel kiáltván ők kopiákat törnek,
S ha sulyosan vagyon az dolog harcokon, szólítatlan megtérnek,
Sok vérben fertezvén arcul reá térvén¹⁰ űzöt sokszor megvernek.

Az nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájok,
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség s fáradtság mulatások.

Az éles szablyákban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véressen, sebekben halva sokan fekszenek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.

Ó végbelieknek, ifjú vitézeknek dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerte-szerént vagyon mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölcscsel sok jó szerencsével¹¹ áldjon Isten mezőkbe!

Borivóknak való

Az Fejemet nincsen már nótájára

Áldott szép Pünkösdek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege.
Hosszú úton járókot könnyebbítő szele!

Te nyitod rózsákat meg illatozásra,
Néma fülemile torkát kiáltásra,
Fákot is te öltöztetsz sokszínű ruhákba.

Neked virágoznak bokrok, szép violák,
Folyó vizek, kutak csak neked tisztulnak,
Az jó hamar¹² lovak is csak benned vigadnak.

10 arcul reá térvén: visszafordulva

11 szerencse: zsákmány

12 hamar: fürge, gyors

Mert fáradság után füremedt¹³ tagokat
Szép harmatos fűvel hizlalod azokat,
Új erővel építvén űzéshez inokat.

Sőt még az végbeli jó vitéz katonák,
Az szép szagú mezőt kik széllal bejárják,
Most azok is vigadnak, az időt mulatják.

Ki szép füven lévén bánik jó lovával,
Ki vígan lakozik vitéz barátjával
S ki pengig véres fegyvert tisztítottat csiszárral¹⁴.

Újul még az föld is mindenütt te tőled,
Tisztul homályából az ég is te veled,
Minden teremtettt állat megindul te benned.

Ily jó időt élvén Isten kegyelméből
Dicsérjük szent nevét fejenkint jó szívből
Igyunk, lakjunk egymással vígan szeretetből.

Ó én édes hazám, te jó Magyarország...

Minden állat dicsér Uristen tégedet etc. nótájára

Ó én édes hazám, te jó Magyarország,
Ki keresztyénségnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő iskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva legyetek immár ti!

13 füremedt: megerősödött, felfrissült

14 csiszár: fegyverkovács

Ti is rárószárnyon¹⁵ járó hamar lovak,
 Az kiknek hátokon az jó vitéz ifjak
 Gyakorta kergetnek s hol penig szaladnak,
 Adassék egészség már mindnyájatoknak!

Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség,
 Katonatalálmány, uj forma ékesség,
 Seregben tündöklő és fénlő frissesség,
 Én tülem s Istentől legyen már békesség!

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,
 S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,
 Maradjon nálatok jó emlékezetem,
 Jusson eszetekbe jótétemről nevem!

Vitéz próba helye, kiterjedt sík mező,
 S fákkal, kősziklákkal bővös¹⁶ hegy, völgy, erdő,
 Kit az sok csata jár s jó szerencseleső,
 Legyen Isten hozzád sok vitézt legellő¹⁷!

Igaz atyámfia s meghitt jó barátim,
 Kiknél nyilván vadnak keserves bánatim,
 Ti jutván eszemben hullnak sok könyveim,
 Már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim!

Ti is angyalképet mutató szép szüzek,
 És szemmel öldöklő örvendetes menyek,
 Kik hol vesztettetek s hol élesztettetek,
 Isten s jó szerelem maradjon veletek!

Sőt te is, ó én szerelmes ellenségem,
 Hozzám háladatlan, kegyetlen szerelmem
 Ki érdemem¹⁸

Ti penig szerzettem átkozott sok versek,
 Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek,
 Tűzben mind fejenként égjétek, vesszettek,
 Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

15 rárószárnyon: sólyomszárnyon; a „ráró” jelentése: „sólyom”

16 bővös: bő, bővelkedő

17 legellő: tápláló, nevelő

18 Júliára gondol a búcsúzó; a folytatás hiányzik

Adj már csendességet...

VERS
NEKED

Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!
Bujdosó elmémet ódd bűtül szívemet, kit sok kín fúr!

Sok ideje immár, hogy lelkem szomjan vár mentségére,
Őrizd, ne hadd, ébreszd, haragod ne gerjeszd, vesztségére.

Nem kicsiny munkával, fiad halálával váltottál meg,
Kinek érdeméért most is szükségemet teljesíts meg.

Irgalmaid nagysága nem vétkem rútsága feljebb való,
Irgalmaid végtelen, de bűnöm éktelen s romlást valló.

Jó voltod változást, gazdagságod fogyást érezhet-é?
Engem te szolgádot, mint régen sokakat ébreszthet-é?

Nem kell kételkednem, sőt jót reménlenem ígéd szerint,
Megadod kedvesen, mit ígérsz kegyesen hitem szerint.

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát,

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván haljak meg nyugodván bú s kín nélkül.

42. zsoltár

Mint az szomjú szarvas, kit vadász rettentett,
 Hegyeken-völgyeken széllyel mind kergetett,
 Rí, léh, s alig vehet szegény lélegzetet,
 Keres kútfejeket,

Úgy keres, Úristen, lelkem most tégedet,
 Szerte mind kiáltván az te szent nevedet,
 Szabadulására, hogy onts kegyelmedet,
 Mint forrásfejedet.

Ételem mert nincsen foházkodás nélkül,
 Italom csak méreg keserű könyvemtül,
 Midőn ily szót hallok én ellenségimtül,
 Kiben lelkem elhűl,

Mond: Te számkivetett, nyavalyás megomlott,
 Amaz reménletted Istened most holott?
 Tőled immár régen talám elhasomlott,
 Hogy vagy ilyen romlott.

Mely szó csak meg nem öl nagy szégyenletembe,
 Hogy kevély ellenség azt veti szemembe,
 Kin elkeseredem, s ottan jut eszembe,
 Mint éltem helyembe,

Midőn nagy sereggel, zengéssel-bongással,
 Templomodba mentem szentelő áldással,
 Szinte az ajtódig, sok szép hangossággal,
 Oly nagy méltósággal.

De mindazáltal, szomjú lelkem, ne félj,
 Sőt régi Uradban minden ellen remélj,
 Bízván kegyelmében, higgy, és csendesen élj,
 Gonoszt hozzá ne vélj,

Mert még megtéríti régi szerencsédet,
 Kiben virágoztat jókkal úgy tégedet,
 Tél után tavasszal mint az szép kerteket,
 Megáldja fejedet.

Kiért mondasz te is néki dicséretet,
Mint egy fülemile sok szép énekeket,
Ámbár szenvedjek hát érte mindeneket,
Nyeljek sok bűt s mérget,

Csak legyen korosként¹⁹ lelkével mellettem,
Hogy fájdalmam miatt ne vesszen életem,
Mint Jordán és Hermon, fogyhatatlan hitem,
Legyen erős lelkem!

Mert ha tenger búsul parancsolatjára,
Hát rám ő is ereszt bűt, bűnös fiára,
Támaszkodom azért jóakaratra,
Mint atyám karjára,

Főképpen, hogy tudom már, hogy nemsokára
Megkönyörül rajtam az bosszúságára,
Az ki járt életem vesztére s kárára,
Szégyenvallására.

Kiért áldom őtet, erős kősziklámot,
Csak ne hagyja fogyni el bizodalmomat,
Mikor bosszontással gyűjtják nyavalyámat,
Mint olajjal lángot,

Mondok: Csak ne kérdjék, hogy hol én Istenem,
Mert mérgemben akkor nem tudok mit tennem,
Hogy azzal terjesztik keservemet bennem,
Kész volnék holt lennem.

No azért elbágyadt lelkem, te ne búsulj,
Buzgó imádsággal sőt Uradra borulj,
Erős reménységgel csak őhöz szorulj,
Tőle el ne fordulj!

19 korosként: időről időre

51. zsoltár

ad notam: „Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak”

Végtelen irgalmú, óh, te nagy hatalmú
 Isten, légy már kegyelmes!
 Onts ki mindenestől jódot rám kebledből,
 mert lá, mely veszedelmes
 Bűnöm miatt lelkem, ki titkon rág engem,
 mert nagy sebbel sérelmes.

Mosd el rólam immár, kit lelkem alig vár,
 mosd el bűnöm rútságát,
 S együtt a rút hírrel, mint rút bűzt, enyészd el
 förtelmem büdös szagát;
 Esmérem vétkeket, kiért nap engemet
 rettent, mutatván magát.

Csak néked vétkeztem, bűnt ellened töttem,
 óh, kegyelmes Istenem,
 Kit semmi ravaszság nem csálhat, s álnokság
 rejtve előtted nincsen,
 Mert az nagy kék égből, mint királyi székből
 látod, mit mível minden.

Ha érdemem szerint reám eresztess kint,
 vészek, s jaj, hová légyek,
 Ha teljes éltemben bűnt tettem mindenben,
 bizony Pokolra mégyek,
 Mert még létem előtt testem megfertőzött,
 óh, Istenem, már medgyek?

Éngem mert vétkével anyám éltetett el,
 méhében hogy hordozott,
 Vétket te penig bánsz, igazt szeretsz, kívánsz,
 ki tiszta szívet hozott,
 Hogy életre adál, azonnal oktatál,
 mint érteném titkodot

Én rút, háládatlan azért, foghatatlan
Isten, hozzád kiáltok,
Tisztíts izsópoddal, irgalmasságoddal,
mert lá, ki nagy kint vallok,
Hogy undok vétkemből megtisztulván belől
légyek szebb, hogysem vagyok!

Légyek fejrőb hónál, s örömondásoddal
tölts bé az én fületem,
Élemíts²⁰ elmémet küldvén örömedet,
ne szárazsd ki velőmet
Csontomból bánattal, ne nézz rám haraggal,
mosd el inkább vétkemet!

Teremts ismét bennem teremő Istenem,
tisza szívet kegyesen,
Fúdd belém ismegént, hogy nagy szívem szerint
lelkem igazt szeressen,
Éngem, romlott szegént, rossz érdemem szerint
haragod el ne vessen!

Ne fossz meg lelkedtől, sőt idvösségemről
mondj örömet már nékem,
Szentelő lelkeddel hadd épüljön meg fel,
mint azelőtt, bús lelkem,
Hogy sok tévelyedtek tehozzád térjenek,
követvén bízvást éngem.

Az kövér áldozat jó kedvet nem hozhat,
jól tudom, Uram, néked,
Mert ha az kellene, örömet tisztelne
bús fejem azzal téged,
Töredelmességgel, buzgó könyörgéssel
beszéllem azért néked:

20 élemíts: éleszd, élénkítsd

Ímé, kioldoztam, s teelődbe hoztam
 fene ötte sebemet,
 Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz,
 szánd keserves fejemet,
 Bűneim kínjával, testem fájdalmával
 ne gyötörd életemet!

Ha előbb nem hadtad, sőt hozzád fogadtad,
 tahát mostan se hadd el
 Jóvoltodból szegént, jó szokásod szerint
 Sion falát támaszd fel,
 Hogy mint áldozatot, adjak úgy hálákat
 ki néked leginkább kell.

Kiben bűne bocsánataért könyörgett akkor, hogy házasodni szándékozott

Balassi Bálint nevére

Az nótája: Bánja az Úristen

Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétét,
 Sok hitelenségét, undok fertelmességét,
 Teröld el rútságát, minden álnokságát,
 Könnyebbíts lelkem terhét.

Az én búsult lelkem én nyavalyás testemben
 Tétova bujdosik mint madár nagy szélvészben,
 Tőled oly igen fél, reád nézni sem mér,
 Akar esni kétségben.

Látván sok szántalan véle tött jóvaidot,
 Kiért viszont téged nem szolgált, jól tött urot,
 Háládatlanságát látván hamis voltát
 Ugyan utálja magát.

Akarna nagy sokszor viszont tehozzád térni,
 De bűnei miatt nem mér elődben jönni,
 Tőled elijedett tudván, hogy vétkezett,
 Szined igen rettegi.

Semmije nincs penig, mivel elődben jöjjen,
Kivel jóvoltodért viszont téged tiszteljen,
Nagy alázatossan, méltó haragodban
Tégedet engeszteljen.

Sok késértet éri, mindenképpen ijeszti,
Tőled rettegteti, kétségre kényszeríti,
Ki miatt majd elvész, ha véle jól nem tész,
Magát pokolra ejti.

Jajgatván nagy sokszor említi szent nevedet,
Mondván: Vajha az Úr hozzá fogna engemet,
Bizony nem vétkezném, csak őtet követném,
Mint édes Istenemet.

Bátorítsad Uram azért biztató szóddal,
Mit használsz szegénnek örök kárhozatjával?
Hadd inkább dicsérjen ez földön éltében
Szép magasztalásokkal.

Az te szódot tudom mihelen meghallhatja,
Ottan szent nevedet nagy felszóval kiáltja,
Kiterjesztett kézzel, sűrű könyves²¹ szemmel
Magát reád bocsátja.

Legörögvén könyve orcáján úgy megkövet,
Magad is megszánád látván mint keseredett,
Mert zokogásokkal, siralmas jajszókkal
Kér fejének kegyelmet.

Irgalmasságod is annál inkább megtetszik,
Mennyivel több bűnöm tőled megengedtetik,
S mit engedhetnél meg, ha nem vétkeznének
Te ellened az hivek?

No nem tartod tovább haragod, tudom, rajta,
Mert az békességre te jobb kezed kinyujtva,
De csak olyanoknak, kik utánad járnak,
Mert vagy mindennek ura.

21 könyves: könnyes

Térj azért én lelkem kegyelmes Istenedhez,
Szép könyörgésekkel békéljél szent kezéhez,
Mert ő hozzá fogad, csak reá hadd magad,
Igen kegyelmes úr ez!

Higgyünk mindörökké egyedől csak ő benne,
Bűntől őrizkedjünk, ne távozzunk el tőle,
Áldott az ő neve örökké mennyekbe,
Ki most megkegyelmeze!

Éneklém ezeket nagy keseredett szűvel,
Várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével,
Tétova bujdosván, bűnömön bánkódván,
Tusakodván ördöggel.

WILLIAM SHAKESPEARE

(1564–1616)

Szonettek

XII.

Számolva az óramondó időt
 S látva, szép nap rút éjbe hogy merül,
 Hogy kókkad az ibolya nyár előtt,
 S ezüst zúzt hogy kap a fekete fürt;
 S hogy ejti lombját a sok büszke fa,
 Mely alatt nemrég tikkadt nyáj hűsölt,
 S hogy hág kékék ravatalaira
 A borzas-ősz szakállú nyári zöld, –
 Sorsodat nézem, a szépségedét:
 Útja a romboló időn visz át,
 Hisz mind búcsúzik az édes, a szép,
 S hal, oly gyorsan, ahogy mást nőni lát;
 S csak gyermeked véd a Kaszás kor ellen,
 Hogy dacolj vele, mikor elvisz innen.

LXXV.

Az vagy nekem, mi testnek a kenyér
 S tavaszi zápor fűszere a földnek;
 Lelkem miattad örök harcban él,
 Mint a fősvény, kit pénze gondja öl meg;
 Csupa fény és boldogság büszke elmém,
 Majd fél: az idő ellop, eltemet;
 Csak az enyém légy, néha azt szeretném,
 Majd, hogy a világ lássa kincsemet;
 Arcod varázsa csordultig betölt
 S egy pillantásodért is sorvadok;
 Nincs más, nem is akarok más gyönyört,
 Csak amit tőled kaptam s még kapok.
 Koldus-szegény királyi gazdagon,
 Részeg vagyok és mindig szomjazom.

1592–1598 között

Szabó Lőrinc fordítása

VERS
NEKED

II. A BAROKK ÉS A ROKOKÓ IRODALMA

HEINRICH WÖLFFLIN

(1864–1945)

Művészettörténeti alapfogalmak

Bevezetés

[részlet]

Ha nem tévedünk, a fejlődés folyamatát – ideiglenes formulázással – a következő öt fogalom-párra vezethetjük vissza.

1. A fejlődés útja a linearitástól a festői felé, vagyis az egyik póluson a vonalnak mint a szem útjelzőjének és vezetőjének kiképzése, a másik póluson a vonal szerepének fokozatos elértéktelenítése. Általánosabban szólva: egyrészt a test tapintható jellegének – körvonalainak és felületének – érzékletes megragadásáról van szó, másrészt arról a szemléletmódról, amely teljesen át tudja engedni magát a pusztá optikai látszatnak, és mellőzi az érzékletes vonalvezetést. Míg ott a dolgok határai kapnak hangsúlyt, itt a jelenség beleolvad a határtalanba. A plasztikus és körvonalazó látásmód elszigeteli a dolgokat, a festői módon látó szem viszont összekapcsolja őket egymással. Az egyik esetben az egyes konkrét testi jelenségnek mint szilárd, tapintható értéknek a megragadása a cél, a másik esetben a látott valóság egészének mint valami lebegő látszatvilágnak a rögzítése.

2. A fejlődés útja a síkszerűtől a mélységi felé. A klasszikus művészet egy formaegész részeit sík rétegekben komponálja meg, a barokk az egymásmögöttséget hangsúlyozza. A sík vonal eleme, a síkszerűen egymás mellett sorakozó motívumok nyújtják a legnagyobb szemléletességet; ha megfosztják értékétől a körvonalat, a sík is elveszti értékét, és a szem lényegében aszerint köti össze a tárgyakat, melyik van „elől”, s melyik van „hátsó”. Ez nem jelent minőségi differenciát: nincs semmiféle közvetlen összefüggésben a térbeli mélység ábrázolásának magasabb rendű képességével, ellenben merőben más ábrázolásmód következménye, mint ahogy a „síkszerű” úgy, ahogyan azt mi értelmezzük, nem a primitív művészet stílusa, hanem csakis akkor léphet fel, amikor a művészet a rövidülés és térábrázolás eszközei felett már teljes mértékben uralkodik.

3. A fejlődés útja a zárt formától a nyitott forma felé. Minden műnek zárt egésznek kell alkotnia, és fogyatékos az a műalkotás, amelyet nem érzünk önmagában körülhatároltnak. Csakhogy a zártság követelményét egészen másképp interpretálták a 16. században, mint a 17.-ben, olyannyira, hogy a barokk fellazult formavilágával szemben a reneszánsz kompozíciót teljesen zárt formarendnek nevezhetjük. A szabályok fellazítása, a tektonikus sziget oldódása vagy e változás egyéb rokon megnyilvánulásai nem egyszerűen a formák vonzerejének fokozására szolgálnak, hanem következetesen megvalósított, új ábrázolásmódot jelentenek, s így ezt a mozzanatot is az ábrázolás alapvonásai közé kell sorolnunk.

4. A fejlődés útja a sokszertől az egységes felé. A klasszikus formarend részei – bármilyen szorosan kapcsolódjanak is a mű egészéhez – mégis mindig megtartják önálló életüket. Ez azonban nem a primitív művészet korlátlan önállósága: a részeket a mű egésze határozza meg, s ez mégsem szünteti meg külön létüket. A reneszánsz mű tehát már eleve tagolt forma-

hangsúlyával fordul a nézőhöz, akinek ily módon részről részre kell haladnia, s ez merőben más szemléletmódot jelent azzal az egészben-látással szemben, amelyre a 17. századi műalkotások készítetik az embert. Mindkét esetben egységről van szó (ellentétben azokkal a klasszikus művészetet megelőző korokkal, amikor az egész fogalmát a maga valódi értelmében még nem ismerték), csak hogy az egyik esetben ez az egység a szabadon kapcsolódó részek harmóniájában nyilvánul meg, míg a másik esetben a tagok *egyetlen* motívummá forrnak egybe, vagy pedig valamennyi részlem egy vezérmotívumnak rendelődik alá.

5. A tárgyi abszolút és relatív világossága. Ez az ellentét közvetlen kapcsolatban áll a lineáris és festői ellentétével: vagyis egyrészt azzal az ábrázolásmóddal, amely a dolgokat a maguk konkrét egyediségében s a tapintóérzék számára hozzáférhető plaszticitással ragadja meg, másrészt azzal az ábrázolásmóddal, amely mindezt megjelenésében, egészében és éppen nem plasztikus minőségében tárja elénk. Kétségtelenül jellemző a klasszikus korszakra, hogy a tökéletes világosságnak olyan eszményét alakította ki, amelyet a 15. század még éppen csak sejteni vélt, a 17. század pedig önként feláldozott. Ez még nem jelenti a motiváció áttekinthetlenségét, ami mindig visszatetszést szül, csupán azt, hogy a motívum világossága ezentúl már nem öncél; nincs többé szükség rá, hogy a formák a maguk teljességében kerüljenek ki a szem elé, elegendő, ha megfelelő támaszpontokat nyújtanak. Kompozíció, fény és szín már nem szolgálják feltétlenül a felépítés világosságát, hanem a maguk önálló életét élik. Előfordul olykor, hogy az abszolút világos felépítés ilyen részleges elhomályosulása csupán a mű vonzerejének fokozását szolgálja; mint nagy, átfogó jellegű ábrázolásmód, a „relatív” világosság akkor lép fel a művészettörténetben, amikor a valóságot merőben más jelenséggé kezdik szemlélteni. Itt sem minőségi differenciát jelent, ha a barokk eltér Dürer és Raffaello eszményeitől, hanem csupán másféle tájékozódást a világban.

1915

Mándy Stefánia fordítása

PÁZMÁNY PÉTER

(1570–1637)

Egy keresztyén predikátortul S. T. D. P. P.¹ az kassai nevezetes tanítóhoz, Alvinci Péter uramhoz íratott öt szép levél

[részlet]

Végezetre, két dolgot tanít Calvinus², melyek ha igazak, lehetetlen dolog, hogy az mi vallásunk bálványozás legyen. Elsőt azt, hogy Urunk születése után ötszáz esztendeig virágzott az igaz tudomány az eklézsiában³, és Szent Ágoston⁴ idejéig semmit az apostoli tudományban el nem változtattak. Másodikat azt tanítja Calvinus, hogy aki valamit igazán meg akar érteni az régi, igaz vallásból, Szent Ágostont tekintse, ki igen hív bizonyága az régi igazságnak. Hogyha ez így vagyon, nem lehet tehát bálványozás, amit Urunk halála után ötszáz esztendő alatt tanítottak az hívek, és amit Szent Ágoston is állhatatosan vallott. Az pedig tagadhatatlan dolog, hogy valamit ti most mibennünk kárhoztattok, azokat mind feltaláljuk azokban a szent doktorok könyveiben, melyeket Szent Ágoston és az őelőtte valók írtanak. És hogy ennek egyéb bizonyágait most félretegyük, önnönmaga Calvinus együtt azt mondja, hogy az régiek mindnyájan, valakiknek írásai nálunk vannak, megbotlottak. Okát azt adja: mert az ő vallása ellen, mivelünk egyetértettek az bűnökért való elégtételben. Másutt nem tagadja, hogy ezerháromszáz esztendővel ezelőtt szokott dolog volt, hogy az halottakért imádkoztak. Azonképpen szokott dolog volt, úgymond, az anyaszentegyház kezdetitől fogva, hogy szűkségnek idején, akárki is megkeresztelte az gyermekeket. Az Úr vacsorájáról való tudományt is, úgymond, az apostolok idejétől fogva megfogta a rozsdá. Szent Ágostont is egy-néhány helyen mardossa írásiban, hogy mimellettünk, tiellenetek támadott. És mindezekkel tanúbizonyosságunk minékünk, hogy amely tudományt ti most mibennünk pöktök, azt javallották Szent Ágoston előtt is az igaz keresztyének, kikben (amint Calvinus is megvallja), nem az bálványozás, hanem az igaz apostoli tudomány tündöklött.

Ezeket, mikor elvégezte volna az pápista⁵ ember, egyik azok közül, kik velünk együtt valának, mondá nagy felszóval: Esküszöm Istennek, mond valamit ez az jámbor, és bár amaz legyen az anyja, valaki ennek utána bálványozóknak nevezné az pápistákat.

Én pedig, igazán mondom, egy kevésse megháborodtam vala. Mert hertelen nem jut vala eszembe, mint expedáljam⁶, mint fejtssem ki magamat az gonosz embernek hálójából, és ugyanott eltekélém magamban, hogy mentül hamarébb lehet, ezeknek megfejtésére Te Kegyelmedtől kérjek segítséget, böcsületes és tisztelendő Péter Uram. De azért, hogy ne láttatnám megnémulni és meggyőzetni, nékibátorítám magamat és mondék néki: Szerető Uram,

1 Sacrae Theologiae Doctor Petrus Pázmány: Pázmány Péter a szent teológia doktora

2 Calvinus: Calvinus (Kálvin) János (1509–1564) a reformáció róla elnevezett *kálmínista* ágának megalapítója és kimunkálója; nevéhez fűződik a predestináció (eleve elrendelés) teológiai tana; *Institutio*-ját Szenci Molnár Albert fordította magyar nyelvre 1624-ben, *Az keresztyéni religióra és igaz hitre való tanítás* címmel

3 eklézsia: egyház, egyházközség

4 Ágoston: Augustinus, Aurelius (354–430) latin egyházatya

5 pápista: a katolikusok elnevezése főként a protestánsok körében, a név arra utal, hogy a katolikusok az Egyház fejéhez, Péter utódához, a pápához tartoznak, ők viszont nem

6 expedáljam: továbbítsam

sok dolgokat kerengtetél össze a te szemfínyvesztő és tetszés szerint való bizonyágidban, és nyelvednek vitorláját megeresztvén, igen nyakunkba akarnád rándítani az hálót, ha szerét tehetnéd. De mindazokra rövid szóval csak egy az felelet: *Est fallacia petitionis, principii*.⁷ Mert te azt akarnád, hogy mi titeket bálványozóknak ne mondanánk, kít mi ugyan még most sem akarunk cselekedni, hanem a kapát ugyan kapának híjuk és az fúrút fúrúnak⁸, az bálványozókat bálványozóknak nevezzük. Valaki pedig az Írást, az Isten könyvét, melyben az Istennek elváltozhatatlan igazságának regulája kijelentetett, keresztyéni józansággal és alázatossággal olvassa, napfínyénél világosban megláthatja, hogy az pápisták nyilvánvaló bálványozók. Mert ki volna oly homloka feltörlött, alávaló értelmű ember, hogy csak tétovázó beszéddel is merné tagadni, rejtegetni és földözni a ti lelki paráznaságtokat és bálványozástokat. Holott nyilván nagyon ez széles világnál, hogy ti az képeknek imádkoztok: az szenteket pedig, és legfőképpen Szűz Máriát, üdvöztőnek, reménységteknek tartjátok és az Istennek ez világ vezérlésében és gondjaiselésében való méltóságos forgódását ezekre, úgymint újonnan találtatott Istenekre osztottátok: maga az teljes Szentírásban azt olvassuk, hogy idegen Istenünk ne légyen, hanem csak egyedül az mi Urunkat Istenünket tiszteljük, böcsüljük és imádjuk. Szedd bé azért bátor nyelvednek vitorláját, fald bé a sípot, rántsd meg szájadnak zabláját e helyen, és az út kívül való haszontalan csavargásoknak és heábalavó csácsogásoknak békét hagyván, ha szerét teheted, kezd másutt; azaz, ha ugyan valóban mered, és bízol emberségedhez, azt mutasd meg, hogy bálványozók nem vagytok.

Ezt mikor elvégeztem volna, egy az jelenvaló jámbor főemberek közül mondá: Bezzeg tisztességemre mondom, jó helyen vetéd itt meg az hálót, prédikátor uram, és nem csekély vízben tapogatsz, hanem ugyan a derék Szentírásból feszegeted ki beszédedet.

Más egy főember is így szóla: Igazán mondom, prédikátor uram, az fellyül előhozott bizonyságoknak megfejtését eszembe nem vehetém. És jó lelkiismerettel mondom, hogy én-nékem elegendő és győzhetetlen jelenségeknek tetszenek, melyekből elhitesse magammal, hogy ezután soha bálványozóknak ne nevezsem az pápistákat.

Kinek én csak azt felelém: Nem csuda, jó uram, ha te meg nem értetted az én feleletemet, mert deákul⁹ sem tudsz, és az dialektikát¹⁰ sem tanultad, melyben szépen megmagyaráztatik, micsoda légyen az *Fallacia petitionis principii*.

1609

7 *Est fallacia petitionis principii*: Ez a kiinduló kérdés cselvetése

8 fúrút fúrúnak: fúrót fúrónak

9 deákul: latinul, deák nyelven, a diákok nyelvéen

10 dialektika: eredetileg a vitatkozás művészete az ókori görögöknél, a hét szabad művészet egyike

ZRÍNYI MIKLÓS

(1620–1664)

Szigeti veszedelem [részletek]

Témamegjelölés és segélykérés (I., 1–6.)

VERS
NEKED

1.
Én az ki azelőtt ifjú elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével¹:
Mastan immár Mársnak hangasabb versével²
2.
Fegyvert, s vitézt éneklek, török hatalmát,
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Európa rettegte szablyáját.
3.
Múzs! te, ki nem rothadó zöld laurusbul³
Viseled koszorúdat, sem gyöngye ágbul;
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul,
Van körve koronád holdból és szép napbul;
4.
Te, ki szűz Anya vagy, és szülted Uradat,
Az ki örökkén volt, s imádod fiadat
Úgy mint Istenedet és nagy monárchádat⁴:
Szentséges királyné! hívom irgalmadat.
5.
Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt,
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

1 Viola kegyetlenségével: Zrínyi első költeményei szerelmes versek voltak; ezeket leendő feleségéhez írta, akit verseiben Violának nevezett

2 Márs (római hadisten) hangasabb verse: eposz, hősköltemény

3 laurus: babér, babérlevél, babérág

4 monarcha: uralkodó, fejedelem

6.
Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,
Bűvüljön jó hire, valahol nap jár-kél,
Lássák pogány ebek: az ki Istentől fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.

A magyarság bűnei (I., 7–24.)

7.
Az nagy Mindenható az földre tekinte,
Egy szemfordulásból világot megnézé:
De leginkább magyarokat eszben vette,
Nem járnak az úton, kit Fia rendelte.
8.
Látá az magyarnak állhatatlanságát,
Megvetvén az Istent hogy imádna bálvánt:
Csak az, eresztené szájára az zablát⁵,
Csak az, engedné meg, tölthetné meg torkát;
9.
Hogy ű szent nevének nincsen tiszteleti,
Ártatlan Fia vérenek böcsületi,
Jószágos cselekedetnek nincs keleti,
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti;
10.
De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás,
Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,
Fertelmes fajtalanság és rágalmazás,
Lopás, emberölés és örök tobzódás.
11.
Megindult ezekért méltán ű haragja;
Azért Mihály arkangyalt magához hívá,
És kemény haragjában így parancsolá,
Ű szentsége előtt arkangyal áll vala:

5 „Csak az”: csak az a vágya. – Szájára ereszti a zablát: nem fékezi, szabadjára ereszti a lovat. – A magyarok azt szeretnék, ha Isten szabadjára engedné őket.

12.

„Nézd, ama kemény nyakú és kevély sciták
Jó magyaroktól mely igen elfajzottak,
Szép keresztyén hütöt lábok alá nyomtak,
Gyönyörködnek külömb külömb vallásoknak.

13.

Maga te tekints meg körösztýén világot,
Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót:
Kihoztam Scitiából, mely nekik szűk volt,
Az én szent lelkem is ű reájok szállott.

14.

Scitiából, azt mondom, kihoztam űket,
Miként Egyiptusbul az zsidó népeket,
Hatalmas karommal verém nemzeteket,
Mindenütt rontám, vesztém ellenségeket.

15.

Tejjel-mézzel folyó szép Pannoniában,
Megtelepítém űket Magyarországbán,
És meg is áldám minden állapotjában,
Meghallgatám, segítém minden dolgokban;

16.

Sőt vitéz szűvel is megáldottam űket,
Úgy hogy egy jó magyar tizet mást kergetett,
Sohul nem találtak oly nagy ellenséget,
Az ki, mint por szél előtt, el nem kerengett.

17.

Szentséges lölkömet reájok szállattam,
Az körösztýén hűtre fiam által hoztam,
Szent királyokkal is megajándékoztam,
Békességet, tisztességet nekik adtam.

18.

De űk ennyi jókért, ah, nehéz mondani!
Ah, háládatlanok, és merték elhadni,
Nem szégyenlik Isteneket elárulni,
Ellenemre minden gonoszban merűlni.

19.

Ah, bánom, ennyi jót hogy üvélek töttem,
Nem-é viperákat keblemben neveltem?
De immár ideje velek esmertetnem:
Én vagyok ama nagy bosszuálló Isten.

20.

Eredj azért, arkangyal, szállj le pokolban,
Válassz egyet az haragos furiákban⁶,
És küldjed el aztot szultán Szulimánban,
Juttassa magyarokra való haragban.

21.

Én pedig töröknek adok oly hatalmat,
Hogy elrontja, veszti az rossz magyarokat,
Mindaddig töri iga kemény nyakokat,
Míg nem esmerik meg elhagyták urokat.

22.

Kiálnak énhozzám, s nem hallom meg őket,
Hanem fogom nevetni nehéz ügyöket;
Az ű panaszira nem hajtom fületem,
Ü nyavalyájokra nem tészem szememet.

23.

Ez mindaddig lészen, míg bosszút nem állok,
Harmad-negyed ízig büntetés lesz rajtok;
És ha idején eszben nem veszik magok,
Örök átkom, haragom lészen ürajtok.

24.

De ha hozzám térnek, megbánván bünöket,
Halálról életre ismét hozom őket,
Jaj, török, néked, haragom vesszejének!
Te vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek.”

6 furiák: a bünök, különösen a gyilkosság félelmetes külsejű, kígyófürtű megtorlói, a bosszú megszemélyesítői; az Alvilágban élnek

A szultán jellemzése (II., 31–50.)

31.

Szent Iván havának tizedik napián
Konstantinápolybul megindúlt Szulimán,
Avval az sok haddal vizeket szárazstván,
Nagy hegyeket bontván, városokat rontván.

32.

Egy fekete szerecsen ló volt alatta,
De képiró falra szebbet nem irhatna;
Nem vélnéd, hogy éri földet száraz lába,
Oly szépen egyeránt s halkal változtatja.

33.

Véres nagy szemei ugyan kidültenek,
Száraz fejcskájén van helye üstöknek,
Az orra likjain lángos szellők mennek,
Szája tajtékot vér, mint vizi istennek.

34.

Magassan költ nyakán fejét alá hajtja,
Szálos rövid serényét szél hajtogatja,
Széles mellyel elefántot hasomlitja,
Körmmel, száraz innal szarvast meghaladja.

35.

Jámborúl csendeszen császár alatt jár,
De hogyha az ember fogdosni akará,
Mint az sebes sólyom, mikor kél szárnyára,
Vagy ha könnyü évét ugrik fárul fára.

36.

Ülj vala merevén nagy császár nyeregben,
Fejér vékony patyolat vagyon fejében,
Két csoport kócsagtoll alá áll széltében,
Szakállá merő ősz, halvány személyében.

37.

Szép arany hazdia függ alá válláról,
Az dolmánnya is szintén olyan kaftánból,
Kemény misziri kard függ le oldaláról,
Mellyet szultán Musa nyert görög császártól.

38.

Szörnyü méltósággal kétfelé tekinget,
Könnyen esmerhetni, hogy nagy gondja lehet;
Ez viszen nagy szüvében lángot és fegyvert,
Ez keresztény világnak nagy veszedelmet.

39.

Az sok sűrű kopja utánna s előtte
Sok földet rettenetességgel befödte;
Azt tudnád, hogy nagy erdő jár körülötte,
Jancsár, mint az hangya, az földet ellepte.

40.

Számtalan sok ágyu, az ki kűfalt tör, ront,
Vonyatik utánna, kivel sereget bont;
Sok tarack pattantyu, ki keresztény vért ont,
Golyóbis, puskaapor, mindenféle profont.

41.

Minden ács-szerszámok, nagy erős kötelek,
Deszkák és vasmacskák, kikkül hidat vernek;
Tudós Ali Portu parancsol ezeknek,
Ágyuknak, szekereknek, minden mesternek.

42.

Sok szekszénás lovak ezek után jönnek,
Hosszu nyaku tevék és erős öszvérek,
Bialok, számarok és ökörszekerek;
Hat elefánt is jön, kiken sok emberek.

43.

Megyen császár előtt messzi két mérfölddel
Hozsa⁷ hatvanhárom, pénzt osztanak mind széllel
Minden nyomorultnak, hogy ezek Istennél
Szerezzenek szerencsét könyörgésekkel.

44.

Igazat kell írnom, halljátok meg mastan,
Noha ellenségünk volt szultán Szulimán,
Csak aztot kivésem, hogy hiti volt pogán,
Soha nem volt ily úr törökök közt talán.

7 hozsa: hodzsza török szó, jelentése: pap

45.

De talán nélkül is bátran azt mondhatom,
 Pogányok közt soha nem volt ez földháton
 Ilyen vitéz és bölcs, ki ennyi harcokon
 Lett volna győzödelmes, és sok országon.

46.

Vitézség s okosság egyaránt volt benne,
 Hadbéli szorgosság nagy szorult übenne;
 Ha kegyetlenség szívében jelt nem tenne,
 Talán keresztyén közt is legnagyobb lenne.

47.

De fiát, Musztafát⁸ mikor megöleté,
 Akkor felettébb magát megesmérteté;
 Sőt maga nemzetivel meggyűlölteté,
 Roxa szerelméjért eztet cselekedé.

48.

Szerencse üvéle nem játszott mint mással;
 Ha ijeszteni is akarta csapással,
 Vagy had veszésével, vagy más kárvallással,
 Mindenkör állandó volt okosságával;

49.

Nem hajlott mint az ág, mint kőszikla állott,
 Tenger habjai közt, mert magában szállott,
 Ha szerencse neki valami jót adott,
 Nem bízta el magát, föl nem fuvalkodott.

50.

Ilyen úr s ilyen had jüve országunkra,
 S ily ártalmas folyhő szálla le kárunkra,
 Mely nemcsak magyarnak elég romlására
 Lett volna; de elég világ rontására.

8 Musztafa: II. Szulejmán kedvelt fia volt, a szultán mégis kegyetlenül kivégeztette felesége, Roxán rágalmainak következtében

**Az Isten vértanúsággal tiszteli meg Zrínyit
(II., 64–86.)**

64.

Zrini egy hajnalban, az mint volt szokása,
Valamikor hajnalnak volt hasadása,
Az szent feszület előtt térden áll vala,
S így kezde könyörgeni az ű szent szája:

65.

„Végzetetlen irgalmu szentséges Isten,
Az ki engem segítesz minden ügyemben,
Te vagy énnékem győzhetetlen fegyverem,
Paizsom, kűfalom, minden reménségem.

66.

Hajts le füleidet az magas kék égből,
Halld könyörgésemet kegyelmességedből,
És ne csinálj törvént az én érdememből,
Hanem végzetetlen irgalmas szüvedből,

67.

Nem-é én tetüled csináltattam földbül?
Nem nagy bűnnel jüttem-é anyám méhébül?
De te irgalmaddal tisztultam meg ebbül,
S minden világi jómat vettem kezedbül.

68.

Uraságot adtál, kivel én megérem,
S vitéz szüvel áldottál, s van böcsületem
Világ előtt; nem érhet az én érdemem
Annyit, mennyi sok jókat tetüled vettem.

69.

Mert az én érdemem nálad annyit téssen,
Mennyi vizet kis fecske szájában veszen
Az megmérhetetlen tengermélység ellen,
Annyi én érdemem te kegyelmed ellen.

70.

Mégis én nyomorult háládatlan vagyok.
Ujabb bünre mindennap sok okot adok.
Uram, költs fel, kérlek, én mikor szunnyadok,
Moss meg szent lelkeddel, mert rút, mocskos vagyok.

71.

Atyáink vétkéről meg ne emlekezzél,
Sőt minden bűnokről, kérlek, feletközzél:
Mert tégedet nem holt, hanem ki mast is él,
Dicsér, és nevedről tisztességet beszél.

72.

Uram, azt is látod, az pogány töröknek,
Miként vásik foga az hitetlen ebnek,
Hogy miként ártasson az keresztyéneknek,
Csak az az szándékok, miként törhessenek.

73.

Ne engedd meg uram (noha érdemlénék),
Hogy haragod miát földig törettetnénk,
Hogy az te szent nevedet ők megnevetnék,
Mitülünk, te hol vagy? kevélyen kérdeznék.

74.

Mutasd meg őnékik, hogy te vagy nagy Isten,
Hogy te kívülötte más hon Isten nincsen;
Ki megyen utánnad, nem jár setéségben,
Hanem viszi útat az örök örömben.

75.

Nem nekünk, nem nekünk, Uram, tisztességet,
De szent nevednek adj örök böcsületet.
Minket azért áldj meg, hogy hijuk nevedet
Mi segítségünkre, és bizzunk tebenned.

76.

Uram, te Felségedet arra is kérem:
Látod, immár az vénség majd elér engem,
Immár nem lesz oly erő az én testemben,
Hogy ellenségidet, mint előbb, törhessem:

77.

Vedd hozzád lelkemet, mely téged alig vár,
Miként segítséget hadtol megszállott vár;
Vedd ki én testemből, mellyen vagyon nagy zár.
Ne sülessze bűnöktől megnevelt víz-ár.”

78.

Így az Isten előtt Zrini esedezett;
 Azért meghallgatá az ő könyörgését.
 Háromszor láttatott Zrininek, feszület
 Hogy hozzá lehajlott, felelvén ezeket:

79.

„Ím az te könyörgésedet meghallgattam,
 Az te buzgó szüvedet mind általláttam,
 Atyai kedvemben ügyedet fogadtam,
 Ne félj, mert nem héában érted megholtam.

80.

Örülj, én jó szolgám, mert jól kereskedtél,
 Mert öt talentomodra⁹ még ötöt nyertél,
 Világon magadnak koronát kötöttél,
 Melyet aranyasan Atyámhoz viszed fel.

81.

Ottan az angyalok téged készen várnak,
 Rendelt seregekben cherubinok¹⁰ állnak,
 Téged jobb kezére Atyámnak állatnak,
 Veled együtt örökkén vigadni fognak.

82.

Hozzám vészem immár az te szép lelkedet,
 Magad is kívánod, s így jobbnak esmerted;
 De hogy még fényesebb korona fejedet
 Tisztelje, ím néked adok ily kegyelmet:

83.

Mártiromságot fogsz pogántul szenvedni,
 Mert az én nevemért fogsz bátran meghalni.
 Zrini, hallgasd meg most, mit fogok mondani,
 Ím te jövőidőidet fogom számlálni.

9 talentum vagy talentum: görög súlymérték és pénzegység, utalás egy bibliai példabeszédre; jelentése: „érde-
 meidet gyarapítottad”
 10 cherubinok: a kerubok az ókori zsidó (és nyomán a keresztény) hitvilágban Isten trónjánál álló, lángoló
 kardot tartó szellemi lények, angyalok

84.

Szulimán haddal jün az Magyarországra,
 És legelőször is fog jünni váradra,
 Lesni, mint éh farkas, fog te halálodra,
 Hatalmát, erejét veszti Szigetvárra.

85.

De ő nem fogja te romlásodat látni,
 Mert vitéz kezeid miát fog meghalni,
 Sok ezer töröknek kell ottan meghalni,
 Akkor az te lelked fog hozzám szállani.

86.

De az te fiad, György támasztja nemedet,
 Felserkenti fénnel tündöklő nevedet,
 Mint phoenix¹¹ hamuból költi nemzetségét:
 Úgy okossággal ez megtartja híredet.”

Zrínyi szózata vitézeihez (V., 23–28.; 34–38.)

23.

„Előbb elfogy éltem, oh, erős vitézek,
 Hogysem kimondhassam kegyelmét Istennek.
 Most sem hágy el nagyhatalmú keze tiktek;
 Ti is ő szent nevéért serénkedjetek.

24.

Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyénség,
 Mi vitéz kezünkön van minden reménség;
 Soha még mireánk nem jött rút szégyenség;
 Azért rakva hírünkkel föld, tenger és ég.

25.

Mostan megnevelnünk kell az mi hírünket.
 Avagy tisztességgel végeznünk éltünket;
 El nem rontja üdő cselekedetünket,
 Valamíg világ lesz, és lát ember eget.

11 phoenix (főnix): a görög mitológia csodás madara; minden ötszáz évben elégeti magát fészkében, s hamvából új életre kel

26.

Az is minekünk nagy tisztességünkre van,
Hogy maga ellenségünk szultán Szulimán;
Kit mi ha meggyőzünk, mint reménységünk van,
Világbíró császárt meggyőztük az harcban.

27.

Harcolnunk peniglen nem akarmi okért
Kell, hanem keresztény szerelmes hazánkért,
Urunkért, feleségünkért, gyermekinkért,
Magunk tisztességéért és életünkért.

28.

Előbb halva lássa pogány eb testünket,
Hogysem elveszessük megszámlált kéncsünket,
Hogysem ő pórázon hordozzon bennünket,
Szabadságunkkal együtt rontván hírünket.

[...]

34.

Ez a hely s ez az vár légyen dicsőségünk,
Avagy madár gyomra mi koporsóhelyünk.
Mindenképpen emberek s vitézek legyünk,
Úgy marad meg örökkén az mi szép hírünk.

35.

Fejem fennálltáig lészek én veletek,
Esküszem seregek élő Istenének!
Kívánom, hogy ti is így cselekedjete,
Éles szablyát kézben tartván esküdjete!”

36.

Vitéz Zrini szavával megbátorodtak,
Az egész szigetvári vitéz leventák
Előtte megrendelt seregben állottak,
Mezételen fegyvert kezekben tartottak.

37.

Mint mikor az fölszél Késmárkbul¹² kiszakad,
 Ama sűrű fenyős erdő közben akad,
 Támaszt zúgást nagyot, nem reked s nem lankad,
 Hajol előtte lágy, és kemény ág szakad:

38.

Ilyen nagy zöndülés esék ő közikbe,
 Mert fölforr az haragos vér mindenikbe,
 Kívánja mindenik: ellenség vérébe
 Hamar kezét fösthesse, és az szüvébe.

A szigeti hősök vértanúsága (XV., 54–64.; 96–108.)

54.

Zrini jól esmérven életének végét,
 Ötszáz bátor vitézt számlál maga mellett;
 Minthogy nem tűrheti immár égő tüzet,
 Kiviszi magával azért mind ezeket.

55.

És az várbul kimegyen nagy bátor szűvel,
 Előtte törökök futnak szerte-széllel;
 Az piacon megáll, és szörnyű szemével
 Nézi, hogy hon vagyon pogány sok sereggel.

56.

Ily kegyetlenül jön oroszlány barlangbul,
 És ily szörnyen fénlík cometa¹³ magasbul;
 Ez nagy országokra kár nélkül nem fordul,
 Szörnyű jüvendőket hordoz hatalombul.

57.

Így félnek törökök Zrini látásátul,
 Mert tudják, nagy veszélyekre rájok burul.
 Zrini piacon is nem maradhat lángtul,
 Azért lassan ballag az külső kapubul.

12 Késmárk: vár a régi Szepes vármegyében, a történelmi Magyarország északi részén; fölszél: északi szél

13 cometa (kométa): üstökös csillag

58.

Hon vagytok ti mostan világrontó népek?
Hon vagytok földemésző szörnyű seregek?
Hon török, hon tatár, sötét szerencsenek?
Hon vagytok három világrul kevert népek?

59.

Ihon előttetek Zrini áll fegyverben,
Hon van az török Márs vakmerő szívében,
Delimán¹⁴? hon száz más ebben az seregben,
Kik Zrini vérét szomjúzták békességben?

60.

Édes az vitézség az ember szájában,
De nagy s rettenetes halálos próbában:
Ezt rettegve nézi vakmerő Delimán,
Mint nyárlevél, úgy reszket szultán Szulimán.

61.

Messzi dombrul nézi ő kijüvetelét,
De mégsem tarthatja rettegéstül szívét.
Ó, hányszor megbánta, szállotta Szigetet!
Hány átokban keverte megőszült fejét!

62.

De nem csinál pompát Zrini törököknek,
Nem mutatja vesztég sokáig ezeknek
Ő vitéz fegyverét; de mégyen ellenek;
Ötszáz halál megyen háta után ennek.

63.

Itt fegyver fegyverrel találkozik öszve,
Vitéz is vitézzel kapcsolódik közbe;
Vér, jajgatás és por megy égből keverve,
Török dárda, kopja, szablya elegyedve.

14 Delimán: a török sereg egyik kiváló vitéze

64.

Halál formára jár bán törökök között;
Mint az lángos harap¹⁵, ha nádiban ütközött,
Mint az sebes vízár, ha hegyből érkezett:
Oly kegyetlenségben Zrini most öltözött.

[...]

96.

Mert nem mér állani senki eleiben,
Senki nem mér nézni vitéz szemeiben;
Százat egymás után ő megöl egy helyben,
Még más százra viszen halált kéméletlen.

97.

Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tízet ottan levág császár segítségét,
Így császárnak osztán Zrini szólni kezdett.

98.

„Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségnek eljűtt órája;
Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.”

99.

Így mondván, derekában ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá;
Átkozódván lelkét császár kiindítá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

100.

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak,
Ez az ő nagy híres hatalmasságának.
Az Isten engedte gróf Zrini Miklósnak
Dicséretit ennek hatalmas próbának.

15 lángos harap: a „*harap*” szó itt nem ige, hanem főnév, jelentése: „harapás, marás”; a szó szerkezet értelme: lángos, tüzes harapás; a tűz belemarása valamibe

101.

Mikor bán visszánéz, meglátja távulrul
Elmaradt serege török kard miát hull,
Mint pásztor nyájához, ő hamar megfordul,
És így szól hozzájok nagy hangos torkából:

102.

„Eddig éltünk vitézek, tisztességéért
Annak, ki körösztfán holt szabadságunkért:
Ma meghaljunk örömet és jó hírünkért
Vitézül meghaljunk azért mindezekért.

103.

Ahon nyitva látom Istennek országát,
Ahon jól esmérem nagy Eloim¹⁶ fiát!
Esmérem, esmérem az Isten angyalát,
Rothatatlan ágbul tart nekünk koronát.”

104.

De török számtalan körülvék sereget,
Messzirül jancsárság lüvik vitézeket;
Nem merik próbálni mert karddal ezeket,
Senki várni nem meri az ő kezeket.

105.

Mind ennyi között is egy jajgatás nincsen,
Mert nagy vigassággal s örömmel hal minden.
Az mely helyen állnak, ugyanazon helyben
Bocsátják lölköket Isten eleiben.

106.

Nem mér az nagy bánhoz közel menni senki,
De jancsár-golyóbis Zrinit földre veti:
Mellyében ez esett, más homlokát üti,
Vitézivel együtt az földre fekteti.

107.

Angyali légió ott azonnal leszáll,
Dicsérik az Istent hangos muzsikával,
Gábrriel¹⁷ bán lelkét két tized magával,
Földrül felemeli gyönyörű szárnyával.

16 Eloim: Isten

17 Gábrriel: arkangyal, főangyal

108.

És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleiben így viszik ezeket.
Egész angyali kar szép muzsikát kezdett,
És nékem meghagyták, szómnak tegyek véget.

*Vitézek Istene, íme az te szolgád
Nem szánta éretted világi romlását,
Vére hullásával nagy bötűket formált,
Illy subscribálással¹⁸ néked adta magát,
Ő vitéz véréért vedd kedvedben fiát.*

1651

Ne bánts d a magyart. Az török áfium¹⁹ ellen való orvosság Avagy az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum²⁰ [részletek]

Cyrus király mikor Cresusra Sardis városát víttatta volna²¹, azt írja a história, a városnak megvételekor egy vitéz magára Cresus királyra akadván, s nem tudván, ki légyen, meg akarja vala ölni. Cresus király fia, aki egész életében néma vala, és soha egy szót nem szólhatott vala, ott találkozáván lenni akkor az atyja mellett, látván veszedelmét atyjának, megszólala a vitézhez, mondván neki: Ne bánts d a királyt! Vajon nem hasonló-e az én mostani felkiáltásom, édes Nemzetem, te hozzád? Látok egy rettenetes sárkánt, mely méreggel dühösséggel teli, kapóul és ölében viseli a magyar koronát; én csaknem mint egy néma, kinek semmi professióm²² a mesterséges szólásra nincsen, felkiáltok mindazonáltal, ha kiáltással elijeszthetném ezt a dühös sárkánt, kiáltván: Ne bánts d a magyart! Szegény magyar nemzet, annyira jutott-e ügyed, hogy senki ne is kiáltson fel utolsó veszedelmeden? hogy senkinek ne keseredjék meg szíve romlásodon? hogy senki utolsó halállal való küszködéseden egy biztató szót ne mondjon? Egyedül legyek-e én őrállód, vigyázód, ki megjelentsen veszedelmedet? Nehéz ugyan ez a hivatal nékem, de ha az isten az hazámhoz való szeretetet reám tette, ímé kiáltok, ímé üvöltök: hallj meg engem, élő magyar, ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz! Íme tudománt tészek²³ előtted, nagy isten, mindent, akit tudok, kikiáltok, hogy éntülem elaluvásomért nemzetem vérét ne kérd elől, amint megfenyegettl az nagy Ezekhiel²⁴ prófétával:

18 subscribálás (szubszkribálás): aláírás

19 áfium: ópium, keleti bódítószér

20 antidotum: ellenszer

21 Cyrus király mikor Cresusra Sardis városát víttatta volna: Cyrus (círusz), görög nevén Kürosz (Kr. e. 558–529), a Perzsa Birodalom megalapítója; – Cresus (krészusz vagy krószusz), görög nevén Kroiszosz, Lüdia (Kis-Ázsia) utolsó királya (uralkodott: 560–546); Kr. e. 546-ban foglalta el birodalmát és fővárosát, Sardist (szardisz, görög nevén Szardeisz) Kürosz perzsababiloni uralkodó

22 professio (professzió): hivatás

23 tudományt tészek: vallomást teszek, megvallom

24 Ezekhiel: zsidó próféta a Kr. e. 6. század első felében; babiloni fogságba hurcolt zsidóság körében működött

Venientem gladium nisi annuñciaverit speculator, animarum quae perierint sangvinem de manu ejus requirere dominus. [Ha az őrálló a közeledő kardot (fegyvert, veszedelmet) nem jelzi, a fegyvertől elveszettek vérét az ő kezéből kéri számon az úr.]

De mi dolog ez, magyarok, hogy nemcsak az őrállótok jelenségét²⁵ hallván, hanem magatok szemével a veszedelmet látjátok, s mégis fel nem serkentek mély álmotokból? Úgy hallok, a tengeri medve²⁶ oly bátorságos és gond nélkül való a mennykő félelmétől, hogy mikor legjobban dörög is az ég, az mentül magasabb kősziklára felhág és ott édesden aluszik. Avagy talám ilyen securitással²⁷ vagytok ti is? Úgy vagyon. Az borostyánfának is írják a naturalisták mennykő ellen való bizodalmat;²⁸ úgy vagyon, azért is adtuk magunkat ennek a laurusnak²⁹ árnyéka alá, hogy megmaradhassunk. De félek rajta, hogy a fatum³⁰ ennek a nemes ágnak az erejét megtompította csak a mi veszedelmünkre is, vagy hogy hervad belső titkos okokból gyökere. Ha azért okvetetlen bizodalmat nem találunk csak az mezítelen reménységben, szükséges, hogy oltalmat nézzünk magunknak magunk emberségében és vigyázásunkban isten után. A pacsirták példája³¹ adjon okot nekünk a mi magunk bizodalmban, mely ha nem lesz, héjában reménljük szomszédoktól s más idegen barátinktól segítséget. De még az istentől is tunyán kérni segítséget, vétek és bolondság, amint bölcs Démoszthenész³² néha mondja vala: Nam non modo deus, sed ne amicus quidem rogandus est, ut dormitanti cuiquam aut desidi praesidio sit. [Mert nemhogy az istent, de még a barátot sem szabad kérni arra, hogy az alvónak vagy renyhének segítségére legyen.] Magyarok, tinéktek szólok. Ez a rettenetes sárkány, a török, Váradot, Jenőt³³ tőlünk elvette, sok ezer magyar lelket rabságba vitt, sokat a kardnak élivel emésztett meg; Erdélyt, koronánknak egy legszebbik boglárát, felprédálta, zavarta, fejedelmét eltiporta, gázolja nemzetünket, országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőlőt. Kérdezkedjete mostan egymástul, kit illet ez a veszély, kit fenyeget ez a háború. Ha feltaláljuk azt tiszta elménkkal, hogy ez nem mi nyavalyánk, ámbár hallgassunk, bízzuk másoknak discretiójára³⁴ oltalmunkat! De ha az oktalan állatok a magok barlangjoknak bántódásáért, a magok kölyköknek elviteleért készek a halált szenvedni: mennyivel minékünk inkább, kik dicsőséges magyar vérnek maradéki vagyunk, az mi atyánkfiaiért, atyáinkért, anyáinkért feleségünkért, gyermekünkért, hazánkért meg kell indulnunk, halálra is, ha kívántatik mennünk, mégis legalább bosszút ezen a dühödt eben állanunk. [...]

1661

25 jelenségét: jelentését

26 tengeri medve: foka

27 securitással: biztonságban

28 naturalisták: természettudósok, a borostyán villámtörő erejéről az ókori írók beszélnek; – Zrínyi a Habsburg-házat érti borostyánfán

29 laurus: babér, babérfa, babérkoszorú (győzelem)

30 fatum: végzet, sors

31 a pacsirták példája: célzás Aiszóposz egyik meséjére, melynek az az értelme, hogy mindenki csak a maga erejében bízhat; a pacsirták biztonságosan fészkeltek addig a megért búzában, amíg a gazda a szomszédoktól kért segítséget

32 Démoszthenész (Kr. e. 384–322): kiváló athéni szónok

33 Várad: Nagyvárad; Jenő: Borosjenő

34 discretiójára: jóakarata

MIKES KELEMEN

(1690–1761)

Törökországi levelek

[részletek]

Constantinápolyban Gróf P... E... írott leveli M... K...

1.

Gallipoliból, Anno 1717. 10. octobris.

Édes néném! Hála legyen az Istennek, mi ideérkeztünk ma szerencsésen, Franciaországból pedig 15. septembris indultunk meg. A fejedelmünknek Istennek hála jó egészsége volna, hogyha a közsvény búcsút akarna tőlle venni, de reméljük, hogy itt a török áer¹ elűzi. Édes néném, mi jó a földön járni! Látja kéd², még Szent Péter is megijedett volt, mikor a vízben sipadoztak³ a lábai. Hát mi bűnösök, hogyne félnénk, amidőn a hajónk olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikára, mint az erdélyi nagy hegyek. Némelykor azoknak a tetején mentünk el, némelykor pedig olyan nagy völgyben estünk, hogy már csak azt vártuk, hogy reánk omoljanak azok a vízhegyek. De mégis olyan emberségesek voltak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna. Elég a', hogy itt vagyunk egészségben. Mert a tengeren is megbetegszik az ember, nemcsak a földön, és ott ha a hintó megrázza, elfárad, és jobb egyepegyéje⁴ vagyon az ételre. De a hajóban az a szüntelen való rengetés, hánkodás a főt elbódítja, a gyomrot felkeveri, és úgy kell tenni, valamint a részeg embereknek, aki a bort meg nem emésztheti. A szegény gyomromnak is olyan nyavalyában kellett lenni vagy két első nap, de azután úgy kellett ennem, mint a farkasnak. A fejedelmünk a hajóból még nem szállott vala le, hogy a tatár hárm, aki itt exiliumban⁵ vagyon, holmi ajándékot küldje és a többi között egy szép lovat, nyergelve. Itt a fejedelemnek jó szállást adtak, de mi ebül vagyunk szállva. De mégis jobban szeretem itt lenni, mintsem a hajóban. Édes néném, a kéd kedves levelit vagyon már két esztendeje hogy vettem; igazat mondok, hogyha az esztendő egy holnapból állana. Reménlem, édes néném, hogy már ezután, minthogy egy áerrel élünk, gyakrabban veszem kedves levelét. De minthogy egynehány száz mélyfölddel⁶ közelebb vagyunk egymáshoz, úgy tetszik, hogy már inkább is kell kédnek engemet szeretni. Én pedig ha igen szeretem is kédet, de többet nem írhatok, mert úgy tetszik, mintha a ház keringene velem, mintha most is a hajóban volnék.

1 áer: levegő

2 kéd: kend, maga

3 sipadoztak: süppedeztek, belesüppedtek

4 egyepegyéje: étvágya

5 exiliumban: számkivetésben

6 mélyfölddel: mérölddel

37.

Rodostó, 28. maji 1720.

Már mi itt derék házas-tüzes emberek vagyunk, és úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont. De tréfa nélkül, édes néném, mi itt igen szép kies⁷ helyt vagyunk. A város elég nagy és elég szép, a tengerparton lévő kies és tágas oldalon fekszik. Az is való, hogy Európának éppen a szélyin vagyunk; lóháton innét Constancinápolyban két nap könnyen el lehet menni, tengeren pedig egy nap. A' bizonyos, hogy suhult⁸ a fejdelemnek jobb lakóhelyt nem adhattak volna. Akármely felé menjen az ember, mindenütt a szép mező, de nem pusztá mező, mivel itt mindenütt a földet jól megművelik. A faluk mellett lévő mezők nem puszták, és ennek a városnak a földje olyan művelt, valamint egy jól megművelt kert. Kivált mostanában gyönyörűséggel nézi az ember itt a szántóföldeket és a szőlőket és a sok veteményes kertet. Itt pedig annyi szőlőhegyek vannak, hogy másutt egy vármegyében elég volna; azokat pedig igen jól művelik, és azokban a sok gyümölcsfák úgy tetszenek, mintha mind kertesek volnának. Itt pedig meg nem karózzák a szőlőt, mint nálunk, azért is az ágak mind le vannak hajolva, a szőlőgerezdet a levelek befedvén, a földet is árnyékban tartják; e' pedig szükséges ezen a meleg földön, ahol nyárban igen kevés eső jár, így a föld nedvesen marad, és a szőlő sem szárad el. Itt a' való, sok veteményes kertek vannak, az idevaló szokás szerint jól művelik, de nem lehet a miénkhez hasonlítani. Gyapotat pedig sohult annyit nem vetnek, mint itt, és a gyapotból való kereskedés itt igen nagy. Torda vármegyében gondolom, hogy megteremne, de a mi kokány⁹ földünkön elegendő melege nem volna. Itt az asszonyoknak egész esztendő által csak az a dolgok, hogy a gyapotat elvessék, megszedjék, eladják, vagy megfionják. Májusban vetik el, és októberben szedik meg; való, hogy sok bibelődés vagyon a gyapottal, de minthogy itt az asszonyoknak semmi más külső munkájuk nincsen, azért arra reá érkeznek.

A város felől azt mondhatom, hogy ezen a földön elmondhatni egy szép városnak, amely nem olyan szélyes, mint hosszú, de akármely szép házak légyenek itt a városokon, nem tetszhetnek szépeknek, mivel az utcára nem hadnak ablakokat, kivált a törökök, azért hogy a feleségek ki ne láthassanak. Micsoda szép dolog az irigység! A piaca a városnak igen bőv, a sokféle szárnyas állat, gyümölcs, kerti vetemény itt olcsú, amég ide nem jöttünk, még minden olcsúbb volt. De ha egy kis drágaságot okoztunk is, de a' való, hogy csendességet is okoztunk. Mert a lakosok magok mondják, hogy amég ide nem jöttünk, ahol most vagyunk szállva, ott az utcákon nappal is félve jártanak az asszonyok és leányok, estvefelé pedig akit kívül találhattak, azt elragadták, és gondolja el kéd, mint bocsátották el, még gyilkosságok is estenek. Ezeket pedig a jancsárok, görögök és örmények követték. De már most legkisebbet sem hallani, estve ki-ki sétálhat az utcákon, semmitől nem tarthat. A' való, hogy mink is sokan vagyunk, de legkisebb dolog ha történnék, a kapunkon lévő harminc jancsár megtanítaná azokat, akik valamely garázdát akarnának indítani. Nem is lehet már csendesebb hely, mint ahol mi lakunk; estve idegen jancsárt, se görögöt nem látunk, noha a szép időkbén 11 óráig is kint vagyunk. Csak ilyen hamar is már micsoda hasznára vagyunk a városnak,

7 kies: szemet gyönyörködtető, kellemes, változatos

8 suhult: sehol

9 kokány: terméketlen

hát még ezután. Csak azt bánom, hogy messze legyen Bercsényi úr tőlünk; ő nem bánja, mert ritkábban megyünk hozzája, és annyiival kevesebb lesz a költség. De mit tudunk tenni, ha messze is, csak oda kell menni, hát hogy töltsük az időt; még az asszonyok sem szeretik aztot, de mit tehetnek velünk együtt rólla. A' való, hogy a' nem nekik alkalmatlanabb, hanem nekünk, mert csak el kell hozzájuk menni, valamint az úrdolgára. Már eleget beszéltem a városról és a földjéről, hanem már a mi házunknál lévő szokásról kell szólni, és az időtöltésről. A' való, hogy egy klastromban¹⁰ nincsen nagyobb rendtartás, mint a fejdelem házábanál.

Ezek pedig azok a rendtartások. Reggel hatodfél órakor a dobot megütik, akkor a cselédeknek fel kell kelni, és készen kell lenni hat órára. Hat órakor dobolnak, és akkor a fejdelem felöltözik, azután a kápolnában megyen, és misét hallgat; mise után az ebédlőházban megyen, ott kávét iszunk és dohányozunk. Amikor az óra három fertály nyolcra¹¹, akkor első dobolnak misére, nyolc órakor másodikat, és egy kis idő múlva harmadikot dobolnak. Akkor a fejdelem misére megyen, mise után a maga házában megyen, és ki-ki oda megyen, ahová tetszik. Tizenegyfél órakor megütik a dobot ebédre, és tizenkét órakor asztalhoz ülünk, és törvényt teszünk a gyúkokra¹². Harmadfél órakor a fejdelem csak magánosan a kápolnában megyen, és ott legyen három óráig. Mikor az óra három fertály ötre, akkor első dobolnak estvéli imádságra, öt órakor másodikat, és egy kevés idő múlva harmadikat. Akkor a fejdelem a kápolnában megyen, és azután ki-ki eloszlik. Vacsorára hetedfél órakor dobolnak. A vacsora nem tartván sokáig, nyolc órakor a fejdelem levetkezik, de leggyakortább le nem fekszik még akkor, és reggel, ha szinte hat órakor öltözik is fel, de éféle után két órakor felkél. Azt pedig ne gondolja kéd, hogy legkisebb változás is legyen mindezekben, ha szinte a fejdelem beteg volna is, akkor is mind egyaránt folynak rendek. Hatodfél órakor felkelni nem kicsiny dolog, de el nem mulatom, azért hogy kedvit találjam, és mindenkor jelen vagyok, mikor öltözik. A hivatalom is azt hozza magával, hogy vigyázzak a cselédekre. Ezek tehát a mi klastromunkbéli rendtartásink.

Ami pedig a mulatságot és az időtöltést illeti, a' sokféle, és ki-ki a maga hajlandóságát követi. A fejdelem minden héten lóra ül kétszer, és estig oda vadászunk, mert itt igen sok fogoly és nyúl legyen, veres fogoly több legyen, mint szürke. Mikor pedig vadászni nem megyen a fejdelem, akkor csak a sok írásban tölti az időt. Mink is jobban töltünk, ha lehetne, mert az ember nem mehet örökké sétálni, nem lehet mindenkor a mezőn vándorolni, az idevaló emberekkel pedig nem lehet társalkodni. Itt az idegen senki házához nem mehet, kivált az örmények inkább féltik feleségeket, mintsem a törökök. Még nem láthattam a szomszédasszonyomat, napjában tízszer is a kapuja előtt kell elmennem, és ha a kapuban talál lenni, úgy szalad töllem, mint az ördögötől, és bészárja a kapuját. Nem törődöm rajta, mert közönségesen az örmény asszonyok olyan fejérek, mint a cigánynék. Ebből elítélheti kéd, hogy itt a lakosokkal semmi üsmeretség nem lehet, nem is veszünk semmit, mert itt ki szőcs, ki szabó, valami főrenden lévő emberek itt nincsenek, akikhez mehetnénk. Török urak vannak, de unadalmas¹³ dolog törököt látogatni: egyik a', hogy törökül nem tudok, másik a', hogy ha az ember hozzájuk megyen, elsőbben ő ül le, azután egy pipa dohányt ad,

10 klastrom: kolostor

11 három fertály nyolc: háromnegyed nyolc

12 törvényt tenni a gyúkokra: megenni a tyúkokat

13 unadalmas: unalmas

egy fincsa¹⁴ kávé, hatot vagy hetet szól az emberhez, azután tíz óráig is elhallgatna, ha az ember azt elvárná. Ők a beszélgetéshez, nyájassághoz éppen nem tudnak. Minden mulatságunk tehát abban áll, hogy Bercsényi úrhoz megyünk vagy ebédre, vagy vacsorára, ott mégis nevetünk a kis Zsuzsival, mert az asszonnyal reá kell az embernek tartani magát, valamint a kompódi nemesasszonynak; a' már csak a régi dolgokat szereti beszélni, hogy leány korában micsoda mulatsági voltak. Azt jól tudja kéd, hogy nekem ahhoz semmi nincsen. Énnekem amicsodás természetem vagyon, elhallgathatom az embert három óráig is, hogy egyet ne szóljak, de azután kérde meg kéd tőlem, mit beszéltek nekem, egy szót sem tudnék megmondani belőlle. Így vagyok azzal az úri asszonnyal, két óráig sem szóllok egyet, ha nevet, én is nevetek, de sokszor nem tudom mit. Azt gondolja, hogy én azokat mind nagy figyelmetességgel hallgatom, ugyanis, ha én régi dolgokkal akarom az időt tölteni, Nagy Sándor históriáját olvasom, az elég régi.

Mindezekből megláthatja kéd, hogy micsoda városban telepítettének le bennünket, annak micsodás lakosi vannak, micsoda környéke, itt micsodást szokást tartunk. De azt még meg nem mondtam kédnek, hogy én micsodás szokást tartok: az én szokásom a', hogy tíz órakor lefekszem, és a szemeimet bézárom, és rendszerént azokat fel nem nyitom másnap hatodfél óráig. Ezt a dicséretes szokást mind télben, mind nyárban megtartom. Azért ez a levél olyan hosszú, hogy már tíz az óra. Aludjunk hát, édes néném. De az egészségre kell vigyázni, ha azt akarja kéd, hogy gyakran írjak. Másszor többet vagy kevesebbet. Ihon azt majd elfelejtettem megírni, hogy az a veszett köszvény az urunkra jött alkalmatlankodni.

73.

Rodostó, 24. maji 1726.

Tegnaptól fogvást táborban szállottunk, és sátorok alatt lakunk, a szokott helyre, a város széllyire. Az ellenségtől nem gondolom, hogy sokat kellene tartanunk, mivel vagyon vagy háromszáz mélyföld közöttünk, azért csendesen alhatunk, és csak a fülbenmászótól, a szűnyogtól tarthatunk. Édes néném, szeretném tudni, hogy mint vagyon a kéd egészsége, a kéd karja és ujjai, mert egy holnaptól fogvást egy levelet írni, a' nagy fáradság, és igen bánom, hogy annyira fárasza kéd magát érettem, és annyira erőlteti. Mindazonáltal nem kellene azt az úri asszonyt követni, aki sohasem olvasott könyvet azért, hogy mikor a levelet kell fordítani, a' szelet hajt, és hogy az a szél náthát ne okozzon néki. Eztet bé lehet venni egy kényességnek, de a kéd tiszteletes kényessége, megbocsásson, és mindenkor ne tartson, mert az atyafiságot félretévén, a bosszúálláshoz fogok, és akkor mindenikünk fog suhajtani¹⁵. Édes néném, mi itt csak tengődünk, lengédünk, mint szegény bujdosók, töltjük az időt, amint lehet. Az urunknak a' mégis mulatság, hogy a mezőn lakunk, mert az unadalom itt igen bő, és a szegény urunk itt csak egynehányunkkal maradott. Az özvegy Zsuzsihoz gyakorta megyek, Lengyelország felé készül, ha itt nem marad, nem énrajtam múlik el. Egy urat üsmértem, aki egy idős leányt vévén el, azt szokta volt mondani, hogy aki idős leánnyal hál, az olyan jó cselekedet, mint a szegényeknek való alamizsnálkodás. De ha itt nem marad is, azzal a barátság

¹⁴ fincsa: findza, csésze

¹⁵ suhajtani: sóhajtani

fel nem bomlik, és a hűség megmarad, ha lehet. Azt mondom, ha lehet, mert akármely nagy tűz elaluszik, ha annak eledelt nem adnak. De azt nem tartom, amit Forgács, hogy a hűség csak a kutyaéhoz illik. A' nem újság, ha azt mondom, hogy a házasság az Istenen áll, és ha csak reánk hagyja, a' nem jó, és a rossz házasságoknak az oka az, hogy ő lakadalmon jelen nem volt. Azzal fenyegetem Zsuzsit, hogy ha elmégyen, úgy nem keresztelünk.

Igaz néném, micsoda csúfos házasságról olvastam a minap; csak leírom, ha szinte tudja is kéd, mert egyéb dolgom nincsen. Ez igaz, Olaszországban történt. Egy úri özvegyasszonynak egy fia lévén, aztot igen szerette. Az asszonynak volt egy szolgálója, akit az ifjú megszeretvén, sokáig kényszerítette az engedelemre. Végtire a leány megjelenti az asszonyának a dolgot, aki is jó erkölcsiért megdicséri, és mondja a leánynak: eredj, mondd meg a fiamnak, hogy már engedelmeskedel kérésének, hanem jöjjön hozzád az étszaka. A leány megmondja az ifiúnak, aki is azon megöri. Vacsora után az asszony mondja a leánynak: te az ágyamban feküdjél, én pediglen a te helyedre fekszem; a fiam majd eljő, azt gondolja, hogy te vagy, akkor jól elverem. Ez így el lévén rendelve, az asszony a szolgáló ágyában fekvén, addig várja a fiát, hogy el talál alunni. Az ifjú odamegyen, és azt nem vizsgálja ha alusznak-é vagy sem, hanem él az alkalmatossággal. Az asszony azonban felébred, de hogy zenebonát ne csináljon, és hogy a fiát is kétségben ne ejtse, magát megtartóztatja, és békességes tűréssel elvárja a dolognak végét. A' meglévén, az ifjú kimegyen, az asszony is szomorúan a maga ágyára megyen, és semmit nem szól a szolgálónak. Másnap az asszony minden tehetségével azon lesz, hogy a fia ne szólhasson a szolgálóval, és azonnal készíteni kezdi a fiát, hogy idegen országra küldje. A' csakhamar meglévén, elindítja, és sokat szomorkodik a fia után, de még inkább szomorkodik azon, amidőn észrevévé, hogy terhben esett. De módja lévén abban, hogy azt eltitkolhassa, és a gyermekszülésnek is órája eljövén, egy gazdag parasztembernek adá a kis-leánykát, hogy felnevelje. A leány már tizenhárom esztendő meghaladván, az anyja mintegy el is feledkezett volt rólla. Az ifjú pediglen azon időben idegen országokról visszatérvén, azon faluban megszáll, ahol a leányt nevelték. Akit is meglátván, halálos szerelemben esik, és mindjárt kérni kezdi a leányt. A parasztember látván, hogy egy úr kéri, odaadja, annál is inkább, hogy régtől fogvást a leányt csak reája hadták. Az ifjú hazaviszi a feleségit, az anyja haragszik, hogy a híre nélkül egy közönséges leányt vett el. De kevés nap múlva a békesség meglesz. Az asszony látván, hogy a fia házas, a leányát szolgáló képiben haza akarta hozatni, de micsoda álmétkodásban esék, amidőn megtudá, hogy a leányát a fia vette volna el. Az asszony másokkal közölvén ezt a dogot, mindenik példa nélkül való dolognak találá, és a házasságot meghagyák. Az az ifjú, édes néném, egy személyben hármat vett el: a leányát, a hugát és a feleségit. E' valójában megtörtént, de ha megtörtént is, mi szükség volt megírni. Mindazonáltal kell valamivel tölteni az időt, én hogy írkak, kéd meg, hogy olvassa, mert a dolog nélkül való létel igen nagy dolog.

A szófiaí érsek, aki hozzánk szaladott volt már egynehány naptól fogvást, egynehány nap múlva innét elmégyen Raguzában, mert noha eleget munkálodtak azon, hogy visszameheszen, de végben nem vihették, és ezeknek a szállómíveseknek csak hazájokban kell visszatérni, és el kell hadniok az úr szöllejét. Én is elvégezem leveletem, de elsőben meg kell tudnom, hogy ha jó egészségben vagyon-é kéd, engemet szeretnek-é, énnekem írnak-é.

Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivéve ma közüllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratni. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, aki ma megholt érttünk. Amicsoda életet élt, és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották nékie: ma velem lesz a paradicsomban. Hullassuk bővséggel könyveinket, mert a keserűségnek ködjé valóságosan reánk szállott. De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert őtet az Isten annyi szenvedési után a mennyei lakadalomban vitte, ahol a gyönyörűségnek és az örömnek poharából itatja, hanem mi magunkot sirassuk, kik nagy árvaságra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sírás és keserűség vagyon itt miközöttünk még csak a legalábbvalón is. Ítéld el, ha lehet, micsoda állapotban írom ezt a levelet, de mivel tudom, hogy örömet kívánnád tudni, mint esett szegénynek halála, mind téntával, mind könyhullatással leírom, ha szinte azáltal megszorítom is keserűségemet.

Úgy tetszik, hogy az utolsó levelemet az elmúlt holnapnak 25-dik napján írtam vala. Azután szegény mind nagy bágyadtságokat érzett, igen keveset, de másként mindent a szokás szerint vitt végben, abban a gyengeségben is az esztergájában¹⁶ dolgozott első ápriliséig. Aznap pedig a hideg erősen jött reá, és annál inkább meggyengítette. Másnap jobbacskán volt. Virágvasárnap a gyengeség miatt nem mehetett a templomban, hanem a közel való házból hallgatta a misét. A mise után amely pap odavitte neki a szentelt ágat, térden állva vette el kezéből, mondván, hogy talám több ágat nem fog venni. Hetfűn jobbacskán volt, kedden hasonlóképpen, még a dohánt is megkívánta, és dohányzott. De azt csudálta mindenikünk benne, hogy ő semmit halála órájáig a háznál való rendben el nem mulatott, se meg nem engedte, hogy őérette valamit elmulassanak. Mindennap szokott órában felöltözött, ebédelt, és lefeküött, noha alig volt el, de mégis úgy megtartotta a rendet, mint egészséges korában. Szeredán délután nagyobb gyengeségben esett, és csak mindenkor alutt. Egynehányszor kérdeztem, hogy mint vagyon, csak azt felelte: én jól vagyok, semmi fájdalmat nem érzek. Csötörtökön igen közel lévén utolsó végéhez, elnehezédék, és az urat magához vette nagy buzgósággal. Este a lefekvésnek ideje lévén, kétfelől a karját tartották, de maga ment a hálólázában. A szovát igen nehéz volt már megérteni. Tizenkét óra felé étszaka mindnyájan mellette voltunk. A pap kérdezte tőle, ha akarja-e felvenni az utolsó kenetet? Intette szegény, hogy akarja. Annak vége lévén, a pap szép intéseket és vigasztalásokat mondván neki, nem felelhetett reája, noha vettük észre, hogy eszin van. Azt is láttuk, hogy az intéskor a szemeiből könnyhullatások folynak. Végűre szegény, ma három óra után reggel, az Istennek adván lelkét, elaluvék, mivel úgy holt meg, mint egy gyermek. Szüntelen reá néztünk, de mégiscsak azon vettük észre általmenetelit, amidőn a szemei felnyíltak. Ő szegény árvaságra hagyta bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sírás, rívás vagyon közöttünk. Az Isten vigasztaljon meg minket.

1717. október 10. – 1758. december 20.

¹⁶ esztergájában: kis asztalosműhelyében

APÁCZAI CSERE JÁNOS (1625–1659)

Magyar Encyclopaedia

[részlet]

Az égi dolgokról¹

XXII. 1. A mű egünkben a Nap körül levő dolgok vagy a mű Földünk, vagy csillagok. A csillagok vagy maradandók, vagy kiforgók. A maradandók bujdosó (bolyongó) csillagoknak (planetae) neveztetnek... 2. Eredetek ez, hogy midőn a harmadik rendbéli lételadó állatnak (e világ temerdekebb részeinek) részei, a két elsőktől kereken forgattatnának, a gyorsabbak a lassúbbakat elérték, és a mellettek elfolyó s igyenesen mozgó (menő) első létel-adó állatnak részeitől a mellettek közel levő részecskék egybegyűrattnak, és lassan-lassan nagyobbak-nagyobbak lettek. 3. Mellyek az ő keménységekhez képest a Naphoz közelebb vagy őtölle távolabb forganak. 4. Mert amellyek keményebbek, messzebb, a nem oly kemények pedig nem annyéra messze űzettettek, és midőn az oly égi golyóbiskákhoz értek, amellyeknek övélek egyenlő keménységek vagyon, vagy a túl s innen való égnek mozgási sebessége úgy alkalmaztatott, hogy eggyik a másikat fellyül ne haladja, annak utánna az ő forgásoknak helyét megtartották, és onnan verik műreánk a Napnak fényét vissza. 5. Ezeknek keménységek pedig nemcsak a részeknek temerdekségétől és sűrűségétől vagyon, hanem a formájától is, és kíváltképpen a szénnel² küssebségétől. Továbbá ezek eredetet attól is vehettek, hogy az örvénye elnyalatott és megsetétedett világosító állat, ha nem igen kemény volt, minek utánna más örvényébe forgott bé, annak köllő közepe felé nyomult alá, és ottogyan az ő szeréntek való sietűgű égi golyóbiskákban a Nap körül forogdogálnak, és annak fényét műreánk visszaverik...

1655

Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról és a magyaroknál való barbár állapotuk okairól

[részlet]

Az iskola, hallgatóim – hogy a meghatározáson kezdjem, amint azt minden rendes értekezésben tenni illik –, tanítók és tanulók rendezett társulása, akik az emberi életkörülmények szempontjából hasznos és szükséges ismereteket tanítanak és tanulnak. E társulás – mivel tagjainak nagyon is eltérő volta miatt nem lehet egyöntetű – az iskoláügyek szakértőinek gondos megfontoláson alapuló rendszerezése szerint feloszlik alsó, közép- és felső iskolákra. Mégpedig úgy, hogy az alsó iskolák népiskolák, melyekben tudniillik leginkább az anyanyelven való olvasást, helyes beszédet és írást tanítják a vallás elemeivel együtt. Ezért ezeket anyanyelvi iskoláknak is hívjuk. A középiskolák viszont főleg három tantárgynak, ti. a latin és görög grammatikának, a retorikának és logikának, továbbá a katekizmusnak és az erkölcstannak tanítása által a felső iskolák felé egyengetik az utat, és megszokott nevük triviális. Végül a felső iskolák minden tu-

1 Az égi dolgokról: ebben a fejezetben a bolygók keletkezéséről szóló descartes-i tanítást fejti ki Apáczai

2 szénnel: felszínnek

dományágban előadásokat és gyakorlatokat nyújtanak törvény szerint mindenkinek, és pedig ingyen. Ezeket akadémiáknak és egyetemeknek hívjuk abban az esetben, ha a tanítók különleges hatalommal vannak felruházva, hogy a négy fakultáson tudományos fokozatokat és címet adjanak. Különbözik csak a gimnázium, főiskola vagy kollégium elnevezés illeti meg őket.

Hogy a népiskolák mennyire hasznosak, és milyen nagy szükség van rájuk, az nagyon is világos és magától értetődő mindenki előtt, aki a bennük folyó, előbb vázolt munkát szem előtt tartja: teljesen és tökéletesen azonban csak az értheti meg a dolgot, aki gondosan fontolóra veszi: valamely politikai közösségben akár vezető, akár alárendelt szerep betöltésére csak olyan emberek lehetnek alkalmasak, akik már kisgyermek korukban, mindjárt az anyatejtől való elválasztás után megszokták, hogy az engedelmisség tejét szívják, alárendelve a kormánypálcát tartó király (ti. az iskolamester) törvényeinek. Ez tette – Xenophón tanúsága szerint – a spártai államot a többi görög államnál boldogabbá. Arra vonatkozóan viszont, hogy már gyermekkortól kezdve mekkora haszna van az emberekkel való gyakori szóbeli érintkezésnek, bizonyosságul szolgálnak azok a szerencsétlen teremtesek, akik annak tudatában, hogy másokkal beszélni nem tudnak, kerülnek minden társaságot. Így tesznek tanúságot arról, hogy közelebb állnak a beszélni nem tudó oktan állatokhoz, mint az igazi emberekhez, akiket csupán gondolkodó és beszélő képességük különböztet meg az állatoktól. Márpedig a beszéd helyes kiejtésének és írásának tanítása az iskolákban folyik.

De boldog Isten! Milyen csodálatos dolog az az írás és az írás olvasása! Milyen csodálatos, hogy ezeknek a vonalacskáknak különböző alakjai majd a gyönyörnek, majd a fájdalomnak, majd a szeretetnek, majd a gyűlöletnek, majd a békének, majd a háborúnak, majd a csendnek, majd a viharnek képzeteit és fogalmait keltik fel lelkünkben. Érthető így az amerikai őslakók esete, akiket mi, az Óvilág lakói csak 164 éve ismerünk. Mikor ezek észrevették, hogy a mieink az odaküldött levelekből meg tudják állapítani, mit akarnak hozzátartozóik, noha roppant szárazföldek és tengerek választják el őket egymástól, maguk is nagy kedvet kaptak erre a vakmerő dologra. Előbb csak nézegették a betűformákat, aztán a fülükhez illesztgették, végül kezükkel tapogatták. Így akarták jelentésüket megismerni. Mikor aztán belátták, hogy ez semmiképp sem sikerül nekik, írástudásuk miatt isteni lényeknek tartották a mieinket. És bizony nem minden ok nélkül! Mert ha az ember az oktan állatok szemében beszélőképesége miatt isteni lénynek számít, akkor az olyan embert, aki bármilyen módon meg tudja ismerni a legtávolabb levők rejtett akaratát is (melynek kifürkészésére csak isteni lény képes), e tudományhoz nem értők méltán tarthatják emberek felett álló lénynek. [...]

Ideje hát, hogy felébredj, te álmos, te mámoros, te hályogos szemű magyar nép! Végre, végre ébredj fel az álomkórból, leheld ki magadból Bakkhoszt³, kinek folyton áldozol, oszlasd el gyógyírral szemeid homályát! Nézd, szemléld, vizsgáld, milyen forrásból ered tömérdek nyomorúságod, melynek súlya alatt görnyedsz. Drága gyermekeid, hazánk reményei már bölcsőjüktől fogva a tudatlanság feneketlen örvényébe merülnek, és így felnőtt korukban sem látják meg soha a világosságot, sem saját javukat, sem a haza javát. Még egyszer mondom hát, serkenj fel, és állíts alsó iskolákat! [...]

Igen nagy tehát, mint látjátok, mély belátású hallgatóim, az alsó iskolák haszna, a szükségességük pedig éppen a legnagyobb. És mégis, ha a kultúra magasabbra nem tör, s nem nő át a triviális iskola keretei közé, akkor ezekből az iskolákból aligha árad majd érezhető módon bármely népre is olyan műveltség, amely másokénál előbbre való volna.

1656

3 Bakkhosz (Bacchus): görög nevén Dionüszosz; a bor, a mámor és a szőlőtermesztés istene

A KURUC KOR LÍRÁJA

Rákóczi nóta

VERS
NEKED

1.
Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod,
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a Sasnak körme között
Fonnyadsz mint a lép.
Szegény magyar nép,
Mikor lesz már ép?
Megromlottál, mint cserép.
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?

2.
Jaj, Rákóczi, Bercsényi
Magyarok híres vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Vitéz vezéri,
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskai?
Az ellenség mindenfelől
Őket emísztí,
Úzi, kergeti,
Búval epesztí.
Közinkbe sem eresztí.
Jaj, hát szegény nemzetünket
Miképp mellyesztí!

3.
Jaj, országunk, jószágunk,
De főképpen mi magunk
Mint nyavalygunk;
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk.
Jaj, naponként mind elfogyunk,
Jót ne is várjunk,
Kívánjunk,
Mert hatalmas, diadalmas
Nemzet van rajtunk.
Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk,
Nagy ellenség közt vagyunk,
Bizony méltán ezek miatt
Kesergünk, sírunk.

4.
Országunknak, magunknak,
Jaj minden maradékinknak!
Mindazoknak,
Kik e földön nagy ínségben
Így nyomorkodnak.
Özvegyek panaszkodnak,
Árvák zokognak;
Magoknak
Siralommal ártatlanok
Halált okoznak,
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak.
Bánatjuk nem apadnak,
Mert hazánkból az ínségek
El nem távoznak.

5.
Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német rajtunk hever,
S igen ver.
Mutogatja magát, mint egy
Híres gavallér,
Nemzetünket hajtó pillér.
Nem szán, mint hóhér.
Akit ér,
Addig veri, meddig neki
Mindent nem ígér.
Látod mely kövér,
Bőrében sem fér,
De mégis mind többet kér,
Alig vagyon országunkban
Miatta kenyér.

6.
Nézz reánk, Úr, a mennyből!
Ments meg, kérünk, minket ily csúf
Ellenségtől,
Ki a híres magyaroknak
Véréből épül.
Ne hagyd ily dühös ínségtől
Rút ellenségtől,
Némettől
Gyaláztatni, mocskoltatni
Az írigyekből.
Ily dölyfös néptől,
Kínzó eszköztől,
Megfosztatni nevétől,
Mindenkoron győzedelmes
Dicsőségétől!

Őszi harmat után...

Őszi harmat után
Nagy hegyeknek ormán
Fújdogál a hideg szél,
Fújdogál a hideg szél.
Zöld erdő harmatát,
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél,
Hóval lepi be a tél.

Régi üdöm elmúlt,
Most másképen fordúlt,
Szomorú az én sorsom,
Szomorú az én sorsom;
Messzére bujdosom,
Hazámat itt hagyom,
Isten vezérli dolgom,
Isten vezérli dolgom.

Szerelmes barátim,
Régi jó pajtásim
Tülem elpártoltanak,
Tülem elpártoltanak.
Fejenként mindenek,
Akik esmértenek,
Mostan megbocsássanak,
Mostan megbocsássanak.

Ha kiknek vétettem,
Ugyan megszenvedtem!
Igazságom: mindenem,
Igazságom: mindenem!
Keserű énnékem
E világon élnem,
Te tudod én Istenem,
Te tudod én Istenem!

VERS
NEKED

Jobb hát a darvakkal
 Vagy más madarakkal
 Elbújdosnom messzére;
 Elbújdosnom messzére.
 Hogy irígyim szava,
 Ellenségim vasa
 Szegény fejem ne érje,
 Szegény fejem ne érje.

Mert itten lakásom,
 Nincsen maradásom
 Az sok irigyeimtől,
 Az sok irigyeimtől.
 Uram, én azt kérem:
 Útamban vezérem
 Légy s ments meg mindenektől,
 Légy s ments meg mindenektől.

Vezérelj messze földre,
 Idegen nemzetre,
 Hogy lakjam békességben,
 Hogy lakjam békességben.
 Hosszú bujdosásom
 Lészen távozásom
 Kietlen messzeségben,
 Kietlen messzeségben.

Csillag jár, mely felül
 Szél zúg, fölyhő repül,
 Arra vészem útam,
 Arra vészem útam.
 Ha minden elmarad,
 Isten el nem marad!
 Reá bízam magamat,
 Reá bízam magamat.

Buga Jakab éneke

Mit búsulsz, kenyeres, midőn semmid nincsen?
 Jó az isten, jót ad, légy jó remínségben!
 Fölnyílik az idő majd az gyöngye fűre,
 Hová két szemünk lát, elbujdosunk ketten.

Ó, édes pajtásom, hogyne búsulkodnék,
 Midőn az sok gondok rajtam uralkodnak,
 Sok gondolkodások szüntelen fárosztnak,
 Minden órán engem elmémbe bágyosznak.

Rongyos az dolmányom, kinn van az oldalam,
 Az sok folttul ugyan nehéz az nadrágom,
 Háton lapockáját veri az kalpagom,
 Zsírtul ködmenyem is igen megavult már.

Az köpönyegem is igen jó-viselt már,
 Az sok eső miatt vagy benne sok kár,
 Mind elrohasztotta az csizmámat nagy sár,
 És nyereségemmel kerest pénzt szűkön jár.

Nincsen abrak, széna, rút hitvány az lovam,
 Rongyos az istálló, igen pusztá házam,
 Mind eltöredezett szegen az nyeregfám,
 Mind elkopott róla az sok szép nyert szerszám.

Kenyерem, pecsenyém igen szűkön vagyon,
 Morzsálék sem hever mast az tarsolyomban,
 Pénzem pedig nincsen mast az oldalamon,
 Kiürült az gyűszűm, elkölt kóborlásom.

Az lovamrul igen lekopott az patkó,
 Azki még rajta van, az is nem igen jó.
 Ha nem patkoltatok, elhal túlem az ló,
 Csak gyalog maradok, mint egy rút kóborló.

Az farkasbőrömmnek lekopott az szőre,
 Pókháló palackom az szegen bélepte.
 Nyargalódzik rajtam az tetvek serege,
 Mert szurkos az üngöm, nincs ki fejrítse.

Kurva már az anyja! mint élhetek, élek,
 Kivetem hasamat az szép verőfénynek,
 Csak úgy dohányozok, azmidőn éhezek,
 Így én is másokkal szépen eltengődek.

Csínóm Palkó

1.
 Csínóm¹ Palkó, Csínóm Jankó,
 Csontos kalabérom,
 Szép selymes lódingom²,
 Dali pár pisztolyom.

2.
 Nosza rajta, jó katonák,
 Ígyunk egészséggel!
 Menjen tánca ki-ki köztünk
 Az ő jegyesével!

3.
 Ne bánkódjék senki köztünk,
 Menjünk az Alföldre,
 Megrontatik kezük által
 Az labanc ereje!

4.
 Szabad nekünk, jó katonák,
 Tisza-Duna közü,
 Labancságnak mert nincs sohult
 Ottan semmi közü.

¹ csínóm: ékességem, szépségem

² lódingom: löporzacskóm

5.
Darulábú, szarkaorru
Nyomorult nemzetség
Fut előttünk, retteg tőlünk,
Nyomorult nemzetség!
6.
Görbe hátú, mert lenyomta
Füstös moskotéra,
Elfárasztott, elbágyasztott
Dióverő pózna.
7.
Tüzes madzag, apró csollong,
Lombos az gagyája,
Tátva-nyitva mindeneknek
Nagy éhelholt szája.
8.
Toldott-foldott, tetves-redves
Minden portékája,
Kalapjának nedvessége,
Lefügg kalimája.
9.
Renddel állván, nagy sokaknak
Meggyőzik az társát,
Ebről ebre hagyják
Békasütő nyársát.
10.
Elig nyílik fel a szája
Berdó kiáltásra,
Korog-morog öres hasa,
Siet jóllakásra.
11.
Rendeletlen öltözeti,
Csúfos pántlikája,
Nem érne egy abadolmánt
Minden portékája.
12.
Lapos guta megütötte
Bornyúbőr iszákját,
Kebelében legelteti
Sok ezer marháját.
13.
Mely marhának tetű neve,
Tartsa ő magának!
Nyúzza rendre, jó lesz bőre
Bornyúbőr iszáknak.
14.
Mert ő igen gyenge nemzet,
Szokott effélire,
Országában eleget kap,
Menjen hát helyire!
15.
Mi is vitézkedünk ezért
Jó kuruc vitézek,
Mert ezeknek drágább kéncsét
Én soha nem lelek.
16.
De gyűlölöm, mert nyomorú
Mégis kevélységre,
Ládd, majd feldől, mégis indul
Magyarok vesztire.
17.
Kicsírázott eb-agyara
Az magyar cipóra,
De megváslik foga bele,
Lészen még oly óra!
18.
Sok tokosnak mentél te már
Éltének végére,
Szabadoson öszvementél
Ütközetből véle.

19.
Sok szerencsét próbáltál te
Velünk német ellen,
Holott soha nem voltál te
Szerencsétlenséggel.

20.
Sok cifornyás német urat
Rabságra hajtottunk,
Sok kalapot mezősen
Őszve is tapodtunk.

21.
Nosza! most is űzzük-vágjuk
Mint ellenségünköt,
Mutassuk meg nemzetünknek
Jó vitézségünköt!

22.
Fut az tokos, tüzes madzag
Kihull az keziből,
Őszi keserű gombája
Kidől az fejéből.

23.
Után, kuruc, után!
Tiéd az puskája,
Enyim pedig az kancája,
Tied az lódingja!

24.
Rajta, Miska, rajta
Az tüzes labancon!
Mienk leszen az nyereség
Mind az derék harcon.

25.
De mindezek fegyverekkel
Nem érnek egy pénzt is,
Hadd el, vedd el az szablyáját,
Űsd le az fejét is!

26.
A nagyszájú horvátnak is
Fekete csizmája,
Hosszu nyakú, kurta farkú
Görcsös paripája.

27.
Egy rossz, rozsdás kalabérja,
Életlen szablyája,
Csipás szemű kancájával
Együtt van kvártély.

28.
Noha éhhel csak meg nem hal,
Nincs benn takarmánya,
Sokszor száznak sincs közöttök
Egy pipa dohánya!

29.
Az vitéz kurucnak
Van szabott dolmánya,
Sarkantyús csizmája,
Futó paripája.

30.
Az gyalog kurucnak
Van frissen járása,
Mint Pelagus lónak,
Van sebes futása.

31.
Vitéz karja lábaiban
Karmazsin csizmája,
Gyönggyel fűzött az bocskora,
Ezüstös kapcája.

32.
Hátán cifra farkasbőre,
Kurta kis dolmánya,
Nyakában függ gyönggyel fűzött
Csontos kalabéra.

33.
Fényességgel mind berakva
Aranyas szablyája
Nyusztal békelt az süvege,
Csillagos forgója.

34.
Patyolat az kuruc,
Gyöngy az felesége,
Hetes vászon az labancság,
Köd az felesége.

35.
Szegén kuruc elveszett, mert
Sokszor egyest isznak,
Pohárt császár életiért
Egymásra hagyítnak.

39.
Az labancság takarodjék
Nemes országunkból,
Hogy végtire szalagszíjat
Ne fogjunk hátakból!

36.
Nosza tehát, hadnagy uram,
Dúljuk fel jószágát,
Mind ellenségünknek
Hajtsuk el marháját!

37.
Ha rád támad az pénziért,
Vágd be az ajtaját,
Fúrd meg az hordáját,
Idd meg mind az borát!

38.
Az paraszt embernek
Fogd meg az szakállát,
Hajtsd el az marháját,
Verd pofon ő magát!

Erdélyi hajdútánc

1.
Nosza, hajdú, firge varjú,
Járunk egy szép táncot!
Nem vagy fattyú, sem rossz hattyú,
Kíálts hát egy hoppot!
Szájod mondjon, lábod járjon
Egy katonatáncot.

2.
Pöndülj, csizma, járjad, anya!
Elől, tollas, elől!
Amaz Palkó, kurvafia
Vigyáz kívül-belől.
Toppants gyorsan, hadd csosszanjon,
Ne maradj balfelől!

3.
Nosza Rándulj! hol vagy Viduj?
Fujd az bagi táncát,
Az emlőjét, az tömlőjét,
Ne kéméld az sípját!
Mert emennek, Kis Péternek
Adta az bal sarját.

4.
Gyászolj, Buda! Eger tornya
Fönnen hánya füstit,
Karánsebes, Kisbelényes
Béhunya jobb szemét,
Az tokosnak, rossz fattyúnak
Nem állhotja kezét.

5.
Haja, Tisza, haja Duna,
Száva, Dráva vize,
Mindeniknek, mikor árad,
Zavaros a vize;
Az német is hogy általjött,
Megváltozott íze.

6.
Majre, csajre, Molduváre
Fut Havasalföldre,
Ungur, bungur, amaz rumij
Sátorát fölszedte.
Szatuj majre, pita najre,
Nincs pénz, az ebverte!

7.
Erdély, Lippa és Bronicska,
Megjárd lábom, megjárd.
Amaz gyöngyös, kis keszkenyős,
Né, hol fut jó banyád!
Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz?
Kurva volt az bábád!

8.
Alsóbánya, Fölsóbánya,
Jó kövér szalanna!
Bő az bora, korcsomája,
De ingyen nem adja!
Ha pénzed nincs, költséged nincs,
Meg is koplaltatna.

9.
Kis tartomány, igen sovány
Amaz Máramaros.
Nincs búzája, gabonája,
Megette az tokos.
Ne féljen bár, hogy lészen kár,
Vagy búzája dohos.

10.
Kurta Szamos, tarka Maros,
Sajó két mellyéke,
Noha hegy-völgy és erős tölgy,
De nincs búza benne,
Amaz tokos, rossz kalapos
Mert azt mind megette.

11.
Kis-Küköllő, Nagy-Küköllő
Gyönyörű folyása,
Nyárad vize, kedves íze.
Rózsa az illatja,
Bő terméssel határidat
Isten látogassa!

12.
Könnyen csörgő, kövön pöngő
Amaz Kis-Aranyos,
Mikor árad, meg nem szárod,
Fölötte hatalmas;
Szalmamaggal vidékiben
Megtelik az nagy kas.

13.
Előljárja, rátoppantja
Doboka vármegye.
Után' Torda, ne hadd soha,
Tied az erszénye
Megborsolva, vajba rántva
Mind elkél az leve.

14.
Szépen járja, amaz fújja
Szépen Szeben vára.
Nosza gazda, ne fuss gazra,
Hozz bort az asztalra!
Mert ha külön csak félen vonsz,
Megüt amaz csalfa.

15.

Félen tartod az nagy orrod
Déva, Görgény vára,
Barassónak az kúlfala
Pogácsából rakva.
Jer ki, Kata, ha köll néked
Füles habarnica.

16.

Az hariska, tatárbúza
Vajki jó puliszka.
Nosza kurta, hol az kurva?
Vigyorog az farka;
Az nagy papnak, az vargának
Bialbőr kalapja.

17.

Marosszékről, Udvarhelyről
Megyek Háromszékre,
Szépségéről térségére,
Nincs mása Erdélyben,
Isten tartsa, szaporítsa
Gabonáját benne!

18.

Egészséggel, békességgel,
Édes lakóföldem,
Kit sóhajtott és óhajtott
Ez napokban szívem,
Ím! hogy inték, belépék,
Megvidula lölköm.

19.

Nohát immár minden ember
Örüljön ez napon,
Nagy jókedvet, víg örömet
Mutasson ez házban,
Az én szívem, mert hazajött
Szerencsés órában!

20.

Egészséggel, idvösséggel,
Édes szép szerelmem,
Isten hozott és hordozott
Örvendetes hírben,
Itthon már ülj és velünk légy
Együtt szeretetben!

III. A FELVILÁGOSODÁS IRODALMA

JONATHAN SWIFT

(1667–1745)

Gulliver utazásai

[részletek]

Utazás Lilliputba

– Ami az elsőt illeti – mondta Reldresal –, fel kell világosítanom a következőkről. Körülbelül hetven holdévvel ezelőtt robbant ki egy belső harc, a Tramecksan- és Slamecksan-párt között. A nevek onnan származnak, hogy az egyik politikai frakció magas, a másik meg alacsony sarkú cipőben járt, így óhajtották megkülönböztetni magukat egymástól. Valljuk be, hogy a magas sarkú cipő valóban egész sajátos harmóniában van ősi alkotmányos szokásainkkal. Viszont akár-hogy áll is a jogi helyzet, a tény mégis az, hogy őfelsége a leghatározottabban csakis az alacsony sarkú cipőket favorizálja¹ már régóta az állami adminisztráció minden területén: az összes közhivatalokban éppúgy, mint a császári korona magánbirtokain. Egyébként azt ön saját szemével is nyilván tapasztalhatta, hogy őfelsége császári cipellőjén a sarkok legalább egy drurr-ral alacsonyabbak, mint bárki másé az udvarban (a drurr itteni mértékegység, körülbelül a hüvelyk tizennegyed része). A gyűlölködés a két párt között az elvakultság oly magas fokára hágott, hogy az ellenfelek nem hajlandók egy asztalnál enni, inni, vagy akár szóba is állni egymással. (...)

Noha úton-útfélen arról szoktunk beszélni, hogy a jutalom és a büntetés az a két rugó, melyen minden kormányzat szerkezete alapszik, ezt az elvet a gyakorlatban következetesen megvalósítva eddig még csak Lilliputban láttam. Bárki, ha kielégítő bizonyítékokkal tudja igazolni, hogy hetvenhárom holdéven át a legnagyobb pontossággal tartotta be az ország törvényeit, különleges jogokat igényelhet magának életkörülményeinek és rangjának megfelelően; egyúttal egy arányosan kiszabott pénzösszeget is kap az erre a célra létesült alapítványból. Ugyanakkor a Snilpall címet kapja (körülbelül annyi, mint: „jogőr”); ezt a névvel együtt viselik, viszont nem örökölhető. Az itteniek a legélesebb szavakkal ítélték el törvénykönyveink azon alaphibáját, hogy (amint magyaráztam nekik) nálunk a jogrendet kizárólag csak büntetésekkel próbálják fenntartani, és jutalomról még csak említés sincs soha. Ezzel függ össze, hogy náluk az Igazság istennőjének szobra hatszemű (ahogy a törvényszékek épületén százszor is láthattam), kettő elől, kettő hátul, egy-egy meg jobbra-balra, a nagy körületekintést jelképezendő. Jobb kezében nyitott pénzeszacskót nyújt feléd, bal kezében pedig egy hüvelykébe dugott kard látható: így fejezik ki, hogy jobban szeret jutalmazni, mint büntetni. (...)

Ami a szülők és gyermekek kötelességeit illeti, fogalmaik erre vonatkozólag merőben különböznek a mieinktől. Mivel hím- és nőnemű lények kapcsolata a természet egyetemes törvényein alapszik, azon célból, hogy szaporodjék és folytatódjék a fajta, a lilliputiak kertelés nélkül vallják, hogy a férfit és a nőt ugyanaz az erő vonzza egymáshoz, mint a többi állatot,

¹ favorizálja: előnyben részesíti, kedveli

vagyis a gyönyörűség deleje. Ennélfogva az emberfaj minden gyöngédsége kicsinyei iránt szintén ilyen természetes okok következménye csupán. Mindezt tekintetbe véve, kereken tagadják azt az elvet, hogy a gyermek erkölcsileg le van kötelezve az apjának csak azért, mert nemzette őt, vagy az anyjának, mert éppen világra hozta. (...)

Egyáltalában semmi lényeges különbséget nem láttam a nevelésben fiúk és lányok között – legfeljebb a lányok tornagyakorlatai nem annyira megerőltetőek, és a háztartás vezetésével kapcsolatban is kapnak némi irányítást. Amellett kevesebb tárgyi tudást követelnek meg tőlük, mivel az alapelv az, hogy a nemesasszony mindenkor józan és kellemetes társa legyen urának, mert az ifjúság, bizony, nem tart örökké. Tizenkét éves korukban (ez itt már a férjhez menés legfőbb ideje) a szülők vagy gyámok hazaviszik őket a hála legünnepélyesebb külsőségei kíséretében. A professzoroktól való búcsú ritkán történik meg az ifjú ladyk és barátnőik pityergése nélkül.

Utazás a nyihahák országába

Miután félreérthetetlenül megmagyaráztam, hogy hazámban a jehuk azok az állatok, amelyek egyedül uralkodnak (ez különben gazdám őszinte bevallása szerint egyáltalában nem fért a fejébe), azt szerette volna tudni, vannak-e nyihahák minálunk is, és ha igen, vajon mit csinálnak. Rögtön megmondtam neki, hogy bizony nagyon is sok van belőlük. Nyáron a réten legelésznek, télen meg házakban tartják és szénával, zabbal etetik őket. Jehu szolgák fényesre kefélik a szőrüket, megfésülik a sörényüket, kipiszkálják a körmüket, odarakják az ennivalójukat, és megvetik az ágyukat. „Most már tökéletesen értek mindent – válaszolta gazdám –, hiszen mindabból, amit ön mondott, teljesen világos, hogy akármilyen eszeseknek képzelik is magukat a jehuk, tény, hogy a nyihahák az önök urai, és szívből kívánom, hogy a mi jehuink hamarosan önökhöz hasonlóan engedelmesek legyenek.”

Szépen megkértem nagyságos gazdám, legyen olyan kedves, és mentsen fel a további beszámolótól, mert az a határozott érzésem, hogy mindaz, amit még hallani óhajt tőlem, a lehető legkellemetlenebbül fogja érinteni. Ő azonban ragaszkodott hozzá, hogy kívánsága szerint mindent, a legjobbat, legrosszabbat egyaránt közöljem vele. Ezek után engedelmesen folytattam is elbeszélésemet. Előadtam, hogy a mi nyihaháink, amelyeket lovaknak nevezünk, a legszebb és legnemesebb állatok az összes többi között; erejük és gyorsaságuk páratlan. Ha előkelő emberek tulajdonában vannak, és utazásra, versenyfutásra vagy kocsihúzásra használják őket, a legnagyobb szeretetet és gondosságot élvezik mindaddig, míg valami betegségbe nem esnek, vagy körömfájást nem kapnak. Ha ez megtörténik, azonnal eladják és a legalantasabb munkára fogják őket, míg csak meg nem döglenek. Ezután még lenyúzzák a bőrüket is, azt néhány garasért eladják; húsukat odadobják a madaraknak és a kóbor kutya'knak. Viszont a közönséges lovak egyáltalában nem részesülnek ilyen különleges szerencsében – ezek csak parasztok, fuvarosok és egyéb hitvány emberek szolgálatában állnak, akik agyondolgoztatják és alig táplálják őket.

Legjobb tehetségem szerint próbáltam megmagyarázni, hogyan szoktunk lovagolni; milyen a formája és kezelése a gyeplőnek, nyeregnek, sarkantyúnak, ostornak – mi az, hogy lószerszám, mi az, hogy kerék. Azt is elmondtam, hogy egy „vas”-nak nevezett igen kemény anyagból lemezeket erősítünk a körmeik alá, nehogy kitorjék a lábukat azokon a kavicsos utakon, amelyeken oly gyakran kénytelenek fuvarozni. Gazdám, miután többször hangzott a legnagyobb felháborodását, rendkívül csodálkozott, honnan van bennünk egyáltalában annyi vakmerőség, hogy egy nyihaha hátára felüljünk. Azt ugyanis szentül hitte, hogy nincs

házában olyan nyomorult szolga, aki egy pillanat alatt le ne dobna a hátáról a legerősebb jehut, vagy egyszerűen a földre vetné magát, és úgy meghemperedne a hátán, hogyha másképp nem, agyonlapítaná a bestiát. (...)

Mivel e nemes nyihahákat a természet csakis oly ösztönökkel és hajlamokkal ruházta fel, amelyek kizárólag az erények állandó gyakorlására készítetik őket, és még fantáziájukban sem fordul elő, hogy egy racionális lényben „rossz” is található legyen, ennél fogva nem ismerik az életnek egyéb posztulátumát², mint hogy az értelem mindenekelőtt. Az értelem tisztaságát sohasem homályosítják el holmi bölcséleti kételyekkel, mint hazai filozófusaink szokták, akik egyformán elfogadhatónak állítják be a legellentétebb véleményeket. A nyihahák villámfényes egyértelműséggel mondják ki ítéleteiket; de ez nem is meglepő egy olyan országban, ahol az igazságot egyéni érdekek és szenvedélyek nem ködösítik, zavarják és hamisítják. Jól emlékszem, mekkora fáradságomba került gazdámnak megmagyarázni a „vélemény” szó értelmét, vagy hogy hogyan lehet egyáltalában valami vita tárgya, mikor az értelem arra tanít bennünket, hogy akkor mondjunk igent vagy nemet, midőn a legbiztosabbak vagyunk a dologban – márpedig ha túlmegyünk ismeretkörünkön, erről úgysem lehet szó többé. Így hát viták, késhegyre menő veszekedések, disputák³ ismeretlenek a nyihahák körében. Hogy valaki vad csökönyösséggel ragaszkodjék hamis vagy kétes tételekhez, ilyesmi még nem fordult elő az országban.

A szerző megérkezik Angliába

Feleségem és családom a legnagyobb meglepetéssel és örömmel fogadott, mivel már rég eltemettek képzeletben. Ami engem illet, őszintén be kell vallanom, hogy családom látása gyűlöleten, undoron és megvetésen kívül nem keltett bennem egyéb érzelmeket – mindez még fokozódott, ha arra gondoltam, hogy meglehetősen szoros kapcsolatban vagyok velük. Igaz, hogy a nyihahák országából való katasztrófális száműzetésem után megembereltem magam, és néha-néha rá tudtam nézni egy jehura, vagy elbeszélgetni Don Pedro de Mendezzel, de emlékezetemet és fantáziámat mégiscsak az utolérhetetlen nyihahák erényei és gondolatai foglalkoztatták. És mikor újra meg újra eszembe jutott, hogy összeállván egy jehu fajtájú lénnel, magam is szaporítottam e társaságot: lelkeket mardosó szegény, erkölcsi zűrzavar és a legnagyobb borzalom töltötte el.

Abban a pillanatban, hogy átléptem házam küszöbét, feleségem átölelt, és összevissza csókolt – minek mindössze az volt a hatása, hogy eszméletlenül feküdtem egy óráig, mivel az évek során alaposan elszoktam ilyen visszataszító állatok érintésétől. Mikor ezt írom, már öt éve vagyok idehaza Angliában. Az első évben egyáltalán nem tűrhettem feleségem vagy gyermekeim társaságát, már a szaguk is elviselhetetlen volt számomra; és ha véletlenül az én szobámban ettek, egyszerűen rosszul lettem. Jelen pillanatban sem mernek arra gondolni, hogy csak ujjuk hegyével is hozzányúljanak kenyeremhez, vagy iganak poharamból; és sohasem bírtam annyi erőt gyűjteni, hogy kezük érintését elviseljem. Első befektetésem abban áll, hogy vettem két fiatal csödört, mindkettőt szép istállóban tartom. E lovak mellett a csutakoló kölyök az első kedvencem, mivel az egész világot rögtön más színben látom, ha csak egy pár

2 posztulátumát: alapigazságát, bizonyíték nélkül elfogadott alaptételét

3 disputák: vitatkozások, szóváltások, összeszólalkozások

percre is szívhatom jól magára szedett istállóságát. Lovaim elég jól értik nyelvjárássomat; nincs nap, hogy legalább négy óra hosszat ne társalognék velük. A gyeplőt vagy nyeret hírből sem ismerik. A legmélyebb barátság fűzi őket egymáshoz és hozzám.

A szerző szavahihetősége

Kedves olvasóm: tizenhat év és hét hónap utazásainak históriáját mondtam el neked, a lehető legnagyobb történeti hűséggel. Mindig csak az igazság érdekelt, sohasem a stílus cifraságai. Elvégre én is csinálhattam volna azt, mint annyi más – vagyis mesebeli, valószínűtlen történetekkel tán elámíthattalak volna. De én más utat választottam: nyers és valóságos tényeket közöltem a legegyszerűbb stílusban és modorban, mivel kezdettől fogva csak egy cél lebegett szemem előtt: inkább tanítani, mint mulattatni.

Azok számára, akik távoli országokba utaznak, amelyekbe se angol, se más európai ember nemigen szokott eljutni, igazán gyerekjáték fantasztikus leírásokat komponálni az ottani tengeri és szárazföldi állatokról. Ezzel szemben igazi útleírónak nem lehet más célja, mint hogy az embereket okossá és jobbá tegye, lelkivilágukat mind a rossz, mind a jó példákkal gazdagítsa: hiszen érdemes-e másért idegen országokat ismerni és ismertetni?

Magam is az első szavazók között volnék, ha olyan törvény beiktatásáról volna szó, amely szigorúan előírná, hogy minden utazó, mielőtt kiadja útleírását, köteles szent esküt tenni a nagy kancellár előtt, hogy mindaz, amit ki akar nyomtatni, legjobb lelkiismerete szerint abszolút igazság. Így legalább nem csapnák be a világot (ősi szokás szerint), és nem fordulna elő, hogy különböző írócskák, csupán azért, hogy a közönség mohóbban vásárolja könyveiket, emeletes hazugságokkal tömnék tele a gyanútlan olvasók fejét.

1726

Szentkuthy Miklós fordítása

VOLTAIRE

(1694–1778)

Candide vagy az optimizmus

[részletek]

Első fejezet,

**mely arról szól, hogyan nevelték Candide-ot egy szép kastélyban,
s hogyan üzték el ugyanonnan**

Volt egyszer Vesztfáliában, Thunder-ten-Tronckh báró úr kastélyában egy fiatal legényke, akinek a természet a legszelídebb hajlamokat adományozta. Arca is tükrözte lelkét. Nyílt esze volt, de egyúttal igen jámbor észjárása; azt hiszem, ezért is hívták Candide-nak, vagyis jámbornak. A ház régi cselédei sejtették, hogy tulajdonképpen a báró úr hűgának volt a fia, apja meg egy szomszédos, derék, becsületes nemesember, akihez azonban ez a hölgy sosem akart férjhez menni, mert mindössze hetvenegy őst tudott kimutatni családfáján, míg a többi megrágt a idő rozsdás vasfoga.

A báró úr egyike volt a tartomány leghatalmasabb urainak, már azért is, mert kastélya ajtóval és ablakokkal is dicsekedhetett. Sőt a kastély fogadótermét még egy faliszőnyeg is díszítette. A baromfiudvar kutyáiból vadászfalkát is formálhatott; istállósolgái, ha kellett, hajtóknak is beváltak; s a falusi plébánost kinevezte házikáplánjának. Mindnyájan nagyuramnak hívták, s ha mesélt nekik valamit, udvariasan nevettek.

A méltóságos báróné körülbelül háromszázötven fontot nyomott, ami persze tetemes tekintélyt kölcsönzött neki: vendégeit mindenkor igen nagy méltósággal fogadta, ez aztán még több tekintélyt biztosított a személyének. Egyetlen leánya, Kunigunda, tizenhét esztendő volt, piros arcú, friss, kövérkés, egyszóval igen ínycsiklandó. A báró úr fia viszont mindenben az apjára ütött. Nevelője, Pangloss úr, orákuluma volt a háznak, s bölcs leckéit a kis Candide korának és jellemének teljes jóhiszeműségével hallgatta.

Pangloss a metafizikával vegyes teológiát s a kozmológiával kapcsolatos kretinológiát tanította. Remekül tudta bizonyítani, hogy nincs okozat ok nélkül, hogy ebben a lehető legeslegjobb világban a nemes báró kastélya a legeslegszebb várkastély, s hogy a nemes báróné a bárónék legjobbika.

– Bizonyos – mondta – s kimutatható, hogy nem is lehetnek másképp a dolgok, mert ha már mindennek célja van, minden, ugyebár, szükségképpen a legeslegjobb célért is van. Orrunk például azért van, hogy legyen min hordani a szemüveget, s lám ezért is hordunk szemüveget. Lábunk láthatólag arra való, hogy nadrágot húzzunk rá, ezért is van nadrágunk. A kövek arra termettek, hogy szépen megfaragják őket, no meg persze, hogy kastélyokat építsenek belőlük; ezért is van őméltóságának ilyen gyönyörű kastélya; a tartomány legnagyobb ura illő, hogy a legeslegszebb házban lakjék; és mivel a hízó disznók arra valók, hogy megegyék őket, azért eszünk mi disznóhúst egész áldott esztendőben. Következőleg, akik azt állítják, hogy minden jól van ezen a földön, ostobaságot állítanak; azt kellene mondaniok, hogy minden a legjobban van.

Candide hallgatta figyelemmel, s hitt neki szíve ártatlanságában; mert ő bizony Kunigundát rendkívül szépnek találta, bár hogy ezt meg is mondja neki, arra gondolni se mert. Olyan módon okoskodott, hogy igen nagy boldogság Thunder-ten-Tronckh bárónak születni, még nagyobb boldogság lehet Kunigundának lenni, ennél is nagyobb, ha e kisasszonyt napról napra láthatja, de a legeslegnagyobb, ha hallgathatja Pangloss mestert, e tartomány s következképp az egész föld legnagyobb filozófusát. [...]

Tizennyolcadik fejezet

Arról, hogy mit láttak Eldorádóban

[...]

Az aggastyán a két idegent¹ kolibritollal párnázott díványfélén fogadta, s gyémántkupába öntetett különböző italokat; utána pedig ily szavakkal elégitette ki a kíváncsiságukat:

– Százhetvenkét éves vagyok, s boldogult apámtól tudom, aki lovászmester volt a királynál, mily különös forradalmakon esett át Peru az ő életében. Ez a királyság, ahol vagyunk, az inkák ősi hazája; elhagyták nagy oktanul, hogy meghódítsák a világ egy részét, míg aztán

¹ a két idegen: Candide és inasa, Cacambo

ők nem pusztultak el a spanyolok kezétől. Sokkal okosabbak voltak családjuk ama hercegei, akik szülőföldjükön maradtak: ők rendezték aztán el a nemzet beleegyezésével, hogy soha egy lakos sem hagyhatja el a mi kis országunkat; ily módon őrizzük meg ártatlanságunkat és boldogságunkat. A spanyolok hallottak harangozni valamit az országunkról, s elnevezték Eldorádónak; [...] mivel csupa szakadék és áthághatatlan szikla közt élünk, eddig még nem volt semmi bajunk az európai nemzetek mohóságával, bár ők, nem tudom, miért, bolondulnak a mi földünk saráért és kavicsáért, s megölnének bennünket mind, csak hogy a java az övék legyen.

A társalgás jó sokáig tartott; szólt a kormányformákról, az erkölcsökről, az asszonyokról, a különböző művészetekről és a nyilvános mulatságokról. Végül Candide, aki még mindig szerette a metafizikát, megkérdezte Cacambóval, van-e vallása az országnak.

Az öreg kissé elpirult.

– Micsoda? – mondta. – Hogy kételkedhetsz benne? Hálátlanoknak tartasz bennünket?

Cacambo szerényen megkérdezte, milyen az eldorádóiak vallása. Az öreg megint elpirult.

– Micsoda beszéd! – mondotta. – Hogy lehetne kétféle vallás? A mi vallásunk mindenki vallása; imádjuk istent este-eggel.

– Csak egy istent imádtok? – kérdezte megint Cacambo, aki tovább is tolmácsul szolgált Candide kételyeinek.

– Természetesen – mondta az öreg –, mert hisz nincs kettő, se három, se négy. Bevallom, hogy annak a ti világotoknak az utazói igen furcsa kérdéseket intéznek az emberhez.

De Candide csak tovább is faggatta a jó öreget; azt is szerette volna tudni, mint imádkoznak Eldorádóban.

– Mi nem imádkozunk – mondta a bölcs és tiszteletre méltó aggastyán –, hiszen nincs mit kérnünk tőle; mindent megadott, ami csak kell; ezért inkább szüntelenül köszönetet mondunk néki.

Candide olyan kíváncsi volt, hogy papokat is akart látni; kérdezte, hogy hol vannak. A jó öreg mosolygott:

– Barátaim – felelte –, mi mindnyájan papok vagyunk; a király s minden családfő hálaadó éneket zeng minden reggel, ünnepélyesen; s legalább öt- vagy hatezer muzsikussal kíséri őket.

– Micsoda? Hát itt nincsenek disputáló, tanító, kormányzó s cselszövő szerzetesek, akik meg is égetik a velük ellenkező hitűeket?

– De hisz akkor örültek volnának – felelte az aggastyán –, itt mindnyájan egy hiten vagyunk, s nem értem, hogy mit akartok mondani a szerzetesekkel.

Candide egészen belekábult ebbe a bölcs beszédbe, s magában így elmélkedett: „Milyen más ez, mint Vesztfália és a báró úr kastélya; hogyha Pangloss barátunk láthatta volna Eldorádót, biztosan nem mondta volna, hogy a thunder-ten-tronckhi kastély a föld legeslegszebb kastélya; egy szó, mint szász, nem árt az utazás.”

[...]

Húsz gyönyörű testőrlány fogadta Candide-ot és Cacambót, amikor kiszálltak a hintóból; először is fürdőbe kísérték mind a kettejük, s kolibripihéből készült köntösökbe burkolták őket; aztán az első udvarnokok és az első udvarhölgyek bevezették őket a királyi fogadóterembe, két sor között, régi szokás szerint, mindegyik sorban ezer muzsikussal. Mikor a trónterembe léptek, Cacambo megkérdezte egy udvarnoktól, hogyan kell, azaz hogyan illik üdvözölni öfelségét. Térdre kell-e ereszkedni, vagy pedig hasra vágódni? A kezét a fejére vagy

a fenekére kell-e rakni? Nem illik-e megnyalni a trónterem padlójának porát? Egyszóval, hát miben áll ennek a köszöntésnek a csínja-bínja?

– A szokás – így az udvarnok – csak azt kívánja, hogy megöleljük, aztán pedig jobbról-balról megcsókoljuk a királyt. – Amire Candide és Cacambo őfelsége nyakába ugrott, aki szintén elragadó kedvességgel fogadta őket, sőt azonnal vacsorára marasztalta mindkettőjüket. Addig is bemutatták nekik Eldorádó fővárosát, az égbe nyúló középületeket, a sok ezer oszloppal ékesített piactereket, a tiszta vizű, rózsavizes és cukornádleves forrásokat, amelyek állandóan folynak a nyilvános tereken, míg a terek kövezete szegfűhöz és fahéjhoz hasonló illatokat áraszt. Candide szerette volna látni a törvényszéki palotát és a legfelsőbb bíróságot; mire azt a választ kapta, hogy olyan nincs, mert itt nem pereskednek. Kérdezte, vannak-e börtönök, s azt felelték neki, hogy nincsenek. Ami legjobban meglepte, s amiben leginkább gyönyörködött, az a tudományoknak szentelt palota látványa volt: látott egy óriás, kétezer lépés hosszú termet telis-tele matematikai és fizikai műszerekkel.

[...]

Huszonötödik fejezet

A nemes velencei úrnál, Pococuranténál való látogatásról

[...]

Reggeli után Candide egy hosszú csarnokban sétálgatott, s élvezettel szemlélte a szebbnél szebb festményeket. Kérdezte, ki festette a két elsőt.

– Raffaello – felelte a szenátor –, igen sok pénzt adtam értük, pár éve, csupa hiúságból; azt mondják, ezek a legszebb képek egész Itáliában, de nekem bizony nem tetszenek: a színek igen elbarnultak, s az alakok nem eléggé formásak és hangsúlyozottak; a kelmék redői egyáltalán nem keltenek illúziót; egyszóval mondhatnak akármit, sehogy sem találom meg bennük a természet hű utánzását. Akkor szeretek csak egy képet, ha magát a természetet vélem benne felfedezni; de olyan képet nem ismerek. Sok képem van, de rájuk se nézek.

Ébéd előtt Pococurante egy kis hangversenyt rendelt. Candide a zenét egyszerűen elragadónak találta.

– Ez a lárma – így a szenátor – úgy-ahogy mulattathat egy félórát; de ha tovább tart, mindenkit kifáraszt, bár senki sem meri bevallani. A mai zene semmi más, mint a nehéz dolgok művészete; ami viszont csak nehéz, nem tetszhetik sokáig. Jobb szeretném tán az operát, ha nem juttatták volna oda, hogy valami túrhetetlen szörnyűséggé aljasítsák. [...] én bizony rég lemondtam már ezekről az együgyűségekről, bár új dicsfényt árasztanak, ahogy látom, Olaszország, s vannak olyan uralkodók, akik drága pénzt fizetnek értük.

Candide vitatkozni mert kissé, de inkább csak tartózkodón. Martin² teljesen osztotta a szenátor véleményét.

Asztalhoz ültek, kitűnően ettek, s utána benéztek a könyvtárterembe. Candide, kezébe fogva egy pompás kötésű Homéroszt, dicsérte a házigazda finom irodalmi ízlését.

– Ez a könyv – mondta – kedvence volt mesteremnek, a nagy Panglossnak, Németország legelső és legjobb filozófusának.

2 Martin: öreg tudós, akit Candide Szurinamban fogadott fel kísérőnek

– Nekem bizony nem kedvencem – mondta hidegen Pococurante –, valaha elhitették velem, hogy szívesen olvasom; de ez a sok-sok csatakép, s egyik olyan, mint a másik; ezek az istenek, akik csak ágálnak, de nem döntenek; ez a Heléna, a harc oka s alig cselekvő személye; ez a folyton ostromolt és soha el nem foglalt Trója: mindez a leghalálosabb unalommal töltött el. Tudósoktól kérdeztem olykor, őket is úgy untatta ez a könyv; az őszintébbek bevallották, hogy bizony kiesett a kezükből, de hát azért illik, hogy ott legyen a könyvtárunkban, mint egy antik emlékmű s mint azok a rozsdás érmék, amelyekkel úgysem lehet mit kezdeni a forgalomban.

[...]

– Ha szabad kérdezni – mondta Candide –, szereti-e, uram, Horatiust?

– Vannak olyan mondásai – válaszolta Pococurante –, melyeken haszonnal elmélkedhet egy társasági úriember, s amelyek erőteljes formájukkal könnyebben is vésődnek az ember emlékezetébe. Viszont mit érdekel engem az ő brindisi utazása, meg azután valami rossz vacsora leírása, meg egy utcai civakodás egyrészt bizonyos Pupilus, másrészt bizonyos Rupilius között, akik közül az egyik szavai tele voltak gennyedéssel, a másiknak a szavai meg tele voltak ecettel? Csak undorral olvastam az ő goromba verseit a vénasszonyok meg a boszorkányok ellen; s nem tudom, miért oly nagy dolog azt mondani barátjának, Maecenasnak, hogy az ő révén jutott a lírai költők közé, s hogy fenséges homlokával a csillagokat verdesi! Bolondok csodálnak csak mindent egy közismert szerzőnél. Én magamnak olvasok; azt szeretem, ami nekem való.

[...]

– Ejnye – kiáltott fel Martin –, egy tudományos akadémia nyolcvankötetes gyűjteménye; no, ebben talán lesz valami jó is.

– Lehetne – mondta Pococurante –, ha ennek a zagyvaléknak csak egyetlen szerzője is kitált volna olyasmit, mint mondjuk a tűkészítés; de ebben a sok könyvben csupa hiú rendszer van és semmi, de semmi hasznos.

[...]

Mikor a két utazó elbúcsúzott ökegyelmességétől, Candide így szólt Martinhez:

– No de erről csak elismeri, hogy a legboldogabb ember, mert hisz, ugye, felette áll mindannak, amit birtokol.

– Hát nem látja – mondta Martin –, hogy utálja, amit birtokol? Platón már rég megmondta, hogy nem az a legjobb gyomor, amelyik kihány minden táplálékot.

– De hát – szólt Candide – nincs-e öröm abban, hogyha mindent megbírálnak, s hibát érezhetünk ott, ahol más szépséget vél látni?

– Vagyis – válaszolta Martin –, abban volna örömünk, hogy nincs örömünk?

– Akkor hát – felelte Candide – csakis én leszek majd boldog, ha viszontlátom Kunigundát.

– A reménység sosem árt – mondta Martin.

[...]

Harmincadik fejezet Mindennek a legvégéről

[...]

Élt ott a szomszédságban egy híres dervis, akit egész Törökország legjobb filozófusának tartottak; gondolták, elmennek hozzá, hogy meghallgassák a véleményét. Pangloss beszélt mindnyájuk helyett, és így szólt a dervishez:

– Uram, kérünk, mondd meg nekünk, hogy mi végre teremtdött egy oly furcsa állat, mint az ember?

– Mi közöd hozzá? – rivallt rá a dervis. – Mit gondolsz, ez a te dolgod?

– De hát tisztelendő atyám – szólt közbe félénken Candide –, mikor annyi rettentő baj gyötri ezt a szegény földet!

– Olyan mindegy – felelte a dervis –, jól vagy rosszul élünk-e a földön! Ha a szultán öfélése hajót küld el Egyiptomba, mit törődik az egerekkel, jól vagy rosszul élnek-e a hajón?

– Hát akkor mit tegyünk? – kérdezte Pangloss.

– Hallgassunk – felelte a dervis.

– Azt reméltem – mondta Pangloss –, hogy kissé cseveghetek veled az okokról és okozatokról, a legeslegjobb világról, a rossz eredetéről, a lélek természetéről, no meg az előzetes harmóniáról.

A dervis e szavakra már ki is tessékelte őket.

Közben, míg így beszélgettek, az a hír terjedt el náluk, hogy Sztambulban megfojtottak két vezért és egy főmuftit, sőt hogy a párthíveik közül is jó néhányat karóba húztak.

Ez a szörnyűség mindenütt nagy zenebonát okozott pár órára. Pangloss, Candide és a bölcs Martin, ahogy hazatértek a majorságba, találkoztak egy jó öreggel, aki a háza előtt hűsölt, egy kis narancslugasban. Pangloss, aki éppen olyan kíváncsi volt, mint okoskodó, kérdezte tőle, hogyan hívták ezt a most megfojtott muftit.

– Én bizony nem tudom – szólt az öreg –, s nem is tudtam sohasem egyetlen vezér vagy mufti nevét. Erről a históriáról is most hallok csak legelőször; azt hiszem, hogy azok, akik közügyekbe keverednek, nemegyszer igen-igen rosszul járnak, és ezt meg is érdemlik; de én sose törődöm azzal, hogy Konstantinápolyban mit csinálnak, mit se; beérem azzal, hogy oda-küldöm kertemnek a gyümölcseit eladásra.

S miután így szólt, behívta az idegeneket a házába: két fia és két leánya különböző frissítőkkel kínálta a vendégeket; maguk csinálták mindegyiket, többek között olyat is, amit befőtt cédráthéj ízesített, aztán narancsot, ananászt, édes meg savanykás citromot, pisztáciát és mokkalakvét, de igazít, és nem holmi batáv és indiai keveréket. Utána a két házikisasszony illatszerekkel öntözte meg Candide, Pangloss és Martin szakállát.

– Ugye – szólt Candide a jó töröknek –, hatalmas nagy birtoka van?

– Alig húsz hold – felelte a török –, gyermekeimmel munkálom; a munka pedig arra jó, hogy messze tartson tőlünk három nagy bajt: az unalmat, a bűnt, a szűkséget.

Candide, a majorba visszatérve, soká és mélyen gondolkozott a jó török szavain. Mondta is Panglossnak és Martinnek:

– Ez a jó öreg, úgy látom, jobb sorsot teremtet magának, mint az a hat uralkodó, akivel együtt vacsoráztunk Velencében.

– A nagy hatalom – imígy Pangloss – igen veszélyes a filozófusok szerint. [...] Ugye, tudjuk, hogy...

– Igen, de én azt is tudom – szakította félbe Candide –, hogy vár ám a munka a kertben.

– Igaza van – mondta Pangloss –, mert mikor az Úr Ádámot Éden kertjébe helyezte, azért helyezte őt oda, ut operaretur eum, vagyis hogy ott dolgozzék; ez pedig azt bizonyítja, hogy az ember nem pihenésre termett.

– Dolgozzunk, ne okoskodjunk – mondta Martin –, ez az egyetlen módja annak, hogy tűrhetővé tegyük az életünket.

Az egész kis társaság e szerint az elv szerint kezdett élni; s mindenki próbálta gyakorolni a maga tudását és képességeit. A kis major szépen gyümölcsözött. Kunigunda, miért tagadjuk, határozottan csúnya volt; viszont idővel nagyszerű süteményeket készített; Paquette hímezni tanult; a vénasszony pedig a fehérneművel vesződött. Mindnyájan dolgoztak; még fráter Giroflée is szorgoskodott; igen jó asztalos lett belőle, sőt becsületes ember is; mondta is olykor Pangloss Candide-nak:

– Minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon; mert hisz ha nem rúgják fenéken, s nem ebrudalják ki egy szép kastélyból Kunigunda kisasszonyért, illetve szerelme miatt; ha nem gyötri meg az inkvizíció; ha nem járja be gyalog Amerikát; ha nem dőfi le az ifjú bárót, és ha nem veszíti el száz eldorádói juhocskáját, bizony nem ehetne itt befőtt cédrátot³ és pisztáciát.

– Igaz, úgy van – felelte Candide. – De vár ám a munka a kertben.

1759

Gyergyai Albert fordítása

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

(1712–1778)

Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól

[részletek]

Kétféle egyenlőtlenséget látok az emberi fajban. Az egyiket természetinek vagy fizikainak nevezem, mert a természet hozta létre; ide tartoznak az életkornak, az egészségi állapotnak, a testi erőnek, valamint a szellemnek vagy léleknek a különbségei. A másikat morális vagy politikai egyenlőtlenségnek nevezhetjük, mert egy bizonyos közmegállapodástól függ, és az emberek közötti egyezség hozta létre vagy legalábbis szentesíti. Ez utóbbi különféle kiváltságokból áll, melyeket némelyek másoknak a rovására élveznek; így például gazdagabbak, hatalmasabbak, nagyobb megbecsülésnek örvendenek, mint amazok, sőt engedelmeskedésre bírhatják őket [...]

Mi is hát a jelen Értekezés pontos feladata? Megjelölni a dolgok haladásában azt a pillanatot, amikor a jog az erőszak helyébe lépett, s a természet alávettetett a törvénynek. Megmagyarázni, hogy a csodák miféle láncolata kellett ahhoz, hogy az erős a gyenge szolgálatába szegődjék, s a nép az eszmei régiókban keressen megnyugvást és lemondjon a valóságos boldogságról. [...]

Első rész

Ha helyesen akarunk ítélni a természeti állapotról, a kezdetektől fogva kell szemmel kísérnünk s úgyszólván fajtájának első csírájában kell megvizsgálunk az embert. De bármilyen fontos ez, nem követem végig az emberi szervezet fejlődésének egymás utáni szakaszait, nem

³ cédrátot: a narancs és a citrom rokonának tekinthető gyümölcs

időzőm el az állatok rendszerénél, hogy megtudjam, milyen lehetett az ember a kezdet kezdetén, míg végül olyanná vált, amilyen jelenleg. Nem vizsgálom, vajon hosszúkas ujjai nem horgas karmok voltak-e eredetileg, miként Arisztotelész gondolja, nem volt-e bundája, akár a medvének, és amikor négykézláb járt, tekintete a földre szegeződött, szemhatára pedig néhány lépésig terjedt csupán, nem határozta-e meg ez a tartás gondolatainak természetét és korlátait is. Csak homályos és szinte teljesen koholt feltételezésekbe bocsátkozhatnék e tárggyal kapcsolatban: az összehasonlító anatómia még túlságosan csekély haladást tett, a természetkutatók megfigyelései még túlságosan bizonytalanok, semhogy szilárdan megálló okfejtést építhetnék ilyen alapokra. De nem folyamodom az erre a pontra vonatkozó természetfölötti ismereteinkhez sem, és nem törődöm az ember külső vagy belső alkatának változásaival, melyeknek abban a mértékben kellett bekövetkezniök, ahogy új feladatokra kezdte használni tagjait és új eleséggel kezdett táplálkozni. Így tehát felteszem, hogy az ember mindig ugyanolyan alkatú volt, amilyennek ma látom: két lábon járt, úgy használta kezét, ahogyan mi a magunkét, tekintetét az egész természetre irányította, és szemével felmérte az ég roppant térségeit.

Második rész

Az első ember, aki bekerített egy földdarabot és azt találta mondani: *ez az enyém*, s oly együgyű emberekre akadt, akik ezt el is hitték neki, ez az ember teremtette meg a polgári társadalmat. Mennyi büntől, háborútól, gyilkosságtól, nyomorúságtól és szörnyűségtől menekült volna meg az emberi nem, ha valaki kiszakítja a jelzőkarókat vagy betemeti az árkot, és így kiált társaihoz: Ne hallgassatok erre a csalóra! Elvesztetek, ha megfélelkeztek róla, hogy a termés mindenkié, a föld pedig senkié! De igen valószínű, hogy akkoriban már fordulópontra jutottak a dolgok, s nem maradhattak úgy, ahogyan voltak, hiszen a tulajdon fogalma sok korábbi fogalomtól függ, melyek csak sorjában keletkezhettek, és így nem egy csapásra bukkant föl az emberi szellemben. Mielőtt az emberek eljutottak volna a természeti állapot e végső határához, jelentős haladást kellett tenniök, nem kevés jártasságot és tudást kellett szerezniök, nemzedékről nemzedékre átadniok és gyarapítaniok.

1755

Kis János fordítása

JOHANN GOTTFRIED HERDER

(1744–1803)

Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról

[részletek]

[15. könyv]

Mivégre hát az áldatlan fáradozás, melyet Isten mindennapi munkául adott a rövid életű emberi nemnek? Mivégre a teher, melynek súlya alatt ki-ki a sírja felé igyekszik? És senkitől sem kérdezték, hogy vállalja-e ezt a terhet, hogy éppen ehelyütt, ebben az időben és körben akar-e megszületni. Igen, az ember legtöbb bajának nincs más oka, mint maga az ember, az ő rossz alkotmánya és uralmi rendszere, az elnyomók konoksága, a kormányzók és a kormányozottak csaknem elkerülhetetlen gyengesége; miért a Sors rendelte volna hát az embert saját nemének igájába, saját fivéreinek tehetetlen vagy esztelen önkénye alá? Adjuk csak össze a népek boldog s boldogtalan korszakait, jó és rossz kormányzóikat, vagy akár a legjobb kormányzók bölcs és bátor, értelmes és indulattól elvakult tetteit; mily roppant negatív szám lesz az eredmény! Vegyük szemügyre Ázsia, Afrika, sőt szinte az egész földkerekség despotáit; tekintsünk a római trónus szörnyetegeire, akiktől évszázadokon át szenvedett a világ; számoljuk össze a zűrzavarokat és háborúkat, a hódításokat, és dühödt tumultusokat, és figyeljük meg, hogy miképpen végződtek. Brutus elsüllyed, Antonius diadalt arat; Germanicus elbukik, Tiberius, Caligula, Nero kezükben tartják a hatalmat; Arisztideuszt száműzik, Konfuciusz nem talál menedékre, Szókratész, Phokión, Seneca meghaltak. Mindenütt világosan felismerhető a tétel: „Ami van, az van; ami létrejöhet, az létrejön; ami elpusztulhat, az elpusztul”; szomorú azonban ez az igazság, mert lépten-nyomon ezt a második tételt sugallja nekünk, hogy Földünkön a kegyetlen hatalom és növére, az ármányos fortély győz.

Az embert kétely és kétségbeesés gyöttri, legalábbis a történelem sok látszólagos tapasztalata alapján, és a szomorú panaszt bizonyos fokig indokolja a világesemények felszíne; ezért több olyan emberről is tudok, aki a történelem féktelen óceánján elveszítené vélte Istent. Holott a természet kutatás szárazföldjén minden fűszálban és porszemben a szellem éleslátásával pillantotta meg, és szívből tisztelte őt. A Világteremtés templomában ezek az emberek mindenütt a végtelen Hatalom és a jóságos Bölcsesség nyomait látták; az emberi tettek piacán viszont, amelyhez a mi korunkat is hozzásorolták, nem láttak egyebet, mint értelmetlen szenvedélyek, nyers erők, pusztító mesterségek küzdőterét, ahol nyoma sincs a jóságos szándékának. A történelem úgy tűnt fel nekik, mint a világépület sarkához tapadó pókháló, amelynek kusza szálai között többé-kevésbé megmutatkozik az elaszott zsákmány, de soha a szövedék gyászos középpontja, a pók.

[...] Mindenütt csak pusztulást látunk, és nem tapasztaljuk, hogy az új jobb volna annál, ami elpusztult. A nemzetek felvirágoznak, és elhervadnak; az elvirágzó nemzet nem terem többé fiatal vagy éppenséggel szebb hajtást. A kultúra helyet változtat, ezzel azonban nem lesz tökéletesebb; új lakhelyén új képességek bontakoznak ki; a régi lakhely régi képességei visszavonhatatlanul megsemmisülnek. Vajon a rómaiak bölcsőbbek és boldogabbak voltak-e a görögöknél? Mi pedig többet érünk, mint e nemzetek?

Imre Katalin és Rozsnyói Ervin fordítása

[16. könyv, 2. fejezet]

[...] Miután birodalmukat a besenyők szétzilálták, a magyarok hét törzse, Európába ékeztve, kezdetben a bolgárokkal hadakozott. Utóbb Arnulf Császár Morvaország népe ellen szólította hadba őket; majd Pannóniából kiindulva Morvaországot, Bajorországot és Felső-Itáliát dúlták végig. (...) Seregeik szászországi, svábföldi és vesztfáliai vereségeit követően a német birodalom immár biztonságban tudhatta magát, annál is inkább, mivel a magyarok (utóbb) létrehozták „apostoli birodalmukat”. Jelenleg ennek keretei között, szláv, német, oláh és egyéb népesség mellett országuk lakosságának csekély hányadát alkotják, s néhány évszázad múlva talán nyelvük is elenyészik majd.

1784–1791

Szilágyi András fordítása

NICOLAS BOILEAU-DESPRÉAUX (1636–1711)

Költészetten

[részlet]

Meghatni, tetszeni: ezt tartsd szemed előtt;
 olyan módszert s fogást találj ki, mely leköt.
 A cselekmény legyen kiterelve előre,
 már kezdetkor legyen témád bevezetője.
 Tárgyad elég korán elő nem adhatod.
 A szín helye legyen pontos, határozott.
 Spanyolországban a költő egy pusztán napban
 akár éveket is zsúfolhat a darabban.
 De bennünket az Ész vezet szabálya rendjén:
 úgy kívánjuk, legyen jól formált a cselekmény,
 történjék egy eset, egy helyen, egy napon;
 kezdettől végig azt lássuk a színpadon.
 Ne tárj néződ elé olyat, mi hihetetlen.
 A való néha nem valószínű is egyben.
 Nekem érdektelen egy képtelen csoda.
 Amit nem hisz, az észet nem hatja meg soha.
 Színenként nőjön a bonyodalom, de végre
 oldódjék meg, mikor tetőpontját elérte.
 Lelkünkre semmi nem hat olyan hevesen,
 mint ha a cselszövény csúcspontján hirtelen
 kiderül egy titok, és váratlan világa
 új fényeket vetít új oldalról a tárgyra.

1674

Rónay György fordítása

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

(1749–1832)

Faust

[részletek]

Égi prológus

*Az Úr, a mennyei seregek, később Mefisztó,
a három arkangyal előlép*

RÁFÁEL

Szférái közt most s mindkörökre
zengi a Nap versenydalát
s a megszabott pályán dörögve
fejezi be rohanatát.
Angyalnak tőle van hatalma,
ám ez előttük is titok.
Megfoghatatlan birodalma
az első nap fényén ragyog.

GÁBOR

Megfoghatatlan gyorsasággal
forog-gördül a Föld-remek;
édeni fényét vak homállyal,
sötét éjjel cseréli meg:
a tenger széles áradásban
szirtek mélyéből hány habot,
a tenger, szirt örök gyorsaságban
a szférákban tovább forog.

MIHÁLY

Viharok versenyt szántogatják
parttól-vizig kegyetlenül,
s hatásuk roppant láncolatját
fonják reá körös-körül.
Mennykő elé tüzes cikázás
felvillanó ösvényt hasít,
s követeid, Uram, csodálják
Napod szép változásait.

MINDHÁRMAN

Angyaloknak te adsz hatalmat,
bár lényed nekik is titok,
s megfoghatatlan birodalmad
az első nap fényén ragyog.

MEFISZTÓ

Most, hogy ismét közelgesz, ó, Uram,
megkérdezendő, kettőnk dolga mint van,
mert hajdanán szerettél, úgy tudom,
itt láthatsz engem is csapatjaidban.
Bocsáss meg, én nem értek nagy szavakhoz,
ha mégúgy csúfol is az égi nép;
s pátoszomon lehetne jót kacagnod,
ha ettől el nem szoktál volna rég.
Napról, világokról hát nem beszélek,
csak nézem a gyötrődő földi népet.
A föld kisistene nem változik nagyon
és épp olyan fura, mint az első napon.
Szegény egy kissé jobban élne,
ha el nem ámítottad volna égi fénnel.
Ezt hívja észnek, csak hogy általa
még állatibb legyen, mint állata.
Engedj meg, ez a földi istenecske
olyan, mint ama hosszúlábú szöcske
mely szállva szökdös s szökve száll,
s a fűben örökegy dalt hangicsál.
S ha még csupán a fű közt kuporogna!
Ám orrát beüti minden mocsokba.

AZ ÚR

Egyébről nem tudsz most se szólni?
Vádolni jársz és panaszkodni?
A Földön jó neked nem is terem?

MEFISZTÓ

Nem! Ott, Uram, bizony minden csak gyötrem.
Az emberek jaja sziven üt néha szörnyen,
szegényeket még én is mért gyötörjem?

AZ ÚR
S Faust? Ismered?

MEFISZTÓ
A doktort?

AZ ÚR
Ő a szolgám!

MEFISZTÓ
Az ám! Szolgál is téged furcsa kedvvel.
Nem él földi itallal-élelemmel.
Távolba úzi gerjedelme,
bolond ugyan, de félig tudatos:
az ég minden csillagját követelve,
a föld minden kéjére áhitoz,
de sem távolban, sem közelben
nincs mi megnyugtató e holdkórost.

AZ ÚR
Ha szolgálatja most még tétova,
majd kivezérlem őt a tisztaságba.
Kertész is tudja, hogyha zöld a fa,
virágot s termést hoz jövőre ága.

MEFISZTÓ
Őt elveszíted! Mersz velem fogadni?
Feltétlenül veszítenél,
ha hagynád útamón haladni.

AZ ÚR
Ameddig ő a földön él,
vezetned meg nem tiltom addig.
Tévelyg az ember, míg remél.

MEFISZTÓ
Köszönöm; hisz holtakkal eddig
szívesen úgyse kezdegettem.
Legfőképpen a telt, piros orcát szerettem.
Holttest elől magamfajta kitér!
Úgy volnánk mint a macska s az egér.

AZ ÚR

Jól van, legyen, neked hagyom hát!
Kútfejétől e lelket messze vond,
s ha körmeid jól megragadták,
vezesd magaddal útadon;
de majd ismerd be és el ne hazudd:
az igaz ember bárhogy is hibázik,
nagyon jól tudja, mely az igaz út.

MEFISZTÓ

Hát jó! S meglásd, nem tart sokáig.
Nyerésemben nem kétkedem parányit.
S ha ez majd céloomhoz irányít,
hadd, hogy diadalom teljes legyen!
Port faljon ő, s jókedvűen,
követvén kigyó nénikém szokását.

AZ ÚR

S még akkor is elébem állhatsz;
sosem gyűlöltem fajtád, tudod azt,
minden lelke közül a tagadásnak
még legkevésbé úntam a ravaszt.
Mert könnyen lankad el az ember munka láttán,
tétlen nyugalmat gyorsan megszeret;
ezért mellé oly társat rendelek,
ki buzdít, hajt s forgódik, mint a Sátán.
De igazi istenfiak, ti,
hadd tudjatok az élő Szépségen vigadni!
Kedves aklába zárjon bennetek
a születő örökkön élve, hatva,
s mindent, mi imbolygó képként lebeg,
rögzítsetek megálló gondolatba.

Az ég bezárul, az arkangyalok elszélednek

MEFISZTÓ

(egyedül) Nem árt olykor látnom az Öreget:
szakítani véle: szinte félek.
Ilyen nagyúrtól szép cselekedet,
hogy az Ördöggel emberül beszélget.

Dolgozószoba
(Faust, Metisztó)

FAUST

Nem, nem! Az ördög egoista lény
s másnak, csak úgy Isten nevében,
tudjuk, nem használ, nem segél.
Mondd, mit kívánsz, értelmesen.
Ily szolga ránk merő veszedelem.

MEFISZTÓ

Én téged, *itt*, hiven szolgálni foglak,
csak egyet ints: ugrom, serény leszek,
s ha útjaink, *túl*, újra összefutnak,
te nékem ugyanezt teszed!

FAUST

Kis gondom is nagyobb a túl-nál;
ha e világot romba-dúlnád,
a másik tőlem el-lehet.
Örömeim világból fakadnak,
kínjaimra a nap sugaraztat;
előbb el kell tőlük szakadjak,
aztán jöjjön mi jön s jöhet.
Nem érdekel, hogy a jövőben
van-é gyűlölség s szeretet,
s hogy van-e amaz ég-körökben
is odafent és odalent.

MEFISZTÓ

Ha így vagyunk, mi akadálya?
Szerződj! És láthatod majd nemsokára
örömmel tudományomat.
S mit kapsz, ember még nem látott olyat.

FAUST

Szegény ördög, vajon mit adhatsz?
Egy is, fajtádbeli, a sóvár nyughatatlant:
emberlelkünk felfogta-e?
Adsz eledelt, mely nem táplál sose,
s aranyat, mely egyszeribe
kezünk között higanyként szétpereg?

Játékot, hol sosem nyerek?
 S lányt, ki ölembe ülve még
 kacéran szomszédom felé kacsingat?
 Becsület isten-gyönyörét,
 mely mint a meteor, elillant?
 Termést mutass, mely szedetlen rohad,
 s fákat, melyek kizöldülnek naponta!

MEFISZTÓ

Ily alkutól ördög meg nem riad.
 Ily kincsekkel szolgálhatok, ma!
 De, cimborám, eljő a nap, hiszem,
 midőn már csak lakmároznánk mi békén!

FAUST

Ha egykor ágyamon betelve heverészném,
 akkor kondítsanak nekem!
 Ha mézesmázás szód megejthet,
 s tetszelgek ön-nagyságomon,
 vagy odavetsz vak élvezetnek,
 az legyen utolsó napom!
 Fogadj velem!

MEFISZTÓ

Hopp!

FAUST

Rá kezem adom!

Ha egyszer így szólnék a perchez:
 oly szép vagy, ó maradj, ne menj!
 Akkor bátran bilincsbe verhetsz,
 akkor pusztulnék szívesen!
 Akkor harang konduljon értem,
 akkor szolgálatod letelt,
 az óra több időt ne mérjen,
 akkor az én sorsom betelt!

1775–1832

Jékely Zoltán fordítása

Vándor éji dala

Immár minden bérce
Csend ül,
Halk lomb, alig érzed,
Lendül:
Sóhajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
Te is nemsokára
Nyugszol, ne félj...

1780

Tóth Árpád fordítása

A szikla-tetőn
tompá csönd.
Elhal remegőn
odafönt
a szél lehelle is.
Madárka se rebben a fák bogára,
várj, nemsokára
pihensz te is.

Kosztolányi Dezső fordítása

Csupa béke minden
orom.
Sóhajnyi szinte
a lombokon
a szél s megáll.
A madár némán üli fészket.
Várj; a te békéd
Sincs messze már.

Szabó Lőrinc fordítása

Ott nyugszik a csúcsokon
a csend.
És itt a lombokon
alig leng
szellő, ha sejtet is.
Az erdőn is hallgat a kis madár,
várj csak, nemsokára már
megnyugszol te is.

Móricz Zsigmond fordítása

Valamennyi ormon
Tág csend.
Mindannyi lombon
Átkereng
A gyöngye szél.
Madárnép gunnyad az ágra.
Várj, nemsokára
Nyughatsz, ne félj.

Weöres Sándor fordítása

Már minden ormot
Csend borít,
A fákon a lombot
Alig
Járja a szél:
Madarak csendje az erdőn.
Érted is eljön,
Várj csak, az éj.

Tandori Dezső fordítása

A Tündérkirály¹

Ki vágat éjen s viharon át?
Egy férfi, lován viszi kisfiát.
Úgy védi, takarja: ne vágja a szél,
átfogja a karját: ne érje veszély.

„Fiam, miért bújsz így hozzám? Mi bánt?”
’Nem látod, apám, a Tündérkirályt?
Fején korona, palástja leng...’
„Fiam, ott csak egy ködfolt dereng.”

„Szép gyermekem, gyere, indulj velem:
sok tarka virág nyílik a rétemen.
Tudok csudaszép játékokat ám
s ad rád aranyos ruhákat anyám.”

’Nem hallod, apám, a halk szavakat?
A Tündérkirály hív, suttog, csalogat...’
„Fiacskám, csendbe maradj, – ne félj:
a száraz lomb közt zizzen a szél.”

„Szép gyermekem, jöjj velem, azt akarom:
megládd², lányaim várnak nagyon, –
táncolnak is ők, ha a hold idesüt
s majd álomba ringat gyöngye kezük.”

’Hát nem látod... ott – nem látod, apám:
a tündérlányok már várnak reám. –’
„Fiam, fiam, én jól látom: amott
a nedves fűzfák törzse ragyog.”

„Úgy tetszel nékem, te drága gyerek!
Mondd: jössz-e velem, vagy elvigyelek?”
’Édesapám, ne hagyj... ne – megállj:
megragad – elvisz a Tündérkirály...’

Megborzad a férfi, hajszojja lovát.
Fel, felnyög a gyermek, s ő nyargal tovább,
megérkezik, teste-lelke sajog:
ölében a kisfiú már halott.

1782

Képes Géza fordítása

1 A Tündérkirály más fordításokban: A rémkirály, A willikirály, A lidérckirály

2 megládd: meglásd

ROBERT BURNS

(1759–1796)

John Anderson, szivem, John

VERS
NEKED

John Anderson, szivem, John,
kezdetben, valaha
hajad koromsötét volt
s a homlokod sima.
Ráncos ma homlokod, John,
hajad leng deresen,
de áldás ősz fejedre,
John Anderson, szivem.

John Anderson, szivem, John,
együtt vágunk a hegynek,
volt víg napunk elég, John,
szép emlék két öregnek.
Lefelé ballagunk már
kéz-kézben csendesen,
s lent együtt pihenünk majd,
John Anderson, szivem.

Szabó Lőrinc fordítása

Falusi randevú

VERS
NEKED

Van itt valaki? Ki kopog? –
Én vagyok, mondta Findlay.
Takarodj, senki nem hívott! –
Ugyan már, mondta Findlay.
Lopni indultál? Mit csinálsz? –
Megsúgom, mondta Findlay.
Valami rosszban sántikálsz. –
Nem rossz az, mondta Findlay.

Ha most kinyílna ez a zár –
Csak nyílna, mondta Findlay.
Nem alhatnék el újra már. –
Nem bizony, mondta Findlay.

Ha benn volnál, szobámban, itt –
Bár volnék, mondta Findlay.
Itt rostokolnál hajnalig. –
Hát hogyne, mondta Findlay.

Ha itt maradsz ma éjszaka –
Maradok, mondta Findlay.
Vigyázz, hogy épen juss haza! –
Vigyázok, mondta Findlay.
S bármi essék is idebenn –
Hadd essék, mondta Findlay.
Mindhalálig titok legyen –
Titok lesz, mondta Findlay.

Szabó Lőrinc fordítása

Korai még a konty nekem

Gyöngécske lány vagyok még,
ijeszt is fű-fa, uram;
férfi ágyában engem
a hideg rázna, uram.

Korai még, korai még,
korai még a konty nekem,
korai még... bűn lenne ám,
ha elcsavarná a fejem.

Anyám varratta új ruhám,
templomba mék megáldani,
ha lefeküdnénk, jó uram,
hová lennének fodrai?

Régen elmúlt már Mindszent,
hosszú a téli éj, uram.
Hogy én egy ágyban önnel?
Jaj, nem merek, nem én, uram.

Süvít a szél és lombtalan,
tar ágakat csupál, uram;
de hogyha nyáron erre jár;
idősebb leszek már, uram.

Kormos István fordítása

WILLIAM BLAKE

(1757–1827)

A tigris

Tigris! Tigris! éjszakánk
erdejében sárga láng,
mely örök kéz szabta rád
rettentő szimetriád?

Milyen katlan, mily egek
mélyén gyúlt ki a szemed?
Szárnyra mily harc hőse kelt,
aki e tűzhöz nyúlni mert?

Milyen váll és mily művész
fonta szíved izmait? És
mikor elsőt vert szived,
milyen kar s láb bírt veled?

Milyen pöröly? mily vasak?
Mily kohóban forrt agyad?
Mily üllőre mily marok
törte gyilkos terrorod?

S amikor befejezett,
mosolygott rád a mestered?
Te voltál, amire várt?
Aki a Bárányt, az csinált?

Tigris! Tigris! éjszakánk
erdejében sárga láng,
mely örök kéz szabta rád
rettentő szimetriád.

1794

Szabó Lőrinc fordítása

A Bárány

Barikám, ki növelt?
Barikám, ki nevelt?
Mondd, ki adta éltedet,
S parti réten jó füvet;
S adta rád ez örömet:
Fényes gyapju-köntösöd;
S gyengéd bégetésedet,
Mely vidámít völgyeket?
Barikám, ki növelt?
Barikám, ki nevelt?

Barikám, tudom ám,
Barikám, mondom ám:
A neve, mint a tiéd,
Vállalja Bárány nevét,
Bájos ő és nyájas ő,
Kisgyermekként születő,
Bárány te és gyermek én,
Minket hívnak a nevén.
Isten óv, barikám.
Isten áld, barikám.

1794

Weöres Sándor fordítása

IV. A FELVILÁGOSODÁS KORÁNAK MAGYAR IRODALMA

KAZINCZY FERENC

(1759–1831)

Fogságom naplója

[részletek]

[1795.] *Május 20.* – Reggel hét órakor egy tót katona jöve szobámba. Tudakozám tőle sutogó hangon, mi dolog, hogy az ablakommal áttellellent álló házak cserepjait egy ölnyire leszedték, és hogy ott egy órával ezelőtt annyi ember gyűlt vala össze.

– *Us su prec.*¹

– Kik?

– Az az öt.

– Micsoda öt?

– A pap, a viceispán, a kapitány, a szép ifjú és a vak gróf. – A pap alatt Martinovicsot értette; a viceispán alatt Hajnóczyt, ki viceispán vala Szerém vármegyében; a kapitány alatt Laczkovics Jánost; a szép ifjú alatt a szálas, sugárnövésű, szőke, s liliumfejérségű, rózsapirosságú, délceg járású Szentmarjayt, kinél Pesten és Budán nem igen volt szebb ifjú, és a vak gróf alatt Zsigrayt, kinek arcát és egyik szemét a himlő elrontotta.

De minekelőtte elbeszelném, mint veszték el, elő kell adnom, mit mívele Hajnóczy, visszavitetvén szobájába.

Ezen ötnek nem egy, hanem két katona állíttatott örül; vagy azért, hogy annál bizonyosabban tartassanak meg a hóhérpallos alá s magokat meg ne ölthessék; vagy hogy izeneteket ne tehessenek s egyik ór a másikat elárulhassa; talán azért is, hogy ha Laczkovics vagy Szentmarjay az egyik kezéből a kardot kikapná, a másik ezt védhesse.

Levétetvén, a szokás szerint, rólok a lánc, Hajnóczy felfogta azt s megcsörtetvén ajtajában, ezt kiáltá: *Amici malo mori quam hoc vel tribus annis gestare.*² [...]

Most folytatom a kezdett beszédet.

Zsigray annyira el vala gyengülve, hogy katonák emelték le a grádicsra, s fel a szekérre. Szentmarjay hangosan fütyülé a Marseille-i marsot³ s annyiszor, amennyi strófája az éneknek volt.

Laczkovics nem akara gyónni, de meggyónt azon ígéret alatt, hogy természeti gyermekeit megláthatja, s hagyománya az ő rendelése alatt fog kiosztatni. – Elfelejtém a gyónás ceremóniáit, tehát kérdjen atyaságod – mondá. Egyik vétkének azt vallotta, hogy papnak hitt.

Belépe a tiszt, jelentvén, hogy várja a szekér. Laczkovics paszományos világoskék nadrágba öltözve, kalapja után nyúlt, de a tiszt jelentette, hogy arra nem lesz szükség. – Jó – mondá Laczkovics –, de azt csak megengedi az úr, hogy mercurialis pilluláimból⁴ kettőt elnyeljek az

1 – *Us su prec.*: – Már oda vannak. (szlovák)

2 – *Amici malo mori quam hoc vel tribus annis gestare.*: – Barátaim, inkább meghalok, minthogy három évig hordozzam ezt. (latin)

3 Marseille-i mars: Marseillaise (marszeje), a francia forradalom indulója, később Franciaország nemzeti himnusz

4 mercurialis pillula: nyugtatószer

útra? – Elnyelte, ment, felült a szekérre, maga erejével, bátran, de nem csendesen. – *Servus Latinovics!* – kiálta erre, meglátván a sokaságban. Latinovics elfordult. – *Nézzétek, ez még szegényli, hogy ismert engem!* – Kratucsek kezébe tolta a crucifixust⁵. Megcsókolta, mint a rhebarbarát, de visszaadta a papnak; tartsa azt ő.

Kivitetvén a Bécsi-kapun, meglátta, hogy egy német fattyú az ott keresztülvont gerendára felmászván, onnan nézte az alatta elmenő szerencsétleneket:

– Du Kerl, schau zu, dass du herabfallst und mich todschlägst, ehe ich noch auf den Richtplatz komme.⁶

A vérhelyre jutván, meghallá, hogy a sokaság valamin elnevette magát:

– Was lachen sie? Hält man denn eine Krönung?⁷

Visszatekinte a szekérből, s megpillantá Szentmarjayt:

– *Bon voyage mon ami!*⁸ – kiálta reá.

Hajnóczy, mint pszichológus, utolsó három napja alatt limonádéval hűtögette vérét. Nyugalommal lépe a szekérhez. Fellépven a hágóra, egy közember segíteni akart neki. Visszatekinte a katonára:

– Ne fárasza kend magát; én saját erőmmel is fellépek. – Akkor meglátá a causer. regg. directort⁹:

– Domine, Magnifice, commendo sororem meam: faciat dn. vestra, ut quod ego meo servitio, et pater meus suo peperimus, ipsi maneat.¹⁰ –

– Tantum tu curam animae tuae habeas, non sororis¹¹ – felele a felfuvalkodott ember.

A megöregedett hóhér háromszor vága Zsigrayba, s ezt látván Martinovics, kit azért állítának kapitány Plecz mellé (így beszélé ezt nekem maga Plecz), ájulva dőlt el, s Plecz elébe állta, hogy többé semmit se láthasson. A többi egy ütésre veszett. A Laczkovics igen nagy teste, leüttetvén feje, feldönté székét. Hajnóczynak elébe mentek a hóhérlegények, s le akarták vonni ruháját. Nem engedte, hogy hozzányúljanak. Maga vetette le kabátját. Akkor megölelé Molnárt. Leült a székre csudált nyugalomban. Csak akkor borzada meg, midőn a hóhér ketté repeszté ingét, hogy két vállain lehullhasson, s midőn ollójával nyakán az apróbb hajakat elmetésze.

Martinovicsot bajjal vonták a székhez. Ott beköték szemeit, s a hóhérlegény tartotta a kendő végét. A kopasz koponyáról lesiklott a kendő, s Martinovics az öröm mosolyával pillanta körül. Gráciát¹² reményle. De szemeit ismét beköték, s feje repült. Homokkal hintették be a vér helyét, s az öt testet kivítették a Buda megett emelkedő tetőkre. Senki sem tudja, hol fekszenek.

Másnap reggel a vérhelyen rózsza virított. Valaki rózsákat ása le ott csuprokban. [...]

1828

5 Crucifixus: feszület

6 – Te kölyök, ügyelj, ess le és üss agyon, mielőtt a vesztőhelyre érek! (német)

7 – Mit nevetnek? Talán királykoronázás van? (német)

8 – Jó utazást, barátom! (francia)

9 Causar. regg. director: királyi ügyigazgató: Német János; Kazinczy másutt is megvetéssel ír róla

10 – Nagyságos uram, ajánlom húgomat, tegye meg uraságod, hogy amit én és atyám szolgálatunkkal keresünk, megmaradjon neki. (latin)

11 – Te csak a lelkeddel törődj, ne a húgoddal. (latin)

12 Gratia (grácia): kegyelem (latin)

Tövisek és virágok

[részletek]

VERS
NEKED

A nagy titok

- Jót s jól!* Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted
Szánts és vess, s hagyd másnak az áldozatot.

Írói érdem

- Rontott, mert építeni akart, Palladio¹³, benne
Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
A művész érzette magát, s neked én fogok, úgy mond,
Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S ím áll a roppant csarnok, s bizonyítja: ki több itt,
A *művész-e* vagy a szolgai tompa *szokás*.

A nyelvrontók

- Berki szokottat imád. Nekem az kecses, ami szokatlan;
S kényesb vagy makacsúlt ízletem újnak örül.
Amit Berki szeret, megavulttá válhat; az újért
Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

Himfy

- Dayka:* Tűzbe felét! *Himfy:* Vetem.
Dayka: Újra felét! *Himfy:* Ím!
Dayka: Harmadikát, még! *Himfy:* Lángol az is.
Dayka: Jer most; vár az olympuszi kar.

1810–1811

13 Palladio, Andrea (1518–1580): itáliai építész, elsősorban Vicenzában és Velencében alkotott; építészetelméleti munkássága is jelentős

KÁRMÁN JÓZSEF

(1769–1795)

Fanni hagyományai [részletek]

I.

Ó, be jó itt!... Veteményeskertünk ajtaja megett, melyen a gyümölcsösbe járnak, a sövényt vastagon befutotta a komló, amely átfonódik egy szép kökényfácskára, és ezen nyájas boltozat alatt áll az én kis asztalkám, amelynél oly jóízű az olvasás. Ide lopom ki magamat sok vasárnap délutánján és sok korán reggelen, mikor senki sem lát, senki sem bánt. Itt olvasok orozva¹, itt írok, itt sírok orozva.

Ó, te kedves zöld setéség, titkaim meghittje! mely édes alattad az ábrándozás, szabadabb alattad a pihetés, és midőn alád érek, malomkőnyi nehéz teher esik le mellyemről. A napsugárok csak helyel-hellyel sütnék papirosomra, és barátságos csalfasággal látszatnak hozzám beleselkedni... egy komlószár nyájasan s hízelkedve nyúlik által hozzám vállamon keresztül, s látszatik esmért barátját általölelni... Ó, be jó itt!

II.

Amott, titkos rejtekemmel általellenben nyugoszik le a világ királynéja pompás felséggel, és veres lángot gerjeszt setét magánosságomban. Az én orcám is mind tüze visszaverésétől, mind a gyönyörűségétől gyulladt. Jövel, édes borzadások órája! estvéli szürkület, mikor az elmém oly mélyen elandalodik, és képzelődésem a véghetetlennek tartományait járja!... A nap tüzes kereké lesüllyedt a hegyen túl. A szellők hívesebben lengenek. Csak egy-két magános szállangó bogárka repül fülem mellett el, és annál jobban növeli az esthajnal dicső csendességét... A képzeletek országlása kezdődik...

Suhog az estszél a falevelek között. A magas tölt hold függ a levegőben. Csípő hívésséget harmatoz le... Minden homályos szegletéből a bokroknak csuda árnyékformák ballagnak elé!... Az én szívem megtelik szomorú emlékezettel szerelmes halottaimról... Ott a hold felett, dicsőült anyám! ott vagy te; egyetlen leányodat itt hagytad az emberek keménységének. Nézz le reám, kísérj mindenütt, légy őrző angyalom. Ha békétlenkedik ez a szív, nyugtasd meg. Ó, ha a szomorúság rája, jelenj meg egy gyenge estszellőben, fuvallj orcámra jelenlétűd, és vidám leszek. De ha lehet – anyám, én édes anyám, végy fel hamar magadhoz...

III.

Telhetetlen szív! mikor lesz vége vágyódásaidnak, melyek oly akaratosak, mint a makacs gyermek kedve. Mit kívánsz, mit óhajtasz? Valamely édes, nehéz, titkos, nem tudom mely érzés fekszik kifejtetlen, homályosan mellyem rejtekében! Ha az éj titkokkal teljes árnyéka betéríti

¹ orozva: lopva, titokban

a földet, midőn a természet elszenderedett és innepel – akkor támadnak fel leghatalmasabban érzései... Oly édes, bájos érzés – és mégis fájdalmas. Az örömtől dobog szívem – és mégis könnyel telik szemem.

Megfoghatatlan magának is az ember! Ha a távol lévő kék hegyekre nézek – ó, mely óhajtanék túl rajtuk reppenni... Ha az erdő temérdek bükkfái közül a kakukk barátságosan kibeszél – ó, mint kívánnám árnyékai ölébe magamat... Mikor a kis pataknak, mely gyümölcsösünket elzárja, apró habjai eltűnnek – ó, mely örömet rajtok én is elcsuszamlanék... Ilyeneket kívánok, és mégis, ha mindezeket megtenném is magamnak, híja volna boldogságomnak... és mi ez? azt újra nem tudom. – Makacs, akaratos szív! ki gázol keresztül érzéseid zúrzavarján?...

IV.

Mint csudálkoznak kisírt szemeimen? Nem tudják, a boldogok! Mi szorongat belől, mi fojt el sokszor, mint ha a levegő kiapadt volna körültem... Híjamat érzem, egy része szívemnek nincs betöltve... Én mindenhez olyan jó vagyok, és engem senki sem szeret! Szeretlenség! a te hideged kínzóbb az elkárhozottak kénköveinél!... Ott fenn – ott a szerelem boldog hajlékiban, ott majd szeretnek; ott találok majd azt a jó anyát, akinek képe előtt annyit sírok, ott az angyali ifjak között bátyámat...

Ó, ha még ő élne! Itt ülne majd gyakran velem, itt beszélgetnénk elköltözött édesanyánkról, egymásnak könnyeznénk ki, hogy ellopták tőlünk édesatyánk szívét... Őbenne tenném le minden reménységeimet, őnála minden panaszomat. Ő volna oltalmam, ő volna boldogítóm; az ő boldogulása az enyim is lenne, volna kinek örülnöm, kin és kivel szomorkodnom. Ő! – talán ő betöltené szívem hiánosságát. Szeretne ő engem, én őtet! és a mi boldogultunk mennyei vidámsággal mosolyogna le a felhőkből... De így – egyedül! –

XI.

Ez az epesztő egyformaság kiemészt unalmával. Egy nap olyan, mint más... Azon baj, azon kínzás, azon reménytelenség... Az idő szakasza felváltja a mást. A nyári hő meleg összeolvad már a hívességgel, mely az ős közellétét jelenti. A szürke napok sokasodnak. A gyenge felhőkkel bevont ég gyakrabban meglátogat édes melankóliájával... Az én állapotom mindég ugyanegy. Így kell-e nékem vajjon mindég élnem?

XVII.

Bocsáss meg, természet, hogy kis ideig elfelejtettelek. Hiszen a barátság érzése oly igen közel van a te szépségeid érzéséhez! Szép vagy te, midőn kellemeidet elhányod is. – Az én kis hajlékom termérdeksége ritkul, lassanként elveszti már zöld koronáját, és midőn így írok, egy öszvefonnyadt sárga levél panaszolva s búcsúzva esik pennám alá. A puha sétálóutakon hallik a lehullt száraz levelek szomorú zörgése, melyeket a sivatag őszi szél öszveráz... Magános csevegéssel repdes a madár a pusztaságon, melynek titkos barlangjai alatt a boldog tavaszkor párjával a szerelmet érzette s éneklette. A természet szünnapja beállt.

Nehéz szívvel vál el tőled barátnéd, és nehezebb szívvel engedi magát bezáratni az emberek szorosabb társaságába. A te édes örömeidnek emlékezete, szép természet, vigasztaljon meg, mikor te nyugszol; azoknak megérkezésének reménysége vidámítson meg, ha az emberek keserítene!...

XIX.

Mint omlik a zápor kívül, mint csapdossa az üveget. Vak setéség fekszik a falun. – Mely édesdeden esik ezen keskeny kamrácskában a pislogó, gyenge világnál a beszélgetés, mely jóízűen esik itten belőlről hallgatni az eső zuhogását és közel öszveszorolni jó barátnémmal... Gyermekkoromban ily estvén, ha a rokka² kerekai zörgöttek, és dajkám iszonyúságokat mesélt, én pedig félénken hozzáragaszkodva, hátratekinteni is rettegtem, és mégis oly örömet hallgattam; – ilyformán érzem most magamat! különösen emelkedik mellyem; homályosan érzelt képei a jövődönnek lebegnek előttem. A kicsinyek alusznak; barátném Károlyának képe függeszti szemét, s lassú sóhajtással szenteli emlékezetét.

„Ó, barátném (megfogá egyszerre nagy indulattal kezemet), a gyötrelmem és gyönyörűség határosak, és minden szempillantásban öszvetalálkoznak. A szerelem a legmagasabb tetője a boldogságnak, de változhat a boldogtalanság legmélyebb örvényévé.”

Legelső volt ez a szó, melyet a szerelemről hallottam. Ez az indulat, melyet magamnak kifejezni nem tudtam, érzettem, hogy bennem lakik. Figyelmetes lettem.

„Közelít ahhoz az időhöz, ahol ezt a szív felindulását tapasztalni fogja. Hagyja magát jó korán tapasztaltabb barátnéjától megintetni. Nem vagyok én sem oly érzéketlen, sem oly irigy, hogy tiltsam azt, ami életemnek legszebb részét boldoggá tette. De – esmérje meg azt! A titkolás itt helytelen, és annak rejtegetése csak egy indít'okkal több annak kívánására.”

Szemérmesen lesütöttem szememet, és belső kívánnással vártam, hogy folytassa beszédét.

„Ha kérdi tőlem: Mi a szerelem? aligha azt megmondhatom, holott azt oly elevenen érzettem. Sokat mondok róla majd, de nem fogadnám fel³, hogy azt megértse, míg magát benne nem érzi. Sok részben megfoghatatlan leszek most, amit annak idejében oly világosan meg fog érteni. De a messziről villámló dörgés előtt nem hasztalan az idején való óltalomkeresés. Érkezése bizonytalan, de jövelete bizonyos. Fegyverkezzen fel, édesem! az értelem jó elszánásaival, hogy azt veszedelem nélkül várhassa.”

„Ne rettegjen előtte, ne szaladjon előle – de vigyázzon. Ittlétének egy fő célja a szerelem: de boldogtalanságának legfőbb eszköze is lehet a szerelem.”

„Nem kárhozatos indulat az; a jó természet oltotta azt szívébe. Szeressen! de a természet és a józan értelem törvényei szerént; a szerelem jó! – de a vak szerelem veszedelmes.”

„Ez az édes szédelés, ez a szemfényvesztő elbódulása a szívnek nem a mi hatalmunkban áll. Nem akaratunktól függ, hogy szeressünk – de az okosság azt megelőzheti, hogy azt ne szeressük, aki arra nem érdemes.”

„Jobb formálást és helyesebb gondolkozást találok benne, édes jó barátném, mintsem hogy azon leánykák száma közé elegyítsem, akik ezt az indulatot nemesebb részéről nem esmérík,

2 rokka: fonáshoz használt, lábbal hajtott háziipari eszköz

3 nem fogadnám fel: nem hinném, nem venném biztosra

akiknek minden kívánságok a férj, és minden félelmek a hosszú és megvénült szüzesség, akik minden megfontolás nélkül a legelsőknek, akinél élelmeket találják, és aki által szüleinek hatalmokat lerázhatják, karjai közé vetik magokat. Azok a gondatlanok, akik férjeiket minden előrenézés nélkül választják, és azt a lakodalom után kezdik esmérni. Megbocsáthatatlan gondatlanság! egész étek boldogságát egy órának vak rendelése alá vetni... Ó, barátném! ne szégyenljén erről az élet nyomós pontjáról magában gondolkozni, ne szégyenljén vélem róla értekezni...”

„Fontolgassa meg, mely férjével gondolja magát legboldogabbnak; melyet képzel olyanak, aki vágyódásainak minden részének megfelelő. Csináljon magának egy eleven képet, és – most, midőn az indulat vakító fellege nem tévelyíti, hidegen, egyenes szívvel húzza próbára ezt a képet; vesse, ha bízik értelmében s egyenességében, az én próbakövem alá is; legyen hozzám bizodalommal, és ne titkoljon el semmit... Így, ha ez a kép áll, így megmarad – ne bocsásson meg egy kisebb vonást is, amely ettől eltávozik. Keressen ehhez a képhez hasonló valóságot – keressen és feltalálja!...”

XXVI.

Ki ez az idegen, aki mint felső valóság megjelen sebesen, és szívem meglepi, ez az eszméletlen, aki oly egészen – egészen elfoglalt. Ifjak akadtak előmben szebbnél szebbek, elmémbe sem ötlöttek, számtalanok hízelkedve kedvem keresték, én meg nem indultam... erem nyugodalmasan vert, szívem hallgatott, mint soha nem éltek, emlékezetemben nyomot sem hagytak... Ez a csudálatos eszméletlen előmben tűn, és bájoló, titkos erővel magához ragad. Tekintete összeolvast, tapintása tüzet ont orcámra – s szegény szívembe. Félénken tekintek mindenfelé, mert rettegek, hogy már talán magamat el is árultam. Szemébe nézni senkinek sem merek, mert tartok, hogy titkomat szememben olvassa... kérdezni sem merészem – mert az okát eltalálnák... ó, ki az az idegen?

XXVIII.

Az éj sebes és enyelgő szárnyakon elreppent. A gyertyák lassanként kialudtak; gyenge és pislogó lángjaik mintegy erőlködve kapdosták utolsó világocskájokat. Nehezedtek a szemek, a párok ritkultak, a palota tágasodott... Ó, rövid, igen rövid éj! miért nem kötötted fel most ónlábaidat, melyekkel sokszor körültem resten hevertél, és a hajnalt átkodva letartóztatad!...

Mint halálos szentencia, úgy hangzott fülemnek a – készülj! Vontatva szedtem össze felsőruháimat, és ebben a foglalatoságomban hűséges és kedveltető segítőm volt T-ai...

„Mint a test a lélektől, úgy esik megválnom a kisasszonytól!” – azt mondá, és a bánat láthatóképpen festette magát kékelő magas szemeiben.

Vidámságot vontam orcámra nagy erőltetéssel, és ha szinte kellett is, mosolygást húztam számra, és tréfálva azt feleltem: „Hiszi az úr a feltámadást?...”

Kevéssé meghökkenve, de magát öszveszedve s kezem indulatosan megcsókolván: „Ha a kisasszony reménylenem engedi – hiszem.”

Karja alá ötöttem karomat, és barátságosan elhúztam, s mondám: „Aki hiszen – idvezül... Menjünk!...”

LVIII.

Körüitem minden elváltozott. Hiába éled a fiatalos⁴. Hiába sarjaz a rét; nékem nem kékülnek többé a domború hegyek, nékem nem csereg a patak, nem virít a rózsabokor... Nem lehelnek ezek többé nyugtatást ebbe a széjjelmorzolt szívbe, nem folynak belőlök többé örömek... Ó, ártatlan édes örömek. Mikor a természet kebelében feküdtem, mikor azokat hörpölve szívтам jóltévő poharából – édes örömek, odavagytok! Kedves helyem ezután a temetőkert... Ott, ahol a bodza boltos gallyaival egy sírhalmot árnyékoz, ott ülök most legörömostebb, és szívszakadva kívánnék oda leszállani, ahol gyökere eltűn.

LXI.

Itt – szívem mellett, itt rágja egy féreg... Érzem, mint mardossa azt... A halált én magammal hordom! – Szárazak szemeim, mint a mező az aszály idején! Orcám sárga, mint az érett kalász. Érlelődöm én is a betakarításra. Lehullott testem, mint a megszedett szőlőtő. Közel van a lemetszés ideje. Légyen meg a te akaratod...

LXII.

Miért költöttek fel álmomból? Oly csendesen aludtam, és szunnyadozásomban a legszebb álmok lézengettek előttem. Ó, miért vertek fel?... De mi az, hogy tollamat nem foghatom? Miért nem volt ez a jó álom megnyugtató? miért reszketek?... Azt mondják, hogy egész éjjel a forróhideg kínozta, és én – oly jól aludtam; hogy tépelődtem, és vigyázóim kezéből kiragadtam magamat – és én mégis oly jól aludtam... Az én oszlatásom⁵ közelget...

LXIII.

Utoljára teszem reád, titkaim meghittje, sorvadó kezeimet – és csak azért, hogy véle szóljak... Egyetlenem! midőn ezek a jegyzelékek kezeidbe jutnak, akkor már engem a híves föld takar... Bepecsételve hagyom neked azokat a könnyeket, amelyeket ide hullattam, ezeket a gyötrelmeket, melyeket ide kiöntöttem... és neked hagyom azokat. Érted szenvedtem azokat... Nem szemrevetésül mondom azt! sírom szélérül mondom, hogy örömost szenvedtem... Azzal a gondolattal szállok le csendességem boltjába, hogy hív voltál... és ha az nem voltál – én megbocsátok... Ott, ahová én megyek, nincs haragtartás! Ott majd öszvetalálkozunk, és ott majd – bátran szerethetünk.

1794–1795

⁴ fiatalos: fiatal fákból álló erdő

⁵ oszlatásom: haldoklásom

A nemzet csinosodása

[részletek]

Azt, hogy valami dolog tessen, csak akkor érjük el, ha azt kedveltetővé, hasznossá vagy szükségessé tenni tudjuk. A *mord ábrázat*, melyet a tudományokra ruházunk, sok jó igyekezetet visszaijesztett. A műzsák szeretik a gráciáktól kísértetni magokat. A *kellemetesség* egy a legelső tulajdonságai közül a tudományoknak. Enélkül elvesztik azt, ami által lehetnek közönséges-sé⁶, és csupán egynehány setét cellákban és komor odukban vonják meg magokat, és vagy némely kevés bölcselkedők elzárt kincsevő, vagy ami rosszabb, egy rend monopóliumává változnak. A nyájas *popularitás*⁷, amely oly csodákat szül és egy vad nemzetből egy csinos és kiformált népet készít, csak akkor párosodik össze a tudományokkal, ha ezek a gráciáktól⁸ rózsaköteleiket kölcsönözik. (...)

Eredeti munkák gyarapítják a tudományokat, csinosítják a nemzetet, és emelik fel a nagy nemzetek ragyogó sorába. *Nagy akadály*a az nálunk a tudományoknak, hogy *nálunk* termett eredeti munkák még eddig nincsenek. – Nincsenek! – még egyszer jól megfontolva mondom. Avagy lehet-e munkáknak nevezni azokat a kis munkácskákat, melyek vidéken termettek, vagy azokat a munkákat, melyekben nincs egyéb neveknel, ami eredeti, és amelyet csakugyan idegen hulladékokból kapargattunk össze?

Aude, incipe!⁹ – Ezt szeretném hangoztatni minden írónak fülébe, aki érzi, hogy méltó ezen nevezetre. A *tolmácsolás* nem haszon, kis érdem! (...)

Utoljára halasztottam azt az akadályt, melynek ott fenn is helyet találhattam volna és amellyel most bezárom azoknak elszámolását: a *literátorok*¹⁰ *kevés becsülete*. Igaz, hogy az egyező lépésekkel szokott járni a tudományok becsülésével, és igaz az is, hogy nem szokott mindenkor elmaradni a becsület az érdemtől. De ki lesz hazánkfia közül, aki reá vegye magát arra, hogy a tudományoknak életét és egész erejét felszentelje, ha arra reá sem látszatik ügyelni a haza. Ha meggondolja, hogy a háladatos Anglia királyné mellé teszi tudósainak hamvait, piacain a nagy vitézek állóképei erányában¹¹ fénylenek literátorjaiknak monumentomi¹², és mi itt – nem is olvastunk. (...)

Az igaz literátor hozza le, mint egy második Prometheus az égből a *bölcsesség* szép világát; a' terjeszt a nemzetekre *discsőséget* és *virágozást* és *közboldogságot*, a' teszi a jobbágyot *meggyőződésből* való kész engedelmmű jobbággyá, az uralkodót a szívek uralkodójává, az embert emberré. A' vezeti végre a népet a józan értelem kötelein a *maga kötelességeire*, és a szív édes láncain a maga *boldogságára*.

1794

6 közönségessé, itt: közérthetővé, közismertté

7 popularitás: népszerűség

8 gráciáktól: a báj és a kellem istennői a görög mitológiában

9 Aude, incipe!: „Menj, kezd el!” Kármán általában pontatlanul, hiányosan idéz; „Sapere aude. Incipe!” (Légy bölcs: vágj neki!) – mondta Horatius

10 literátorok: irodalmárok, írók

11 erányában: irányában; mellettük, a közelükben

12 monumentomi: emlékművei, szobrai

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY

(1773–1805)

Dorottya vagyis a dámák diadalma a Fárságon

[részletek]

Első könyv

Éneklek a Fársáng napjait s Dorottyt,
 Ki látván a dámák bajos állapotját,
 Carnevál¹ s az ifjak ellen feltámadta,
 S diadalmat is nyert pártára únt hada.
 Oly lármát, zendülést, viadalt beszélek,
 Amilyet nem láttam, mióta csak élek,
 Amilyet nem említ semmi istória,
 Meg nem merné tenni maga a francia:
 Miként insurgála amazon módjára²
 Egy nagy dámatábor Carnevál hadára.
 Vajha méltóképpen le tudnám rajzolni,
 Milyen vitézséggel tudtak ők harcolni,
 S miket vittek véghez felforrott mérgekbe. –
 Hát férhet ily harag angyali szívekbe?
 Igazán, hogy minden századnak a végén
 Nagy dolgok esnek meg a föld kerekiségén! –

Fársángi jó borral habzó butellia³!
 Melytől a múzákban gyúl a fantázia.
 Te tölts bé engemet élő spiritussal⁴,
 Hadd danoljak harcot én is Enniussal⁵. [...]

Istenek! istennék! ugyan milyen zsinat,
 Mely ennyire borzaszt minden érző-inat?
 Mi harmóniátlan lárma jön fülembe,
 Mintha nyolc kutyafi zúgna egy verembe,
 Vagy mintha az elfőtt kása poffangana? –
 Ahá!... itt jön egy szán, s benne két vén zsana⁶.

1 Carnevál (karnevál): farsangi bál, álarcos multság; itt: megszemélyesítéssel a bál vezére

2 insurgála amazon módjára: kelt fel, támadott; amazon: harcias, bátor nő; a görög mondákban a harcnak élő asszonyok államának tagja

3 butellia: butélia; hosszú nyakú borospalack

4 spiritus (latin): lélek, lelkesedés, költői ihlet, lelkesültség

5 Ennius (enniusz; Kr. e. 239?–169?): római költő. 18 könyvből álló Annales (Évkönyvek) című eposza az eseményeket Róma alapításától a saját koráig dolgozza fel; műveiből csak töredékek maradtak ránk

6 zsana: asszony

Beszélnék magok közt, az ördög tudja mit,
 Tán a szentgelléri borsot,⁷ vagy valamit.
 Dorottya az egyik, egy öreg kisasszon,
 Ki méltó, hogy reá örök párta asszon;
 Mert úgyis már akkor viselt aggkoszorút,
 Hogy a burkus kezdte a másik háborút.
 Mégsem ólthatta meg annyi sok esztendő,
 Bár már hatvanötöd-fűre lesz menendő,
 Most is a legényért mindjárt kardra kelne,
 Csak vén oldalához dörgölő-fát lelne.
 Pedig már felszántott tisztos orcájának
 A bőréen lúdgégét⁸ könnyen csinálnának.
 Úgy pislog béhullott szeme két tájéka,
 Mint a kocsonyába fagyott varasbéka.
 A vénség béverte púderrel hajait,
 Kitördelte kettőn kívül a fogait:
 Úgyhogy, ha bélottyant ajakit kifejti,
 A hamut mamu-nak, a szöszt pösz-nek ejti.
 Akár nézz elaszott bőr és csont karjára,
 Akár két, írhával bévont rakoncára⁹.
 Lohadt mellén csomó ruhák tekeregnek,
 Melyek közt elhervadt csecsei fityegnek:
 Mint két darab vackor¹⁰ a sűrű levélben,
 Amely alatt fonnyadt egész ősszel s télben;
 Vagy mint midőn az ért uborkát leveszik,
 S a napon megaszván, a kóc közé teszik.
 Egy szóval nincsen már benne semmi épség,
 Már elfelejtette nevét is a szépség:
 Mégis, lám, akinek kén litániázni,
 Itt mér a fársánglek között botorkázni. –
 Mellette, aki ül, az öreg Orsolya,
 Bíz az is csak olyan elcsiszolt korcsolya,
 S csak annyival különb mamszel¹¹ Dorottyanál,
 Hogy asszony, s ötször volt Hymen¹² oltáránál.
 [...]

7 „Szentgelléri bors. Azzal tartja az együgyű nép, hogy a vén banyák éjszakánként megnyergelvén az embereket, a Szent Gellért helyére járnak rajtok borsért.” (Csokonai jegyzete)

8 „Lúdgége névvel nevezik a Duna két mellékén a téstának azt a nemét, amelyet a Tisza körül csigának hívnak. Ezt orsó hegyével kanyarítják meg egy kivölgyelt vagy kibarázdolt deszkácskán, faluhelyett pedig a szövőbordán.” (Csokonai jegyzete)

9 rakonca: kocsi tengelyeinek, szán keresztgerendáinak a végéhez erősített, az oldalakat tartó rúd

10 vackor: vadkörte, vadalma

11 mamszel: kisasszony, hajadon (eltorzított francia szó)

12 Hymen: nászisten, a házasság istene

Második könyv

[...] A szegény Dorottya, nem lévén már foga,
Csak holmi lágyacskább csemegén nyámmoga.
Néhány kráfli¹³ állá tányérján előtte,
Mellyel görcsös gyomrát apránként töltötte.
Eris hát tündéres erejét felvevé
S magát egy gömbölyű kis formába tevé;
S midőn a fortélyban jó módot találá,
Dorottya tányérján egy kráflivá vála. –
Ah! vigyázz, kisasszony, most vigyázz ám nagyon
Ím, a tányérodon, méreg s veszély vagyon.
Ne higj minden színnek s kráflinak: mert veled
Ezer bajt szereztet, meglásd, ha lenyeled.
Ah, kérlek, kisasszony! kérlek ősz hajadra,
Úgysem vagy már gyermek: jól vigyázz magadra.
Mit tészek! – Ím, ímé a kráflit felveszi
A gondatlan öreg s nagyon mohón eszi.
Megeszi – megette! – megvan! – már hiába!
Eris kívánt célra jutott szándékába.
Már látom, reszketeg fogja el tetemét,
Már vasvilla módra hánja a két szemét,
Morgásra áll szája, forog benn a nyelve,
Keserű aggsággal van mellye megtelve.
Bús melancholia gőzölög a fején,
A harag rozsférge bántja ülő helyén.
Eris öszvejárja belől minden tagját,
Szívére, májára kiönti maszlagját,
Minden belsőrésze útát fúr magának,
Kivált hol fészke van a hiszterikának. [...]

Harmadik könyv

[...] Opor, hogy már végét vesse a csatának,
Egy új stratagémát¹⁴ gondolt ki magának,
Mellyel minden trupp¹⁵ zúrzavarba tégyen,
S Dorottya, a vezér, tehetetlen légyen,
Annyi sok hatalmas szemmel és szablyával

13 kráfli: fánk

14 stratagéma: stratégia, haditerv

15 trupp: csapat

Szemközt állván, így szól felséges orcával:
 „Halandó angyalok! kedvelt, szép ellenség!
 Kiket bennünk ural minden érzékenység,
 Kik bírván szívünket a természet jussán,
 Törvényt szabtok nekünk szépségtek trónussán,
 Hogy ellenkezhetnénk tovább tivéletek?
 Itt a kéz! itt a szív! csak hogy békéljete.
 Tudjuk, miért vagytok haragban erátunk;
 Mert véletek nagyon hidegképpen bántunk:
 Nohát ezen vétkünk jóvátételére
 Én, mint a fársáangi tábor fővezére,
 Még ma egy kisasszonyt kívánok elvenni;
 S tudom, vitézim is mind így fognak tenni –
 De én annak adom cserébe szívemet,
 Aki legelőször megcsókol engemet.”

Édes kotlós anyjok egy kotyogására
 Hogy fut a sok csirke egy szem gabonára:
 Minden kisasszonyok akként tódulának
 Legelső csókjára Opor orcájának. –
 Senki sem ügyelt már zászlóra vagy sorra:
 Isten hozzád, jó rend! hajde mind Oporra!
 Szintúgy rúgták egymás cipellője sarkát,
 Tapodták, hasgatták egymás sleppje farkát;
 Az elsők hátrálták az utólmenőket,
 A hátulsók visszahúzták az elsőket;
 Lärmáztak, zajgottak, porfelleget vertek,
 Asztalt, széket, bőgőt, cimbalmot levertek.
 Tört a pohár, palack, tányér, táca csörgött;
 Ugattak a pudlik; ajtó, ablak zörgött.
 Ifjúként szaladtak még a vén-lantok is.
 Sem hadnagy, sem svadrom¹⁶, sem rend. Sőt magok is
 A dívánt emelő szűzek elfutának,
 S keze, lába kitört marsal Dorottyának. [...]

16 svadrom: katonai alakzat; a lovasságnál: század

Negyedik könyv

[...] De – midőn már éppen fekünni készültek,
 Egy új tűneményen mindnyájan elhűltek.
 Amint a harmatos rózsákba öltözött
 Hajnal már feltetszett a csillagok között,
 S erőt vévén a már szendergő éjtszakán,
 Bésütött a szála keletső¹⁷ ablakán:
 A gyertyák nyomorúlt fényje halványodott,
 Tűkör, fal és edény öszverózsásodott.
 A gyönyörű Foszfor¹⁸ ezüst világával
 Játszott a bíborba borúlt ég aljával,
 S a hó fejrégén elszórá azokat
 A ragyogó, kisdéd hajnalcsillagokat.
 Úgy tetszett, hogy mintha lassú zengzetek is
 Jöttek volna onnan, – s valóba jöttek is;
 Mert egy-két perc múlva mindjárt a mennyei
 Karoknak hallattak édes *koncertjei*,
 Mellyre az érzékenyszívek megolvadtak,
 Repestek a velők vagy elandalodtak.
 Örült minden lélek, s örömet mutatta,
 Örült, s örömének okát nem tudhatta.
 Már a földi féynél pompásabb világgal
 Borúlt el a szála s díszlett méltósággal,
 Már a fel-felébredt szellők által hozott
 Gángesi kellemes szagtól illatozott:
 Midőn egy tündöklő felhő béhempereg,
 Gombolyagjain ül a szerelem-sereg.
 Maga a nyájason mosolygó Citére
 Úlvén diadalmi aranyszekerére,
 A hajnali pompás felhőből kiderül,
 S előtte minden fény setétségbe merül.
 Téjszín combján játszik nyilazó kis fíja,
 Kinek szemén tűz van, száján ambrózia.
 A felhőnek, mintegy mennyei pázsitnak,
 Hajlásin friss rózsák és jácintok nyitnak,
 Mellyek Citerének egy mosolygására
 Teremnek a hattyúk lábának nyomára,
 S rajtok a tetszetes gráciák táncolnak,
 Midőn ezer apró szerelmek lantolnak.

17 keletső: keleti vagy napkeleti

18 Foszfor: görög Phosphorus, római Lucifer, magyarul hajnalcsillag

Édes ígésznek, másnak nevezzem-é
 Azt, melly közönséges, és mind a két nemé,
 Mikor ők Citére eljöttét érzik,
 Sokan ezt hatodik érzésnek nevezik.
 Elég, hogy mind az öt érzés részt vesz ebben,
 Részt, és semmiben sem vesz érzékenyebben. [...]

[...] „Tens Uram! A casus minthogy hosszas lévén,
 És ezek a lányok igen sok csint tévén,
 Meg is únván talán a Tens Úr hallgatni:
 Méltóztassék velem egy pipát gyújtani.” –
 „Nem kell; csak mondd, Gergő!” – „Tens Uram, tehátlan
 Igazán, hogy minden lyáncseléd orcátlan,
 Kivált azok, akik lokajok közt nőnek,
 S az úri udvarba csak léthűtni jőnek.
 Én ugyan helyet sem adnék egyiknek is,
 Ha mindjárt csupádon széllal élnének is.
 A konyhára hordják a pletyka beszédet,
 Mindég dérogálják a férjfi cselédet.
 Mindég csak cserfelnek, osztán nyalnak-falnak,
 Morzsáját sem látjuk a belső asztalnak.
 Csak kurafijoknak szoktak ők duggatni.
 Tens Úr! kár ezeket lyányfővel járatni. –
 De, hogy egyik szómat másikba ne öltsem
 És a Tens Úrnak is úri kedvét töltssem:
 Most is, míg az urak ott benn mulatának,
 Ni, a szedtevettek mit nem csinálnak!
 Lecsepültek minden becsületes legényt,
 Lajhának, kappannak csúfolták a szegényt.
 Ihogtak-vihogtak, nyakunkra tódúltak;
 Megkövetem – még a nadrágba is nyúltak.
 Nézze csak a Tens Úr, milyen ez a mente,
 Nánika a sterccel, ni, hogy összekente.
 Tens Úr! egy kurvától én ezt fel nem veszem,
 A sátisfekciót az Úrért megteszem,
 Megőszültem az Úr uraatyja mellett,
 De még senki rajtam ilyen csúfot nem tett.
 Egésszen bolondot csináltak belőlünk,
 A mondért, süveget elkapkodták tőlünk,
 Azt mondták, hogy jobban illik ökemeknek,
 Csak pendely kell nekünk, bodzfa legényeknek. [...]

[...] Dorottya leveté a vénség szőnyegét,
 Mint a kígyó szokta téli lebernyegét.
 Bételének gyenge hússal agg ráncai,
 Kinövének mind a harminckét fogai,
 Felderült ajakán friss rózsák nyitának,
 Szemein idegen lángok lobbanának,
 Ősz haja tündöklő bársonnyá barnúla;
 Szíve benn repesett, teste megújúla:
 Egyszóval belőle – csudáltam magam is –
 Delibb dáma válék, mintsem Szemiramis¹⁹.
 Kerekded fara is úgy domboroda ki,
 Mintha birsalmából harapták volna ki.

De már a lángok is éppen látszatának,
 Melyeket az égi lovak fúvallának;
 Szikrádzott a napnak rúdja a föld felett,
 Tűzbe, lángba borúlt az egész napkelet.
 Eltűnván a halvány hajnalcsillag szinte:
 Népének Citére¹⁸ elkészülőt inte;
 Fel is kerekedvén hattyú-hintájába,
 Fénybe hagyott mindent és ámbróziába. –
 De Ámor, a szép fény s illat közepéből,
 Kiválasztván egypár nyilat a tegzéből,
 Ráteszi keményen elhúzott íjjára –
 S ellövi Oporra s a szép Dorottyára.
 Dorottya Oporral mindjárt kezét csapott:
 Levágatta tulkát s hívatta a papot.

1798

19 Szemiramis: a mezopotámiai Babilon gyönyörűszip királynője

20 Citére: Venus istennő; a Hellásztól délre fekvő Cythera szigetén volt egyik fő kultuszhelye, ezért nevezték „cytherai”-nak

Az estve

VERS
NEKED

A napnak hanyatlik tündöklő hintaja,
Nytva várja a szép enyészet ajtaja.
Haldokló sűgári halavánná lesznek,
Pirúlt horizonunk alatt elenyésznek.
Az aranyos felhők tetején lefestve
Mosolyog a híves²¹ szárnyon járó estve;
Melynek új balzsammal biztató harmatja
Cseppecskéit a nyílt rózsákba hullatja.
A madarkák meghűlt fészkeknek szélein
Szunnyadnak búcsúzó nótájok rendjein.
A kis filemile míg magát kisírta,
Szomorún hangicsált fészken a pacsirta.
A vadak, farkasok ülnek szenderedve,
Barlangjában belől bömböl a mord medve.

Ah! ti csendes szellők fúvallati, jertek,
Jertek füleimbe, ti édes koncertek;
Mártsátok örömbe szomorú lelkemet;
A ti nyájasságtok minden bút eltemet.
Lengjete, óh kellő zefirek²², lengjete,
Lankadt kebelembe életet öntsetek!
Míg érzek, míg szólok, egy kis nyájas szellet
Rám gyengén mennyei illatot lehellelt.
Suhogó szárnyával a fák árnyékinál
Egy fűszerszámozott theátrumot csinál,
Melybe a gráciák²³ örömmel repülnek,
A gyönyörűségnek lágy karjain ülnek;
Hol a csendes berek barna rajzolatja
Magát a hold rezgő fényénél ingatja.
Egyszóval, e vídám melanchóliának²⁴
Kies szállásai öröme nyílnak.

Késsél még, setét éj, komor óráiddal,
Ne fedd bé kedvemet hideg szárnyaiddal:
Úgyis e világba semmi részem nincsen,
Mely bágyadt lelkemre megnyugovást hintsen;
Mikor a világnak lármáját sokallom,

21 híves: hűvös

22 zefirek: enyhe szellők

23 gráciák: a római mitológiában a báj és a kellem három istennője

24 melanchóliának: búskomorságnak

Kevélynek, fösvénynek csörtetését hallom,
Mikor az emberek körültem zsibognak,
S kényektől részegen egymásra tolongnak.

Bódult emberi nem, hát szabad létedre
Mért vertél zárbékót²⁵ tulajdon kezedre?
Tiéd volt ez a föld, tiéd volt egészen,
Melyből most a kevély s fösvény dézmát²⁶ vészen.
Mért szabtal hát határt önfiad között;
Ládd-é már egymástól mind megkülönbözött.
Az enyim, a tied mennyi lármát szűle,
Miolta a *miénk* nevezet elűle.
Hajdan a termő föld, míg birtokká nem vált,
Per és lárma nélkül annyi embert táplált,
S többet: mert még akkor a had és veszettség
Mérgétől nem veszett annyi sok nemzetség.
Nem volt még koldúsa akkor a törvénynek,
Nem született senki gazdagnak, szegénynek.
Az igazságtévő határkö és halom,
A másét bántani nem hagyó tilalom
Nem adott még okot annyi sok lármára,
Mert az elégség volt mindennek határa.
Nem állott volt még ki a kevély uraság,
Hogy törvényt hallgasson tőle a szolgaság;
S rozskenyérhéjből is karácsonyja legyen,
Hogy az úr tortátát s pástétomot egyen.
Nem bírt még a király hús, harminc milliót,
Nem csikart ki tőlük dézmát és porciót,
Melyből boldogokká tudja őket tenni,
Azaz tonkin fészket²⁷ legyen miből venni.
Nem bújt el a fösvény több embertársától,
Hogy ment legyen pénze a haramiától,
Akit tán tolvajjá a tolvaj világ tett,
Mert gonosz erkölccsel senki sem született.
Nem is csuda, mert már a rétek árkolva,
És a mezők körül vagynak barázdolva;
Az erdők tilalmas korlát közt állanak,
Hogy benne az urak vadjai lakjanak;
A vizek a szegény emberekre nézve
Tölök munkált fákkal el vagynak pécézve.

25 zárbékót: bilincset

26 dézsma: tized; a jobbágy össztermésének egytizede, amelyet a földesúr adóként követelt

27 tonkin fészket: egy kínai fecskefaj ehető fészke, drága és különleges árucikknek számít

Te vagy még egyedül, óh arany holdvilág,
 Melyet árendába nem ad még a világ.
 Te vagy még, éltető levegő! amelyen
 Indzsenéri duktus²⁸ nem járt semmi helyen.
 Téged még, óh legszebb hangú szimfónia,
 Ingyen is hallgathat minden emberfia;
 S titeket, óh édes erdei hangzások,
 Hallhatnak a szegény pásztorok s munkások:
 Mikor a mesterség gyáva hangjainál
 A kényes nagyvilág fárasztó bált csinál.

Óh, áldott természet! óh, csak te vagy nékem
 Az a tetőd nyert birtokom s vidékem,
 Melynek én örökös földesura lettem,
 Mihelyt teáltalad embernek születtem.

1794

A boldogság

Most jázminos lugasban,
 E nyári hűvös estvén,
 Lillámmal ülök együtt:
 Lillám velem danolgat
 És csókolódva tréfál,
 Míg barna szép hajával
 Zefir susogva játszik.
 Itt egy üveg borocskát
 A zöld gyepágyra tettem
 És gyenge rózsaszállal
 Száját be is csináltam,
 Amott Anakreonnak
 Kellő danái vannak
 Kaskámba friss eperrel.
 Egy öszveséggel így sok
 Gyönyörűt, becsest ki látott?
 S ki boldogabb Vitéznél?

1796

28 indzsenéri duktus: földmérő mérnök vonalzója, mérőszalagja

Tartózkodó kérelem

VERS
NEKED

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te lehetsz írja sebemnek,
Gyönyörű kis tulipánt!

Szemeid szép ragyogása
Eleven hajnali tűz,
Ajakid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal,
Szeretőd amire kért:
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek válaszdóért.

1802

Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám!
Érted halok, érted élek,
Száz leányért nem cseréllek.

Megvídító orcácskádat,
Csókra termett kerek szádat
Ha a számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Óh, hogy kótog a kebeled,
Melyben szívemet viseled!
Óh, milyen szép az ajakad
S arany láncra méltó nyakad!

Karcsú derekadon a váll
Halháj nélkül is szépen áll;
Nem úgy ám, mint a Mancié,
Vagy a majd megmondám kié.

Szép a hajad szép szála is,
Ha kis csikó hordozta is,
Nem akasztott ember haja,
Mint a Trézi rőt vuklija.

Édes a te danolásod,
Jérce-forma kotyogásod:
Kittykottyorod innepi ének
Bús szívemnek, szegénykének.

Ha bánatim közlöm véled,
Egy szódra lelkem megéled;
Ha jókedvem csucsorodik,
Általad megszaporodik.

Mikor hideg szelek vagynak,
Elveszed mérgét a fagynak;
És mikor a hév nyár lankaszt,
Nékem te megfrissítéd azt.

Óh, ha téged nem láthatlak,
Be óhajtlak, be siratlak!
S ha képed kezembe akad,
Szememből örömkönny fakad.

Téged hordozlak útamban,
Téged öllelek ágyamban;
És valahányszor felkelek,
Szerelmedről énekelek.

Együtt be sokszor feküdtünk,
Bár soha meg nem esküdtünk!
Az éjjel is, csak megintsem,
Együtt hálunk úgye, kincsem?

Óh, ha szívünk szerelmének
Kis zálogi születnének
S ott ülnének hosszú sorral
A kuckóban, tele borral!

Bárcsak a feleségemmel
Téged cserélhetnék fel,
Hogy fiakat, leányokat
Szülnél, apró kulacsokat:

Zsanám²⁹ meg kulaccsá válna,
Borral mindég színig állna.
Az ő bőre úgyis csikó,
Beléférne négy-öt akó.

De jaj, engem ide-tova
Elvisz a Szent Mihály lova,
Szerelmed megemészt végre,
És te maradsz özvegységre.

Keserves sors! adjatok bort!
Lakjuk el előre a tort;
Ami menne más kutyába,
Jobb, megy a magunk torkába.

Akadtam még egy bankóra,
Kit szántam szemborítóra:
De vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a szemfedél?

Kincsem, violám, rubintom!
Itt az utolsó forintom:
Érted adom ezt is, tubám!
Csak szádhoz érhessen a szám.

Óh, csókollak, óh, öllelek!
Míg moccanok, míg lehellek:
Tested tegyék holttestemhez
És ezt az írást fejemhez:

„Útas, köszönj rám egy pint bort:
Itt látsz nyúgodni egy jámbort,
Kedves élete-párjával,
Csikóbőrös kulaccsával!”

1802

29 zsanám: házsártos asszonyom

A Reményhez

VERS
NEKED

Földiekkel játszó
Égi tűnemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint Védangyalának,
Bókol úntalan.
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevensz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál³⁰
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge Méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem³¹
Örömmimnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszmom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos éneke.
Karja közt a búkat
Elfelejténem,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irigyleném.

Hagyj el, óh Reménység!
Hagyj el engemet;
Mert ez a keménység
Úgyis eltemet.
Érzem: e kétségbe
Volt erőm elhagy,
Fáradt lelkem égbe,
Testem földbe vágy.
Nékem már a rét hímetlen³²
A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
A nap éjre dült.
Bájos lágy trillák!
Tarka képzetek!
Kedv! Remények! Lillák!
Isten véletek!

1803

30 valál: voltál

31 esmértem: ismertem

32 hímetlen: virágok nélküli, kopár

A Magánossághoz

VERS
NEKED

Áldott Magánosság, jövel! ragadj el
 Álmodba most is engemet;
 Ha mások elhagyanak is, ne hagyj el,
 Ringasd öledbe lelkemet!
 Öröm nekem, hogy lakhelyedbe szálltam;
 Hogy itt Kisasszondon³³ reád találtam.
 E helybe andalogni jó,
 E hely poétának való.

Itt a magános völgybe és cserében
 Megfrisselő árnyék fedez,
 A csonka gyertyányok mohos tövében
 A tiszta forrás csergedez.
 Két hegy között a tónak és pataknak
 Nimfái kákasátorokba laknak;
 S csak akkor úsznak ők elő,
 Ha erre bölcs s poéta jó.

A lenge hold halkal³⁴ világosítja
 A szőke bikkfák oldalát,
 Estvéli hús álommal elborítja
 A csendes éjnek angyalát.
 Szelíd Magánosság! az ily helyekbe
 Gyönyörködöl s mulatsz te; ah, ezekbe
 Gyakran vezess be engemet,
 Nyugtadni lankadt lelkemet.

Te a királyok udvarát kerülsz,
 Kerülsz a kastélyokat;
 S ha bévétódsz is, zsibbadozva szülsz
 Ott a fogyasztó gondokat.
 A félelem s bú a vad únalommal –
 Csatáznak ott a tiszta nyúgalommal.
 A nagy világ jótévedet
 Nem tudja s útál tégedet.

³³ Kisasszond: község Somogy megyében

³⁴ halkal: halkan

Ohajtoz a fösvény, de gyötrelemmel
 Goromba lelkét bünteted;
 A nagyravágyót kérkedő hiszemmel
 A láрма közzé kergeted.
 Futsz a csatázó trombiták szavától,
 Futsz a zsibongó városok falától:
 Honnyod csupán az érező
 Szív és szelíd falu s mező.

Mentsvára³⁵ a magán szomorkodónak
 Csak a te szent erődbe van,
 Hol biztatásit titkos égi szónak
 Hallhatja a boldogtalan.
 Te azt, ki megvetette a világot,
 Vagy akinek már ez nyakára hágott,
 Kiséred és apolगतod³⁶;
 Magát magával biztatod.

Te szülőd a virtust³⁷, csupán te tetted
 Naggyá az olyan bölcseket,
 Kiknek határtalanra terjegetted
 Testekbe kiseded lelkeket.
 Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
 Mint a sebes villám setétes éjjel;
 Midőn teremt új dolgokat
 S a semmiből világokat.

Óh, kedves istenasszony! én is érted
 Gyakorta mint sohajtozom,
 Mert szívemet baráti módra érted,
 Midőn veled gondolkozom.
 Ártatlanul kecsegtetel magadba,
 Nincs tettetés sem csalfaság szavadba,
 Hív vagy, nem úgy, mint a mai
 Színes világ barátai.

Lám, mely zavart lármák között forognak
 A büszke lelkek napjai,
 Kőről kövekre görgenek, zajognak,
 Mint Rajna bukkánásai. –

35 mentsvára: védelmet jelentő helye

36 apolगतod: ápolगतod

37 virtust: erényt

De ránk mikor szent fátyolid vonúlnak,
Mint éji harmat, napjaink lehúllnak,
Tisztán, magába, csendesen:
Élünk, kimúlunk édesen.

Sőt akkor is, mikor szemem világán
Vak kárpitot sző a halál:
Ott a magánosság setét világán
Béhúllt szemem reád talál.
Síromba csak te fogsz alá követni,
A nemtudás kietlenén vezetni:
Te lészel, ah! a sírhalom
Völgyén is őrzőangyalom.

Áldott Magánosság! öledbe ejtem
Ottan utolsó könnyemet,
Végetlen álmaidba elfelejtem
Világi szenvedésemet.
Áldott Magánosság! te légy barátom,
Mikor csak a sír lesz örök sajátom.
De ez napom mikor jön el?
Áldott Magánosság, jövel!

1798

Szegény Zsuzsi, a táborozáskor

Estve jött a parancsolat
Viola-szín pecsét alatt,
Egy szép tavaszi éjszakán
Zörgettek Jancsim ablakán.

Éppen akkor vált el tőlem,
Vígan álmodott felőlem,
Kedvére pihent ágyában,
Engem ölelve álmaiban:

Mikor bús trombitaszóra
Úlni kellett mindjárt lóra,
Elindulván a törökre;
Jaj! talán elvált örökre!

Sírva mentem kvartélyjáig
S onnan a kertek aljáiig.
Indult nyelvem bús nótára,
Árva gerlice módjára.

Csákóját könnyel öntöztem,
Gyász pántlikám rákötöztem;
Tíz rózsát hinték lovára,
Százannyi csókot magára.

A lelkem is sírt belőlem,
Mikor búcsút veve tőlem:
„Isten hozzád!” többet nem szólt,
Nyakamba borúlt, s megcsókolt.

1802

Az én Poézisom természete

VERS
NEKED

Sírhalmok, óh köd-lepte kertek,
Te szívborzasztó éjszaka!
Te alvilág vakablaka!
Ti holtak, akik itt heverték!
Ti múlandóság birtokának
Setétes völgyei,
Ahol petécses³⁸ fantomának
Bóbiskolt Hervey³⁹!

Gyászhely! melytől lelkünk irtózik,
Hol minden érzésünk elhal,
Fülünk csak csendességet hall,
Szemünk a semmitől kapródzik,
Csak Kupressz⁴⁰ árnyékát láthatja
A holdnak fényinél,
Midőn azt bágyadtan ingatja
Egy sír-fuvalta szél.

Szörnyű Környék! hová a Lélek
Ha ólomszárnyakon repül,
Rémülve jár, alél, elhűl
S félholtan hátrál vissza vélek.
Szörnyű Környék! kérkedj Youngoddal⁴¹,
Ki hantodon ragyog;
Isten veled s mord Ánglusoddal!
Én Ánglus nem vagyok.

Mások siralmas énekekkel
Bögettessék az Óboát,
És holmi gyász-Trenódiát⁴²
Ríkassanak jajos versekkel.
Én így kedvetlen embereknek
Nem lések egyike,
Legyen jutalma bár ezeknek
A kedves Estike.

Nékem inkább oly bokréta
Árnyékozza képemet,
Melyet nyér a víg Poéta,
Múlatván a szépnemet:
Ezt a vídámabb Múzsáknak
S a mosolygó Gráciáknak
Fűzzék össze rózsaszínű újjai,
Élesztgessék borba ferdett csókjai.

Nem kell kupressz, mellyel Racint⁴³
Tisztelé Melpómene⁴⁴;
Egy kis rózsza, egy kis jácint
Nékem jobban illene.
Mert ez Lillám szép szemével,
Az pedig tekintetével
Egyezvén, mindenkor léssen tüköröm;
S így mindég új dalra késztet új öröm.

Így veszem fel víg lélekkel
Gyengén rezgő Lantomat;
S majd Lillám új énekekkel
Lelkesíti húromat,
Míg leng a friss esti szellő,
S szárnyán egy nárdust⁴⁵ lehellő
Rózsában megszállnak a kis istenek
És mennybéli Koncertecskét zengenek.

Lelkünkéből e víg hangokkal
Minden únalom kivész,
Mert megédesítjük csókkal
Ott, hol tartós pauza lesz.
Bágyadt nótánk vég-szózatja
A szép Tájt elszunnyadtatja;
S addig andalgunk az esti hajnalon,
Míg egymás ölébe hullunk a dalon.

1803

38 petécses: himlőhelyes, hullafoltos

39 Hervey, James (1714–1758): angol költő és egyházi ember, természetleírásairól ismert

40 Kupressz: ciprus; a gyász jelképe

41 Young, Edward (1683–1765): angol költő és drámaíró

42 gyász-Trenódiát: gyászeneket

43 Racine, Jean (1639–1699): francia klasszicista drámaíró

44 Melpómene: a tragédia és a lírai költészet múzsája

45 nárdust: ázsiai illatszer

A feredés

Ni, szemeim! ide nézzetek
 Ni, a rózsabokor hirtelen
 Mint megrezzent ott a vízszélen:
 Ni, szemeim! idenézzetek.
 Ni, mint megbillentenek
 Levelei s ágai,
 Tövisse s virágai
 Hogy öszveverődtenek.
 Illatozó bíborának
 Pompái elszóródának:
 Némelyek, ím, elterültek
 A dudváknak szárain,
 Mások úsznak az itt lengő
 És játszadozva kerengő
 Zefíreknek szárnyain.

Ni, ni, most vigyázzatok!
 De fényetek hogy rezeg pislogva,
 Hol öszvevonúl, hol dűlyed,
 Most repes kacér pattanással forogva,
 Majd rettenve vak gödrébe süllyed:
 Tán biz istent láttatok?
 Ne zárjátok bé ablaktokat!
 Ott nem haragos istenség látszik,
 Ne féljete, ott egy szép nimfa játszik:
 Nyissátok meg ablaktokat!
 A rózsákon általfénylenek
 Sokkal szebb rózsái,
 Pirosló orcái
 Melyek titeket megigéztenek.
 Ah, boldog rózsafa!
 Be nyájas nimfa
 Nyugszik alatta árnyékoknak!
 Ah, végy be engem egyik ágodnak!

 Ti pedig, szemeim, ti lesve vigyázzatok,
 Mit akar ott az a ti szép nimfátok?
 Ni, ni, ruháit levetette,
 S a rózsa tövére tette
 Maga indul: most már nézzetek!
 A nézés istene legyen véletek!

Ahol megy! ah, mely isteni képnek kell lenni,
 Mely hátúl is ennyi gráciákkal kezd jelenni?
 Vajha láthatnátok, mely szép
 A halhatatlan kép!
 Ah, fordúlj erre, szép istenné!
 Egek! micsoda! jaj, szemeim, mit láttok?
 Mint reszkettek?
 Mint meredtek?
 Mint fellobbanátok?
 Már kipattannátok,
 S tán golyóbiskátok
 A nézés tövéből kivenné?
 Ah, mit látok? irgalmas egek!
 Ah! én kincsem! Alig pihegek!
 Visszanézett az én galambom, visszanézett!
 S szememet, szívemet, lelkemet, mindent megigézett.

Az én Rozáliám fut amott!
 Ah, mint dobog szívem belől!
 Ah, mint olvadok mindenfelől!
 Isten! egek! jaj, elfogyok!
 Ne hagyjatok! mindjárt lerogyok.
 Az én Rozáliám fut amott!
 Ah, ötet, ötet láttam ott!
 Ahol megy! jaj, mit látok mezítelen!
 Írígylem e vidékeknek ezt:
 Hogy látják, ami engem öl s éleszt,
 S szerelemtársaimmá lesznek így hirtelen.
 De csalódom. Ti láttok testén
 Valamely leplet de mely ritka
 Az a fedél, mely alatt van szívem kies titka,
 S mely lebeg meztelen Évám édenén!

E csalódás játszodtat-e titeket,
 Vagy csakugyan látjátok ezeket?
 Miként pirosolnak,
 Mikor meghajolnak,
 Fényes szárai,
 Márvány combjai,
 Amelyeket főhajtva
 És utána sóhajtva
 Csókolnak magok
 A szép virágok. –

Vajha én most, vajha virág lennék,
 Én is ilyen komplementet tennék!
 Nézd a vékony patyolat
 Vigály felhője alatt
 A szerelmes zefírek mint enyelegnek:
 Ah, ezt mint irigylem e játszi seregnek!
 Némelyik szép lábára tekergőzik,
 Egyik kies mellye alá rejtőzik,
 Másik márvány oldalára könyököl:
 Ah, a szerelemfáltás, ah, majd megöli!
 Vajha én most, vajha zefír lennék,
 Én is a legszebbik helyre mennék.

De látjátok, már a patakba lépett,
 Mely kettőssé teszi ezt a gyönyörű képet,
 A hízelkedő habok hozzá mint tódúlnak,
 S farkok-csóválva lábához símulnak.
 Vetélkednek, az első melyik légyen,
 Mely néki udvarlást csókolással tégyen.

Már szárait,
 Már térdeit,
 Már combjait,
 Combtöveit
 Nyelik el a fajtalan habok:
 Ah, távozzatok, ocsmány habok!
 Ha feljebb viszitek vizeteket,
 Menten özszvegázollak benneteket.
 Óh, már megöltetek!
 Szerlemtárssá lettetek.
 Óh, már alig látom szép mellyét,
 Jaj, mint nyalogatják nyugodalmam helyét!
 Vajha én most, vajha egy hab lennék,
 Én is szerelmes testén pihennék.

1793

Az anakreoni versek

Vérengező jámbussaid
Daloljanak szerelmet!

A nyájas ősz Anakreon
Így szóla Arkiloknak.

De ő saját jámbussait
Nem engedé szerelmeta

Dalokkal elpuhítani,
Kemény hangon felelvén.

Üstökbe vész a két öreg:
Közéjük ugrik Ámor,

S az Arkilok jámbussait
Apróra szeldelél el,

Ambróziával illeté,
Szerelmivel megmézelé.

Liéus is leszállván
Jó borba megfereszté.

Mind felszedé Anakreon
Múzsája víg örömmel,
Mindjárt boros, szerelmeta
Dalokra verte őket.
Énnékem is, hogy ott valék,
Belőle egynehányt adott.
Bor és szerelmeta
Csepeg belőle, látod.

1803

A tihanyi Ekhóhoz⁴⁶

Óh Tihannak rijjadó leánya!
Szállj ki szent hegyed közül.
Ím, kit a sors eddig annyit hánia,
Partod ellenébe ül.
Itt a halvány holdnak fényén
Jajgat és sír elpusztult reményén
Egy magános árva szív.
Egy magános árva szív.

Míg azok, kik bút, bajt nem szenvednek
A boldogság karjain,
Vígadoznak a kies⁴⁷ Fürednek
Kútfején és partjain;
Addig én itt sírva sírok.
És te, Nimfa⁴⁸! amit én nem bírok,
Verd ki zengő bérceden.
Verd ki zengő bérceden.

VERS
NEKED

46 ekhó: visszhang

47 kies: kellemes látványt nyújtó, vonzó

48 Nimfa: a görög mitológiában a természet erőit megszemélyesítő halandó, de hosszú életű, örökké fiatal istennő

Zordon erdők, durva bércek, szirtok⁴⁹!

Harsogjátok jajjaim!
 Tik talám több érzéssel bírtok,
 Mintsem embertársaim,
 Kik keblekből számkivetnek
 És magok közt csúfra emlegetnek
 Egy szegény boldogtalant.
 Egy szegény boldogtalant.

Akik hajdan jó barátim voltak
 Még felköltek ellenem,
 Űldözőim pártjához hajoltak:
 Óh! miket kell érzennem,
 Amidőn már ők is végre
 Úgy rohannak rám, mint ellenségre,
 Bár hozzájok hív valék.
 Bár hozzájok hív valék.

Nincsen, aki lelkem vigasztalja,
 Oly barátim nincsenek;
 Vállat rándít, aki sorsom hallja;
 Már elhagytak mindenek.
 Nincsen szív az emberekbe:
 Hadd öntsem ki hát vaskebletekbe
 Szívem bús panaszait.
 Szívem bús panaszait.

Lilla is, ki bennem a reménynek
 Még egy élesztője volt,
 Jaj, Lillám is a tiran⁵⁰ törvénynek
 S a szokásnak meghódolt.
 Hogy vagy most te, áldott Lélek!
 Én ugyan már elhagyatva élek
 A tenger kínok között.
 A tenger kínok között.

49 szirtok: szirtek

50 tiran: zsarnoki

Óh, van-é még egy erémi szállás⁵¹,
 Régi barlang, szent fedél,
 Melyben egy bölcs csendes nyugtot, hálást
 E setét hegyekben lél?
 Hol csak egy kő lenne párna,
 Hol sem ember, sem madár nem járna,
 Mely megháborítana.
 Mely megháborítana.

Abban, gondolom, hogy semmi jussal
 Ellenkezni nem fogok,
 Hogyha én egy megvetett virtussal
 Itt egy kőben helyt fogok,
 S e szigetnek egy szögében,
 Mint egy Russzó⁵² Ermenonvillében⁵³,
 Ember és polgár leszek.
 Ember és polgár leszek.

Itt tanulom rejtek-érdememmel
 Ébresztgetni lelkemet.
 A természet majd az Értelemmel
 Bölcsébbé tesz engemet.
 Távol itt, egy Másvilágban,
 Egy nem esmért szent magánosságban
 Könnyezem le napjaim.
 Könnyezem le napjaim.

Itt halok meg. E setét erdőben
 A szomszéd Pór eltemet.
 Majd talám a boldogabb időben
 Fellelik sírhelyemet:
 S amely Fának sátorában
 Áll együgyű sírhalmom magában,
 Szent lesz tisztelt hamvamért.
 Szent lesz tisztelt hamvamért.

1803

51 erémi szállás: remeteszállás

52 Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778); a francia felvilágosodás írója

53 Ermenonville: Rousseau lakóhelye élete végén

A vidám természetű poéta

Sírhalmok! Gyász temető kertek
Mellyek örökös setétség
S szívet borzasztó csendesség
Mostoha keblében heverték,
Ti bús melankóliának
Setétes völgyei!
Hol szomorú múzsájának
Áldozott Hervey⁵⁴.

Itt az érzésnek minden neme
Még az élőben is meghal.
Füle csak csendességet hall,
A semmitől írtózik szeme,
A ciprus a hold fényjénél
Árnyékát mutatja.
Egy sírból kitántorgott szél
Bágyadtan mozgatja.

Szörnyű környék! melyhez a lélek,
Fantáziáin repülve,
Írtózással megy s rémülve,
Félhóltan hátrál vissza vélek.
Szörnyű környék! kérkedj bátor
Bús lantú Youngoddal⁵⁵:
Isten hozzád, gyászos sátor!
Komor ángulusoddal.

Mások irtóztató énekkel
Bögessék bús obojjokat⁵⁶
És siralmas nótájokat
Jajgassák keserves versekkel;
Kerítse szürke Hesperis⁵⁷
Gőzölgő fejeket:
Én nem óhajtom egyszer is
Követni ezeket.

54 James Hervey (1713–1758) sírköltészetéről ismert angol költő

55 Edward Young (1683–1765) angol költő

56 obojjokat: oboájukat

57 Hesperis: hesperis matronalis (heszperisz matronális), azaz hölgyestike; Nagy-Britanniában honos, sírker-
tekben gyakori dísznövény (latin)

Nékem inkább oly koszorú
 Kösse felkent fejemet,
 Melynek színe nem szomorú,
 S mulatja a szebb nemet:
 Ezt a vídámabb Múzsáknak,
 A mosolygó Gráciáknak
 Fűzzék össze rózsaszínű újjai,
 Élesszék fel ambróziás⁵⁸ csókjai.

Nem kell ciprus, mellyel Racint⁵⁹
 Tisztelte Melpómene⁶⁰,
 Apró viola s hiacint
 Bár hajamon fénylene:
 Apró és kék tölcsérjei
 Olyak, mint szépem szemei.
 Ez kell nekem. – Homlokomat ne érje
 Shakspeárnak akónitos⁶¹ füzérje.

Így veszem fel víg lélekkel
 Gyengén rezgő lantomat,
 S majd kedvesem egy énekkel
 Lelkesíti húromat.
 Míg leng az estveli szellő,
 Szárnyán egy nektárt lehellő
 Rózsában a kis szerelmek megszállnak
 És mennyei harmóniát csinálnak.

Szívünk elolvadt részeit
 Élesztjük új dalokkal,
 Pauzák⁶² únalmas ideit
 Édesítjük csókokkal.
 Ah! a híves esthajnalon
 Így alszunk el egy szép dalon,
 S énekünknek végső bágyadt szózatja
 Az andalgó vidéket elaltatja.

1793

58 ambróziás: az istenek italával ízesített

59 Jean-Baptist Racine (1639–1699): francia drámaíró, Molière barátja

60 Melpómene: a tragédiaköltészet múzsája a görög mitológiában

61 akónitos: savas; itt: keserű

62 pauzák: szünetek

Jövendőlés az első oskoláról a Somogyban

Hát, műzsáknak szentelt
Kies tartomány!
Íly számkivetve volt
Nálad minden tudomány?
Hát csak sertést nevelt-é
Itt a makk s haraszt?
Hát csak kanásznak termett
A somogysági paraszt?
Istenem!
Senki sem
Vette észbe,
Hogy e részbe
Árva még Somogy!

Hány jó ész lett vaddá,
Hogy nem mívelték?
Hány polgár búnyikká⁶³?
Hogy jóba nem nevelték!
Dudva lenne a dudvák
Közt az ananász:
Kanász marad akinek
A nevelője kanász.
Hát már, hogy
A Somogy
Íly tudatlan,
Formálatlan,
Kié a hiba?

Debrecen és Patak
Messze estenek
Ide, hol a műzsák
Nem is esmértettenek.
Ami kevés pénz bejött,
Két-három póra⁶⁴,
Nagyobb dologra ment el –
Borra avagy disznóra.
A szegény
Pórlegény
Vagy bodnárnak,
Vagy betyárnak,
Vagy zsványnak állt.

Óh, szomorú sorsa
Egy szegény megyének!
Hol a magyar lelkek
Megvetve heverének.
Óh, nem fáj-é a szíve
Minden magyarnak,
Hogy a magyar fiakkal
Gondolni nem akarnak?
De tán jó
Oly idő,
Melyben nekünk
A vidékünk
Új Helikon⁶⁵ lesz. –

1799

63 búnyikká: rablóvá, zsvánnyá (tájszó)

64 póra: kis értékű váltópénz, garas

65 Helikon: a görög mitológiában ezen a hegyen laktak a műzsák és Apolló

Az ember, a poézis első tárgya

Ó, melly örömben folytak el ekkorig
Zsengére nyíló napjaim! ó, miként
Érzém, hogy élni s Tháliának⁶⁶
Rózsanyakán enyelegni édes!

Víg borzadással jártam el a görög
Szépségek és a római nagy világ
Pompás maradványit; s ezeknek
Sírja felett az olasz negédes

Kertjébe szedtem drága narancsokat!
A franc⁶⁷ mezőket láttam; az Albion⁶⁸
Barlangiban s a német erdők
Bérceiben örömet találtam.

Ollykor hevítvén lelkemet is belől
Új képzelések s büszke vetélkedés,
Lantot ragadtam, s a lapályos
Dácia térmezején danolván,

A földnek aljáról felemelkedém;
A felleg elnyelt, mennyei képzetim,
Mint a habok, felfogtak, s úsztam
Gondolatim csuda tengerében.

„Mérész halandó! lelkesedett iszap!”
Így zenge hozzám egy levegői hang,
„Szentségtelen létedre nem félsz
Angyali pitvarokat tapodni?”

Ki vagy, miért vagy, hol lakol? és kinek
Szavára mozgasz? s végre mivé leszel?
Míg ezt ki nem vizsgálod, addig
Por vagy, az is leszel.” E szavára,

Mint lenge párák éjjeli csillaga,
A tágas ether⁶⁹ mennyezetén alól
Sebes bukással földre hullván,
Csak csupa por, hamu lett belőlem.

1801

66 Thália: a vígjáték és a könnyed hangú költészet múzsájának neve a görög mitológiában

67 franc: francia

68 Albion: Anglia ókori neve

69 ether: levegő (görög)

V. KLASSZICIZMUS ÉS KORA ROMANTIKA A MAGYAR IRODALOMBAN

BERZSENYI DÁNIEL

(1776–1836)

VERS
NEKED

Osztályrészem

Partra szállottam. Levonom vitorlám.
A szelek mérgét nemesen kiálltam.
Sok Charybdis¹ közt, sok ezer veszélyben
Izzada orcám.

Béke már részem: lekötöm hajómat,
Semmi tündérkép soha fel nem oldja.
Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
A heves ifjút!

Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissza²,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburi³ forrás;

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,
Itt hűves ernyőd.

Van kies szőlőm, van arany kalással
Biztató földem: szeretett Szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Vessen a végzet, valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog meglelégedéssel
Nézek az égre!

Csak te légy vélem, te szelíd Camoena⁴!
Itt is áldást hint kezéd életemre,
S a vadon tájék kiderült virány lesz
Gyenge dalodra.

1799 körül

1 Charybdis (kharibdisz), görögösen Kharübdisz; az Odüsszeiából ismert veszélyes tengerörvény
2 Tarentum; az ókorban gazdagságáról ismert dél-itáliai város; Larissza: ókori görög város
3 Tibur: itáliai város Róma közelében; Horatiusnak volt itt villája
4 Camoena (kaména): eredetileg jösztehetségű forrásnimfa; később a Múzsával azonosították

Levéltöredék barátnémhoz

VERS
NEKED

Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem?
Tudod, elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni ereszttem.
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzetemet gerjeszttem.

Leplembe burkolva könyökemre dülök,
Kanócom⁵ pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi álmába merülök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszibogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. – Már elestvéledtem,
Béborult az élet vidám álorcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám szomorgó nótája.

1804–1808 között

5 kanóc: parázs

A közelítő tél

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth⁶, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr⁷.

Nincs már symphonia⁸, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein⁹
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét¹⁰ fedi.

A hegy boltozatán néma homály borong.
Bíbor thyrsusain¹¹ nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés; minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejcs, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem békűnyt szememet fel nem ígézheti
Lollim barna szemöldöke!

1804–1808 között

6 labirinth (görög): labirintus, útvesztő

7 Zephyr (zefír): enyhe nyugati szél

8 symphonia (szimfónia): összhang; több hangnak kellemes hatású együttes zengése (görög); itt: a madarak dala

9 füzes ernyein: a fűzfák lombja alatt

10 csalét: a fákról lehullott száraz levél (kemenesaljai tájszó)

11 thyrsus (tirzusz): szőlővessző

A magyarokhoz (I.)

VERS
NEKED

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcöd: undok vípera-fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár kán xerxesi¹² táborá
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja s titkos gyilkosaid keze,
A szent rokonvérbe feresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs s spártai férfikar
Küzdött s vezérlett fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként¹³
Ércbuzogány rezegett kezedben.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megőrlik,

- 12 Xerxes (xerxész): perzsa király; Kr. e. 480-ban hatalmas sereggel támadta meg Hellászt, elfoglalta és lerombolta Athént; célzás a tatárjárásra
- 13 Hercules (görögösen: Héraklész): Zeusz és Alkméné fia; mesebeli hőstettek sorát vitte véghez, halála után istenné vált

S egy gyenge szélről földre terítettik!
 Így minden ország támasza, talpköve
 A tiszta erkölcs, mely ha megvész:
 Róma ledűl, s rabigába görbed.

Mi a magyar most? – Rút sybaríta¹⁴ váz.
 Letépte fényes nemzeti bélyegét,
 S hazája feldúlt védfalából
 Rak palotát heverőhelyének;

Eldődeinknek¹⁵ bajnoki köntösét
 S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
 A nemzet örlelkét tapodja,
 Gyermeki báb puha szíve tárgya. –

Oh! más magyar kar mennyköve villogott
 Atilla véres harcai közt, midőn
 A fél világgal szembeszállott
 Nemzeteket tapodó haragja.

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
 Szerzője, Árpád a Duna partjain.
 Oh! más magyarral verte vissza
 Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
 Forró viszonság járma alatt nyögünk,
 Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
 Játszva emel, s mosolyogva ver le.

Felforgat a nagy századok érckeze
 Mindent: ledűlt már a nemes Ílion,
 A büszke Karthagó hatalma,
 Róma s erős Babylon leomlott.

Végleges formája 1810-ben

14 sybarita: elpuhult, gyenge; Sybaris dél-itáliai görög gyarmatváros; lakosai az ókorban elpuhultságukról voltak ismertek

15 eldődeinknek: elődeinknek

A magyarokhoz (II.)

VERS
NEKED

Forr a világ bús tengere, ó magyar!
 Ádáz Erynnis¹⁶ lelke uralkodik,
 S a föld lakóit vérbe mártott
 Tőre dühös viadalra készti.

Egy nap lerontá Prusszia¹⁷ trónusát,
 A balti partot s Ádria öbleit
 Vér festi, s a Cordillerákat¹⁸
 S Haemusokat¹⁹ zivatar borítja.

Fegyvert kiáltnak Baktra²⁰ vidékei,
 A Dardanellák²¹ bércei dörögnek
 A népek érckorláti dőlnek,
 S a zabolák s kötelek szakadnak.

Te Títussal²² hajdani őseid
 Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
 A bölcs tanács s kormány figyelmén
 Állni-tudó legyen a habok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
 Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély:
 Nem félek. A kürt harsogását,
 A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
 Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
 Ez tette Rómát föld urává,
 Ez Marathont s Budavárt híressé.

1807

16 Erynnis: a görög mitológiában a lelkiismeret mardosásait felkorbácsoló, bosszúálló, kígyóhajú istennő

17 Prusszia: Poroszország; 1806-ban a franciák bevonultak fővárosába, Berlinbe

18 Cordillerák (kordillerák): Dél-Amerika hegyvonulata; a költemény írásakor Spanyolország gyarmata; Berzsényi a spanyolok ellen szabadságharcot vívó népekre céloz

19 Haemusok (hémuszok): görögországi hegyek latinított neve

20 Baktra: a Kaukázus nyugati részének ókori neve

21 Dardanellák: Kis-Ázsiát Európától elválasztó tengerszoros

22 Titus: római császár a Kr. u. 1. században; igazságos és bölcs uralkodónak tartották; Berzsényi I. Ferenc osztrák császárt és magyar királyt antik elődjéhez hasonlítja

Horác²³

VERS
NEKED

Zúg immár Boreas²⁴ a Kemenes²⁵ fölött,
Zordon fergetegek rejtik el a napot,
Nézd, a Ság²⁶ tetejét hófuvatok fedik,
S minden bús telelésre dőlt.

Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:
Gerjeszd a szenelőt²⁷, tölts poharadba bort,
Villogjon fejedén balzsamomos kenet,
Mellyet Bengala²⁸ napja főz.

Használd a napokat, s ami jelen vagyon,
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.

Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,
Légy víg, légy te okos, míg lehet, élj s örülj.
Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül,
Mint a nyíl s zuhogó patak.

1799 után

23 Horác: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő 19. századi magyarosított neve

24 Boreas: csípős északi szél

25 Kemenes: dunántúli dombvonulat (Vas megye)

26 Ság: hegy Berzsenyi szülőfaluja közelében

27 szenelő: tűzhely, kandalló, katlan vagy serpenyőféle edény, melyben tüzelnek, szenet égetnek, szenelnek; Balaton melléki szó

28 Bengala: Bengál (Bengália): a Gangesz deltavidéke Kalkutta közelében, India és Banglades területén

≡ Vitkovics Mihályhoz²⁹ ≡

Midőn mosolygó bölcseségedet
 Belém enyelgi szép epistolád,
 Melyet barátunk, Horvát³⁰ érdemelt,
 Melyben Horáccal fested a mezőt
 S annak szelíden bájoló nyugalját,
 Vigabban érzek s boldogabb vagyok.
 Szebbnek találom pusztá lakhelyem,
 Kertem virági szebben illatoznak,
 Szebben nevetnek szőlőm fürtei,
 És kazlaimnak árnya hívesebb:

Igen, de minthogy minden verselő
 Homér atyántól fogva ekkorig
 Falut dicsértek, engedd meg nekem,
 Hogy én Budáról s Pestről énekeljek.

Midőn Budának roppant bérdfokáról
 Szédülve Pestnek tornyait tekintem
 S a száz hajókat rengető Dunát,
 A nagy Dunának tündér kertjeit
 És a habokkal küzdő szép hidat,
 Melyen zsi bongva egy világ tolong;
 Midőn körültem minden él s örül,
 S újabb meg újabb érzelemre gyújt:
 Itt a tanult kéz nagy remekjei,
 Ott a dicső ész alkotásai
 Az élet édes bájait mutatják,
 S mindazt előttem testesülve látom,
 Amit magamban csak képzelhetek:
 Kívánhat-é még többeket szemem?

29 Vitkovics Mihály (1778–1829): Kazinczy tanítványa; szerb származású pesti ügyvéd, aki magyarul és szerb nyelven egyaránt írt verseket

30 Horvát István (1784–1846): történész és nyelvész

Hát amidőn majd véle s Helmeczinkkel³¹
 Virághoz³² együtt ballagunk karöltve,
 S a bölcs öregtől új lelket veszünk!
 Onnét tehozzád s nyájas asztalodhoz,
 Hol a kinyílt szív s józan ész kínál,
 S vidám szabadság s tréfa a szakács;
 Onnét Palinkhoz³³, Pécel dallosához
 És mindazokhoz, kik barátaink,
 S velünk egyenlőn tudnak érzeni.
 Hol majd hazánknak ó s új dolgait,
 Majd a világnak főbb történeteit
 Száguldjuk által, és mustrára intjük
 A föld királyit s büszke nagyjait;
 Vagy majd Kopernik égi útjain
 Vizsgáljuk e nagy Minden titkait,
 És a világok systemáit³⁴ oldjuk;
 Majd a morálnak³⁵ mély törvényein
 Plátónkkal újabb s szebb respublikákat³⁶
 Alkotva, Solont s a dicső Lykurgust³⁷
 Lehozzuk embert boldogítani.

Ha azt megúnjuk, mert mindent megún
 Az ember, s édes a változtatás,
 Szemünk legelhet Thespis³⁸ bájvilágán
 S a táncolóknak szárnyas rendein,
 Szívünk öröme olvadozva repdez
 A zengzeteknek szép koncertjein;
 S ha kell, közel van kert, szőlő, liget,
 Horáccal untig ott kapálhatunk,
 S nevetni fognak ott is a bohók.

- 31 Helmeczy (családi nevén: Bierbrauer) Mihály (1792–1852): Kazinczy pesti íróköréhez tartozott; a nyelvújítási mozgalom egyik vezetője
 32 Virág Benedek (1754–1830): költő és műfordító, nagy hatású ódák szerzője; lefordította Horatius összes költeményét magyarra
 33 Szemere Pál (1785–1861): költő és tanulmányíró; Kazinczy tanítványa, Kölcsey barátja; Pécelen lakott
 34 systema: szisztéma; rendszer
 35 morál: erkölcs
 36 Respublika: itt: állam.
 37 Szolón (Kr. e. 640?–558?): az athéniai híres törvényhozója. Lükurgosz (Kr. e. 9. század?): félig mondabeli alakjával a szigorú spártai törvények megalkotását hozzák kapcsolatba
 38 Thespis: görög költő a Kr. e. 6. században; neki tulajdonítják a görög dráma megteremtését

Mi kell tehát több? élni és örülni
 S használni célunk, nem pedig heverni;
 S a bölcs nyugalma háboríthatatlan
 A pesti bálban s csörtetés között,
 Mint a magányos rejtek árnyain.

Nyugodni, enni, inni és alunni
 Lehet mezőn is; oh, de mint örüljek
 Fákkal, füvekkel, ökrökkel sokáig?
 Csupán szememnek tárgyi mindezek.
 Szivemnek ember és rokon kebel kell,
 Kivel vegyítse érzeményeit;
 Elmémnek elme, mely megértheti,
 S melyben sugárit tükröztetheti.

Van itt is ember, mondd, de milyen ember?
 Inség, gonoszság néz ki vad szeméből,
 S lesujt pipádért, hogyha nem vigyáysz.
 Szemét sötétség, vállát terh sanyarja,
 S utálja mindazt, aki boldogabb.
 S mi szép mulatság látni izzadását?
 Mi szép nekem még: rajta szántanom,
 S aszott kezéből lesni sültemet?
 Nem szebb-e Pesten vígan perleni
 Werbőczy hajló nyelvén,³⁹ és merészen
 A szent igazság mellett harcra kelni?

Barátom! a bölcs boldog mindenütt,
 Az Hortobágyon, az Pesten, Budán,
 Mert ő magával hordja kincseit;
 De boldogabb ott mégis, hol körülte
 A nyájas élet hinti kellemeit,
 És szíve, lelke tárgyát lelheti:
 Mint hol magába zárva él magának,
 S csak álma tündérképét kergeti,
 Mint egy vadonban bujdosó fakír.

39 Werbőczy hajló nyelvén: latinul; Werbőczy István (1460?–1542) a magyar szokásjog rendszerezője; híres jogtudományi alkotása a latin nyelvű Tripartitum (Háromaskönyv; Bécs, 1517)

Rendeltetésünk nem magányos élet
 S örök komolyság és elmélkedés,
 Hanem barátság és társalkodás.
 S nem a világi jókat megtagadni,
 De józan ésszel vélek élni tudni
 A bölcseségnek titka és jele.

Maradj s perelj te Pesten, s élj vidáman
 Barátid édes társaságiban,
 S ne kérj az égtől többet, mint adott,
 Van annyi, mennyi kell, s ha ez kevés,
 Kevés lesz a föld minden kincse is.
 A vízikórság szomját el nem oltja
 Minden Dunáknak s tengereknek árja:
 S az ép gyomornak egy pohár elég.

Ha van mit ennünk, innunk és szeretnünk,
 Ha józan elménk, s testünk nem beteg,
 Kivánhatunk-e s lelhetünk-e több jót,
 S adhatnak-é mást a királyi kincsek? –
 Így ír, így érez, így él most barátod,
 Ki téged, édes Miskám, megkeres
 Az új Zephyrrel s első fülmilével,
 S veled csevegni és nevetni fog.

1815

~~~~~ Búcsúzás Kemenes-aljától ~~~~~

Messze setétedik már a Ság teteje,
 Ezentúl elrejt a Bakony erdeje,
 Szülőföldem, képedet.
 Megállok még egyszer, s reád visszanézek.
 Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!
 Vegyétek bús könnyemet.

Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását
 S ácsorgó ajakam első mosolygását
 Szülém forró kebelén;
 Ti láttátok a víg gyermek játékait,
 A serdülő ifjú örömit, gondjait.
 Éltem vidám reggelén.

Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
 Elmégyek: de szívem ott marad véletek
 A szerelem láncain.
 Hímezze bár utam thesszali virulmány⁴⁰,
 Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
 A szerencse karjain;

Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
 Ti szelíd szerelmek s vidám nyájasságok
 Örömmel tölt órái!
 Nem ad vissza nekem már semmi titeket!
 Evezzem bár körül a mély tengereket,
 Mint Magellán gályái.

Oh, gyakran a szívnek édes ösztöneit
 S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
 Egy tündér kép elvágja!
 A szilaj vágyások gígászi⁴¹ harcait,
 E bujdosó csillag ezer orkánjait
 Bévont szemünk nem látja.

Hív szívünk csendesebb intésit nem halljuk,
 Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
 Messzebb járnak szemeink;
 Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
 Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
 S későn hullnak könnyeink.

1804 körül

~ Napoleonhoz ~

Nem te valál győző, hanem a kor lelke: szabadság.
 Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
 A népek fényes csatatásba merülve imádtak,
 S a szent emberiség sorsa kezedbe került.
 Ámde te azt tündér kényednek alája vetetted,
 S isteni pálmádat váltja töviskoszorú.
 Amely kéz felemelt, az ver most porba viszontag;
 Benned az emberiség ügye boszulva vagyon.

1814

VERS
NEKED

40 thesszali virulmány: Thesszália Görögország középső részén fekvő terület; hegyekkel övezett, rendkívül termékeny, viruló síkság

41 gígászi: óriási, hatalmas, roppant nagy (a gígások a görög mitológiában az Olümposzt megostromló óriások)

Fohászkodás

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai,
Mellyek körülted rendre keringenek,
A láthatatlan férgek: a te
Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldöked
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a Zenith⁴² és Nadír⁴³.
A szélveszek bús harca, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál
Hirdeti nagy kezed alkotását.

Buzgón leomlom színed előtt. Dicső!
Majdan, ha lelkem záraiból kikél,
S hozzád közelb járulhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

Addig letörölöm könnyeimet, s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád: ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

1810

42 Zenith: az a képzelte pont, ahol a helyünkről kiinduló merőleges az égboltot metszi; az éggömb legmagasabb pontja; tetőpont

43 Nadír: az a képzelte pont, ahol a helyünkből kiinduló függőleges a Föld középpontján túl meghosszabbítva az éggömböt metszi

KISFALUDY KÁROLY

(1788–1830)

Mohács

[részlet]

Hősvértől pirosúlt gyásztér, sóhajtva köszöntlek,
 Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!
 Hollószárnyaival lebegett a zordon Enyészet,
 S pusztító erejét rád viharozta dühe,
 S vak diadalma jelét robogó villámival itten
 Honni vitéz seregink holttetemikre süté.
 Tomori!¹ büszke vezér! mért hagytad el érseki széked;
 Nem halt volna hazánk dísze, virága veled.
 Harc tüze lángítá² bizton viadalra kikelted',
 S érted mennyi dicsők estenek áldozatúl!
 Szűk vala egy ország! be kicsiny most néma lakásod!
 Tárogatód³ megszűnt, rozsdá emészti vasad.
 Nyúgodj! rajtad üzé dölyfét a csalfa szerencse;
 A békítő sír enyhe takarja porod.
 Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménnyel
 Sujta le kegytelen⁴ itt a riadó csatavész!
 Élte kies tavaszán kora sírt hány ifju találá,
 Kit nemrég az öröm lágy öle ringata még!
 Dísztelen itt fekszik, deli termete összerutítva,
 Száguldó paripák vasszegü körmök alatt.
 Szög haja⁵ fürteivel nem játszik kedvese többé,
 Vér- s tapadó portól elmerevedtek azok.
 Hasztalan áll az uton váró hive friss koszorúval,
 Nem jön-e bajnoka még, félve reménylve vigyáz:
 Hogyha levél zördül, őt sejteti véle szerelme,
 Néz, piheg, arca tüzel s keble feszülve haboz.
 Ah! de hiába tekint a távol lenge ködébe;
 Elmarad a kedvelt, s érzete bűnnek ered.
 Végre megérti Mohács veszedelmét; gyöngye virágként
 Hervad el a szép szűz néma keserve között.
 Sírja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő
 S a hűség csendes anyala őrzi porát.

1 Tomori: Tomori Pál kalocsai érsek, a mohácsi csata fővezére, a harctéren esett el

2 lángítá: lelkesíté, lelkesítette

3 tárogató: régi magyar fúvós hangszer

4 kegytelen: kegyetlenül

5 szög haj: gesztenyeszínű, sötét haj

Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
 Fénytelen itt szúnyad s kő se' mutatja helyét!
 Ősi szabadságért harcolt bár férfikarokkal,
 Rendzavaró hévvel vérbe füesztve vasát,
 Ámde hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?
 Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.
 Sínli⁶ szokott terhét tűzménje, nyihogva kapar, vág,
 Rugdal, rázza fejét, hosszú sörénye lobog;
 Elszáguld, hazatér, s így hírlí⁷ vitéz ura húnýtát,
 Kit repedő szívvel hölgye zokogva sirat;
 Míg sűrű könnye apad, s ő is hű férje után hal,
 S a kiürült háznak csak dűledéke marad.
 A tölgy, mely zivatar közt annyszor álla kevélyen,
 Dőltében viruló ágait így temeti.
 Hány bajnok hala így, de csak a boldog leli bérét:
 A meggyőzöttnek csillaga véle tűnik.
 Így hamvadtak el ők alacsony moh-lepte gödörben,
 S a feledékenység éje borítja nevök'.
 Hantra dül a pásztor, s fűtyörészve legelteti nyáját;
 És nem tudja kinek hőspora nyugszik alatt;
 Titkon mégis eped⁸, szomorú dalt zengedez ajka:
 A hősárnyékok csendesen ihletik őt.
 A csatasíkon mély borulattal ballag az útas,
 Elgondolva minő kétes az emberi sors;
 Néz és elkomorúl s lesütött szemmel halad ismét:
 Felpattant sebeit belseje érzi maga.
 Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt úsztat az éren⁹,
 Mintha fedezgetné, hogy ne tekintse szemünk:
 Ott vergőde Lajos¹⁰ rettentő sorsu királyunk,
 Súlyedező lova érchímetü¹¹ terhe alatt.
 Hasztalanúl terjeszti kezét; nincs, nincs ki segítse!
 Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
 Tátogat a mélység, aranyos páncélja fakó lesz,
 S összezuzott testét hab fedi s barna iszap.
 Ekként halni kinos! s kegyalak¹²! neked életed így tűnt!
 Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.

6 sínli: nélkülozi, hiányolja

7 hírlí: adja hírül

8 eped: gyötrődik, kesereg

9 éren: a Csele-patakon

10 Lajos: II. Lajos király (1516–1526) a mohácsi csatából menekülve halt meg

11 érchímetü: páncélos

12 kegyalak: kegyes alak, jó lélek

Ifju valál, örvényt nem sejtven szörnyen adózál;
 Szendergő porodat béke lebegje körül!
 Hajh! s ezt visszavonás okozá mind s durva irigység,
 Egységünk törten törve, hanyatla erőnk.
 A sorvasztó lánc így készüle árva hazánkra:
 Nem! nem az ellenség, önfia vágta sebt.
 Gyászemlékü vidék! mi sok ínség kútfeje lettél:
 Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.
 Naggyá lett Szolimán gögét Buda ormai nyögték,
 S kénye vadon dúltán annyi viszályra jutánk.
 Hány szűz fonnyada el zsarlónk¹³ buja karjain ekkor,
 S a Duna szőke vizén hány rabok úsztak alá!
 Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon;
 Félhold kérkede szét városi tornyaitól –
 El! ti komoly képek! ti sötétség rajzati, félre!
 Új nap fényle reánk annyi veszélyek után,
 Él magyar, áll Buda még! a múlt csak példa legyen most,
 S égye honért bizton nézzen előre szemünk.
 És te virúlj, gyásztér! a béke malasztos ölében,
 Nemzeti nagylétünk hajdani sírja, Mohács!

1824

Szülőföldem szép határa!

Szülőföldem szép határa!
 Meglátlak-e valahára?
 Ahol állok, ahol megyek,
 Mindenkor csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérdem,
 Virulsz-e még szülőföldem!
 Azt kérdezem a felhőktől,
 Azt a suttogó szellőktől.

De azok nem vigasztalnak,
 Bús szívemmel árván hagynak;
 Árván élek bús szívemmel,
 Mint a fű, mely a sziklán kel.

Kisded hajlék, hol születtem,
 Hej tőled be távol estem!
 Távol estem, mint a levél,
 Melyet elkap a forgószél.

VERS
NEKED

13 zsarlónk: zsarnokunk

KÖLCSEY FERENC (1790–1838)

Himnusz

A magyar nép zivataros századaiból

VERS
NEKED

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel¹,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors, akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebünhődte már e nép
A múltat s jövőndőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak² vére.
S merre zúgnak hajjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád³
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús⁴ hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilat
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozman⁵ vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág, és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger felette.

Vár állott, most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hó szeméből⁶!

Szánd meg, Isten, a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors, akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebünhődte már e nép
A múltat s jövőndőt!

Cseke, 1823. január 22.

1 jó kedvvel, bőséggel: szívesen, bőségesen

2 Bendegúznak: a hun fejedelemnek, Attila, Buda és Keve apjának

3 plántálád: kitűzted

4 bús: (itt) felbőszült, haragos

5 Ozman (ejtsd: ozmán): utalás I. Oszmán török szultán (1280 k. – 1324/26) nevére

6 hó szeméből: (sírástól) égő szeméből

Vanitatum vanitas⁷

Itt az írás, forgassátok
Érett ésszel, józanon,
S benne feltalálhatjátok
Mit tanít bölcs Salamon⁸:
Miképp széles e világon
Minden épül hitványságon,
Nyár és harmat, tél és hó
Mind csak hiábavaló!

Földünk egy kis hangyafészek,
Egy perchozta tünemény;
A villám és dörgő vészek
Csak méhdongás, s bolygó fény;
A történet röptülése
Csak egy sóhajtás lengése;
Pára minden pompa s ég:
Egy ezred egy buborék.

Sándor⁹ csillogó pályája
Nyúl vadászat, özfutás;
Etele¹⁰ dúló csordája
Patkánycsoport, foltdarázs;
Mátyás dicső csatázási,
Napoleon hódítási,
S waterlooi diadal:
Mind csak kakasviadal.

A virtus nagy tüneményi
Gőz, mit hagymáz lehele;
A kebel lángérezményi
Vértolulás kínjele;
A vég, melyet Sokrat¹¹ ére,
Catonak¹² kihulló vére,
S Zrínyi Miklós szent pora
Egy bohóság láncsora.

És ti bölcsek, mit hozátok
Ami volna szép s jeles?
Mámor bírta koponyátok,
Plato s Aristoteles¹³.
Bölcselkedő oktalanság,
Rendbe fűzött tudatlanság,
Kártyavár s légállítvány
Mindenféle tudomány.

Demosthén¹⁴ dörgő nyelvével
Szitkozódó halkufár;
Xenofon¹⁵ mézbeszédével
Rokka közt mesére vár;
Pindár¹⁶ égi szárnyalása
Forró hideg dadogása;
S Phidias¹⁷ amit farag,
Berovátkolt kődarab.

- 7 vanitatum vanitas: „hiúságok hiúsága”, „igen nagy hiábavalóság” – ezzel kezdődik az ószövegségi Prédikátor könyve
- 8 Salamon: a Prédikátor könyvének szerzőjét Salamon zsidó királlyal azonosítják; uralkodott kb. Kr. e. 970 és 931 között
- 9 Nagy Sándor: (Kr. e. 356–323) makedón király
- 10 Attila: hun uralkodó, élt 406–453 között
- 11 Szókratész: (Kr. e. 470–399) görög filozófus
- 12 Marcus Porcius Cato Uticensis: (Kr. e. 95–46) római államférfi; feddhetetlenül tisztességes politikusként önzetlenül és hűségesen tartott ki a hanyatló köztársaság ügye mellett; Julius Caesar győzelme után öngyilkos lett
- 13 Platon: (Kr. e. 427–347) görög filozófus, Szókratész tanítványa és Arisztotelész (Kr. e. 384–322) mestere
- 14 Démoszthenész: (Kr. e. 384–322) görög államférfi, a szónoklat világirodalmi rangú művésze
- 15 Xenophón: (Kr. e. 430–354) görög filozófus, történetíró és hadvezér
- 16 Pindaros: (Kr. e. 522 v. 518–422 v. 438) görög lírikus, kardalköltő
- 17 Pheidias: (Kr. e. 5. század) görög szobrász

Mi az élet tűzfolyása?
Hulló szikra melege.
A szenvedelmek zúgása?
Lepkeszárny fergetege.
Kezdet és vég egymást éri,
És az élet hű vezéri,
Hit s remény a szűk pályán,
Tarka párák s szivárvány.

Holdvilág csak boldogságunk;
Füst a balsors, mely elszáll;
Gyertyaláng egész világunk;
Egy fuvallat a halál.
Vársz hírt s halhatatlanságot?
Illat az, mely tölt virágot,
És a rózsát, ha elhűll,
Még egy perccel éli túl.

Hát ne gondolj e világgal,
Bölcs az, mindent ki megvet,
Sorssal, virtussal, nagysággal
Tudományt, hírt s életet.
Légy, mint szikla rendületlen,
Tompá, nyugodt, érzetlen,
S kedv emel vagy bú temet,
Szépnek s rútnek húnyj szemet.

Mert mozogjon avagy álljon
E parányi föld veled,
Lengjen fényben, vagy homályon
Hold és nap fejünk felett,
Bárminő színben jelentse
Jöttét a vándor szerencse,
Sem nem rossz az, sem nem jó:
Mind csak hiábavaló!

1823

VERS
NEKED

Zrínyi dala

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére,
Mely nevével hév szerelmet gyűjt;
S messze képét bújdosó magzatja,
Még Kalypso¹⁸ keblén is siratja,
S kart feléje búsan vágyva nyújt?

Itt van a hon, ah nem mint a régi,
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már;
Elhamvadt a magzat hő szerelme,
Nincs magasra vívó szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.

Hol van a bérc, és a vár fölette,
Szondi melynek sáncait védlette¹⁹,
Tékozva híven életét;
Honnan a hír felszáll, s arcultatja
Lángsugárit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?²⁰

Itt van a bérc, s omladék fölette,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván, s néma hant;
Völgyben ül a gyáva kor s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.

18 Kalypso: az Odüsszeiából ismert nimfa

19 védlette: védte

20 fényt... vét: fényt vet

És hol a nép, mely pályát izzadni²¹,
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanúlt;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjusága,
A jelenben múlt s jövő virúlt?

Vándor állj meg! korcs volt anyja vére,
Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyöngé fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanúlt izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

1830

Zrínyi második éneke

VERS
NEKED

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég, és ömlik mély sebére,
S ő védtelen küzd, egyedül,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra, s végveszélybe dűl!

Áldást adék, sok magzatot honodnak,
Mellén kiket táplál vala;
S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
Önnépe nem lesz védőfala?
Szív, lélek el van vesztegetve rátok;
Szent harcra nyitva állt az út,
S ti védőfalat körül nem vonátok;
Ő gyáva fajt szült, s érte sírba jut.

De szánjad, ó sors, szenvedő hazámat!
Te rendelél áldást neki:
S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
Kiket nevelt, öngyermeki.
Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek;
S míg hamvokon majd átok ül,
Ah tartsd meg őt, a hűv anyát, teremnek
Tán jobb fiak, s védvén állják körül.

21 pályát izzadni: küzdeni, erőt kifejtteni a versenypályán; az ókori görög versenyekből vett kép

Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
 Szülötti bűnein leszáll;
 Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
 Az ősz apák sírhalminál.
 És más hon áll a négy folyam partjára,
 Más szózat és más keblü nép;
 S szebb arcot ölt e föld kies határa,
 Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.

1838

Bordal

Igyunk derűre,
 Igyunk borúra,
 Ugy is hol kedvre,
 Ugy is hol búra
 Fordúl az élet.
 Kedved a jó bor
 Jobban éleszti,
 Búdat a jó bor
 Messze széleszti,
 S elmúlat véled.

Minden por, álom,
 S füst e világon;
 Mi haszna gázol
 A boldogságon
 A hír barátja?
 Ha dob riadt a
 Harc reggelére,
 Patakban omlik
 Hullámzó vére,
 S bérét más látja.

Békételen, bús,
 Senyved magába,
 Kétség s remény közt
 Vár s fél a kába
 Percet s esztendő.

Miért törődöl
 Szűk életeddel?
 Napod ma mit nyújt
 Köszönve tedd el,
 S hagyd a jövődet.

Reggel vagy estve,
 Szélben vagy csennel,
 Eljön magától
 Sorsod mit rendel:
 Miként nyár és tél.
 Ernyőt keress, ha
 Készül borúlni,
 Szenvedj, ha nem tudsz
 Hová vonulni,
 Fordulhat a szél.

Éld a jelenlét
 Percét s óráját,
 Együtt lefutja
 Jó s rossz pályáját,
 S együtt húny véled.
 Igyunk derűre,
 Igyunk borúra,
 Ugy is hol kedvre,
 Ugy is hol búra
 Fordul az élet!

1822

Csolnakon

VERS
NEKED

Ültem csolnakomban
 Habzó vizen,
 Hallék zúgni darvat
 Röptébe fenn.
 Röpűlsz égi vándor,
 Föld s víz felett,
 Vajha szállni tudnék
 Én is veled!

Indúltál keresni
 Más jobb határt,
 Langy tavaszt, virítót,
 S tenyésző nyárt.
 Én is, hajh, keresnék
 Szállván veled,
 Más boldog határon
 Hű fedelet!

Lelnék én tanyácskát,
 És szép eget,
 Hol telet ne látnék,
 S búfelleget;

Hol teljes reménnyel,
 Mint szivárvány,
 Tűnne fel minden nap
 Más nap után.

S ott, hol esti szél leng
 Zöld fák közül,
 Forrás ömledezne
 Kunyhóm körül.
 Isten hozzád csolnak,
 S te vészes part,
 Hű kegyes nyit ott rám
 Remegő kart.

Ülök csolnakomban
 Habzó vizen,
 Hallok zúgni darvat
 Röptébe fenn.
 Röpűlj égi vándor
 Föld s víz felett,
 Sorsom, ah, nem adta
 Szállnom veled!

Cseke, 1822. december 28.

Nemzeti hagyományok

[részletek]

[1. szakasz]

A poézisnek legkedvezőbb pillanatok tehát akkor nyílnak, midőn a nemzet a zajló ifjúság korából a tisztább és józanabb műveltség csendesebb világába lépni kezd. A nyelv ilyenkor kap hajlékonyságot, s a poétának kívánságai s szükségei szerint ezerféle alakra változhat el; az érzés ilyenkor nyer fellengést, mivel a jelenkoron vagy felül vagy túl emelvén magát, más ragyogóbb tartományba siet vissza; a képzelet ilyenkor talál szabad lebegést, mivel a körülfogó valóság által meg nem szoríttatván, az előtte felnyitott messze tartományt sajátjának tekinti, s annak képeit önkéje szerint öntheti el varázssugáiraival: s így nyelv, érzés és képzelet a magok kedvezőbb pontját elérvén, mi kell egyéb, hogy a költő a legtündöklőbb alakban tűnjön fel?

A nemzeti hőskor hagyja maga után a nemzeti hagyományt; s nemzeti hagyomány és nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással. Ahol ősi hagyomány vagy éppen nincsen, vagy igen keskeny határokon áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját [...] lángjában süllyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fáklyát gyújtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lírának később feltámadó s individuális²² érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazaivá, hol az a nemzeti történet régibb Múzsájától kölcsönöz sajátságot, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnevesített életkör nimbuszán²³ keresztül sugároztatja.

[2. szakasz]

Hova fordítsuk inkább szemünket, mint a görögökre? Soha nemzeti poézis ragyogóbb hőskorra vissza nem tekintett, és soha nemzeti hőskor ragyogóbb poézist maga után nem vont, mint ónások. [...]

Ha régi és új poézis különbségeiről van szó, azt sem kell elfelednünk, hogy az új Európa költője a maga nemzetével nem áll a göröggel egyforma jóltevő összefüggésben. Keresztyén vallás és európai tudományos kultúra egyenlően kozmopolitizmusra²⁴ törekednek. Innen van, hogy az a kirekesztő, saját centruma körül forgó, de egyszersmind lelket emelő nemzeti-ség, mely a hellénnek tulajdona volt, Európában nem található.

[3. szakasz]

Mindenütt vannak a köznépek dalai, mindenütt megdicsőíttetnek a merész tettek, bármely együgyű énekben is. De vannak népek, kik az együgyű ének hangját időről időre megnevesítik, az énekes magasabb reptet vesz, s honának történeteit nevedő fényben terjeszti elő. Az ének lépcsőnként hágó ereje lassanként vonja maga után az egykorúakat, s mindég

²² individuális: személyes, egyéni

²³ nimbuszán: dicsfénynél, közmegebecsülésén (latin)

²⁴ kozmopolitizmus: világpolgári lét; nemzetek feletti, nemzeti kultúráktól független világnézet

a nemzetiség körében szállongván, állandóul ismerős marad nekik, míg végre a pórdalból²⁵ egy selmai ének²⁶ vagy éppen egy Ilias tűnik fel. Másutt a pórdal állandóul megtartja eredeti együgyűségét, s a nemzet szebb része felfelé hágván a műveltség lépcsőin, a bölcsőben fekvő nemzeti költést messze hagyja magától. Ily körülményben a magasabb poézis többé belső szikrából szép lángra nem gerjed; idegen tűznél kell annak meggerjednie, s a nemzet egészének nehezen fog világítani. Velünk, úgy látszik, ez történt meg.

[4. szakasz]

Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet²⁷. Két rendbelieknek leljük azokat; mert vagy történeteket énekelnek, vagy a szempillantat személyes érzéseit zengik el. Nagyon régieket sem egy, sem más nemből nem lelünk, s ez is igazolja jegyzésemet, mely magyarainknak a régiség iránt lett elhűléséről felebb tétetett.

1826

Parainesis²⁸ Kölcsey Kálmánhoz²⁹

[részletek]

Nem kérd, s nem vár az idő, sebes rohanással haladván felettünk; az én napjaim legszebb része leszállott; s ki tudja, melyik pillanatban hull el az élet hervadó virága? ki tudja, melyik pillanatban kell költőznöm oda, hol korán előre ment testvérem koporsója mellett a hely készen vár? Nem hívom az órát; de jöttét sem rettegem. Jókor támadt, s hamar eltűnt remények; lán-goló, de tárgyat nem lelt indulatok; sivatag jelen, s alaktalan jövő: íme a tündérkar, mely ifjúságomat körülbege vala! Nem sokkal adott többet a férfikor; és sorsomat mostohának mégsem mondhatom; mert találtam egy-két hű keblet; mert korunk s hazánk néhány jeleseinek szeretetét viendem síromba. Lassanként fognak ők is eltűnni; s nemsokára e nép emberei közül senki nem lesz, ki rólam emlékezzék. Megadja az ég; erősek lépnek majd a pályára, hol mint író és polgár parányi helyet foglalék el; s szebb jövődő feledtet el engem s társaimat. Csak neked kell végórádig emlékezetemet hű kebelben hordozni; csak te fogod e sorokat meg-megújuló érzelem közt olvasni, s meleg kebelbe szedni intéseimet. És nem szedended hasztalan! A fiú, ki karjaimban forró szerelem ápolási között nevelkedik, szívem megszentelt tárgyai iránt hideg nem marad; s rényért³⁰, hazáért és emberiségért olthatatlan lánggal égni megszokik. Éveid száma is egymás után szaporodik; s nemsokára a tapasztalás tekinteteidet oly tárgyakra intézend, miket a gyermekkor boldog szakában még nem ismersz. [...]

25 pórdal: népdal

26 selmai ének: Osszián dalai

27 ily céllal vessünk tekintetet: a gondolat Herdertől származik; Kölcsey és Vörösmarty próbálkozásai után – kicsit másképp, „megnemesítés” nélkül – majd Petőfinél valósul meg ez a törekvés

28 parainesis: irodalmi műfaj; konkrét személyhez intézett erkölcsi buzdítás, intelem (görög)

29 Kölcsey Kálmán (1825–1849): Kölcsey Ferenc öccsének, Ádámnak a fia. Korán árvaságra jutott, így a költő nevelte. Honvédként harcolt az 1848–1849-es szabadságharc idején. Komárom ostromakor betegségben halt meg.

30 rényért: erényért; nyelvújítási szó, Kazinczy Ferenc és Szemere Pál leleménye

Imádd az istenséget! ez legelső rendszabás Pythagoras³¹ aranyverseiben; s úgy hiszem, méltán. Semmi sincs, ami az emberi szívet annyira felemelhetné, következőleg az élet mindennapi jeleneiben, s a szenvedélyek és indulatok örök ostromában hozzáragadt szennytől annyira megtisztíthatná, mint az istenség nagy gondolatával foglalatoskodás. Akármerre veted e temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenféléről egy végtelenül bölcs, nagy és jó, de egyszermind megfoghatatlan lény jelenségei sugáznak feléd. A legmesszebb s legközelebb, legnagyobb és legparányibb alakban, egyenként és egyetemen³², lehetetlen célra sietést és célra jutást, származatban és enyészetben örök fenntartási rendszert nem látnod. És ezen egység a milliomm különbféleségben; e szakadatlan lánc a legnagyobbtól a legkisebbig; ugyanazon anyagok oly végtelenül változó, oly végtelenül sokféleképen alakuló vegyülete; e temérdek hatás és visszahatás közt fennálló egyetemi³³ nyugalom, e képzeletet meghaladó terjedtség és szám: oly tekintetek³⁴, mik az érző s gondolkodó embert ellenállhatatlanul magasb körbe vonják fel.

Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen föltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépkekre oszlott nagy nemzetségnél; melynek mindegyik tagja rokonunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megérted! Az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. Azért ne hidd, mintha isten bennünket arra alkotott volna, hogy a föld minden gyermekeinek egyforma testvéri, s a föld minden tartományinak egyforma polgára legyünk. A nap temérdek égi testeket bevilágít, de a világegyetem minden részeire mégsem hat ki; így az ember, ha nagy erőt nyert örökül, s erejének megfelelő állást vőn³⁵ a sorstól, ezrek, sőt milliommok előtt jótékony napként világíthat; de az egész emberi nemre jóltevő behatást gyakorolni, az a nagyok legnagyobbikának sem adaték. Sohasem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik? Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; s ha egy helyről másra hurcoltatik, setétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell azért kapcsoltatnunk, hogy azt jótékony világítással állandóul boldogíthassuk. Minden, ami szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el. Így a szeretet. Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidas³⁶ csak egy Spártáért, Regulus³⁷ csak egy Rómáért, Zrínyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekints szívedbe, s ott leled a természetből vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja. [...]

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férfikor napjaiban e szavakat úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kívánnatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk. [...]

31 Püthagorasz (kb. i. e. 571–497): görög filozófus. A neve alatt fennmaradt erkölcsi-rituális szabálygyűjtemény (az úgynevezett aranyversek) főbb tételei szerint tisztelni kell az istenségeket, a hatóságokat, a törvényeket; szeretni a hazát; hűségnek lenni a barátokhoz; mértékletesen és tisztán élni stb.

32 egyetemen: egyetemesen

33 egyetemi: egyetemes

34 oly tekintetek: olyan szempontok

35 vőn: vett

36 Leonidas: spártai király; i. e. 480-ban hősie önfeláldozással védte hazáját a perzsa túlerővel szemben a Thermopülaiszorosban

37 Regulus: a punok ellen harcoló római hadvezér az i. e. III. században, akit végül Karthágóban halálra kínoztak

Minden erény önáldozattal jár, feláldozásával pillanatnyi kényünknek, megtagadásával önhasznunknak s nem ritkán hajlandóságunk vagy gyűlölségünk elnémításával; azonban minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. Mindent, amit élted folyta alatt arcod izzadásában gyűjtöttél; mindent, amit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, házad népét és saját életedet naponként és pillanatonként érette fel kell szentelned. Mert tudd meg: e szóban – Haza, foglaltatik az emberi szeretet és ohajtás tárgyainak egész öszvesége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízeled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egyről egyig csak egészítő részei annak. [...]

Az ember egyedül gondolva³⁸ nem több a magányos vadállatnál, mely élte fenntartásáért zsákmányt keresve bolyong. Emberi ész és erő csak társaságban fejlődik ki; s amint valamely embertársaság szerencsésb, szebb, dicsőbb hazává alkotta magát: polgárai minden szépben és jóban aszerint haladhatnak. Ezért kell minden művelt embernek a hazát legfőbb gondjává tennie; s ez mindennekefelett oly hazáról értetik, hol az egyes polgárnak a közdolgok folyásába tekinteni joga s kötelessége van. Mert jog és kötelesség egymástól soha el nem választhatók. [...]

Törekedjél ismeretekre! de ismeretekre, melyek ítélet s ízlés által vezéreltetnek. E vezérlet híjával sok ismeret birtokába juthatsz ugyan, hanem ismereteid hasonlóké lesznek a szertelen sűrű vetéshez, mely gazdag növényű szálakat hoz mag nélkül. Ítélet által rendbe szedett s keresztül gondolt ismeret ver mély gyökeret, s őriz meg a felülegességtől³⁹; ízlés pedig adja azon kellemetes színt, mi nélkül a tudomány setét és zordon: mint a cellájába zárkózott remetének erkölcsé. [...]

Ne gondold, mintha a tanulás csak bizonyos időkhöz, az ifjúság éveibe kötötték. Ifjú korunk oly szűk, s oly sokféle tudományokkal elfoglalt, hogy gyors elfolyása alatt erős alapon épült tudományra jutni csaknem lehetetlen. Boldog ifjú az, ki annyira mehetett, hogy keblében a tudomány iránti szeretet állandólag felgerjedett; s azon utakkal, melyeken az ismeretek kútfejeihez eljuthat, megbarátkozhatott! neki csak keble sugallatit kell követnie, s szakadatlanul előre haladva bizonyosan oda ér, hol tudományi szomja gazdag táplálattal fog kielégíttetni. Azonban e kielégítés csak mindennapi haladás jutalma; ki szüntelen előbbre nem törekszik, az hátra marad, mond a példabeszéd.

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! Mert haza, nemzet és nyelv: három egymástól válatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más művelt népek nyelvét is; s főképp ama kettőt, melyen Plutarch a nemzetek két legnagyobbikának hőseit rajzolja, s Tacitus a római zsarnok tetteit a történet évkönyveibe⁴⁰ való színekkel nyomá be; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség. A bölcsesség legnagyobb mestere az élet; azonban gyakran felkeresd a rég elhunytakat is, kik tanulások, vizsgálatok s tapasztalások által gyűjtött kincseiket a maradék számára könyvekben letették. De jusson eszedbe: a könyvek száma végtelen, a te éveid pedig végesek, s óráidat s napjaidat oly sok egyéb foglalatosság kívánja magának. Mint az üres beszédű társalkodót, úgy kerülöd a tartalmatlan könyvet. Sőt ne könnyen végy kezdedbe oly művet, mely a genie⁴¹ lángjegyét homlokán nem hordja; a nagy író művét pedig mély figyelem-

38 az ember egyedül gondolva: az ember mint egyén

39 felülegességtől: felületességtől, felszínességtől

40 évkönyveibe: Plutarkhosz (45?–120?) görög történetíró híres munkájában, a *Párhuzamos életrajzok*ban egy-egy jelentős görög és római személy életrajzát írta meg. Tacitus (54–117) a római császárkor történetírója, évkönyveiben (Annales) az Augustus halálát követő kor romlottságát öröklötte meg.

41 genie: zseni

mel tanuld keresztül. Így az olvasásnak szentelt órák nem lesznek elveszve, mint azoknál, kik választás és cél nélkül ezer meg ezer köteteket forgatnak keresztül, vagy, hogy emlékezetöket terheljék, vagy jegyző könyveiket becs nélküli apróságokkal megtömjék, vagy unalmas pillanataikat megöldökljék. Az élet csak úgy éri célját, ha tetteknek szenteltetik. [...]

Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek; s minden rész az egészért lévén alkotva; azért kell munkálnia is. Ki saját jólétét egyetlenegy, fő cél gyanánt űzi, neveltségessé teszi magát minden gondolkozó fej előtt. Az emberiség, mint az óceán, melynek ezredékig, myriádokig tartó élet rendelteték: egy ember, mint egy buborék, mely támad, ide s tova hanyatlik, s pillanat múlva széjjelpattan, a megmérhetlen tömegben eltűnendő. [...]

Most pedig, szeretett gyermek, isten veled! Most még a gyermekkor bájos álmái kebledhez gondot férni nem engednek; de eljön egyszer az idő, s a tapasztalás égető nappala téged is felébreszt. Ha majd e felébredés kínos óráiban e lapokat előveended, jusson emlékezetedbe: miképpen a felébredés kínos órájának gyötrelmeit én is teljes mértékben szenvedtem; azonban szerelmemet az emberiség s bizodalommal az örök sors iránt híven megőrizni törekvém; s hidd el nekem, ki e kettőt bírja, az füstbe ment remények után sem fog vigasztalás nélkül maradni.

1834

Mohács

[részletek]

És mi a haza egyéb, összetartozó nagy háznép egészénél? Minden ily nagy háznépet saját nyelv, saját szokások, saját őseik, saját hagyomány, saját jó- és balszerencse kötnek együvé, s választanak el egymástól. S az előszámláltak mind múltból hatnak a jelenre, mind lélekről lélekre és szívről szívre plántált emlékezen nyugosznak; s aszerént, amint vagy híven ápolgatnak, vagy hűségtelen hidegséggel elhagyatnak: vagy gazdag virágzatú nemzeti élet fejlődik belőlük, vagy nemzeti hervadás és enyészet következik. [...]

Őseitek parányi fészkeket raktanak? – Szedjétek össze a romokat, s tegyetek belőle mély alapot jövőd nagyságnak. Apró harcokat vívtak? – Csináljátok a békesség műveit temérdekekké. Változékonyságban sínylettek? – Változzatok ti is, mint a lepe⁴², nemesbnél nemesb alakokra. Emlékeik nem maradtak? – Mi tilt, hogy emeljetek nekik? Mi tilt, hogy Tinódiak helyett magatok álljatok elő lángénekekkel? Minden kő, régi tettek helyén emelve; minden bokr, régi jámbor felett plántálva; minden dal, régi hősről énekelve; minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a jelenkorban magasabbra emelkedhetni; érzelmeiteknek, gondolataitoknak s tetteiteknek több terjedelmet, tartalmat és célrahatást szerezni; s egész lényetekre bizonyos nemesítő, saját bélyeget nyomni, mely nélkül mind az emberek, mind a nemzetek sorában észrevétlen fogtok, mint parányi vízcsepp az óceánban, tolongani. [...]

Egész nemzet élete, mint egyes emberé. Ezt és azt az életen keresztülműlő emlékezet teszi egésszé, folyvást tartóvá, napról napra gazdagabbá. Töröld ki a lélekből annak ragyogó színeit; és íme az élet halva van. Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg; s akármi más kezdődjék is ezentúl: az a régi többé nem lesz.

1826

DÉRYNÉ SZÉPPATAKI RÓZA¹

(1793–1872)

Déryné emlékezései

[részletek]

Hajlongva csókola kezét Nagy úr, és szörnyű udvarias kifejezésekkel monda bókokat: hogy egy oly anya csakis szerencsésnek mondhatja magát, ki ily kedves kis csalogánnyal ajándékozta meg a világot. Erre anyám elmosolyodott, mondván: „Úgy látom, az úr nem csak a színpadon ágál.” Én pedig majd kibújtam a bőrrömből, hogy volt valaki, aki anyámnak úgy megmondá, hogy én mégis csak érek valamit. Elment Nagy úr Vida úrnak megjelenteni, hogy itt vagyunk. Azalatt is mindig zúgolódott anyám, miközben mindig csak azt hangoztatta, hogy nem, nem tud beleegyezni!

Megérkezett Vida úr, egy igen kedves, megnyerő arcú, már nem fiatal úr, magas, derék termetű. Oly szíves nyájassággal közeledett anyám felé, miután Nagy úr bemutatta, hogy anyám is elővette rózsaszínű arcvonásait. A szokásos üdvözlések után anyám mindjárt elősorolá, hogy ő milyen különös helyzetben van, s hogy maga se tudja magát beletalálni. „Én egy ismeretlenlől levelet kapok – mondá, – kit én soha se láttam, s azon levélben egy érdektelen, a világ előtt egészen ismeretlen gyermeket kérnek tőlem a színházhoz. És én, az anya, kinek a világegyetem se jutott volna soha eszembe gyermekemet ezen pályán látni – magam hozom a mézsárszékre.” „Az istenért asszonyom! mit gondol? mit ért azalatt?” „Azt, nyíltan megvallom, hogy nem sok jót tartok a színészekről és színésznőkről.” „De honnan e balítélet?” „Én gyermek koromban Pesten lévén tanulásban (akkor még csak német színház volt) és ...” „Hagyjuk azon időt elmúlnak, asszonyom.” „De kérem, már csak az is, hogy mit mond a világ felőlem, ha oly nők társaságába adom gyermekemet, kik – engedelmet kérek – nem az úri rendből valók... az mégis csak sokat teszen.” „Elbámulok, hogy ilyesmit hallok. Sőt, ellenkezőleg, én elősorolom mind a nőket: itt van Rehákné ifiasszony, ki egy ügyvédnek a neje, Simény Borbála, ki ügyvédnek a leánya, Murányiné Lefebre Terézia, ki egy francia menekültnek a leánya, Murányi pedig Erdélyben asszesszor volt. Mind elő tudnám sorolni őket, kik között nincs egy szál, sem a nők, sem a férfiak között, ki nem tisztességes háztól való volna. Biztosítom, asszonyom, hogy gyermeke nem fog aljas személyek között helyet foglalni.” [...]

Végteरे engedett anyám, s mondá, hogy ott fogok maradni Rothkrepféknél. Az nem lehet, mond Vida úr, mert nekem most tanulnom kell, s egy színésznőhöz kell mennem kosztra és szállásra. „Színésznőhöz? Isten őrizz! Azt nem engedhetem teljességgel... Csak jobb lesz, hazaviszem.” Én ezer tortúrát álltam ki. De Vida úr édes szavaival ismét lecsillapítá, midőn egész Pest publikumát kívánta bizonyosságul fölhívni, hogy Murányiné a világon a legbecsületesebb nők egyike, ki férjével a legcsendesebb házi életet éli; egymást véghetetlenül szeretik, s minden örömeiket egyetlen kisfiukban találják. Ő itt az első színésznő, kit az egész közönség nagyon szeret és becsül. Mamika is bizonyította. Végre meglőn az egyezés, anyám mármost mindenbe belenyugovék. Csak midőn Nagy úr a szerződést megcsinálta és három évre akarta írni, fölriadt anyám, s mondá: „Mentsen isten! Egy évre nem bánom, tovább egy pillanatra se hagyom Pesten...”

1 Déryné Széppataki Róza: a vándorszínészet korának népszerű színésznője, az első magyar opera-énekesnő

De odafönt másképp volt pályám kimérve.

[...]

Épült a nagy német színház nagyban s gyorsan, és eljött az idő végre, hogy készen volt annyira, hogy játszhattak benne. Minden készüléket megtettek a Bagolyodúból² való kirepülésre, s majd ha kitisztult onnan minden, akkor majd a magyaroknak szabad lesz az ottan üresen hagyott helyet elfoglalni. Szegény magyarok! No de még ez egy kissé távoli kilátás volt, mert nagy volt az épület, nagy a készülék az új díszítmények festésére, szóval: az egész belső elrendezésre még idő kellett.

Egy magyar mágnás³ lett aztán a németek intendánsa⁴. Istenem! a német színészet már akkor is virágzott; a német literatura gazdag volt: mert voltak nagy költői, s magas műveltségre emelkedhetett. Adhattak remekműveket a színpadon, mert pártolásban részesült – mert uralkodó nyelv volt a német a magyar fővárosban. A főbb rendűek szégyelltek magyarul beszélni, s ha tudtak is, eltagadták... még a polgárság is! Csak alig lehetett helyel-közzel egy igazi derék magyar polgári házat találni, és csakis azok s az ifjúság pártolta némileg a magyar színészeket. Az utcán egy magyar szót hallani éppen nem lehetett. A magyar színészet tehát még akkor csak bölcsőjében feküdt... de nem arany bölcsőben, hol ringatták s ápták volna! Nem voltak költők, kik a nyelvet megkedveltették volna. A színészetet mint csupa komédiát, csak mint kedv- vagy időöltést tekintették. Meg aztán egy kis éneket s dalokat meghallgattak. Ezek adtak némi ingert, hogy néhány úri ház pártolta.

Mi azonban csak folytattuk a mi szerény, kis helyiségünkben játékainkat.

[...]

1870–1872

2 Bagolyodú: a Rondella, a pesti városlal déli körbástyája 1774–1815 között szolgált alkalmi színházzal, kezdetben csak német színészek játszottak benne. Magyarul először 1790-ben Kelemen László társulata lépett itt fel, színpadán játszott Déryné és Katona József is.

3 mágnás: gazdag ember, akinek nagy vagyona és befolyása van

4 intendáns: az állami színházak élére, az igazgatók fölé kinevezett kormányt képviselő megbízott

VI. A ROMANTIKA IRODALMA

GEORGE GORDON NOEL BYRON (1788–1824)

Don Juan

[részlet]

Tizenkettedik ének

17.

Hagyján! Ha most nincs sikerem, de volt,
 És ez elég; volt fiatal koromban,
 Mikor legédesb, mert hő szomjat olt;
 S én boldog voltam büszke mámoromban!
 Biráld ha tetszik –: lelkemig hatolt,
 S enyém volt tisztán! Sok hever ma romban,
 És én megadtam e sikernek árát:
 De most is áldom ellobbant sugarát.

18.

Fölebbezni egy majd csak születendő
 Világhoz, ahhoz, a mit a jelen
 Utókornak mond (vagyis a jövőndő
 Század porának): – én nem képzelem
 Hatásos módnak; nem valami mentő
 Kötél, csak pók-nyál; – porladsz odalenn,
 S oly keveset fog tudni az utókor
 Majdan terólad, mint te róla, sógor.

19.

Ej, az utókor mi vagyunk – te, én;
 S hány van, kinek nevét motyogja szánk?
 Tán száz! Ha mindről híven írni kén,
 A huszadiknál már tódítanánk.
 Hisz sok tudós Plutarchnak¹ neki mén,
 Bár csak nehánynak rajzát hagyta ránk.
 Mitford², a brit, ma szörnyen mennydörög,
 Mondván: hazug a jámbor ó görög.

1 Plutarkhosz (46/48–125/127): görög életrajzíró; fő műve: *Párhuzamos életrajzok*

2 Mitford: William Mitford (1744–1827) akkoriban népszerű műve a *Graecia verax* (Az igazi Görögország)

20.

Hű olvasók, kicsiny, nagy, valamennyi,
 Pokróc-íróhad, bársony keblű nő:
 E kantóban³ komoly kívánok lenni,
 Minthogyha Malthus⁴ védne vagy dicső
 Wilberforce⁵, aki mellett törpe semmi
 Milljom hős! Nécert szabadit fel ő,
 Míg Wellington fehérre méri botját,
 S Malthus csinálja – könyve fordítottját.

21.

Komoly leszek –, mindenki az papíron!
 Miért ne bölcsselegjek? Mért ne adnék
 Gyertyámmal fényt a napnak, hogyha bírom?
 Ma meditál, töpreng minden szabad nép
 Alkotmány – gőzgép – egy s másfajta zsíron.
 Sok bölcs a nemzést tiltja egy csapat szép
 Frázisban ott, hol nincs pénz, a picit
 Táplálni jól, ha már nem kap cicit.

22.

Ez szép! Nemes! Romantikus! Habár
 Az üldött filogenitivitás⁶ –
 (Ez oszt' inyem szerinti szó; e' már
 Tetszik nekem; kurtább is volna más,
 Kurtább, de durvább s erre sose jár
 Az én szám; nem kell drasztikus hatás) –
 Mondom: nem kéne úgy üldözni, lásd,
 Az árva fi-lo-ge-ni-ti-vi-tást.

23.

Dologra most. Londonban vagy Juánka,
 Londonban élsz, e csodaszép helyen,
 Hol a szilaj, fék-tipró ifjuságra
 Százféle baj, veszély les szüntelen.
 Igaz, hogy nem vagy újonc a világba',
 S korán megtudtad, hogy a lét milyen,
 De most oly nép körében élsz, akit
 Ember nem érthet – legfeljebb ha brit.

3 kantó: ének

4 Thomas Malthus (1766–1834): anglikán pap, közgazdász, demográfus; fő műve: *Tanulmány a népesedés törvényéről*

5 William Wilberforce (1759–1833): angol politikus

6 filogenetika: törzsfajlódéstan

24.

Vén Európa minden többi tája
 Testvér, rokon; különbség hogyha van,
 Az csak az égalj differenciája;
 Hőbb, hidegebb; az ólom, ez higany;
 De mondj, ó múzsa, Nagy-Brittániára
 Kadenciát⁷. Hagyd! Úgy is hasztalan.
 »Arszlán«-t⁸ mutat föl minden nép fia,
 De Albion egy menaszéria⁹.

25.

De politika félre! Dalolok
 »Paulo majora.«¹⁰ (Undorít a másik.)
 Juán csapdák közt ügyesen forog,
 A csúszós jégen szinte korcsolyázik.
 Ha már untatja sok cseles dolog:
 Egy-egy szép hölgynek, ki a bűntől fázik,
 De nem a bűnnek némi látszatától,
 (Csak férfit kínozt) udvarolni bátor.

26.

Való ugyan, hogy nincs efajta lény
 Nagy számmal és a próbát nem sok állja:
 Rózsás haván a legtisztább erény
 Sokszor csuszik meg s lesz botrány prédája.
 Ilyenkor, mintha intézné szerény
 Szavát Bálámhoz¹¹ egy uj csacsi szája:
 Mindenki bámul, sügni-bügni kezd,
 És azzal végzi: »Hitted volna ezt?«

1819–1824

Ábrányi Emil fordítása

7 kádencia: rím

8 arszlán: piperkőc, divatmajmoló férfi

9 Albion egy menaszéria: Nagy-Britannia régi neve; menaszéria: állatok tartására szolgáló létestímény; fellépéseknél (pl. cirkuszi) használt állatsereg

10 Paolo majora [canamus]: Vergilius egyik sora, jelentése: kissé fennköltebb dolgokról daloljunk

11 Bálám: bibliai alak, mezopotámiai jós, akinek Moáb királya azt a parancsot adta, hogy átkával rontsa meg Izrael népét; Bálám számárháton elindult királyához, de egy angyal útját állta; Bálám nem látta az angyalt, csak a számara, aki nem volt hajlandó továbbmenni, hiába ütlegette Bálám.

WALTER SCOTT

(1771–1832)

Ivanhoe

[részlet]

Negyvenharmadik fejezet

[részlet]

Az általános vélemény azonban az volt, hogy a boszorkánysággal vádolt zsidó lányért nem fog kiállni senki. A lovagok – Malvoisin uszítására – türelmetlenkedni kezdtek és összesúgtak. Legfőbb ideje kijelenteni – mondták –, hogy Rebeka záloga veszendőbe ment. Ebben a pillanatban egy lovag bukkant fel a bajvívó tér felé emelkedő lankán, fáradt lovát sietésre nógatva.

– Egy bajvívó! Itt a bajvívó! – kiáltott egyszerre száz meg száz hang.

És minden előítéletei és elfogultságai ellenére a sokaság egyhangú lelkesedéssel fogadta a bajnokot, amint belovagolt a porondra. De a második pillantásra, amikor jobban megnézték, szétfoszlottak a remények, amelyeket kései megérkezése ébresztett. Lova, melyet sok mérföldön keresztül a végkimerülésig hajszolt, támolgott a fáradtságtól. Maga a lovag pedig, noha rettenthetetlen bátorsággal jelentkezett a porondon – a fáradtságtól, a gyengeségtől vagy mind a kettőtől –, alig tudta magát a nyeregben tartani.

A herold¹ felszólítására, aki neve, rangja és célja iránt érdeklődött, az idegen lovag tétovázás nélkül, bátran felelt:

– Jó lovag vagyok és nemesi származású. Azért jöttem, hogy lándzsával és karddal támogassam ennek a fiatal nőnek, yorki Izsák leányának, Rebekának törvényes és igazságos ügyét. Kijelentem, hogy a vád, amelyet ellene emeltek, hamis és igazságtalan. Párviadalra hívom ki Brian de Bois-Guilbert urat, akit árulónak, gyilkosnak és hazugnak tartok. Ezt be is fogom bizonyítani ezen a téren, testemet és életemet az övé ellen harcba vetve, Isten, Szűz Mária és Szent György úr, a kiváló lovag segédelmével.

– Az idegennek – mondta Malvoisin – előbb be kell bizonyítania, hogy jó lovag, és tisztességből származik. A Templom² nem állítja ki lovagjait névtelen emberek ellen viadalra.

– Az én nevem – felelte a lovag, sisakrostélyát felemelve – ismertebb, származásom tisztább, mint a tiéd, Malvoisin. Én Wilfred Ivanhoe vagyok.

– Nem vagyok hajlandó most megívni veled – jelentette ki Bois-Guilbert. – Várj, míg sebeid begyógyulnak, szerezz magadnak jobb lovat, és akkor talán érdemesítelek arra, hogy kiverjem belőled ezt a kamaszos hengecést!

– Ha! Gögös templomos! – felelte Ivanhoe. – Elfelejtetted, hogy lándzsám már két ízben is kivetett a nyeregből? Gondolj csak Acre bajvívó terére, és gondolj Ashby porondjára. Jusson eszedbe dölyfös hetvenkedésed Rotherwood csarnokában és aranyláncod, amelyet kezembe adtál, ereklyetartómért cserébe – zálogul, hogy kiállasz viadalra Wilfred Ivanhoe-val, és igyekszel visszaszerezni elvesztett becsületedet. Arra az ereklyetartóra és a benne levő szent ereklyére

1 herold: a bajvívásokon a heroldok feladata volt a pajzsok felismerése

2 Templom: a templomos lovagrend, amely a XII. század elején keresztes lovagok társulásából alakult meg

esküszöm, hogy téged, templomos lovag, gyáva cenknek³ foglak kikiáltani Európa minden fejedelmi udvarában, sőt rendednek minden preceptóriumában⁴ is, ha haladék nélkül meg nem mérkőzöl velem!

Bois-Guilbert tétovázva Rebeka felé nézett, majd bőszipillantást vetett Ivanhoe-ra, és felkiáltott:

– Szász kutya⁵, te! Fogd a lándzsádat, és készülj a halálra, amelyet kihívtál a fejedre!

– A nagymester hozzájárul a viadalhoz? – kérdezte Ivanhoe.

– Nem tilthatom meg – felelte a nagymester –, feltéve, hogy a lány is elfogad bajnokának. Mégis szeretném, ha jobb bőrben volnál. Rendünk ellensége vagy, és az is voltál mindig, mégis örülnék, ha egyenlő feltételek mellett, tisztességes módon végeznének veled.

– Így állok itt... ahogy állok... és nem másképpen – mondta Ivanhoe. – Istenítélet ez, és az ő kegyelmébe ajánlom lelkemet. Rebeka – tette hozzá, a végzetes fekete székhez lovagolva –, elfogadsz engem bajnokodnak?

– El – felelte a leány –, el – rebegte kipirultan és olyan megindultsággal, amelyet a közeli halál gondolata sem tudott benne eddig felébreszteni. – Elfogadlak mint bajnívót, akit az ég küldött segítségemre. De nem... nem... sebeid még nem gyógyultak meg! Ne szállj szembe azzal a gőgös emberrel – miért pusztulj el te is velem!

De Ivanhoe már ott állt a helyén, leeresztette sisakrostélyát, és előreszegezte lándzsáját. Ugyanezt tette Bois-Guilbert is. Csatlósa, amikor sisakrostélyát bekapcsolta, észrevette, hogy arca – mely a lelkében tusakodó indulatok ellenére is egész nap fakó volt, mint a hamu – most hirtelen sötétpirosra válik.

A herold, látva, hogy mindkét bajnok a helyén áll, hangos kiáltással háromszor ismételte:

– *Faites vos devoirs, preux chevaliers!*⁶

A harmadik kiáltás után félrehúzódott a porond egyik oldalára, és kihirdette még, hogy senki ne merjen – azonnali halálbüntetés terhe alatt – szóval, kiáltással vagy tettel a küzdelemben avatkozni, vagy megzavarni a mérkőzős igazságos rendjét. A nagymester, aki kezében tartotta a küzdelem zálogát, Rebeka kesztyűjét, most odadobta a porondra, és kimondta a végzetes szavakat:

– *Laissez aller!*⁷ Rajta!

A kürtök felharsantak, és a lovagok nagy lendülettel egymásnak rohantak. Rebeka bajnokának fáradt lova és maga a lovag is, mint ahogy mindenki várta, földre zuhant a vad templomos jól irányított lándzsája és erős paripája lökésétől. Mindenki előre látta a viadal kimenetelét. De ámbár Ivanhoe lándzsája aránylag gyengén ütötte meg, jóformán csak megérintette Bois-Guilbert pajzsát, a templomos – a nézők roppant csodálkozására – megingott nyergében, lába kicsúszott a kengyelből, és lefordult a lóról.

Ivanhoe kibontakozott a lezuhant ló alól, gyorsan talpra állt, és kardot rántott, hogy során javítson. De ellenfele nem állt fel. Wilfred, lábát Bois-Guilbert mellére téve és kardja

3 gyáva cenknek: hitvány embernek

4 preceptóriumában: rendtartományában; egy rendtartományhoz több rendház, földek, erdők stb. tartozhattak

5 szász kutya: a regény a XII. század végén, a középkori Angliában játszódik; a történet idején a kelta őslakók helyébe lépő angolszászok (szászok) és a hódító normannok még ellenséggént tekintettek egymásra

6 *Faites vos devoirs, preux chevaliers!*: Tegyétek meg a kötelességeket, nemes lovagok! (francia)

7 *Laissez aller!*: Gyerünk!, Rajta! (francia)

hegyét torkához illesztve, felszólította a templomost, hogy adja meg magát, különben halál fia. Bois-Guilbert nem válaszolt.

– Ne öld meg, lovag úr – kiáltotta a nagymester –, így áldozás nélkül, feloldozatlanul... ne öld meg testével együtt a lelkét is! Legyőzöttnek nyilvánítjuk.

Leereszkedett a porondra, és megparancsolta, hogy vegyék le az elesett lovag sisakrostélyát.

Bois-Guilbert szeme le volt hunyva, homloka még mindig sötéten vöröslött. Amint csodálkozva nézték, szeme kinyílt – de merev és üveges volt. Homlokáról eltűnt a pirosság, és a halál sápadt színe váltotta fel. Ellenfele lándzsája nem sebezte meg sehol, saját indulatainak heves tusakodása ölte meg.

– Ez valóban istenítélet⁸ – mondta a nagymester, szemét égnek emelve. – *Fiat voluntas Tua!*⁹ Legyen meg a Te akaratod!

1819

Szinnai Tivadar fordítása

EDGAR ALLAN POE

(1809–1849)

A Morgue utcai kettős gyilkosság

[részlet]

Nem sokkal ez után az eset után a *Gazette des Tribunaux* egyik esti kiadásában a következő cikk keltette fel figyelmünket:

RENDKÍVÜLI KETTŐS GYILKOSSÁG!

„Ma, hajnali három órakor, a Quartier St. Roch lakóit álmukból rettenetes ordítozás zaja verte fel. A rémes hangok a Morgue utca egy négyemeletes házának legfelső emeletéről hallatszottak. A házban tudvalevően csak madame L'Espanaye és leánya, Mademoiselle Camilla L'Espanaye lakik. A szomszédok közül nyolcan-tizen két zsandár kíséretében rögtön fel akartak sietni az emeletre, de a kapu el volt reteszelve, és csak miután feszítővassal kinyitották, sikerült némi késedelemmel a házba behatolni. Időközben az ordítozás és sikoltozás megszűnt, de amikor a társaság az első emeletre ért, két vagy több nyers, veszekedő hang hallatszott újra, alighanem a ház legfelső emeltről. A második emeletre érve ez a zaj is megszűnt, és a felsiető embereket teljes némaság fogadta. A kis csoport szétoszlott, és szobáról szobára sietve keresték, hogy mi történt. Így érkeztek a negyedik emelet egy nagy hátsó szobájához, amelynek ajtaja belülről kulccsal volt bezárva, és ezért fel kellett törni. A szemük elé táruló látvány minden jelenlevőt megdöbbenéssel és rémülettel töltött el.

A szobában borzasztó rendetlenség, a bútorok összetörve, szétdobálva. (Az ágyból az ágynemű a földre szórva, a szoba közepén hevert; egy széken pedig véres borotvát találtak. A kan-

8 istenítélet: veszélyes próbatétel (például tűz- vagy vízpróba), a középkori ítélkezés bevett formája; azon a meggyőződésen alapult, hogy Isten mint a legfőbb bíró oltalmába veszi az ártatlanokat, és ezt látható módon kifejezésre is juttatja

9 Fiat voluntas Tua!: Legyen meg a Te akaratod! (latin)

dallóhoz két-három, vérral átítatott, hosszú ősz hajtincs tapadt, amelyeket nyilván gyökerestől téptek ki. A padlón szétdobálva négy Napóleon-arany, egy topáz fülbevaló, három nagy ezüst kanál, három kisebb kanál pakfonból¹, és két zacskó, amelyben majdnem négyezer arany frank volt. A sarokban álló íróasztal fiókjai kiráncigálva és szemmel láthatóan kifosztva, bár még sok holmi maradt bennük. Az ágynemű (és nem az ágy) alatt egy kis vasládikára bukkantak, a kulcs a zárban, a ládika nyitva, de csak néhány régi levelet és más jelentéktelen írást találtak benne.

Madame L'Espanaye-nek sehol semmi nyoma nem volt, de a kandalló tűzlapján szokatlanul sok volt a korom. Ez gyanússá vált, és arra indította a kutatókat, hogy közelebbről megvizsgálják a kéményt. Rettenetes leletre bukkantak! A lány holttestét úgy kellett kicibálni, mert fejjel lefelé jó magasra begyömöszölték a kandalló szűk kéményébe. A hulla még egészen meleg volt. A vizsgálat során igen sok horzsolást találtak rajta, amit nyilván az okozott, hogy erőszakkal szorították be a kéménybe, és erőszakkal húzták ki onnan. (Az áldozat arcán több mélyebb karmolás volt, nyakán, a torok táján, sötét foltok és körmök bemélyedt nyoma, ami arra vallott, hogy a lányt megfojtották.

Az egész házat alaposan átkutatták, de sehol másutt nem találtak semmit, csak mikor a ház mögötti szűk, kikövezett udvarba értek, bukkantak rá Madame L'Espanaye holttestére. Teljesen átvágott nyakkal, vértócsában feküdt a kövezeten; mikor a testet fel akarták emelni, a fej egyszerűen levált róla. A test, akárcsak a fej, annyira össze volt zúzva és nyomorítva, hogy szinte elvesztette minden emberi formáját.

Értesülésünk szerint a szörnyű rejtély megfejtésére mind ez ideig semmi nyomot nem találtak.”

Másnap az újság a következőket írta:

A MORGUE UTCAI TRAGÉDIA

„A Morgue utcai rendkívüli és szörnyű esettel kapcsolatban igen sok embert hallgattak ki, de a titok megoldásához egy lépéssel sem jutottak közelebb. Az alábbiakban ismertetjük az összes fontosabb tanúvallomást:

Pauline Dubourg, mosónő, kijelenti, hogy három éve ismeri mind a két áldozatot. Ennyi ideje mos rájuk. Az öreg hölgy és leánya békésen éltek, nagyon szerették egymást. Kitűnően fizettek. Életmódjukról, megélhetésükről bővebbet mondani nem tud. Az hiszi, hogy Madame L. jövőmondással foglalkozott. Azt beszélik róla, hogy megtakarított pénze van. A házban sosem találkozott idegennel, akárhányszor járt ott a fehérneműért. Annyi bizonyos, hogy szolgálot nem tartottak. A negyedik emelet kivételével sehol sem volt bútor a házban.

Pierre Moreau, trafikos, tanúsítja, hogy Madame L'Espanaye körülbelül négy év óta vevője. Kisebb mennyiségben dohányt és tubákat vásárolt nála. Tanú ott született a ház szomszédságában, és mindig is ott élt. A meggyilkolt asszony és leánya több mint hat éve lakott a házban, ahol holttestüket megtalálták. Előttük egy ékszerész lakott ott, aki az emeleti szobákat különböző személyeknek adta ki. A ház Madame L. tulajdona volt. Megelégette bérlőjének visszaéléseit, és maga hurcolkodott a házba, az üresen maradt lakásokat senkinek sem adta ki. Az öreg úriasszony különben gyermekes természet volt. Tanú a hat év alatt alig ötször-hatszor látta a hölgy leányát. Rendkívül visszavonult életet éltek – híre járt, hogy van pénzüik. A szomszédok azt rebesgették, hogy Madame L. jósolni is szokott – ő nem hiszi. Sohasem látta, hogy az öreg hölgyön és leányán kívül bárki is járt volna a házba, legfeljebb olykor-olykor egy-egy kihordó és nyolc-tíz esetben az orvos.

¹ pakfon: kevesebb nikkelt és több rezet tartalmazó alpakka; újezüst

Több más tanú, szomszéd is hasonló értelemben nyilatkozott. Senki nem tudott olyan emberről, aki a ház gyakori vendége lett volna. Nem tudják, hogy Madame L.-nak és lányának van-e élő hozzátartozója. Az utcai ablakok fatáblái ritkán voltak nyitva, a hátsó ablakok mindig be voltak zárva, a negyedik emeleti nagy hátsó szobaénak kivételével. A ház jó karban van, nem nagyon régi.

[...] Úgy látszik, Dupint rendkívül érdekelte az ügy valamennyi mozzanata – legalábbis viselkedéséből erre következtettem, mert ő maga nem nyilatkozott, és nem kísérté megjegyzésekkel az esetet. Csak miután Le Bon elfogatását is közölte az újság, kérdezte meg tőlem, hogy mi a véleményem a kettős gyilkosságról.

Én is csak azt mondhattam neki, amit minden párizsi, hogy megoldhatatlan titokkal állunk szemközt. Nem látom, hogyan juthatnánk a gyilkos nyomára.

– Erről nem szabad véleményt alkotnunk – felelte Dupin –, amíg a vizsgálat ilyen mederben folyik. A párizsi rendőrség, amelyet annyit dicsőítenek éleslátásáért, ravasz, de semmi több. Nincs az eljárásában rendszer, csak azt teszi, amire a pillanat ösztönzi. Hatalmas csinnadrattával intézkedik, de intézkedései gyakran annyira nincsenek összhangban az esettel, hogy az engem egyenesen Monsieur Jourdainre emlékeztet *Az úrhatnám polgár*-ból, aki pongyoláját kéri, hogy jobban hallja a zenét. Igaz, sokszor meglepő eredményeket ér el rendőrségünk, de ez többnyire ernyedetlen szorgalmának és buzgóságának a jutalma. Ha ez a két tulajdonság nem elegendő, akkor a gépezet csődöt mond. Vidocq például jó szimatú és kitartó rendőr volt, de mert gondolkodása nem volt iskolázott, akármilyen odaadással kutatott is, újra meg újra hamis nyomra tévedt. Túlságosan közléről nézte a dolgokat, és ez megzavarta látását. Lehet, hogy egy-két részletet rendkívül tisztán látott, de az egészet éppen ezért szem elől tévesztette. Ez gyakran megesik azzal, aki nagyon is mélyre néz. Az igazság nincs mindig a kút fenekén. Sőt, ami a fontos dolgokat illeti, én azt vallom, hogy mindig a felszínen lebegnek. A mélység ugyan lent van a völgyben, de a hegycsúcsról pillanthatjuk meg. Az ilyesfajta tévedések mikéntjét és forrását legjobban egy példa világíthatja meg: az égitestek látása. Ha úgy pillantunk rá egy csillagra, a szemünk sarkából, hogy sugara recehártyánk külső részét érje (amely érzékenyebb a gyenge fénnel szemben, mint a belső), akkor a szóban forgó égitestet teljes fényében látjuk, ragyogóbbnak, mint amikor teljesen feléje fordulunk, és merőn, hosszan nézzük. Csillogása annyira és olyan arányban homályosul el, amennyire és amilyen erővel tekintetünket reá szegezzük. Így szélesebb kévében hull ugyan szemünkbe sugara, de a kép az előbb érzékelhetőbb volt. A szükségtelen elmélyedés megzavarja és gyengíti gondolatainkat, még maga a Vénusz is eltűnik az égboltról, ha túl sokáig, túl merőn és aprólékosan figyeljük.

Visszatekintve a gyilkosságra, vizsgáljuk meg előbb mi magunk a tényeket, mielőtt véleményt formálnánk róluk. Szórakoztató nyomozás lesz. (Furcsának találtam ezt a megállapítást, de szó nélkül vettem tudomásul.) Különben is Le Bonnak egy szolgálatáért hálával tartozom, és most fizetni akarok. Elmegyünk és megnézzük magunk is a tett színhelyét. G. rendőrfőnököt ismerem, és azt hiszem, minden különösebb nehézség nélkül megkapom a szükséges engedélyt.

Így is történt, és máris a Morgue utcába indultunk.

1841

Pásztor Árpád fordítása

A holló

Egyszer egy bús éjfél tájon, míg borongtam zsongva, fájón,
s furcsa könyvek altatgattak, holt mesékből vén bazár,
lankadt főm már le-ledobbant, mikor ím valami koppant,
kűnn az ajtón, mintha roppant halkan roppanna a zár.
„Vendég lesz az”, így tündöttem, „azért roppan kűnn a zár,
az lesz, más ki lenne már?”

Óh, az emlék hogy szíven ver: padlómon a vak december
éjén fantóm-rejtelemmel húnyt el minden szénsugár,
és én vártam: hátha virrad s a sok vén betűvel írt lap
bánatomra hátha írt ad, szép Lenóráam halva bár,
fény leánya, angyal-néven szép Lenóráam halva bár,
s földi néven senki már.

S úgy tetszett: a függöny leng és bíborán bús selymü zengés
fájó, vajú, sohse sejtett torz iszonyt suhogva jár, –
rémült szívem izgatottan lüktetett s én csitítottam:
„Látogató lesz az ottan, azért roppan kűnn a zár,
késő vendég lesz az ottan, azért roppan kűnn a zár,
az lesz, más ki lenne már?”

Visszatérve lelkem mersze, habozásom elmúlt persze,
s „Uram”, kezdtem, „avagy Úrnőm, megbocsájtja, ugyebár?
Ámde tény, hogy már ledobbant álmos főm és Ön meg roppant
halkan zörgött, alig koppant: alig roppant rá a zár,
nem is hittem a fülemnek.” – S ajtót tártam, nyílt a zár:
éj volt kűnn, más semmi már.

S mély homályba elmeredtem, szívvel, mely csodákra retten,
látást vártam, milyet gyáva földi álom sohse tár;
ám a csend, a nagy, kegyetlen csend csak állott megszegetlen,
nem búgott más, csak egyetlen szó: „Lenóra!” – halk, sovár
hangon én búgtam: „Lenóra!” s visszhang kelt rá, halk, sovár,
ez hangzott s más semmi már.

S hogy szobámba visszatértem s még tüzelt javába vérem,
hirtelen, már hangosabban, újra zörrent holmi zár,
s szóltam: „Persze, biztosan csak megzörrent a rácsosablak,
no te zaj, most rajtakaplak, híres titkod most lejár,
csitt, szívem, még csak egy percig, most a nagy titok lejár,
szél lesz az, más semmi már!”

Azzal ablakom kitártam s íme garral, hetyke-bátran
 roppant Holló léptetett be, mesebeli vén madár,
 s rám nem is biccentve orrot, meg sem állt és fennenhordott
 csőrrel ladyt s büszke lordot mímelt s mint kit helye vár,
 ajtóim felett, Pallasz² szobrán megült, mint kit helye vár, –
 ült, nem is moccanva már.

S ahogy guggolt zordon ében méltóságú tollmezében,
 gyászos kedvem mosolygóra váltotta a vén madár, –
 s szóltam: „Bár meg vagy te nyesve, jól tudom, nem vagy te beste,
 zord Holló vagy, ős nemes te, éji part küld, vad határ,
 mondd, mily néven tisztel ott lenn a plútói³ mély, vad ár?”
 S szólt a Holló: „Sohamár”.

Ámultam, hogy ferde csőrén ilyen tártan, ilyen pőrén
 kél a hang, okos, komoly szó alig volt a szava bár,
 ám el az sem hallgatandó, hogy nem is volt még halandó,
 kit, hogy felnézett, az ajtó vállán így várt egy madár,
 ajtajának szobra vállán egy ilyen szörny vagy madár,
 kinek neve: „Sohamár”.

S fenn a csendes szobron ülve, az a Holló egyedül e
 szót tagolta, mintha lelke ebbe volna öntve már;
 nem nyílt más ígére ajka, nem rebbent a toll se rajta,
 s én szólék, alig sohajtva: „Majd csak elmegy, messziszáll,
 mint remények, mint barátok, holnap ez is messziszáll.”
 S szólt a Holló: „Soha már!”

Megriadtam: csendziláló replikája mily találó, –
 „Úgy lesz”, szóltam, „ennyit tud csak s kész a szó- és ígetár;
 gazdájának, holmi hajszott, bús flótásnak búra ajzott
 ajkán leste el e jajszót, mást nem is hallhatva már,
 csak remények gyászdalát, csak terhes jajt hallhatva már,
 ezt, hogy: „Soha – soha már!”

S gyászos kedvem újra szépen felmosolygott s párnás székem
 szemközt húztam, ott, ahol várt ajtó, szobor és madár;
 és a lágy bársonyra dőlten tarka eszmét sorra szőttem,
 elmerengtem, eltűnődtem: mily borongó nyitra jár,
 átkos, ős, vad, furcsa Hollóm titka mily bús nyitra jár,
 mért károgja: „Soha már?”

2 Pallasz: Pallasz Athéné; a görög mitológiában Zeusz leánya, a tudományok és mesterségek istennője, városvédő istennő

3 plútói: alvilági; a római mitológiában Pluto (más néven: Dis) az alvilág istene

Ekként ültem, szöve-fejtve bús eszméket s szót se ejtve,
míg a madár szeme izzott, szívemig tüzelve már;
s fejtve titkot, szöve vágyat, fejem halkán hátrabágyadt,
bársonyon keresve ágyat, mit lámpám fénykörbe zár,
s melynek bíborát, a lágyat, mit lámpám fénykörbe zár,
Ő nem nyomja, – soha már!

Ekkor, úgy rémlett, a légnek sűrűjén látatlan égnek
füstölők s a szőnyeg bolyhán angyalánc kél s muzsikál;
„Bús szív”, búgtam, „ím a Szent Ég szállt le hozzád, égi vendég
hoz vigaszt és önt nepenthét⁴ s felejtést ad e pohár,
idd, óh idd a hús nepenthét, jó felejtés enyhe vár!”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, nyögtem, „szörnyü látnok! ördög légy, madár, vagy átok!
Sátán küldött, vagy vihar vert most e puszta partra bár,
tépetten is büszke lázban, bús varázstól leigáztan,
itt e rémek-járta házban mondd meg, lelkem szódra vár, –
van... *van* balzsam Gileádban⁵?... mondd meg, – lelkem esdve vár...”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Látnok!”, búgtam, „szörnyü látnok! ördög légy, madár, vagy átok!
Hogyha istent úgy félsz, mint én s van hited, mely égre száll,
mondd meg e gyászterhes órán: messze mennyben vár-e jó rám,
angyal-néven szép Lenórá, kit nem szennyez földi sár,
átölel még szép Lenórá, aki csupa fénysugár?”
S szólt a Holló: „Soha már!”

„Ez legyen hát búcsúd!”, dörgött ajkam, „menj, madár, vagy ördög,
menj, ahol vár vad vihar rád és plútói mély határ!
Itt egy pelyhed se maradjon, csöpp setét nyomot se hagyjon,
torz lelked már nyugtot adjon! hagyd el szobrom, rút madár!
Tépd ki csőröd a szivemből! hagyd el ajtóm, csúf madár!”
S szólt a Holló: „Soha már!”

S szárnyán többé toll se lendül, és csak fent ül, egyre fent ül,
ajtóm sápadt Pallaszáról el nem űzi tél, se nyár!
Szörnyü szemmel ül a Holló, alvó démonhoz hasonló,
míg a lámpa rájaomló fényén roppant árnya száll,
s lelkem itt e lomha árnyból, mely padlóm elöntve száll,
fel nem röppen, – soha már!

1844

Tóth Árpád fordítása

⁴ nepenthe: Homérosz szerint minden fájdalmat feledtető varázssital

⁵ Gileád: hegyes táj Palesztinában, a balzsamcserje hazája

VICTOR HUGO

(1802–1885)

A párizsi Notre-Dame

[részletek]

Harmadik könyv

I. A Notre Dame

Nem kétséges, hogy a párizsi Notre-Dame-templom még napjainkban is fenséges és nagyszerű épület. Ám ha mégoly szépen öregedett is meg, nehéz megállni, hogy ne sóhajtozzék és méltatlankodjék az ember a megszámlálhatatlan rontás és csonkítás láttán, amellyel az idő és az emberek egyaránt pusztították e becses műemeket, nem tisztelven sem Nagy Károlyt, aki az alapkövét rakta volt le, sem Fülöp Ágostot, ki a zárókövét illesztette a helyére. Székesegyházaink agg királyának arcán minden egyes ránchoz egy-egy forradás is társul. Tempus edax, homo edacior.¹ Ezt szívem szerint így fordítanám: az idő vak, az ember ostoba. Ha időnk engedné, hogy az olvasóval sorra végignézzük az ódon templomon a pusztítás minden nyomát, a legcsekélyebbnek az idő bűnrészessége bizonyulna, s a legsúlyosabbnak az embereké, kiváltképpen a szakembereké. Szakembereket kell mondanom, mivel akadtak közöttük egyedek, akik építészeti címmel hivalkodtak az utóbbi két évszázadban. Először is, hogy csak néhány kiemelkedő példát idézzünk, bizonyára alig akad szebb építészeti alkotás, mint ez a főhomlokzat, amelyen folyamatosan s mégis egyszerre tárul a szemünk elé a három csúcsíves kapuzat, a huszonnyolc királyfülke kicsipkézett, hímes szalagja, az óriási középső ablakrózsa, kétfelől, mint pap mellett a szerpap és az alszerpap, egy-egy oldalablakkal, a magas és karcsú, lóhere-mérműves árkádívorsó, amely súlyos, lapos tetőt hordoz légies oszlopocskáin, végül a két tömör, fekete torony, palereszeivel; egy nagyszerű egésznek harmonikus részei, öt gigászi emeletben egymás fölött, sokaságukban is áttekinthetők; szobrászat, kőfaragás és cizellálás számtalan részletének lenyűgöző egyesülése az egésznek nyugalmas nagyságával; nagyszabású köszimfónia, ha szabad így mondanunk; egy ember és egy nép óriás alkotása, sokrétű és mégis egységes, akár az Iliász vagy a francia népballadák, amelyekkel egy töről sarjadt; egy kor egyesített erőinek csodás terméke, minden darab kővén százféle módon burjánzik a művész lángelméjétől rendbe kényszerített szertelen munkásképzlet; egyszóval emberi alkotás, hatalmas és termékeny, mint Isten alkotása, amelytől mintha kettős természetét: a változatosságot s az örökkévalóságot is elragadta volna. S amit itt a homlokzatról mondunk, elmondhatjuk az egész templomról; s amit a párizsi székesegyházzal mondunk, elmondhatjuk a középkori kereszténység valamennyi templomáról. Minden összetartozik ebben az önmagából született, logikus és szép arányú művészetben. Ha megmérjük a lábujjat, megmértük az óriást. Vegyük ismét szemügyre a Notre-Dame főhomlokzatát, milyennek látjuk még ma is, amidőn áhítatosan elébe járulván megcsodáljuk a komor és fenséges székesegyházat, amely – krónikásai szerint – megfélemlíti az embert: quae mole sua terrorem incutit spectantibus.² Három lényeges dolog ma már hiányzik erről a homlokzatról. Először

1 Tempus edax, homo edacior.: Az idő falánk, az ember még falánkabban. (latin)

2 quae mole sua terrorem incutit spectantibus.: amely tömegével félelmet kelt a nézőben (latin)

is a tizenegy lépcsőfok, amely valamikor a talaj szintje fölé emelte; továbbá a hármas kapuzat fülkéiből az alsó szobrok; végül Franciaország legelső huszonnyolc királyának felső szoborsora, amely az országalma tartó Philibert-től Fülöp Ágostig az első emeleti királygalériát díszítette. A lépcsőt az idő tüntette el, feltartóztathatatlanul és lassan emelve a Belsőváros talajának szintjét. De míg Párizs kövezetének dagálya egyenként ellepte a tizenegy lépcsőfokot, amely pedig még növelte az épület fenséges magasságát, az idő talán többet adott a templomnak, mint amennyit elvett tőle, bevonván a homlokzatot a századoknak azzal a komor színével, amely a műemlékek öregkorát szépségük korává avatja. De ki szedte le a két szoborsort? Ki fosztotta ki a fülkéket? Ki mélyítette a főkapu kellős közepébe ezt az új, álgótikus ívet? Ki merészelt odatenni ezt a XV. Lajos korát idéző, ízléstelen és súlyos, faragott kaput Biscornette arabeszkjei közé? Az emberek; az építészek, napjaink művészei. S most lépünk be az épületbe: ki döntötte le Szent Kristóf óriási szobrát, amely ugyanolyan híres volt a szobrok között, mint a Törvényszék nagyszálája a termék, mint a strasbourg-i székesegyház huszártornya³ a templomtornyok között? És ki septe ki durva kézzel azt az ezernyi szobrot, amely a templomhajó és a kórus összes oszlopköveit benépesítette: férfiak, nők, gyerekek, királyok, püspökök, fegyveresek kőből, márványból, aranyból, ezüstből, rézből, sőt viaszból formázott, térdeplő, álló, lovon ülő mását? Nem az idő. És ki cserélte fel az erekletartó edényekkel és ládikákkal zsúfolt, ódon gótikus oltárt ezzel az angyalfejes és felhős, idomtalan márványszarkofággal, amely olyan, mintha a Val-de-Grâce-kolostorból⁴ vagy az Invalidusok palotájából⁵ hozták volna el ide nem illő mintadarabnak? Ki volt az az esztelen, aki ezt az otromba kőanakronizmust Hercandus⁶ karoling padozatába süllyesztette? Ki más, mint XIV. Lajos, beteljesítvén XIII. Lajos fogadalmát⁷. És ki rakott hideg, színtelen üvegszemeket azoknak az ablaktáblácskáknak a helyébe, amelyek úgy dúskáltak színekben, hogy atyáink bámuló tekintete tétován járt a főkapu rózsaaablaka és az apszisz csúcsívei között? S vajon mit szólna egy tizenhatodik századbéli segédkantó ahhoz a szép sárga falhoz, amellyel vandál érsekeink a székesegyházukat elcsúfították? Eszébe jutna, hogy ezzel a színnel mázolta be a hóhér a megbélyegzettek házait; emlékezne rá, hogy a Kis-Bourbon-palotát is színsárgára festették, a főkapitány árulása miatt olyan tartós és megbízható sárga festéssel – írja Sauval⁸ –, hogy egy század múltán sem fakult meg. Azt hinné, hogy a szent hely becstelenné vált, és menekülne onnét. S most menjünk fel a székesegyház tetejére, de ne akadjunk fenn a különféle barbárságok ezernyi nyomán: hová tüntették a négyezeti pont fölé emelt bájos tornyocskát, amely ugyanolyan karcsú és merész volt, mint a közeli Palotakápolna (szintén lebontott) huszártornya, de valamennyi toronynál kecsesebben, hegyesebben, zengőbben, csipkésebben nyúlt fel a levegőégbe? Egy jó ízlésű építész (1787-ben) amputálta, és azt hitte, hogy jót tesz, ha elföldi a sebet ezzel a fazékfödőre emlékeztető nagy ólomflastrommal. Így bántak el a középkor csodálatos művészetével csaknem mindenütt, de legkivált Franciaországban.

3 huszártorony: például templom, városháza tetőzetéből a gerincen felül magasan kiugró, fa- vagy vasszerkezettű, esetleg kőből épült karcsú tornyocskák

4 Val-de-Grâce: „a kegyelem völgye” nevet viseli az a bencés apátság, amelyet Ausztriai Anna, XIII. Lajos felesége 1621-ben alapított Párizsban

5 Invalidusok palotája: az Invalidusok háza épületegyüttes Párizs VII. kerületében, 1670-ben XIV. Lajos építtette, eredeti rendeltetése szerint háborús veteránokat ellátó kórház volt

6 Hercandus: egyes források szerint Párizs 42. püspöke, 826-ban halt meg

7 XIII. Lajos fogadalma: XIII. Lajos kívánsága volt, hogy Franciaország királyságát Szűz Mária oltalma alá helyezze

8 Sauval: Henri Sauval (1623–1676) francia történész

IV. Quasimodo házassága

Mint az imént mondtuk, Quasimodo a cigánylány és a főesperes halálának napján eltűnt a Notre-Dame-ból. Soha többé nem látták, senki se tudta, mi lett vele. Esmeralda testét a kivégzést követő éjjel a hóhérlegények levették az akasztófáról, és előírás szerint átvitték a Sólóymhalom pinceüregébe.

A Sólóymhalom, Sauval szerint, „a királyság legrégibb és legfönségesebb vesztőhelye” volt. A Templomos-rendházról és a Szent Mártonról elnevezett külvárosok között, Párizs falaitól mintegy százhatvan ölnyire, Courtille-től⁹ néhány nyíllövésnyire, egy szelíden emelkedő, alig észrevehető dombon, amely mégis elég magas volt, hogy körben több mérföldről is lássák, különös alakú építmény állott; kelta kromlechre¹⁰ emlékeztetett; áldozóhely volt ez is.

Képzeljünk el egy mészköhalom ormán egy tizenöt láb magas, harminc láb széles, negyven láb hosszú, otromba téglaidomot kőből, kapuval, külső kocsisfeljáróval, lapos tetővel; ezen a lapos tetőn tizenhat óriási, harminc láb magas nyerskő oszlop áll, csarnokot formálva az alapjául szolgáló négyoldalú kötőmb három oldalán; az oszlopokat felül vastag gerendák hidalják át, szabályos közökben láncok lógnak róluk; a láncokon csontvázak; lejjebb, a domb tövében, kőkereszt és két kisebb bitó, mintha a törzsbitó szétfutó gyökeréből sarjadt volna ki; fölötté az égen állandó hollóserg. Ez a Sólóymhalom.

A tizenötödik század végén már csak roskadozott ez az 1328-ban épült szörnyű vesztőhely. A gerendák elkorhadtak, a láncokat megette a rozsda, az oszlopokat zöld penész lepte be. A faragott kötőmbök az összeillesztésnél szétrepedeztek, s gyom verte fel az egész kő alapzaton, amelyet nem érintett emberi láb. Rémületes alakzatot vont ez az építmény az égre; kivált éjjel, amikor halványan sütött a hold a fehér koponyákra, vagy este, amikor a szél járt a láncok és a csontvázak között, és megmozdította őket a sötétben. A vesztőhely pusztá jelenléte baljós tájékká változtatta az egész környéket.

A gyűlöletes építmény kőalapzata üreges volt. Tágas pincét csináltak belőle, elzárták egy használatból kikopott ócska vasrostéllal, és behajigálták a Sólóymhalom láncairól lemállo embermaradványokat s azonfelül a párizsi állandó bitókon kivégzett többi szerencsétlen hulláját is. Ebbe a feneketlen csonttárba, ahol annyi emberi maradvány és annyi gaztett porladozott együtt, sok híres ember, sok ártatlan ember elhozta a csontját, Enguerrand de Marigny-től¹¹ kezdve, aki megnyitotta a sort, és igaz ember volt, Coligny admirálisig¹², aki bezárta, és igaz ember volt.

Quasimodo rejtélyes eltűnéséről mindössze ezt sikerült kiderítenünk:

Körülbelül másfél-két esztendővel a történetünket záró események után, amikor Dám Olivier holttestét keresték a Sólóymhalom pinceüregében, mivel a két nappal azelőtt felakasztott Olivier-nek VIII. Károly kegyelmesen megengedte, hogy a Szent Lőrinc-templomban, jobb társaságban temessék el, a sok rémes csont között találtak két csontvázat, melyek egyike sajátságos módon ölelte a másikat. Az egyik csontvázon, a nőin, még látszottak egy valami-

9 Courtille: La Courtille egykor híres párizsi szórakozóhely volt

10 kromlech: kelta építmény körben elhelyezett magas sziklákból; kőasztal

11 Enguerrand de Marigny (1260–1315): Szép Fülöp, francia király főkamarása; közpénzek eltékozlásának hamis vádjával elítélték és főlakasztották

12 Gaspard de Coligny vagy Coligny: admirális (1519–1572), a francia protestánsok egyik vezetője, a Szent Bertalan-éji vérengzés egyik első áldozata

kor fehér ruha foszlányai, a nyakában pedig adrezarach¹³ gyöngysoron függő, zöld üveggyöngyökkel díszített, nyitott és üres selyemtarsolykát találtak. Nyilván még a hóhérnak sem kellett ez a csekély értékű holmi. A másik, amely emezt átölelve tartotta, férficsontváz volt. Feltűnt, hogy a gerincoszlopa ferde, a feje a lapockacsontok között van, és rövidebb az egyik lába. A nyakcsigolyáján egyébként nem volt törésnyom, s ebből látszott, hogy nem akasztófán végezte. Az a férfi, akiből ez a csontváz lett, idejött, és itt halt meg. Amikor le akarták választani arról a csontvázról, amelyet ölelt, porrá omlott.

Antal László fordítása

FRIEDRICH SCHLEGEL

(1772–1829)

116. Athenäum-töredék

[részlet]

A romantikus költészet [...] szándéka és feladata [...] a költészetet elevenné és társassá, az életet és a társadalmat költőivé tenni, a szellemességet poétizálni, a művészet formáit a műveltség legkülönbefélebb témáival megtölteni-telíteni, és a humor rezdüléseivel átlelkesíteni. Átfog ez a poézis mindent, ami csak költői, a művészet legnagyobb, számos további rendszert magában foglaló rendszerétől egészen a sóhajig, a csókig, melyet a verselgető gyermek lehel művi-művészi jellegtől ment dalocskájával. [...]

Csak a romantikus költészet lehet az eposzhoz hasonlatosan az egész környező világ tükré, a kor képe. S ugyanakkor a leginkább képes arra, hogy az ábrázolt és ábrázoló között, minden reális és ideális érdektől mentesen, a poétai reflexió szárnyain középpontba lebegjen, ezt a reflexiót újra és újra hatványozza, s akárha tükrök végtelen során, megsokszorozza. Képes a legmagasabb rendű és legsokoldalúbb művelésre; nemcsak belülről kifelé, de kívülről befelé is; jelesül úgy, hogy mindennek, ami termékeiben Egész kell, hogy legyen, valamennyi részét hasonlóan szervezi, aminek következtében lehetősége tárul bizonyos, határtalanul növekvő klasszicitásra. A romantikus költészet a művészetek között az, ami az elmélet a filozófiában, és ami az életben a társaság, az érintkezés, a barátság, a szerelem. Más költészeti módok már készen állnak, és teljességgel taglalhatók. A romantikus költészet még levés közben, alakulófélben van; ez sajátos lényege éppen: hogy örökké csak alakulhat, kész és befejezett soha nem lehet. Elmélet ki nem merítheti, és csak a sugallatos kritika vállalkozhat eszményének jellemzésére. Csak ez a költészet végtelen, amiképpen szintén csak ez a költészet lehet teljesen szabad is, és elsődlegesen elismerendő törvénye, hogy a költő önkénye, nem tűr törvényt maga felett. A romantikus költésmód az egyetlen, amely több mint egyfajta módi, egy válfaj: maga a költészet ez, mert bizonyos értelemben minden poézis romantikus, annak kell lennie.

1798

Tandori Dezső fordítása

13 adrezarach: azedarach, imafüzérfa, közepes termetű, lombhullató fa, melynek egész télen fennmaradó fehér bogyói fejlődnek

HEINRICH HEINE

(1797–1856)

Loreley¹

Nem értem, a dal mit idéz föl,
s hogy oly bús mért vagyok:
egy régi, régi regétől nem
szabadúlhatok.

Már hűvös az este; a Rajna
nyugodtan folydogál;
a hegycsúcs lángsugarasra
gyult alkonypírban áll.

Ott fent ül – ékszere csillog –
a leggyönyörűbb leány;
aranyhaja messzire villog
arany fésűje nyomán.

Aranyban aranylik a fésű,
s közben a lány dalol;
hatalmas zengedezésű
varázs kél ajkairól.

A hajósnek a kis ladikban
szive fáj, majd meghasad;
nem le, hol a zátony,
a szirt van – fel néz,
fel a csúcsra csak!

Végül ladikot s ladikost a
mélységbe nyel – ügye? – sodorja az ár...
S hogy ez így lett, ő okozta
dalával, a Loreley.

Szabó Lőrinc fordítása

1 Loreley: Németországban Mainz és Koblenz között található 132 méter magas sziklaképződmény a Rajna partján; ez a Rajna folyó legszűkebb pontja; a legenda szerint egy sellőről kapta a nevét

A dal szárnyára veszek...

A dal szárnyára veszek,
s elviszek, kedvesem,
a Gangesz-parton a legszebb
ligetbe röptülz velem.

Ibolyák enyelegnek halkán,
fenn csillag gyűl magosan.
Mese csordul a rózsák ajkán,
rejtelmesen, illatosan.

Ott szelid holdsugárban
virágzó kert susog.
Rád, nővérükre várnak
a lenge lótuuszok.

A gazellák rád függesztve
szemüket, néznek komolyan,
és hallod, amint messze
morajlik a szent folyam.

Leheverünk a gyepre,
hol pálmák árnya ring,
s álmodjuk mindörökre
szerelmes álmaink.

1822–1823

Lator László fordítása

Memento

A hajad olyan fekete,
a ruhád oly fehér;
az ifjuság ígérete
az étellel felér.

Óh csal az ember élete!
Ki tudja, mi nem ér?
Ruhád is lesz még fekete,
hajad is lesz fehér...

1827

Babits Mihály fordítása

ALEXANDR SZERGEJEVICS PUSKIN

(1799–1837)

Anyegin
[részletek]

[Anyegin bemutatása]

Anyegin, kedves jó barátom,
A Néva-parton született,
Te is? Vagy ott fényeskedett
Az ifjúságod? – szinte látom!
Ott rám is sok víg óra várt,
De észak rossz nekem, csak árt.

Példásan szolgált apja régen,
S adósságát növelve élt,
Adott három bált minden évben,
S a végén tönkrement ezért.
De sorsa Jevgenyijt kegyelte:
Először egy *Madame* nevelte,
Majd egy *Monsieur* kezébe jut;
A kedves, bár pajkos fiut
Szegény *Monsieur l'Abbé* nem ölte,
A könnyű óra játszva telt,
Így oktatott és így nevelt,
Kemény morállal nem gyötörte,
Ha rossz volt, enyhén szidta le,
S a Nyári-kertbe járt vele.

S mikor jött lázas ifjúsága,
Sok bús és édes érzelem,
Sok vágy s reménység szomjusága,
Elcsapták *Monsieur*t hirtelen.
Hőszünk szabad. Ez drága napja,
Haját divat szerint nyíratja
És felvesz egy dandys ruhát.
S örül, világ, hogy végre lát.
Tud franciául udvarolni,
Sőt írni is jól megtanult.
Könnyű lábbal táncol mazurt,
S fesztelen tud meghajolni.
Kell több? S jóhíre terjedez:
Értelmes, kedves ifju ez.

Így-úgy csak tágul szemhatárunk,
Fel-felszed egyet-mást az ész,
Tanultsággal csillogni nálunk,
Istennek hála, nem nehéz.
Sokan – szigorúak s kimérték –
Anyeginunkról így ítéltek:
Tanult fickó, csakhogy pedáns,
Egyébíránt nem érte gáncs,
Mert hozzászólni társaságban
Minden tárgyhoz könnyen tudott,
S szakértő képpel hallgatott
Komoly, nagy gondolat-tusákban;
Epigrammban szikrát csiholt
S gyakran fakasztott nő-mosolyt.

[...]

Ó, hogy tud tettetőn szeretni,
Reményt titkolni, féltetni,
Kijózanítani s elhitetni,
Komor képpel csüggeszteni!
Most büszke volt, majd engedelmes,
Közömbös kedvű vagy figyelmes,
Bágyadt s epedt, ha néma volt,
Lángolt, ha áradozva szólt.
S mily fesztelen titkos levélben!
Egy vágy fakasztja sóháját,
S hogy elfelejti önmagát!
Gyengéd s futó a fény szemében,
Ma szégyenlős, holnap merész,
S ha kell, könnyet hullatni kész.

Hogy tud mindig új színt keresni,
Jámbort tréfával fogni meg,
Ijesztésül kétségbeesni
S szót lelteni, mely bűg s hízeleg,

Szűz elfogultságot kikémlél,
 S legyőzi ésszel s szenvedéllyel,
 Kilesve gyenge percekét,
 Vár, míg a lány önként szeret,
 S vall kérő szóra s biztatóra;
 Első szívdobbanást figyel,
 Felvert szerelmet űz s terel,
 Míg itt a titkos pásztoróra,
 Hol négy szemközt marad vele,
 S leckét ad, melynek mestere.
 Hogy tudta izgatni s hevíteni
 Híres kacér hölgyek szívét!
 S ha célja volt megsemmisíteni
 Vetélkedő ellenfelét,

Hogy tudta rágalmazni, marni
 S furfangosan törébe csálni!
 De ti, jó férjek, bíztatok
 S hősmmel jóban voltatok:
 A vén gyanakvó is kegyelte,
 S a másik férj, a nagy ravasz,
 Kis Faublas-t¹ falt már mint kamasz,
 S az is, ki szarvát rég viselte,
 És hármát dicsért: önmagát,
 A jó ebédet s asszonyát.

[...]

De bálzsivajtól elgyötörten,
 Éjjellé váltva nappalát,
 Álom ringatja boldog ölben
 A pompa s élvezet fiát.
 És délfelé új napra kelve
 Kész reggelig megint a terve:
 Mindig egyforma tarkaság,
 A holnap s tegnap összevág.

De boldog-e legszebb korában
 Ő, kit még semmi sem kötött,
 Sok tündöklő siker között,
 Mindennap égő mámorában?
 Vajon egészség, akarat
 Sok mulatás közt ép maradt?

Nem: már kihült s pihenni vágyik,
 Megunta a világ zaját,
 A nők sem bővölték sokáig,
 Udvarlásban már célt se lát;
 Fárasztja hűtlenség, csalárdság,
 Untatja már barát, barátság,
 Aztán meg nem mindig lehet
 Nyakalni jó pezsgőlevet
 Pástétomra, beefsteakére,
 Élcetni szikrázón, vigan,
 Mikor fejszagatása van;
 S bár könnyen meglobbant a vére,
 Izgalmat már affér sem ad,
 Sem kard s golyó – hűvös marad.

Beteg, nagy baj; tudósa lesz-e,
 Ki kóros titkot felfedez?
 Az angol nyelv spleen-nek nevezte.
 Orosz nyelvünkben handra ez;
 Megszállta s ő csak várta: nőjön,
 Ám arra, hogy szívébe lőjön,
 Hála isten, sor nem került,
 De mindennel szemben kihült,
 Mint Childe Haroldot², zord tekintet
 Jellemzi társaságban őt,
 Boston vagy hír, mit pletyka szőtt,
 Ravasz sóhaj, szép szem, mely intett –
 Meg sem hatotta semmi sem,
 Komoran járt s közömbösen.

1 Faublas: Louvet de Couvray: Faublas lovag szerelmi kalandjai

2 Childe Harold: George Noel Gordon Byron: Childe Harold zárandokútja

Tatjana levele Anyeginhez

Én írok levelet magának –
Kell több? Nem mond ez eleget?
Méltán tarthatja hát jogának,
Hogy most megvessen engemet.
De ha sorsom panasz-szavának
Szívében egy csepp hely marad,
Nem fordul el, visszhangot ad.
Hallgattam eddig, szólni félttem,
És higgye el, hogy szégyenem
Nem tudta volna meg sosem,
Amíg titokban azt reméltem,
Hogy lesz falunkban alkalom,
S hetenként egyszer láthatom;
Csak hogy halljam szavát, bevallom,
Szóljak magához, s azután
Mind egyre gondoljak csupán,
Éjjel-nappal, míg újra hallom.
Mondják, untatja kis falunk,
A társaságokat kerüli,
Mi csillogtatni nem tudunk,
De úgy tudtunk jöttén örülni.

Mért jött el? Békességesen
Rejtőzve mély vidéki csendbe,
Tán meg sem ismerem sosem,
S a kint sem, mely betört szívembe;
Tudatlan lelkem láza rendre
Enyhülne tán s leszállana,
S akit szívem kíván, kívárva,
Lennék örök hűségű párja
S családnak élő, jó anya.

Másé!... A földön senki sincsen,
Kinek lekötném szívemet.
Ezt így rendelte fenn az Isten...
Tied szívem, téged szeret!
Ó, tudtam én, el fogsz te jönni,
Zálog volt erre életem;
Az égieknek kell köszönni,
Hogy sírig őrzöm vagy nekem...
Rég álomhős vagy éjjelemben,

Látatlan is kedveltelek,
Bűvöltek a csodás szemek,
Rég zeng hangod zenéje bennem...
Nem álom volt, színezgető!
Beléptél, s ájulásba hullva,
Majd meglobbanva és kigyúlva
Szívem rád ismert: ő az, ő!
Nem a te hangod szól-t-e újra,
Ha egy-egy csendes, bús napon
Ínséges szívekhez simulva
Vagy imádságban leborulva
Altattam égő bánatom?
Nem te vagy itt árnyék-alakban,
S nézel reám e pillanatban
Az áttetsző homályon át?
Nem te hajolsz párnámra éjjel,
Suttogsz: szerelemmel, reménnyel
Enyhítéd lelkem bánatát?
Ki vagy? Őrangyal vagy te, féltőm?
Vagy ártóm és gonosz kisértőm?
Dönts el hamar, hogy lássak itt.
Lelkem talán csak vágya csalja,
Tapasztalatlanság vakít,
S az égi kéz másként akarja...
Hát jó. Sorsom gyanútlanul
Gyónással kezdedbe tettem,
Előtted könnyem hullva hull,
Könyörgök: védj, örködj felettem...
Gondold el, mily magam vagyok,
Nincs egy megértő lelki társam,
Így élek néma tompulásban,
Én itt csak elpusztulhatok.
Várlak: emeld fel árva lelkem,
Nézz biztatón, ne adj te mást –
Vagy tépd szét ezt az álmodást
Kemény szóval. Megérdemeltem.

Végzem! Átfutni nem merem,
Megöl a félelem s a szégyen,
De jelleme kezes nekem,
Bízom: a sorsom van kezében...

Anyegin levele Tatjánához

Tudom, megsérti most magát
Fájdalmas titkom vallomása.
Szemének büszke, nyílt vonása
Mily megvetésbe fordul át!
Mit akarok? Mi cél vezethet,
Hogy így feltárom lelkemet?
Csak arra lesz ok, hogy nevethet,
S ki is csúfol majd, meglehet.
Megláttam egyszer lánykorában
Egy szikra vonzalmat magában,
De hinni nem mertem neki.
S nem szép szokás szerint feleltem:
Féltem, szabadságát a lelkem
– Bár untam – elveszítheti.
S közénk állt még egy gyászos óra...
Lenszkij bús áldozatja lett...
Eltéptem szívem, veszte óta,
Mindentől, mit kedvelhetett;
Függetlenül, mástól nem érve,
Azt hittem, kárpótlás nekem
A csend s szabadság. Istenem!
Tévedtem s megbűnhődtem érte!

Követni mindenütt magát,
Mozdulatát kísérni szemmel,
Nézését fogni s mosolyát
Szerelmes-bús tekintetemmel,
Szavát hallgatva fogni fel,
Hogy tökéletesség a bája,
Lábánál kínban égni el...
Ez, ez a boldogság csodája!

Ettől megfoszt a sors. Vakon
Vánszorgok, látását remélve,
Oly drága órák és napom –
S amit kimért a sors szeszélye,
Vesztem, pazarlom életem,
Mert súlya úgyis unt nekem.
Tudom: sok évre nem születtem,
De hogy toldozgassam korom,
Reggel hinnie kell rendületlen,
Hogy aznap látom, asszonyom...

Félek, szerény kérő szavakban
Szigorú szemmel mást se lát,
Csak gyűlölt cselekvés alakban –
Már hallom is feddő szavát.
Ha tudná, mit jelent epedve
Szomjazni, míg a vágy hevit,
Lobogni s hűs eszünk követve
Csitítani vérünk lángjait,
Vágyódni, hogy térdét öleljem,
Lábánál sírva vallani,
Kérést, gyónást, panaszt: a lelkem
Minden szavát kimondani –
S tüzem színlelt közönybe zárva
Fegyelmezni szemem, szavam,
Csevegve tettetni magam,
S vidám szemmel nézni magára!...

Mindegy. Szívemmel szállni szembe
Nincs több erőm már, lankadok;
Eldőlt: hatalmában vagyok,
Beletörődtem végzetembe.

1825

Áprily Lajos fordítása

ADAM MICKIEWICZ

(1798–1855)

A lengyel anyához

VERS
NEKED

Ó, lengyel anya, mikor gyermeked szép
szeméből feléd villámlik a lángész,
s a régi büszke lengyel tűz s nemesség
sugárzik ifjú arcáról, ha rád néz;

mikor társai köréből kilépve
az énekmondó vén mellé szegődik,
s lehajtott fejjel figyel énekére,
mely földézi az ősök időit:

ó, lengyel anya, fiad hova tévedt!
Hullj a Fájdalmas Szűz elé remegve,
és nézz a törre, mely keblébe mélyed:
ellensége majd ilyet döf szivedbe.

Mert noha béke virrad a világra,
s minden kormány, hit és nép összebékül,
fiadnak meddő harc a hivatása,
és vértanúság – föltámadás nélkül.

Korán parancsolt barlangi magányba,
elmélkedésre – döglet és rohadság
legyen ott étke, gyékény legyen ágya,
mérges kígyóval ossza meg a vackát.

Tanuljon földbe rejtőzni dühével,
lelkét leplezve szakadék-sötéten,
halk szó gőzével bomlasztani széjjel,
holt kígyó-külsőt viselni szerényen.

Gyermek Megváltónk Názáretben olykor
keresztel játszott – s azon lett halála.
Ó, lengyel anya, fiadat már jókor
azzal játszhatnám, ami később várja.

Tördeld csuklóját bilincsbe csavarva,
targonca elé fogasd be igába,
hogy a bárd előtt ne sápadjon arca,
s a kötél láttán ne boruljon lángba.

Mert Jeruzsálem sose látja őt meg,
tűzve keresztet lovagként falára,
s nem fogja vérrel locsolni a földet,
mint új kor hőse, szabadságra szántva.

Ismeretlen kém hívja viadalra,
álnok bíróság áll ki vele szembe,
rejtett gödör lesz a harctere, rajta
vad ellenség fog ítélni nevetve.

S oszlopos sírt majd a legyőzött nem kap,
emléke csak az akasztófa ága,
dicsősége egy asszony könnye lesz csak,
s a honfitársak éji suttogása.

1830

Rónay György fordítása

VII. A MAGYAR ROMANTIKA IRODALMA

VÖRÖSMARTY MIHÁLY (1800–1855)

Zalán futása

[részlet]

Első ének [részlet]

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
 Századok ültének el, s te alattok mélyen enyésző
 Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek, és a
 Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.
 Hol vagyon, aki merész ajakát hadi dalnak eresztvén,
 A riadó vak mélységet fölverje szavával,
 S késő százak után, méltán láttassa vezérő
 Párducos Árpádot, s hadrontó népe hatalmát?
 Hol vagyon? Ah ezeken némán fordulnak el: álom
 Öldösi szívüket, s velök alszik az ősi dicsőség.
 A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
 Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.

„A győző seregek fejedelme, dicséretes Árpád,
 Ily szókat halljon tőlünk, unokája Reánnak!
 S én a békekövet fenyegetve beszéljek-e nála?”
 Így szólott; de Zalán komoly intésével elűzé.
 Mint a csillapodó tenger, hogy látta megindúlt
 Hú követét, enyhűle Zalán; de haragja helyett most
 Félelem, és bajos aggodalom szállt gyenge szívébe,
 S már kezdé sajnálni, hogy oly fenyegetve beszélt;
 A rohanó magyarok harcát juttatva eszébe,
 Már iszonyú leve lelkében bús képzeletének
 A győző seregek fejedelme, dicséretes Árpád.

Sors üldözte Zalán! lassúk már a te csatáid
 Szűkült téreiden, kezeid megküzdeni gyengék
 A nagy erőnek karjaival. Majd zúgva, sűrűltve
 Fölkél a zivatar, s te remegve tekintesz elébe,
 Ha szép telkeiden végig pusztítva terül el.
 De ki siet hozzád szaporán lépdelve, heves dél
 Tájairól? örömet jósol víg arca, jövőse,
 Lány selymét ékes fegyver cifrázza ragyogva,
 És pihegő mellén címét hordozza Leónak,
 Aki vízonságok közepett nagy tengereket bír,
 S földeket, és félénk népeinek félve parancsol.

Vára Zalán sereget, kedves hírt vára keletről,
 Constantin dús várából, s nagy tengere mellől.
 A követet látván megörült; Sthenelos pedig illőn
 Meghajtotta fejét, kipihent, s így szóla Zalánhoz:
 „Küldi köszöntését császárom, küldi vezérem,
 Ossa vidéki Philó, Alpár fejedelme, tenéked.
 Haemos bérceiről, Oetától, a nagy Olümpos,
 A zajgó tenger, Peneos s Strimon vize mellől
 Gyűltek bajnokaink: görögök, s Bolgária népe.
 Hol Tisza habjai a mély árku Dunába merülnek,
 Még napnyugta előtt tábort nyugtatnak, az este
 Árnyaiban pedig eljönnek földedre serényen,
 S nyugtalan éjed után meghozzák hajnalod álmát.”
 Szóla. Zalán pedig örvendett, s lelkében eloszlék
 A bájos aggodalom. Kezdett büszkülteni magában,
 És báná, hogy Kladni szavát nem tette vadabbá.
 Kérdezgette tovább, mily hősök jönnek ezúttal,
 Mennyire megy seregök számmal, mily sokra erővel,
 S kikkel már régen diadalmat ígére magának,
 Mert még nem látá, égett hírt venni felőlök.
 De Sthenelos ravaszúl látván, hogy elérni beszéddel
 Bajnoki értékét mindegynek ritka szerencse,
 S mert az erős bolgárt nyájánál jobbnak itélé,
 Szégyenből röviden szólott, s a spártai Hermest,
 Bölcs kormányu Philót, Schediost, az Olümpi Philémont
 Emlegeté, s fattyú Csornát, s a haemosi Viddint.
 Monda bizottan utóbb: „mind bátor, válogatott nép,
 És noha latrokat elnyomnunk nem volna dicsőség,
 A lator Árpáddal megívunk érted örömmel.”

A fejedelmi Zalánt Árpád nem kérdezi többé,
 Merre mehet, s menjen földet foglalni hadával.
 A hajdanta dicső Etelének hős unokája,
 Merre utat nyithat kardjával, menni fog, és az
 Ősi hazát, ha különben nem, megszerzi erővel.
 Hogy pedig a görögöt, s bolgárt nem rettegi népem,
 És hogy vesztünknek Volgánál híre ne lenne,
 Bátran előállunk; te azonban menj el uradhoz,
 Mondd meg, mint leltél bennünket Zagya vizénél,
 S még tán szólani fogsz, mikoron meghallod eminven
 A zúgó tábort, s pusztító fegyvere hangját.

Ment a szép haju lány kebelében víve szerelmét,
 Mint viszi nyögve, vadász dárdáját, a sebes őzfi.
 Hajló fényében ragyogott már a lefutó nap,
 Minden fűszálon gyönyör, és báj lenge, de Hajna

Mind csak Etét keresé, földet s eget űzve szemével,
S ég, föld szívének Ete nélkül nem vala kellő.

Meg ne sebezzeitek könnyű kis lábait, átkos
Tüskék, s rút kórók; ti hajoljatok ifju virágok,
S gyenge füvek deli Hajna piros talpának alája.
Folyj lassan, Bodrog, főveny ágyad csendes ölében,
Halkva suhanj el az erdőkön, langy nyúgati szellő,
Meg ne zavard a lányt, mikor a deli hősfira gondol,
És minden mást messze felejt. S óh tiszta sugár te,
Mely csillogva leszállsz az egeknek fénykebeléből,
A hév nap tüzes arcáról, te is el ne sötétítsd
Hajna szelíd kebelét, mely szebb a reggeli hónál,
Szebb a hattúnál, s mint hajnal csillaga, oly szép,
Hagyd gyengén hajadon képét, piros ajkai díszét,
Hogy mikor őt a hős meglátja, elandalodólag
Lásson együtt minden gyönyörűt szeretője alakján,
Hogy minden bajait kedves láttára felejtse,
S érte akármely bajt ne remegjen venni magára.
Csendesen, és folyvást megyen a hab, Hajna közelget,
Majd a parton eláll, s így szól a vízbe lenézvén:
„Csendes özőn, képem mellett csillogva kerengő,
Jő, meg megy maradás nélkül szép habzatod: óh bár
A Tisza mélyéhez vinné el képemet, ottan
Látná Und ékes fia, és megörülne; talán ha
Látná, mint epedek, meg kezdene szánni magában,
S jőne serényebben, mint jó; de gonosz vagy özőnvíz,
Képemet egy helyben hagyod elbágyadva, remegve,
S kissel alább lengő fűszált, és parti virágot,
Bokrokat, és fákat mutogatsz a kékes egeknek.
Csak menj hát, majd elközelít a hadzavaró hős,
Szép gyönyörűségem, s megnyugtat erős kebelében.”
Ekközben leveté lágyan szótt lepleit, íját,
S messze kitűnt delin és pusztán a déli sugárként.
Hogy csendes Bodrogba leszállt, még gömbölyű térde
Látszék a habból, mely azt fodorodva keríté,
S hajnalként futa gyors pirulás deli teste fehérén,
Szálla tovább, s már a hullám tele combjait éré,
Pajkosan ellebegett hajló ágyéka körül is,
S mosta sugár derekát. Ekkor meghajla kezével
A deli lány, s szép kis tenyerét lemerítve szelíden
A siető habokat képére, nyakára locsolta.
Megbomlott haja, és szabados fürtökben omolt el
Tündöklő vállán, karján, és a kerek emlőn,
Mely mint egy fakadó bimbó kipirúlva középett.

Szózat

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak¹ karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizsály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben² annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez³
Százvezrek ajakán.

Vagy jőni fog, ha jőni kell,
A nagyszerű⁴ halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

1836

1 Hunyadnak: Hunyadi János „a nagy törökverő”, kormányzó, a középkori Magyar Királyság egyik legkiemelkedőbb hadvezére; Hunyadi Mátyás apja; nevéhez fűződik az 1456-os nándorfehérvári diadal
2 keservben: keserűségben, bánatban
3 epedez: epekedik, sóvárog
4 nagyszerű: teljes, a nép egészére kiterjedő

Gondolatok a könyvtárban

VERS
NEKED

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,
Az emberiségnek elhányt rongyain⁵
Komor betűkkel, mint a téli éj,
Leírva áll a rettentő tanulság:

„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltök napjait.”

Miért e lom? hogy mint juh a gyepon
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?
Az isten napját! nemzet életét!

Miért e lom? szagáról ismerem meg
Az állatember minden bűneit.
Erény van írva e lapon; de egykor
Zsivány ruhája volt. S amott?
Az ártatlanság boldog napjai
Egy eltépett szűz gyöngye öltönyén,
Vagy egy dühös bujának pongyoláján.
És itt a törvény – véres lázadók,
Hamis bírák és zsarnokok mezéből
Fehérre mosdott könyvnek lapjain.
Emitt a gépek s számok titkai!
De akik a ruhát elszaggaták,
Hogy majd belőle csinos könyv legyen,
Számon kívül maradtak: Ixion⁶
Bőszült vihartól űzött kerekén
Örvény nyomorban, vég nélkül kerengők.
Az örült ágyán bölcs fej álmodik;
A csillagászat egy vak koldus asszony
Condráin⁷ méri a világokat:
Világ és vakság egy hitvány lapon!
Könyv lett a rabnép s gyávák köntöséből
S most a szabadság és a hősi kor
Beszéli benne nagy történetét.
Hűség, barátság aljas hitszegők
Gunyáiból készült lapon regél.

5 rongyain: a papírt ekkor rongyhulladékból gyártották

6 Ixion: görög mitológiai alak, aki örökké forgó tüzes kerékhez kötve szenved az alvilágban

7 condra: rongyos, piszkos ruha

Irtózatosságság mindenütt!

Az írt betűket a sápadt levél

Halotti képe kárhoztatja el.

Országok rongya! könyvtár a neved,

De hát hol a könyv, mely célhoz vezet?

Hol a nagyobb rész boldogsága? – Ment-e

A könyvek által a világ elébb?

Ment, hogy minél dicsőbbek népei,

Salakjok annál borzasztóbb legyen,

S a rongyos ember bőszült kebele

Dögvészt sohajtson a hír nemzetére.

De hát ledöntsük, amit ezrede

Ész napvilága mellett dolgozának?

A bölcsek és a költők műveit,

S mit a tapasztalás arany

Bányáiból kifejtett az idő?

Hány fényes lélek tépte el magát,

Virrasztott a sziv égő romja mellett,

Hogy tévedt, sujtott embertársinak

Írányt adjon s erőt, vigasztalást.

Az el nem ismert érdem hősei,

Kiket – midőn már elhunytak s midőn

Ingyen tehette – csúfos háladattal

Kezdett imádni a galád világ,

Népboldogító eszmék vértanúi,

Ők mind e többi rongykereskedővel,

Ez únt fejek- s e megkorhadzt szivekkel,

Rosz szenvedélyek oktatóival

Ők mind együtt – a jók a rossz miatt –

Egy máglya üszkén elhamvadjanak?

Oh nem, nem! amit mondtam, fájdalom volt,

Hogy annyi elszánt lelkek fáradalma,

Oly fényes elmék a sár fiait

A súlyedéstől meg nem mentheték!

Hogy még alig bír a föld egy zugot,

Egy kis virányt a pusztá homokon

Hol legkelendőbb név az emberé,

Hol a teremtés ősi jogai

E névhez „ember!” advák örököül –

Kivéve aki feketén született,

Mert azt baromnak tartják e dicsők

S az isten képét szíjjal ostromozzák.

És mégis – mégis fáradozni kell.

Egy újabb szellem kezd felküzdeni,

Egy új irány tör át a lelkeken:
 A nyers fajokba tisztább érzeményt
 S gyümölcsözőbb eszméket oltani,
 Hogy végre egymást szívben átkarolják,
 S uralkodjék igazság, szeretet.
 Hogy a legalsó pór is kunyhájában
 Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
 Testvérim vannak, számos milliók;
 Én védem őket, ők megvédnek engem.
 Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.

Ez az, miért csüggedni nem szabad.
 Rakjuk le, hangyaszorgalommal, amit
 Agyunk az ihlett órákban teremt.
 S ha összehordtunk minden kis követ,
 Építsük egy újabb kor Babelét⁸
 Míg oly magas lesz, mint a csillagok.
 S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
 Kihallhatók az angyalok zenéjét,
 És földi vérünk minden cseppjei
 Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
 Menjünk szét mint a régi nemzetek,
 És kezdjünk újra túrni és tanulni.

Ez hát a sors és nincs vég semmiben?
 Nincs és nem is lesz, míg a föld ki nem hal
 S meg nem kövülnek élő fiai.
 Mi dolgunk a világon? küzdeni,
 És tápot adni lelki vágyainknak.
 Ember vagyunk, a föld s az ég fia.
 Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen,
 S mi ahelyett, hogy törnénk fölfelé,
 Unatkozunk s hitvány madár gyanánt
 Posvány iszapját szopva éldegéljünk?
 Mi dolgunk a világon? küzdeni
 Erőnk szerint a legnemesbékért.
 Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
 Ha azt kivíttuk a mély sülyedésből
 S a szellemharcok tiszta sugaránál
 Olyan magasra tettük, mint lehet,
 Mondhatjuk, térvén őseink porához:
 Köszönjük, élet! áldomásodat,
 Ez jó multság, férfi munka volt!

1844 vége

8 Babel: az ókori Babilon városának héber neve; a Biblia szerint az emberek itt egy égig érő torony építéséhez fogtak, de Isten merészségükért büntetésül a nyelvüket összezavarta, úgyhogy az építkezést abba kellett hagyniuk.

A merengőhöz

VERS
NEKED

Laurának

Hová merült el szép szemed világa?
 Mi az, mit kétes távolban keres?
 Talán a múlt idők setét virága,
 Min a csalódás könnye rengedez?
 Tán a jövőnek holdas fátyolában
 Ijesztő képek réme jár feléd,
 S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
 Mert egyszer azt csalúton⁹ kereséd?
 Nézd a világot: annyi milliója,
 S köztük valódi boldog oly kevés.
 Ábrándozás az élet megrontója,
 Mely, kancsalúl, festett egekbe néz.
 Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
 Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özőn,
 A telhetetlen elmerülhet benne,
 S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
 Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;
 A látni vágyó napba nem tekint;
 Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget:
 Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.
 Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
 Ki életszomját el nem égeté,
 Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt,
 Földön honát csak olyan lelheté.
 Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába:
 Egész világ nem a mi birtokunk;
 Amennyit a szív felfoghat magába,
 Sajátunknak csak annyit mondhatunk.
 Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek,
 Megférhetetlen oly kicsin tanyán;
 Hullámin holt fény s ködvárak lebegnek,
 Zajától felrémmül a szívmagány.
 Ha van mihez bizhatnod a jelenben,
 Ha van mit érezz, gondolj és szeress,
 Maradj az élvel kínáló közelben,
 S tán szebb, de csalóább távont ne keress,
 A bírhatót ne add el álompénzen,
 Melyet kezédbe hasztalan szorítsz:

9 csalúton: tévúton

Várt üdvöd kincse bánat ára leszen,
 Ha kart hizelgő ábrándokra nyitsz.
 Hozd, oh hozd vissza szép szemed világot;
 Úgy térjen az meg, mint elszállt madár,
 Mely visszajő, ha meglelé zöld ágát,
 Egész erdő viránya csalja bár.
 Maradj közöttünk ifju szemeiddel,
 Barátod arcán hozd fel a derűt:
 Ha napja lettél, szép delét ne vedd el,
 Ne adj helyette bánatot, könyűt.

1843. február vége – március eleje

Az emberek

1

Hallgassatok, ne szóljon a dal,
 Most a világ beszél,
 S megfagynak forró szárnyaikkal
 A zápor és a szél,
 Könyzápor, melyet bánat hajt,
 Szél, melyet emberszív sohajt.
 Hiába minden: szellem, bűn, erény;
 Nincsen remény!

2

Hallátok a mesét: a népnek
 Atyái voltak,
 S amint atyáik vétkezének,
 Ők úgy hullottanak:
 A megmaradt nép fölsüvölt:
 Törvényt! s a törvény újra ölt.
 Bukott a jó, tombolt a gaz merény:
 Nincsen remény!

3

És jöttek a dicsők, hatalmas
 Lábok törvény felett.
 Volt munka: pusztított a vas!
 S az ember kérkedett.
 S midőn dicsői vesztenek,
 Bújában egymást marta meg.
 S a hír? villám az inség éjjelén:
 Nincsen remény!

4

És hosszú béke van s az ember
 Rémitő szapora,
 Talán hogy a dögvésznek egyszer
 Dicsőbb legyen tora:
 Sovár szemmel néz ég felé,
 Mert hajh a föld! az nem övé,
 Neki a föld még sírnak is kemény:
 Nincsen remény!

5

Mi dús a föld, s emberkezek még
 Dúsabbá teszik azt,
 És mégis szerte dúl az inség¹⁰
 S rút szolgaság nyomaszt.
 Így kell-e lenni? vagy ha nem,
 Mért oly idős e gyöttelelem?
 Mi a kevés? erő vagy az erény?
 Nincsen remény!

6

Istentelen frígy¹¹ van közötted,
 Ész és rosز akarat!
 A butaság dühét növeszted,
 Hogy lázítson hadat.
 S állat vagy ördög, düh vagy ész,
 Bármelyik győz, az ember vész:
 Ez őrült sár, ez istenarcu lény!
 Nincsen remény!

7

Az ember fáj a földnek; oly sok
 Harc- s békeév után
 A testvérgyűlölési átok
 Virágzik homlokán;
 S midőn azt hinnők, hogy tanul,
 Nagyobb bünt forral álnokúl.
 Az emberfaj sárkányfog-vetemény¹²:
 Nincsen remény! nincsen remény!

1846. május előtt

10 inség: szegénység, nyomorúság

11 frígy: szövetség

12 sárkányfog-vetemény: a görög mitológiában Arésznek, az értelmetlen vérontás és kegyetlen öldöklés istenének a forrását egy sárkány őrizte; ennek a később legyőzött sárkánynak a fogaiból kikelt harcosokat nevezik sárkányfog-veteménynek a görög mítoszokban

Előszó

Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég.
Zöld ág virított a föld ormain.
Munkában élt az ember mint a hangya:
Küzdött a kéz, a szellem működött,
Lángolt a gondos ész, a szív remélt,
S a béke izzadt homlokát törölvén
Meghozni készült a legszebb jutalmat,
Az emberüdvöt, melyért fáradozott.
Ünnepre fordult a természet, ami
Szép és jeles volt benne, megjelent.

Öröm- s reménytől reszketett a lég,
Megszülni vágyván a szent szózatot,
Mely által a világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje.

Hallottuk a szót. Mélység és magasság
Viszhangozák azt. S a nagy egyetem¹³
Megszünt forogni egy pillantatig.
Mély csend lön, mint szokott a vész előtt.
A vész kitört. Vérfagyhaló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Léleketétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialutt,
S az elsötétült égnek arcain
Vad fénnel a villámok rajzolóak le

Az ellenséges istenek haragját.
És folyton-folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté bősüzt szörnyeteg.
Amerre járt, irtóztató nyomában
Szétszagattott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közül;
És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál.
A föld megöszült;
Nem hajszałanként, mint a boldog ember,
Egyszerre öszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtven a világot, embert,
E félig istent, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
S az agg föld tán vendég-hajat veszen,
Virágok bársonyába öltözik.
Üvegszemén a fagy fölengedend,
S illattal elkendőzött arcain
Jókedvet és ifjuságot hazud:
Kérdjétek akkor ezt a vén kacért,
Hová tevő boldogtalan fiait?

1850–1851 telén, télutóján

A vén cigány

Húzd rá cigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vizen,
Tölts hozzá bort a rideg kupába.
Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

13 világegyetem

Véred forrjon mint az örvény árja,
 Rendüljön meg a velő agyadban,
 Szemed égjen mint az üstökös láng,
 Húrod zengjen vérszél szilajabban,
 És keményen, mint a jég verése,
 Odalett az emberek vetése.
 Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
 Mikor lesz a nyűtt vonóból bot,
 Szív és pohár tele búval, borral,
 Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Tanulj dalt a zengő zivatartól,
 Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl,
 Fákat tép ki és hajókat tördel,
 Életet fojt, vadat és embert öl;
 Háború van most a nagy világban,
 Isten sírja reszket a szent honban.
 Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
 Mikor lesz a nyűtt vonóból bot,
 Szív és pohár tele búval, borral,
 Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Kié volt ez elfojtott sohajítás,
 Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
 Ki dörömböl az ég boltozatján,
 Mi zokog mint malom a pokolban,
 Hulló angyal, tört szív, őrült lélek,
 Vert hadak vagy vakmerő remények?
 Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
 Mikor lesz a nyűtt vonóból bot,
 Szív és pohár tele búval, borral,
 Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Mintha újra hallanók a pusztán
 A lázadt ember vad keserveit,
 Gyilkos testvér botja zuhanását,
 S az első árvák sirbeszédeit,
 A keselynek szárnya csattogását,
 Prometheus halhatatlan kínját.
 Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
 Mikor lesz a nyűtt vonóból bot:
 Szív és pohár tele búval, borral,
 Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

A vak csillag, ez a nyomoru föld
 Hadd forogjon keserű levében,
 S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől
 Tisztuljon meg a vihar hevében,
 És hadd jöjjön el Noé bárkája,
 Mely egy új világot zár magába.
 Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
 Mikor lesz a nyűtt vonóból bot:
 Szív és pohár tele búval, borral,
 Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Húzd, de mégse, – hagyj békét a húrnak,
 Lesz még egyszer ünnep a világon,
 Majd ha elfárad a vész haragja,
 S a viszály elvérzik a csatákon,
 Akkor húzd meg újra lelkesedve,
 Isteneknek teljék benne kedve.
 Akkor vedd fel újra a vonót,
 És derüljön zordon homlokod,
 Szűd teljék meg az öröm borával,
 Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.

1854. július–augusztus(?)

Magyarország címere

Szép vagy o hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,
 Téridet országos négy folyam árja szegi;
 Ám természettől mind ez lelketlen ajándék:
 Naggyá csak fiaid szent akarátja tehet.

1832. február

Virág és pillangó

VERS
NEKED

Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,
Kebelemre szállj le, kis csapongó!
A mezőnek én vagyok virága,
Kikeletnek zsenge ifju ága.
S égek érted belső fájdalommal,
Mely szivemből könyet és fohászt csal.
És fohászom illat a szelekben,
Gyenge harmat a könnyű szememben.
Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,
Kebelemre szállj le, kis csapongó!
Egy kis ég van a könnyűcsepjében,
Lelkem száll az illat özönében.
Jer, fürödjél e könny-ég árjában,
Vagy szunyadj el illat mámorában.
Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,
Kebelemre szállj le, kis csapongó!
Egy rövid nap tüneménye létünk,
Elmulik, míg örömet cseréltünk.
Éljük át e kort egy pillanatban,
Mely gyönyörtől s üdvtől halhatatlan.
Jer, boríts el fényes szárnyaiddal,
Szídd ki lelkem mézes ajkaiddal;
És ha édes életed kifárad,
Szemfedőd lesz hervadó virágod.

1841. március 11. előtt

Liszt Ferenchez

Hírhedett zenésze a világnak,
Bárhová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod e beteg hazának
A velőket rázó húrokon?
Van-e hangod, szív háborgatója,
Van-e hangod, bánat altatója?

Sors és bűneink a százados baj,
Mellynek elzsibbasztó súlya nyom;
Ennek láncain élt a csüggedett faj
S üdve lőn a tettlen nyugalom.
És ha néha felforrt vérápálya,
Láz betegnek volt hiú csatája.

Jobb korunk jött. Újra vissza szállnak,
Rég ohajtott hajnal keletén,
Édes kínja közt a gyógyulásnak,
A kihalt vágy s elpártolt remény:
Újra égünk őseink honáért,
Újra készek adni életet s vért.

És érezzük minden érverését,
Szent nevére feldobog szivünk:
És szenvedjük minden szenvedését,
Szégyenétől lángra gerjedünk:
És ohajtjuk nagynak trónusában,
Boldog- és erősnek kunyhájában.

Nagy tanítvány a vészek honából,
Mellyben egy világnak szíve ver,
Ahol röten a vér bíborától
Végre a nap földerülni mer,
Hol vad árján a nép tengerének
A düh szörnyei gyorsan eltűnének;

S most helyettök hófehér burokbán
Jár a béke s tiszta szorgalom;
S a művészet fénylő csarnokokban
Égi képet új korára nyom;
S míg ezer fej gondol istenésszel,
Fárad a nép óriás kezével:

Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja,
És ha zengesz a múlt napiról,
Légyen hangod a vész zongorája,
Mellyben a harc mennydörgése szól,
S árja közben a szilaj zenének
Riadozzon diadalmi ének.

Zengj nekünk dalt, hogy mély sírjaikban
Őseink is megmozduljanak,
És az unokákba halhatatlan
Lelkeikkel vissza szálljanak,
Hozva áldást a magyar hazára,
Szégyent, átkot áruló fiára.

És ha meglep bús idők homálya,
Lengjen fátyol a vont húrokon;
Legyen hangod szellők fuvolája,
Melly keserg az őszi lombokon,
Mellynek andalító zengzetére
Felmerül a gyásznak régi tére;

S férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány hölgy, a méla bú,
S újra látjuk vészeit Mohácsnak,
Újra dúl a honfiháború,
S míg könyekbe vész a szem sugára,
Enyh jön a szív késő bánatára.

És ha honszerelmet költenél fel,
Melly ölelve tartja a jelent,
Melly a hűség szép emlékezetével
Csügg a múlton és jövőt teremt,
Zengj nekünk hatalmas húrjaiddal,
Hogy szivekbe menjén által a dal;

S a felébredt tiszta szenvedélyen
Nagy fiakban tettek érjenek,
És a gyenge és erős serényen
Tenni túrni egyesüljenek;
És a nemzet, mint egy férfi álljon
Érc karokkal győzni a viszályon.

S még a kő is, mint ha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
És a hullám, mint ha vérünk folyna,
Áthevülve járja a Dunát;
S a hol annyi jó és rossz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.

És ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e hon a dalon,
Mellyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének.

1840. november–december eleje

Az élő szobor

Szobor vagyok, de fáj minden tagom;
Eremben a vér forró kínja dúl;
Tompán sajognak dermedt izmaim;
Idegzetem küzd mozdúlhatlanul.

Szemeim előtt képek vonúlnak el
A népemésző harcok napiból:
Véráldozók a szent, örök jogért,
S bérért ölők éjszak csordáiból.

És látom gyermekimnek árnyait,
A vég csatában elhullottakét,
Varsó falán s az égő falvakon¹⁴
Vad üldözőmnek vérrel írt nevét.

És hallok a vesztett csaták zaját,
Az árulók bal suttogásait,
S fejökre hajh le nem zúdíthatom
A megcsalottak szörnyű átkait.

S nem sírhatok, bár hő zápor gyanánt
Szememben a könny százszor megered:
Midőn kiér a zord világ elé,
Hideg, kemény jéggyöngyökké mered.

Agyamban egyik őrült gondolat
A másikat viharként kergeti:
Szent honfitűz, mely áldozatra kész,
S rút hitszegés, mely nyomban követi:

S a balszerencse minden ostora,
Mely népem érte annyi vér után;
Magas dicsőség a harc reggelén;
Inség, halál, gyalázat alkonyán.

S szívemben – oh mondhatlan szenvedés! –
Lázongva forr a szent boszú heve;
Gyúlt ház az, mely ön gazdájára ég,
Kit nem ragad ki szomszédok keze.

S holott örökké él a fájdalom,
Nehéz mellem sohajjal van tele;
De rajta áll megbúvólt gát gyanánt
A szenvedő szív márványfedele.

Nem szólhatok; nyögésem néma jaj;
Szó és fohász kihalnak ajkimon.
A gondolat s az érzés ölyvei
Csak benn tenyésznek gyötrő lángimon.

Emelten függ a harcra szomju kard,
De nem mozdúlnak a feszült karok;
Dermedten állnak lépő lábaim,
S nagy kínjaimtól el nem futhatok.

Oldódjatok, ti megkövült tagok,
Szakadj fel dúlt keblemből, oh sohaj!
Légy mint a földrendítő éji vész
Bútól, haragtól terhes és szilaj.

S te elnyomott szó, hagyd el börtönöd,
Törj át a fásúlt nemzedék szívéen,
Hogy megcsendüljön minden gyáva fül
Menydörgésetől a föld kerekén.

Kevés, de nagy, mit szólni akarok:
„Ember, világ, természet, nemzetek!
Ha van jog földön, égben irgalom,
Reám és kínaimra nézzetek!”

1839–1841. január 24.

¹⁴ Varsó falán s az égő falvakon: a lengyel szabadságharc leverésére utal

Ábránd

Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját,
S képzelmem édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bérc fején,
Felönteném zöld lombozatját,
Eltűrném villám s vész haragját,
S meghalnék minden év telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
Lennék bérc-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénnyel ékesítném
S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

1843. március előtt

VERS
NEKED

Fóti dal

Fölfelé megy borban a gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az
Ami gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

Testet éleszt és táplál a
Lakoma,
De ami a lelket adja,
Az bora.
Lélek és bor két atyafi
Gyermekek;
Hol van a hal, mely dicső volt
És remek?

Víg pohár közt édesebb a
Szerelem.
Ami benne keserű van,
Elnyelem.
Hejh galambom, szőke bimbóm,
Mit nevensz?
Áldjon meg a három isten,
Ha szeretsz.

Érted csillog e pohár bor,
Érted vív,
Tele tűzzel, tele lánggal,
Mint e szív;
Volna szívem, felszökелne
Mint a kút,
Venni tőled vagy szerelmet,
Vagy bucsút.

Hejh barátom, honfi társam,
 Bort igyál.
 Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
 Csak igyál.
 Borban a gond megbetegszik,
 Él a kedv.
 Nincs a földön gyógyszerőre
 Több ily nedv.

Borban a bú, mint a gyermek,
 Aluszik.
 Magyar ember már busúlt sok
 Századig.
 Ideje hogy ébredessen
 Valaha:
 Most kell neki felvirúlni
 Vagy soha.

Bort megissza magyar ember,
 Jól teszi;
 Okkal-móddal meg nem árthat
 A szeszi.
 Nagyot iszik a hazáért
 S felsívít:
 Csakhogy egyszer tenne is már
 Valamit.

No de se baj, másképp leszen
 Ezután;
 Szóval, tettel majd segítsünk
 A hazán.
 Ha az isten úgy akarja
 Mint magunk,
 Szennyet rajta és bitor bünt,
 Nem hagyunk.

Rajta társak hát, igyunk egy
 Húzamost;
 Bú, szerelmek, házi gondok
 Félre most:
 A legszentebb-, legdicsőbbért
 Most csak bort,
 De ha kellend, vérben adjunk
 Gazdag tort!

A legelső magyar ember
 A király:
 Érte minden honfi karja
 Készen áll.
 Lelje népe boldogságán
 Örömét,
 S hír, szerencse koszorúzza
 Szent fejét!

Minden ember legyen ember
 És magyar,
 Akit e föld hord s egével
 Betakar.
 Egymást értve, boldogítva
 Ily egy nép
 Bármí vésszel bizton, bátran
 Szembe lép.

Ellenség vagy áruló, ki
 Hont tipor,
 Meg ne éljen, fogyjon élte
 Mint e bor.
 Áldott földe szép hazánknak,
 Drága hon,
 Meg ne szenvedd soha őket
 Hátadon!

S most hadd forrjon minden csep bor
Mint a vér,
Melyet hajdan frígyben ontott
Hét vezér;
S mint szikrája a szabadba
Felsiet,
Úgy keresse óhajtásunk
Az eget.

Légyen minden óhajtásunk
Szent ima,
S férfikeblünk szent imáink
Temploma.
És ürítsük a hazáért
E pohárt:
Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.

Érje áldás és szerencse
Mindenütt,
Ahol eddig véremésztő
Seb fekütt.

Arca, mely az ősi bútól
Halavány,
Felderüljön, mint a napfény
Vész után.

Hű egyesség tartsa össze
Fiait,
Hogy leküzdje éjszak rémes
Árnyait:
Künn hatalmas, benn virágzó
És szabad,
Bizton álljon sérthetetlen
Jog alatt.

S vér, veríték vagy halál az,
Mit kíván,
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend s viharban:
„Szent hazánk:
Megfizettük mind, mivel csak
Tartozánk.”

1842. október 5.

PETŐFI SÁNDOR

(1823–1849)

A négyökrös szekér

Nem Pesten történt, amit hallotok.
Ott ily regényes dolgok nem történnek.
A társaságnak úri tagjai
Szekérre ültek és azon menének.
Szekéren mentek, de ökörszekéren.
Két pár ökör tevé a fogatot.
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

Világos éj volt. A hold fenn vala;
Halványan járt a megszakadt felhőkben,
Miként a bús hölgy, aki férjinek
Sírhalomát keresi a temetőben.
Kalmár szellő járt a szomszéd mezőkön,
S vett a füvektől édes illatot.
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

A társaságban én is ott valék,
S valék szomszédja éppen Erzsikének,
A társaságnak többi tagjai
Beszélgetének s énekelgetének.
Én ábrándoztam s szóltam Erzsikéhez:
„Ne válasszunk magunknak csillagot?”
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

„Ne válasszunk magunknak csillagot?”
Szólék én ábrándozva Erzsikéhez,
„A csillag vissza fog vezetni majd
A mult időknek boldog emlékéhez,
Ha elszakaszt a sors egymástul minket.”
S választottunk magunknak csillagot.
Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.

Borjád, 1845. szept. 26.–okt. 7. között

A bánat? egy nagy oceán

A bánat? egy nagy oceán.
S az öröm?
Az oceán kis gyöngye. Talán,
Mire fölhozom, össze is töröm.

Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt

VERS
NEKED

A természet vadvirága

[Dardanus¹-féle kritikusaimhoz]

Mit ugattok, mit haraptok
Engemet, hitvány ebek!
Torkotokba, hogy megfúltok,
Oly kemény koncot vetek.
Nyirbáljatok üvegházak
Satnya sarjadékain;
A korlátlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem sosem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén.
A korlátlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem virítok számotokra,
Árva finnyás kóficok²!
Kiknek gyöngye, kényes, romlott
Gyomra mindjárt háborog;
Van azért, ki ép izléssel
Idvezelve jön elélem.
A korlátlan természet
Vadvirága vagyok én.

Hát azért nekem örökre,
Szépen békét hagyjatok;
Ugysem sok gyümölcsű munka:
Falra borsót hánynotok.
S kedvetek ha jön kötődni,
Ugy kapkodjatok felém:
A természetnek tövíses
Vadvirága vagyok én.

Pest, 1844. december 21–22.

VERS
NEKED

1 Dardanus: trójai, Pompéry János használta ezt az álnevet, Petőfi nem tudta, kit rejt az álnév
2 kóficok: haszontalan alakok

Fa leszek, ha...

Fa leszek, ha fának vagy virága.
Ha harmat vagy: én virág leszek.
Harmat leszek, ha te napsugár vagy...
Csak, hogy lényink egyesüljenek.

Ha, leányka, te vagy a mennyország:
Akkor én csillagá változom.
Ha, leányka, te vagy a pokol: (hogyan)
Egyesüljünk) én elkárhozom.

Szalkszentmárton, 1845. aug. 20. – szept. 8. között

Reszket a bokor, mert...

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál,
Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!

Teli van a Duna,
Tán még ki is szalad.
Szívemben is alig
Fér meg az indulat.
Szeretsz, rózsaszálam?
Én ugyan szeretlek,
Apád-anyád nálam
Jobban nem szerethet.

Mikor együtt voltunk,
Tudom, hogy szeretted.
Akkor meleg nyár volt,
Most tél van, hideg tél.
Hogyha már nem szeretsz,
Az isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg!

Pest, 1846. november 20. után

VERS
NEKED

Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek,
Ha a merengés alkonyában
Szép szemeidnek esti-csillagát
Bámulva nézik szemeim,
Miként ha most látnák először...
E csillagot,
Amelynek mindenik sugára
A szerelemnek egy patakja,
Mely lelkem tengerébe foly –
Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek,
Ha rám röptél
Tekinteted,
Ezt a szelíd galambot,
Amelynek minden tolla
A békeség egy olajága,
S amelynek érintése oly jó!
Mert lágyabb a selyemnél
S a bölcső vánkosánál –
Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek?
Boldogságomnak édesanyja,
Egy égberontott képzelet
Tündérleánya,
Legvakmerőbb reményimet
Megszégyenítő ragyogó valóság,
Lelkemnek egyedűli
De egy világnál többet érő kincse,
Édes szép ifju hitvesem,
Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek,
Ha megzendülnek hangjaid,
E hangok, melyeket ha hallanának,
A száraz téli fák,
Zöld lombokat bocsátanának
Azt gondolván,
Hogy itt már a tavasz,
Az ő régen várt megváltójok,
Mert énekel a csalogány –
Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek,
Ha ajkaimhoz ér
Ajkadnak lángoló rubintköve³,
S a csók tűzében összeolvad lelkünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő,
S minden rejtélyes üdvességeit
Árasztja rám az örökkévalóság –
Minek nevezzetek?

Pest, 1848. január

VERS
NEKED

Egy gondolat bánt engemet...

 VERS
NEKED

Egy gondolat bánt engemet:
 Ágyban, párnák közt halni meg!
 Lassan hervadni el, mint a virág,
 Amelyen titkos féreg foga rág;
 Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
 Mely elhagyott, üres szobában áll.
 Ne ily halált adj, istenem,
 Ne ily halált adj énnekem!
 Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
 Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
 Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
 Eget-földet rázó mennydörgés dönt le... –
 Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megunva síkra lép
 Pirosló arccal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világszabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velök megütközik:
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjúi vér ki szivembül,
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,
 A trombita hangja, az ágyudörejt,
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivivott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva. –
 Ott szedjék össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével
 És fátyolos zászlók⁴ kíséretével
 A hősokeket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világszabadság!

Pest, 1846. december

⁴ fátyolos zászlók: olyan zászló, melyre a gyász jeléül fekete fátyolt kötöttek

A puszta, télen

VERS
NEKED

Hejh, mostan puszta ám igazán a puszta!
Mert az az ősz olyan gondatlan rossz gazda;
Amit a kikelet
És a nyár gyűjtöget,
Ez nagy könnyelműen mind elfecséreli,
A sok kincsnek a tél csak hűlt helyét leli.

Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával,
Sem a pásztorlegény kesergő sípjával,
S a dalos madarak
Mind elnémultanak,
Nem szól a harsogó haris⁵ a fű közül,
Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül.

Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpül a nap, mint a fáradt madár,
Vagy hogy rövidlátó
Már öregkorától,
S le kell hajolnia, hogy valamit lásson...
Így sem igen sokat lát a pusztaságon.

Üres most a halászkunyhó és a csőszház;
Csendesek a tanyák, a jószág benn szénáz;
Mikor vályú elé
Hajtják estefelé,
Egy-egy bozontos bús tinó⁶ el-elbődül,
Jobb szeretne inni kinn a tó vizébül.

Leveles dohányát a béres leveszi
A gerendáról, és a küszöbre teszi,
Mevágja nagyjából;
S a csizmaszárából
Pipát húz ki, rátölt, és lomhán szipákol,
S oda-odanéz: nem üres-e a jászol?

⁵ haris; mezei madár

⁶ tinó: fiatal szarvasmarha

De még a csárdák is ugyancsak hallgatnak,
Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak,
Mert a pince kulcsát
Akár elhajítsák,
Senki sem fordítja feléjük a rudat,
Hóval söpörték be a szelek az utat.

Most uralkodnak a szelek, a viharok,
Egyik fönn a légben magasan kavarog,
Másik alant nyargal
Szikrázó haraggal,
Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
A harmadik velök birkozni szemközt jő.

Alkonyat felé ha fáradtan elülnek,
A rónára halvány ködök települnek,
S csak félig mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüszögve visz a ló...
Háta mögött farkas, feje fölött holló.

Mint kiűzött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér szeme a tulsó határra,
Leesik fejről véres koronája.

Pest, 1848. január

Kiskunság

VERS
NEKED

Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenholnan vissza-visszavágyott,
Újra láttam végre születésem földét,
A szép Kiskunságot!
Bejártam a rónát,
Melyet átölel a Tisza-Duna karja,
S ölében, mint kedves mosolygó gyermekét
Az anya, úgy tartja.

Itt vagyok megint a
Nagyvárosi élet örökös zajában,
Oh, de képzeletem most is odalenn az
Alföld rónáján van;
Testi szemeimet
Behunyom, és lelkem szemeivel nézek,
S előttem lebegnek szépen gyönyörűn az
Alföldi vidékek.

Forró nyárközép van,
Kapaszkodik a nap fölfelé; sugára
Mint a lángeső, oly égető özönnel
Ömlik a pusztára...
Pusztá van körüllem,
Széles hosszú pusztá, el is látok messze,
Egész odáig, hol a lehajló ég a
Földdel olvad össze.

Gazdag legelőkön
Víz az út keresztül; ott hever a gőboly⁷,
Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
A kövér mezőből.
Cserény⁸ oldalánál
Szundikál a gulyás leterített subán,
Kutyái is lomhák, nem is pillantanak
Az utazó után.

7 gőboly: hízóra fogott szarvasmarha

8 cserény: vessző- vagy nádlapokból összeállított, fedetlen, mozgatható pásztoréptmény

Itten a lapályon
 Egy ér nyúlik végig, meg se' mozdul habja,
 Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár
 Szárnyával megcsapja;
 Szép fővény az alja,
 Egészen lelátni sárga fenekére,
 A lusta piócák s a futó bogarak
 Tarka seregére.

Szélén a sötétzöld
 Káka⁹ közt egy-egy gém nyakát nyújtogatja,
 Közbe hosszú orrát üti víz alá a
 Gólyafiak anyja,
 Nagyot nyel, és aztán
 Fölemeli fejét s körül néz kényesen,
 A vízparton pedig töméntelen bíbic¹⁰
 Jajgat keservesen.

Amott egy nagy ágas
 Áll szomorún, egykor kútágas lehetett,
 Mellette a gödör, hanem már beomlott,
 Be is gyepesedett;
 Elmerengve nézi
 Ez a kútágas a távol délibábot,
 Nem tudom, mit nézhet rajta? hisz affélét
 Már eleget látott.

Ott van a délibáb
 A láthatár szélén... nem kapott egyebet,
 Egy ütött-kopott vén csárdát emelt föl, azt
 Tartja a föld felett.
 Emerre meg gyérül
 A legelő, végre a nyoma is elvész,
 Sárga homokdombok emelkednek, miket
 Épít s dönt a szélvész.

9 káka: sásféle vízinövény

10 bíbic: fekete-fehér alapszínű, bóbítás költöző madár

Nagy sokára egy-egy
Tanya tünedez fel, boglyák és kazalok,
Rajtok varju károg, itt-ott egy mogorva
Komondor csavarog.
Tenger szántóföldek
Terjednek szerteszét, rajtok áldott búza,
Lefelé hajlanak, kalászaikat a
Nehéz mag lehúzza.

A zöld búza között
Piros pipacsok és kék virágok nyílnak,
Imitt-amott sötétvörös tüskerózsa,
Mint egy vérző csillag.
Közeleg az este,
Megaranyasodnak a fehér fellegek,
Szép felhők! Mindenik úgy megy el fölöttünk,
Mint egy tündérrege.

Végre ott a város,
Közepén a templom, nagy, komoly tornyával,
Szanaszét a város végén a szélmalmok
Széles vitorlákkal.
Úgy szeretek állni
A szélmalmok előtt! Elnézem ezeket,
Amint vitorlájok hányja, egyre hányja
A cigánykereket.

Pest, 1848. június

A XIX. század költői

Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalmad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes¹¹ bujdosott,
S követte, melyet isten küld
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajítja
Kezéből a nép zászlaját.
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt!

Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonosan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

És addig? addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell. –
Talán az élet, munkáinkért,
Nem fog fizetni semmivel,
De a halál majd szemeinket
Szelíd, lágy csókkal zárja be,
S virágkötéssel, selyempárnán
Bocsát le a föld mélyibe.

Pest, 1847. január

VERS
NEKED

¹¹ Mózes: bibliai próféta; vezetésével a zsidók sok esztendőn át vándoroltak a Sínai-félszigeten, végül elérkeztek az ígéret földjére, Kánaánba

Fekete-piros dal

VERS
NEKED

Hagyjátok el azt a piros-fehér-zöld színt,
Lejárt az ideje!
Más szín illeti most a magyar nemzetet:
Piros és fekete.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Kicsiny sziget vagyunk tenger közepében,
Erős vihar támad,
Mindenfelől jönnek és megostromolják
A habok hazámat.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Készül az ellenség; és mi készülünk-e?
Mit csinál a kormány?
Ahelytt, hogy őrködnék, mélyen, mélyen alszik
Fönn a haza tornyán.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Fönn a kormány alszik, mi pedig itt alatt
Vígadunk, dőzsölünk,
Mintha mind a három isten nem gondolna
Mással, csak mivelünk.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Eszembe jut Mohács, az a szomorú kor!
Akkor is így tettünk,
Terített asztalnál telt poharak körül
Bút és bajt feledtünk.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Mohács, Mohács!... tarka lepke, gondtalanság
Röpködött előttünk,
Azt üztük, pedig már a török oroszlán
Elbődült mögöttünk.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Hol lesz az új Mohács? hol megint húszezer
Magyar vitéz vész el,
Mérföldekre nyúló rónát borítva el
Kiomló vérével.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Hol lesz az új Mohács? ahol megint lemegy
Majd a haza napja,
S háromszáz évig vagy talán soha többé
Arcát nem mutatja!
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Pest, 1848. május

Hortobágyi kocsmárosné...

Hortobágyi kocsmárosné, angyalom!
Tegyen ide egy üveg bort, hadd iszom;
Debrecentől Nagy-Hortobágy messze van,
Debrecentől Hortobágyig szomjaztam.

Szilaj nótát füttyörésznek a szelek,
Lelkem, testem majd megveszi a hideg:
Tekintsen rám, kocsmárosné violám!
Fölmelegszen kökényszeme sugarán.

Kocsmárosné, hej hol termett a bora?
Savanyú, mint az éretlen vadalma.
Csókolja meg az ajkamat szaporán,
Édes a csók, megédesül tőle szám.

Szép menyecske... savanyú bor... édes csók...
Az én lábam ide s tova tántorog;
Öleljen meg, kocsmárosné édesem!
Ne várja, míg itt hosszában elesem.

Ejh galambom, milyen puha a keble!
Hadd nyugodjam csak egy kicsit fölötte;
Úgy is kemény ágyam lesz az éjszaka,
Messze lakom, nem érek még ma haza.

1842

~ Isten csodája ~

VERS
NEKED

Ameddig a történet csillaga
Röpíti a multakba sugarát:
A szem saját kezünkben mindenütt
Saját szivünkre célzó gyilkot lát,
S ez öngyilkos kéz hányszor szálla ránk!...
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Igy hordozunk sok százados sebet,
Kebünk soha be nem gyógyúlhatott;
Mérget kellett mindenkor innia,
Ki sebeinkre önte balzsamot.
Valami rossz szellemtől származánk!
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

S míg egymást martuk szennyes koncokért,
Mint a szeméten a silány ebek,
Azt vettük észre csak, hogy ezalatt
Az oroszlánok itt termettenek;
Jött a tatár, jött a török reánk.
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Ott foly Sajó... oly görbén kanyarog,
Mint ember, aki görcsben haldokol;
Ott haldokoltunk, vérünk ott szivá
Az óriási nádaly, a mogul,
S holttesteinket fölfalá a láng!
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

S ott van Mohács... ott nyomta a királyt
Sárkoporsóba páncéla s lova,
S készült számunkra a ledőlt király
Kardjából a rettentő zabola,
Melytől még most is ég és vérzik szánk!...
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Mi lesz belőlünk?... ezt én kérdezem,
De mily kevesen gondolnak vele.
Oh nemzetem, magyar nép! éltedet
Mindig csak a jó sorsra bízod-e?
Ne csak istenben bízzunk, mint bizánk;
Emberségünkben álljon fenn hazánk!

Szalkszentmárton, 1846. január

A virágnak megtiltani nem lehet...

 VERS
NEKED

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.

Kedves babám, megláttalak, szeretlek!
Szeretője lettem én szép lelkednek –
Szép lelkednek, mely mosolyog szelíden
Szemeidnek bűvös-bájos tükrében.

Titkos kérdés keletkezik szivemben:
Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?
Egymást űzi bennem e két gondolat,
Mint ősszel a felhő a napsugarat.

Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára
Tündér orcád tejben úszó rózsája:
Bujdosója lennék a nagy világnak,
Vagy od'adnám magamat a halálnak.

Ragyogj reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
Hogy az isten áldja meg a lelkedet.

Debrecen, 1843. december

Szeget szeggel

Jaj, a hátam, jaj a hátam
Odavan!
Szomszéd bácsi kiporozta
Csúfosan.
Átkozott a görcsös fütykös
Somnye!e!
Mellyel engem oly pogányúl
Csépele.

Mért is tart hát kertet s benne
Körtefát?
És az isten rá gyümölcsöt
Minek ad?
Csábítólag kandikált a
Körte rám;
Csábjait ki már sehogysem
Állhatám.

Átugortam a palánkon –
 Átesém!
 Hogy megingott bele májam
 És vesém.
 S nem elég ez; szomszéd bácsi
 Rajtakap,
 S akkor jött még a valódi
 Haddelhadd.

Én teremtőm! mért is értem
 E napot?
 Megrakott, hogy minden csontom
 Ropogott.
 Nesze, monda, nesze másik,
 Harmadik!
 És a mindentudó tudja,
 Hányadik.

Jelen volt a holdvilág a
 Lakzinál;
 Búsan nézte: szomszéd bácsi
 Mit csinál.
 Fellegekből vett magára
 Gyászmezet,
 És megosztva szenvedésem
 Könnyezett.

Ó, csak ő nem könyörűle
 Egyedül;
 Három a tánc! mondta, s egyre
 Hegedűlt, –
 Hegedűlt a bottal hátam
 Közepén,
 Keservesen, siralmasan
 Jártam én.

...De'szen jól van! kiheverem
 Én e bajt.
 S visszakapja még a kölcsönt,
 Vissza majd.
 Tudjuk, hányat vert az óra,
 Tudjuk ám!
 Ön is rak a tüzre rossz fát,
 Bácsikám.

Ablakunkhoz estenként mért
 Sompolyog?
 Vettem észre, hányadán van
 A dolog.
 Más szemében ő a szálkát
 Megleli,
 S az övében a gerendát
 Feledi.

A deákné vászonánál
 Ő se' jobb:
 Engem dönget a lopásért
 S szinte lop;
 Lopni jár ő, csókot lopni
 Nénihez,
 Míg anyánk a bibliában
 Levelez¹².

Tegye lábát ablakunkhoz
 Ezután:
 Fogadom, nem nézek által
 A szitán.
 Megugratni vagy anyánkat
 Hívom át,
 Vagy leöntöm dézsa vízzel
 A nyakát!

Pusztá-Palota, 1843. április

VERS
NEKED

12 bibliában levelez: régies: könyvben lapoz; egy könyv, füzet lapjait forgatja, itt-ott beleolvas; a Bibliát lapozgatja, olvasgatja

Csokonai

VERS
NEKED

Egy kálomista pap s Csokonai
Egymásnak voltak jóbarátai.
Kilődul egyszer Debrecenből
S a jóbarát előtt megáll,
S: ihatnám, pajtás! így kiált föl
Csokonai Vitéz Mihály.

„No, ha ihatnál, hát majd ihatol,
Akad még bor számodra valahol,
Ha máshol nem, tehát pincémbe;
Ottan nem egy hordó bor áll,”
Szólt a pap, s leballag véle
Csokonai Vitéz Mihály.

„Ihol ni, uccu!” fölkiált a pap,
Amint egy hordóból dugaszt kikap;
„Szaladj csapért! ott fönnt felejtém;
Szaladj öcsém, de meg ne állj!”
És fölrohan lóhalálában
Csokonai Vitéz Mihály.

A likra tette tenyerét a pap;
Csak vár, csak vár, hogy jön talán a csap,
S a csap nem jött, és a pap morgott:
„De mi az ördögöt csinál,
Hol a pokolba’ marad az a
Csokonai Vitéz Mihály?”

Tovább nem győzte várni a csapot,
Ott hagyta a hordót, (a bor kifolyt,
Fölmén a pincéből a házba,
De ott fönnt senkit nem talál.
Csak késő este érkezett meg
Csokonai Vitéz Mihály.

Hát a dologban ez volt az egész:
Kereste ott fönnt a csapot Vitéz,
Zeget-zugot kikutat érte,
De csak nem jön rá, hogy hol áll?
És így csapért szomszédba mégyn
Csokonai Vitéz Mihály.

A szomszédban valami lakzi volt.
Elébe hoztak ételt és italt;
És ím az étel és bor mellett
És a zenének hanginál
Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály.

Pest, 1844. november

Megy a juhász számaron...

Megy a juhász számaron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.

Gyepes hanton¹³ furulyált,
Legelészett nyája.
Egyszer csak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.

Fölpattan a számarra,
Hazafelé vágat;
De már későn érkezett,
Csak holttestet láthat.

Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A számar fejére.

Kunszentmiklós, 1844. július

13 hanton: földkupacon

Szeptember végén

 VERS
NEKED

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
 Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
 De látod amottan a téli világot?
 Már hó takará el a bérci tetőt.
 Még ifju szivemben a lángsugarú nyár,
 S még benne virít az egész kikelet,
 De íme sötét hajam őszbe vegyül már,
 A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet...
 Ül, hitvesem, ül az ölembe ide!
 Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
 Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
 Oh, mondd: ha előbb halok el, tetemimre¹⁴
 Könnyezve borítasz-e szemfödelet¹⁵?
 S rábírhat-e majdan egy ifju szerelme,
 Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
 Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
 Én feljövök érte a síri világból
 Az éj közepén, s oda leviszem azt,
 Letörteni véle könyűimet érted,
 Ki könnyeden elfeledéd hivedet¹⁶,
 S e szív sebeit bekötözni, ki téged
 Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Koltó, 1847. szeptember

14 tetemimre: holttestemre

15 szemfödelet: halottat letakaró leplet

16 hivedet: hűségés társadat

Beszél a fákkal a bús őszi szél...

Beszél a fákkal a bús őszi szél,
Halkan beszélget, nem hallhatni meg;
Vajon mit mond nekik? Beszédire
A fák merengve rázzák fejüket.
Dél s est között van az idő, nyujtózom
A pamlagon végig kényelmesen...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Egyik kezemben édes szendergőm
Szelídeden hullámnzó kebele,
Másik kezemben imakönyvem: a
Szabadságháborúk története!
Minden betűje üstököcsillagként
Nyargal keresztül magas lelkemen...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Arany csal s ostor kerget tégedet
A zsarnokért megvíni, szolganép,
És a szabadság? Egyet mosolyog,
S mind, aki híve, a harctérre lép,
S érette, mint a szép lánytól virágot,
Sebet, halált oly jókedvvel veszen...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Hány drága élet hullt már érted el,
Oh szent szabadság! És mi haszna van?
De lesz, ha nincs: tiéd a diadal
Majd a csatáknak utósóiban,
S halottaidért bosszut is fogsz állni,
S a bosszuállás rettentő leszen!...
Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Vérpanoráma leng előttem el,
A jövődő kor jelenései,
Saját vérök tavába fúlnak bé
A szabadságnak ellenségei!...
Egy kis mennydörgés szívem dobogása,
S villámok futnak által fejemen,
S keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

Koltó, 1847. szeptember

Szabadság, szerelem!

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

Pest, 1847. január 1.

VERS
NEKED

Európa csendes, újra csendes...

VERS
NEKED

Európa csendes, újra csendes,
Elzúgtak forradalmi...
Szégyen reá! lecsendesült és
Szabadságát nem vívta ki.

Magára hagyták, egy magára
A gyáva népek a magyart;
Lánc csörg minden kézen, csupán a
Magyar kezében cseng a kard.

De hát kétségbe kell-e esnünk,
Hát búsuljunk-e e miatt?
Ellenkezőleg, oh hon, inkább
Ez légyen, ami lelket ad.

Emelje ez föl lelkeinket,
Hogy mi vagyunk a lámpafény,
Mely amidőn a többi alszik,
Ég a sötétség éjjelén.

Ha a mi fényünk nem lobogna
A véghetetlen éjen át,
Azt gondolhatnák fönn az égben,
Hogy elenyészett a világ.

Tekints reánk, tekints, szabadság,
Ismerd meg mostan népedet:
Midőn más könnyet sem mer adni,
Mi vérrel áldozunk neked.

Vagy kell-e még több, hogy áldásod
Ne érdemetlen szálljon ránk?
E hűtlen korban mi utósó
Egyetlen híveid valánk!

Debrecen, 1849. január

Levél Várady Antalhoz¹⁷
[részlet]

[...]

Megállj, ha Pestre ismét fölmegegyek,
Majd megtanítlak én kétségbeesni,
Hogy unokád is megemlegeti.
Vásárra ott benn termek nálatok,
S viszek portékát, de nem holmi gyapjút,
Vagy bőrt, vagy posztót s effélét, azért
Nagyon hiszem, hogy nem lesz kelete.
Mert haj, jó gazda ám a magyar ember!
Amit kutyákon, kártyán s más egyében
Eltékozol, meggazdálkodik könyven.
A könyvvel úgy van, mint hajdan zsinóros
Nadrágjával s prémes mentéivel volt,
Melyet nagyapja s édesapja vett;
Az szolgált még az ő fiának is.
Hazám, mégsem vagy oly boldogtalan,
Minőnek első pillanatra látszol,
A lelki szükség nem bánt tégedet,
Minden szükséged van; de lelki nincs,
Ettől az egytől megmentett az Isten...
– – – Amint mondtam: a vásárra majd
Meglátsz barátom: akkor fölmegegyek,
S te rám sem ismeresz, úgy megváltozám;
A szép természet megváltoztatott,
Beteg kedélyek e hü orvosa,
Beteg valék én ott tinálatok
A pesti utcák holt hideg kövén,
Hosszú sötét árnyként vonult utánam
A csüggedés, az életunalom. –
Ujjászülettem!... a falusi lég, a
Sötét erdőknek zúgó lombjai,
Lombok felett a csattogó madár,
A fák alatt a hallgatag virágok
Föléleszték elájult lelkemet;
Nem gyűlölöm, mint eddig, a világot:
Már csak haragszom rája, csak haragszom...
Hogy olyan gyáva, hogy föl nem kiált

17 Várady Antal (1819–1885): ügyvéd, Petőfi barátja és támogatója

Elzárt, elorzott boldogságaért, hogy
 Meg nem torolja kincse elrablói
 Évezredeknek szenvedéseit. –
 De hinni kezdem, hogy dicső napoknak
 Érjük maholnap fényes hajnalát,
 Midőn a népek mind fölemelik
 A föld porába gázolt fejöket,
 S végigmennydörgik a föld kerekén:
 „Legyünk rabokból ismét emberek!”
 Ez nagyszerű, de véres kor leszén,
 És úgy is illik, hogy véres legyen!...
 Már vízőzön volt, most egy vérözön kell,
 Hogy megtisztuljon a világ a szennytől,
 Amely fölötte meggyülekezők;
 Egy vérözön kell! és ha az lefolyt majd,
 A megmosdott föld tiszta szép leend,
 És lakni fognak emberek fölötte,
 Hasonlítók az isten képihez.

Dömsöd, 1846. május 22.

Pacsírtaszót hallok megint

Pacsírtaszót hallok megint!
 Egészen elfeledtem már.
 Dalolj, tavasznak hírmondója te,
 Dalolj, te kedves kis madár.

Oh istenem, mi jólesik
 A harci zaj után e dal,
 Mikéntha bérci hűs patak füröszt
 Égő sebet hullámival.

Dalolj, dalolj, kedves madár,
 Eszembe hozzák e dalok,
 Hogy nemcsak gyilkos eszköz, katona,
 Egyszersmind költő is vagyok.

Eszembe jut dalodról a
 Költészet és a szerelem,
 Az a sok jó, mit e két istennő
 Tett és még tenni fog velem.

Emlékezet s remény, ez a
 Két rózsafa ismét virít
 Dalodra, és lehajtja mámoros
 Lelkem fölé szép lombjait,

És álmodom, és álmaim
 Oly kedvesek, oly édesek...
 Terólad álmodom, hív angyalom,
 Kit olyan híven szeretek,

Ki lelkem üdvessége vagy,
 Kit istentől azért nyerek,
 Hogy megmutassa, hogy nem odafönn,
 De lenn a földön van az ég.

Dalolj, pacsírta, hangjaid
 Kikeltik a virágokat;
 Szívem mily pusztá volt és benne már
 Milyen sok szép virág fakad.

Betlen, 1849. március 8.

A helység kalapácsa

Hősköltemény négy énekben [részletek]

Első ének

Szeretnek az istenek engem,
 Rémitő módra szeretnek:
 Megajándékoztanak ők
 Oly ritka tüdővel,
 Mely a csatavészek
 Világrendítő dúlakodásit
 Illendően elkurjantani képes,
 S melyet tőlem minden kántor irígyel¹⁸.
 És hogy fér legyen,
 Méltó e tüdőhöz,
 Lön az égi hatalmak irántami hajlandóságából
 A széles tenyerű Fejenagy,
 A helységi kovács,
 Vagy mint őt a dús képzeletű nép
 Költőileg elnevezé:
 A helység kalapácsa. –
 Ti, kik erős lélekkel birván,
 Meg nem szeppentek a harci morajtól,
 Halljátok szavamat!
 De ti, akiknek szíve
 Keményebb dolgoknál
 A test alsó részébe hanyatlik,
 Oh ti kerüljétek szavamat!
 [...]

Harmadik ének

Oh nagyon is jószívű közönség,
 Különösen ti,
 Szép lyánykái hazámnak,
 Kiket annyira szeretek én,
 Hanem akiktől
 Nem nyerek egy makulányi¹⁹ szerelmet, –
 Ha szépen kérlek benneteket:

18 S melyet tőlem minden kántor irígyel: a falusi kántor (egyházi alkalmazott) annál nagyobb tekintélynek örvend, minél erősebb a hangja

19 makulányi: nagyon kevés

Ugye nem fogtok haragudni reám,
Hogy a helybeli lágyszivű kántornak
Szerelemvallásától
S a tánc kellő közepéből
Drága gyelmeteket
A templom tájékára csigázom?
Hol a leleményes eszű fogoly
Épen mostan ereszti
Magát lefelé a harang kötelén,
Valamint leereszkedik a pók
Gyakorta szobám tetejéről
Saját fonálán.
[...]

Már este felé volt.
A nap gombóca piroslott,
Valamint a paprika
Vagy mint a spanyolviasz²⁰.
Oh te piros nap!
Mért vagy te piros?
Szégyen-e vagy harag az,
Mi arany sugáraidat
Megrezesíti,
Mint a bor az emberek orrát?
Nem szégyen, de nem is harag az,
Csak én tudom ennek okát,
Én, kit földöntúli ízék
Földöntúli ízékbe avattak.
Ez vésznek előjele,
Amely még ma lesújt a világra,
Miként a mészáros taglója lesújt
Az ökörnek szarva közé.
S nemcsak a nap hirdette a vészt,
A már közelállót;
Az egész természet
Elhagyta a régi kerékvágást.
Két kutya, melyek előbb
Őszinte barátságnak
Példái valának hosszú időktől,
Most egymást marta dühödve

20 spanyolviasz: pecsétviasz

Egy nyomorú juhbőr-darabért,
 Mit a mészárszéknek előtte találtak.
 S még száz ily példát zengene lantom,
 Melyek mind iszonyú pusztulást
 Jóslának a földnek,
 De csak a legnevezetesebbet
 Közleni legyen elég:
 A lágyszivű kántornak felesége
 Ma nem ivott meg többet
 Egy messzely²¹ pálinkánál.

Igy állt a világ,
 Amidon a szentegyházi fogoly
 Elereszté a mentő kötelet,
 S ekképen szóla magában:
 „Lenn volnék...
 Hála a mennyek urának!
 Most egyenest a szemérmes²² Erzsókhoz.
 Oh, szemérmes Erzsókom,
 Szívem műhelyének
 Örök árendása²³ te! nemde
 Vársz epekedve reám?
 Valamint én várom a tiszteletestől
 Kontójának²⁴ megfizetését,
 Melyért nála hetenként
 Kunyorálok hiába.
 Nem fogsz te sokáig várni reám;
 A szerelem lesz sarkantyúm,
 Hozzád rohanok,
 Mint a malacok gazdasszonyaikhoz,
 Ha kukoricát csörgetnek.”

Még bé sem fejezé
 Költői beszédét,
 S íme rohant a szemérmes Erzsókhoz,
 Mint a malacok gazdasszonyaikhoz,
 Ha kukoricát csörgetnek.

21 messzely: régi folyadékmérték, közel 0,35 liter

22 szemérmes: szemérmes, szégyenlős

23 árendása: bérlője

24 kontójának: számlájának

Amidőn megfogta kilincsét
A kocsmai ajtónak:
Ketyegett hő szíve erősen
Üdv-kéjek gyönyörétől.
Amint benyitott a terembe,
A tánc még egyre dühöngött,
S csak a béke barátja
Bagarja vevé őt észre,
S őszinte örömmel
Idvezlette, kiáltván:
„Jó napot adj isten,
Fejenagy koma!”
(Mert ő, a nagy férfiú, volt ez.)
„Jó napot adj isten,
Hát kelmed is eljött?”

Ezek voltak szavai
Bagarja uramnak,
A béke barátjának,
De a széles tenyerű Fejenagy,
A helység kalapácsa,
A „jó napot adj isten”-re
Nem mondta: „Fogadj isten”,
Nem mondott semmit,
De nem is hallotta beszédét
Bagarja komájának,
Dehogy hallotta, dehogy!...
Ő csak látott –
Oh, mért kellett látnia ekkor?
Mért nem született vakon inkább?
És átalgában mért született?...
Ott látá térdepelésben
A helybeli lágyszivü kántort
A szemérmetes Erzsók
Ötvenöt éves lábainál.
E látványra szívét,
A tiszta szerelmü szivet,
Pokolbeli kínnak
Százharminchatezer bicskája
Hasította keresztül

S fölgyujtá agyvelejét
 A haragnak cintmasinája²⁵ legott.
 Mint prédájához a macska,
 Zajatlan léptekkel
 S szeme égő üszkével
 Sompolygott a lágyszivü kántor
 Háta mögé,
 Aki titokban
 Gyötrődő szive érzelmét
 Ekkép foglalta szavakba:

„Szemérmetes Erzsók,
 Koronája az asszonyi nemnek,
 S kezelője a bornak
 S a pálinkának!
 Lesz-e engedelem számomra szivedben,
 Ha lelkem tartalmát
 Előtalálni merészem?...
 De nekem már mindegy, akár van,
 Akár nincs engedelem számomra,
 Kimondom:
 Mi fúrja az oldalamat.
 Kimondom, igen,
 Nem holmi cikornya²⁶-beszéddel,
 De az érzés egyszerű hangján: –
 Keblem kápolnájában
 A hűséges szerelemnek
 Az öröklétnél
 Fél rőffel²⁷ hosszabb gyertyája lobog
 Szent lobogással.
 S éretted lobog az,
 Oh, szemérmetes Erzsók!
 S ha meg nem koppantod
 A vizonszerelem koppantójával²⁸:
 El fog aludni,
 És vele el fog aludni
 Életem is!...

25 cintmasinája: gyújtószerszáma

26 cikornya: túlzottan cifra, kacskaringós díszítés

27 rőf: régi hossz mérték, kb. 78 cm

28 koppantó: ollóforma, mellyel a viaszgyertya hamvát elcsípték, hogy a világító láng annál szabadabban világíthasson

Itt várom ítéletemet;
Most, rögtön, ezennel
Mondja ki szűz ajakad:
A reménység zöld koszorúja
Öveddze-e homlokomat,
Vagy a kétségbeesésnek
Bunkósbotja
Üssön agyon?...”

„Én ütlek agyon...
Én vagyok a kétségbeesés!”
Szólt... nem! mennydörgött egy hang,
A széles tenyerű Fejenagynak hangja;
S széles tenyerével megragadá
A lágyszivű kántor gallérját,
S fölemelte a térdepelésből,
Hogy talpa sem érte a földet;
Aztán meg letevén,
Hogy az orra is érte a földet.

„Én ütlek agyon...”
Folytatta tovább
A széles tenyerű Fejenagy.
„Én morzsolom össze
Csontjaidat,
Mint a malomkő
A búzaszemet!
Hogy mertél... de előbb
Téged vonlak kérdőre, oh, Erzsók!
Mondd meg nekem azt:
A hűtlenségnek fekete posztaja²⁹
Vagy az ártatlanságnak
Pátyolatlepedője takarja-e lelked?
Oh, szólj nekem erre!”
A szemérmes Erzsók
Nem szóla reá,
De tengervízszínű szemének
Bájdús kifejezéséből

Ezt silabizálta ki mennyei kéjjel
 A széles tenyerű Fejenagy:
 „Oh, széles tenyerű Fejenagy,
 Helységünk kalapácsa,
 S csapra ütője szívem hordójának!
 Még kétkedel?...
 Ártatlan vagyok én,
 Mint az ízé...”
 Érté e néma beszédet
 A helybeli lágyszivű kántornak
 Dühteljes dögönyözője,
 S engesztelve sohajtott:
 „Lelkem lelke, bocsáss meg,
 Hogy kételkedni merék
 Hűséged acél láncának
 Állhatatosságában. –
 Most pedig, oh, kántor!
 Téged veszlek elő;
 Készülj a meglakolásra –
 Rémséges leszen az,
 Valamint rémséges a bűn,
 Mit elkövetél.
 Példádon okúljanak a késő unokák,
 Hogy kell csábítani az ártatlanságot,
 Hogy kell konkolyt³⁰ hinteni
 Két szerető szívnek
 Tisztabuzája közé!”
 Miután a nyelve megállott,
 Két keze kezdett mozgni
 A széles tenyerű Fejenagynak:
 A helybeli lágyszivű kántort
 Úgy ütögette a földhöz,
 Mint a gyertyát mártani szokták.

A helybeli lágyszivű kántor
 Elkezdett bögni, amint még
 Nem bögött soha
 Sem temetéseknél,
 Sem a soksípú orgona mellett.
 Bögése zavarnak

30 konkolyt: vetési gyomnövényt

Lett okozója
A mulatók közt.
Megbomlott a tánc;
A kancsal hegedűs,
A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta huzója
Feledte tovább hallatni
Hangszere égi zenéjét.
A nép odacsődült,
Karéjt képezve, holottan
A széles tenyerű Fejenagy
Példát ada a késő unokáknak,
Hogy kell csábítani az ártatlanságot,
S hogy kell konkolyt hinteni
Két szerető szívnek
Tiszta buzája közé.
A helybeli lágyszivű kántor
Bőgései közben
Ily szókkal esengett
A helység kalapácsához:
„Csak addig várjon, amíg
Egy szócskát, egy kicsi szócskát mondok –
Aztán verjen kelmed agyon,
Ha jónak látja.”

A széles tenyerű Fejenagy,
Ki már belefáradt
A példaadásnak kedvéérti
Földhözütésbe,
Ezeket szuszogá:
„Beszéljen, kántor uram!
Mentse magát,
Meghallgatom én az okos szót
Minden időben...
Mentse magát.”
S a helybeli lágyszivű kántor
Igy mentette magát,
Heverve a földön:
„Bűnös vagyok egyrészt,
Nem tagadom,
Mert megszeretém
Lángzó szerelemmel
A szemérmetes Erzsókot...
De tehettem-e róla?

Oh, a szerelem
 Nem oly portéka, amelytől
 Elzárni lehetne a szívet;
 Tündéri madár ez, amelynek
 Ajtó sem kell, hogy a szívbe röpjön,
 Mint bölcsen tudhatja kegyelmed. –
 De szerelmemet én
 Titkoltam volna örökké,
 Elvittem volna magammal
 A más életbe, ahol tán
 Nincsen is élet –
 Ha nem veszi észre Harangláb.
 Ő észrevevé,
 S bujtotta tüzem,
 Mi okért, mi okért nem?
 Arról nincs tudomásom.
 Ő volt, ki, midőn ma
 Az isteni tisztelet alkalmával
 Kegyelmed az álomnak karjába hajolt,
 Ezt javasolta nekem:
 Zárjuk kelmedre az ajtót,
 S így zárva levén,
 Ma baj nélkül tehetem
 Hódításaimat
 A szemérmetes Erzsóknál...
 S én balga szavát fogadám!”
 Mindezeket mondá
 A helybeli lágyszivű kántor
 A megbánásnak örömtelen hangján.

Mint megfordúl a rézkakas
 A templom tetején,
 Ha más tájról kezd fúni a szél,
 Ugy vett más fordulatot
 A széles tenyerű Fejenagynak
 Lelke, s irányt,
 Mikor e szók érinték füle dobját.
 „Mit szól kend erre, Harangláb?”
 Voltak szavai,
 S nem szeliden mondott szavai,
 „Igazolja magát kend,
 Vagy akkép vágom fültövön,
 Hogy azonnal megsiketül bele.”

Odaáll a Harangláb,
A fondor³¹ lelkületű egyházfi,
S rendületlen nézve szemébe
A széles tenyerű Fejenagynak,
Ily bátor szókra fakadt:

„Igazolni fogom magamat,
Nem, mintha remegnék
A kend fenyegetéseitől.
Jobban felkösse gatyáját,
Akitől meg kelljen ijednem...
Érti-e kend ezt? –
Mind igaz, amit kántor uram szólt,
Aki, úgy mellesleg mondva,
Gyáva, haszontalan ember,
Hogy oly pimaszúl rám vallott. –
Én bujtogatám őt,
Hogy csapja el a kelmed keziről
A szemérmetes Erzsókot,
Mert én kendet utálok,
Mint a kukorica-göldönt³².”

„Ugyan úgy-e?”
„Biz úgy ám!”
„Hát kend azt gondolja talán,
Hogy én kendet szeretem
Avval a macskapofájával?”

„Micsodával?”
„Avval a macskapofájával!”

„Macskapofámmal?
Hát te, te sündisznó!
Aki kovácsnak tartja magát,
Pedig holmi cigánytól
Tanulta meg a kalapálást...”

„Hát még mesterségemet is
Gyalázni mered?
Te hitvány templomegér...
No megállj! Majd megkalapállak.”

31 fondor: fondorlatos, ravasz, alattomos

32 göldönt: gombócot

S úgy megütötte
Öklének buzogányával
A fondor lelkületű egyházfinak orrát,
Hogy vére kibuggyant.
Erre Harangláb
Ügyesen leütötte fejről a kucsmát,
Megkapta hajának fürtözetét,
S oly istenesen kezdette cibálni,
Mint a harangkötelet.

Ez iszonyú látvány
Megragadá gyöngéd idegét
A szemérmes Erzsóknak,
S a szegényke
Ájulat örvényébe bukott.
Bagarja, a béke barátja,
Fölemelte szelíden,
S ápolva tevé őt
Az ágy párnái közé.
Élettelenül fekvék ott,
Mint a lepuskázott vadlúd
A tó közepén. –
[...]

1844

Az apostol

[részletek]

11.

[...]

Ott a magányban buzgón olvasá,
Miként a hívő a koránt
S mint a zsidó a bibliát,
Olvasta ott buzgóan a
Világtörténetet.
Világtörténet! Mily csodálatos könyv!
Mindenki mást olvas belőle.
Egyiknek üdv, másiknak kárhozat,
Egyiknek élet, másiknak halál.
Egyikhez így szól, s kardot ad kezébe:
„Eredj és küzdj! Nem küzdesz hasztalan,
Az emberiségen segítve lesz.”
Másikhoz így szól: „Tedd le kardodat,
Hiába küzdenél,
Mindig boldogtalan lesz a világ,
Mint ezredévek óta az.”

Mit olvasott ez ifjú belőle?
Mit gondolt ő, midőn e könyvet
Becsukta reszkető keze?...
Ezt gondolá:

„A szőlőszem kicsiny gyümölcs,
Egy nyár kell hozzá mégis, hogy megérjék.
A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,
S ha a kis szőlőszemnek egy nyár
Kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,
Amíg megéri? Ez belékerül
Évezredek vagy tán évmiljomokba,
De bizonyára meg fog érni egykor,
És azután az emberek belőle
Világvégeig lakomázni fognak.
A szőlő a napsugaraktul érik;
Mig édes lett, hány napsugár
Lehelte rája élte melegét,
Hány százezer, hány miljom napsugár?...
A földet is sugárok érlelik, de
Ezek nem nap sugárai, hanem

Az embereknek lelkei.
 Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de
 Csak a nagy lélek, s ez ritkán terem;
 Hogyan kívánhatnók tehát, hogy
 A föld hamar megérjék?...
 Érzem, hogy én is egy sugár vagyok,
 Amely segíti a földet megérni.
 Csak egy nap tart a sugár élete,
 Tudom, hogy amidőn megérkezik
 A nagy szüret,
 Akkorra én már rég lementem,
 S parányi művemnek nyoma
 Elvész az óriási munka közt,
 De életemnek a tudat erőt ad,
 Halálomnak pedig megnyúgovást,
 Hogy én is, én is egy sugár vagyok! –
 Munkára hát,
 Föl a munkára, lelkem!
 Ne légyen egy nap, egy perc elveszítve,
 Nagy a föladat, az
 Idő röpül, s az
 Élet rövid. –
 Mi célja a világnak?
 Boldogság! S erre eszköz? A szabadság!
 Szabadságért kell küzdenem,
 Mint küzdtek érte oly sokan,
 És hogyha kell, elvérzenem,
 Mint elvérzettek oly sokan!
 Fogadjatok, ti szabadság-vitézek,
 Fogadjatok szent sorotok közé,
 Zászlótokhoz hűséget esküszöm,
 S hahogy véremben lesz egy pártütő csepp,
 Kiontom azt, kifeccsentem belőlem,
 Habár szívemnek közepén lesz is!”

Ily vallomást tett... nem hallotta ember,
 De meghallotta odafönn az isten,
 Fölvette a szent könyvet, melybe
 Jegyezve vannak a mártírok,
 S belé írta a Szilveszter nevet.

12.

A gyermek ifjává lett
S az ifju férfivá.
Eszkendő esztendő után
Jött a földet meglátogatni,
S búcsút sem véve, távoznak.
Őt sem kerülték ki az évek,
Elment hozzája mindenik,
S nyomott hagyott arcán, szívéen.

Túl volt immár az iskolákon,
Régen kijárta azokat,
És benn volt a világban,
Az életben, az emberek között,
Hol minden lépten meglökik az embert,
S minden lökés egy darabot töröl le
A lélek zománcából
S az orcának színéből.

Be másnak látta e világot,
Mint amilyennek képzelé!
Naponta kisebbnek tetszett előtte,
Mélyebben súlyedettnek
Az ember, akit isten
Saját képére alkotott,
Az ember, akinek szemével
A napba kéne néznie,
És e helyett a porba néz,
Mikéntha férgeket keresne,
Hogy tőlök a csuszást tanulja.
És mentül kisebbnek tetszett előtte
Az ember, annyival nagyobbbnak
Látá a munkát, amire
Hivatva érezé magát.
De el nem csüggedett.
Tán oly parányit végzett, mint a hangya,
De mint az, olyan fáradatlan volt.
Szűk volt köre,
De e kört teljesen betölté
Lelkének fényivel.

Erkölcse, tudománya néki
 Nevet szerzett még iskoláiban,
 S midőn e pályát végezné,
 Több úr hívá meg őt
 Nagy s gazdag hívatalra
 Ilyen kecsegtetéssel:
 „Szegődjél hozzám; szolga lész, igaz,
 De ily urat szolgálni, mint én,
 Dicsőség, és azért, hogy
 Előttem meghajolsz,
 Előtted ezren hajlanak meg.
 Más dolgod nem lesz, mint ez ezreket
 Nyúznod tehetséged szerint, s e
 Könnyű munkából meg fogsz gazdagodni.”

Szilveszter megköszönte szépen
 E könnyű munkát és így válaszolt:
 „Azért, hogy énnekem
 Szolgáim legyenek,
 Én más szolgája nem leszek.
 Én nem kívánom, hogy előttem
 Embertársim hajlongjanak,
 De ne kívánja tőlem más se, hogy
 Előtte én hajoljak;
 Nem ismerek nálam kisebbet
 S nem ismerek nálam nagyobbat.
 S a gazdagságot illetőleg, az
 Nekem talán ingyen se kellene,
 Annál kevésbbé kell olyan nagy áron,
 Hogy érte nyúzzak másokat!”
 Ekkép szokott beszélni ő
 Levett kalappal, de fölemelt fővel.

El nem fogadta a nagy hívatalt,
 De jöttek hozzá szegény emberek,
 És meghívák őt falujukba
 Jegyzőnek³³, és az ifju ment,
 Ment örömet és boldogan.
 S midőn elért a faluba,
 S körülvevék őt a lakók,
 Így szólt hozzájuk lángoló szemekkel:

33 jegyző: a 19. században a községi jegyző az államhatalom helyi képviselője volt, aki a közigazgatás tényleges vezetőjévé vált

„Üdvöz légy, nép! úgy nézz szemembe,
 Tanítód és atyád leszek.
 A bölcső óta mit vertek fejedbe?
 Kötelességedet;
 Én megtanítlak jogaidra!”

És teljesíté, amit ígért.
 Nem a kocsmába jártak ezután
 A munkavégzett gazdaemberek,
 Mint jártak eddig világkezdő óta;
 A faluház előtt karéjba
 Állottak, és az ifju jegyzőt
 Hallgatták a vén emberek,
 És jobban hallgaták, mint papjokat, mert
 Papjoknál jobbakat beszélt.
 S mit ott tanultak, elvivék haza,
 És elbeszélték fiaiknak,
 S a jegyző tiszteletben állt.

De két ház volt a faluban, mely
 Az ifju apostol fejére
 Átkot mondott áldás helyett,
 Az a két ház, hol a pap és
 Az uraság lakott,
 A kastély s a parókia.
 Naponta gyűlöltebb és rettegettebb
 Lett e két házban a
 Jegyző gazdálkodása,
 S elpusztulását tervezék, mert
 Látták, ha a jegyző marad,
 Ugy ők pusztulnak el.
 [...]

16.

Megmondta ő, hogy gondolatjai
 Fejében nem halhatnak el,
 Hogy eljön a nap, amidőn
 Ezek kijőnek börtönükből,
 S bejárják a világot.

És úgy történt. Amit sok évi
 Erőködés meg nem hozott, amért
 Hiába volt olyan sok fáradás,

Meghozta egy véletlen pillanat.
 Egy titkos nyomdát fedezett föl
 Alant: elrejtve föld alá,
 S ott kinyomatta műveit.
 Mi volt ezen művekben? Az,
 Hogy a papok nem emberek,
 De ördögök,
 S a királyok nem istenek,
 Hanem csak emberek,
 És minden ember ember egyaránt,
 S az embernek nemcsak joga,
 Hanem teremtményéhez
 Kötelessége is
 Szabadnak lennie,
 Mert aki isten legszebb adományát
 Meg nem becsüli,
 Magát az istent sem becsüli az!

Kijött a könyv, s ország-világban
 Ezrével olyan gyorsan terjedett el,
 Mikéntha villám hordta volna szét.
 Mohón nyelé el a szomjas világ
 E tiszta enyhítő italt,
 És lelke tőle megfrisült,
 De elsápadt a hatalom, kiült
 Ráncokba szedett homlokára a düh,
 És elmennydörgé haragos szavával:
 „Ez lázító könyv!
 Vallást s fölséget sért.
 Szerzőjének lakolnia
 Kell a törvény szerint.”
 És a megrémült nép utánamondá:
 „Valóban, e könyv lázító,
 Vallást s fölséget sért.
 Szerzőjének lakolnia
 Kell a törvény szerint.
 A törvény szent és sérthetetlen!”

S szerzője rémesen lakolt.
 Az utca közepén
 Fogták el őt, s elhurcolák.
 „Megálljatok,” szólt esdekelve,
 „Oh irgalom, megálljatok!
 Nem akarok én menekülni,

Mindenhová megyek nyugodtan,
Csak egy kevésbé várjatok.
Nézzétek azt az ablakot,
Az én szobámnak ablaka,
Ott nőm és gyermekem lakik.
Vezessetek hozzájuk egy,
Csak egy rövid kis pillanatra,
Mig egyszer ölelem meg őket
S egy istenhozzádott mondok nekik,
Aztán nem bánom én, hurcoljatok,
De én búcsú nélkül nem mehetek.
Inkább megyek le a pokolba
A búcsuzás után,
Mint föl a mennybe búcsu nélkül.
Nem vagytok férjek és apák?
Mit mondanátok, és mit érzénétek,
Ha véletek mások bánnának így?
Nekem nincs senkim a kerek világon,
Csak nőm és gyermekem,
És önekik sincs a világon
Kivülem senkiök, de senkiök;
Eresszetek, jó emberek,
Eresszetek, hadd lássuk egymást
Még egyszer és talán utolszor.
Ne rajtam szánakozzatok,
De őrajtok, hisz ők ártatlanok,
Hisz nem vétettek ők
Sem a törvénynek, sem tinektek,
Ne öljétek meg őket!...
Oh istenem, ha szavaimra
Nem indultok meg, könnyeim
Indítsanak meg... e könyűk
Szivem vérének cseppjei,
Halálveríték lelkem homlokáról!”

Zokogva térdepelt le,
S mint szebb időkben egykor kedvesének,
Most a poroszlók³⁴ térdeit ölelte,
De ők kegyetlen, gúnyos röhögéssel
Emelték őt fel s vitték a szekérhez,
Mely ott az ő számára állt.

Midőn látá, hogy nem használ a szép szó,
 Düh szállta meg, s előszedé
 Testének minden erejét, hogy
 Erőszak által győzzön, meneküljön.
 Oroszlánbátorsággal és
 Örült erővel küszködött,
 De hasztalan! Legyűrték, megköttették.
 S bedobták őt a szekér mélyibe.
 Ott ordított, mint a vadállat,
 Ordított ilyen átkokat:
 „Átok reátok s maradékitokra³⁵,
 Ti emberbőrbe öltözött,
 Sátánokkal bélelt fenevadak,
 Kiknek keblében szív helyett
 Undok varangyos béka van!
 Borítsa el pofátokat
 A fekély olyan vastagon,
 Mint a gazság van lelketek felett,
 És aztán faljanak föl a
 Szemétdomb férgei!
 Átok reátok és királyotokra,
 Kinek nevében az erényt
 A mészárszékre viszitek!
 Átok reád, bitang lator király,
 Ki istennek tartod magad,
 S ördög vagy, a hazugság ördöge!...
 Ki bízta rád a milliókat?
 Farkasra a nyáját ki bízta?
 Kezed vörös, mint bíborod,
 Arcod sápadt, mint koronád,
 Szived fekete, mint a gyász,
 Mely műveid után huzódik,
 Miként az esti hosszú árnyék.
 Meddig bitorlod³⁶ még a
 Rablott hatalmat, rablott jogokat?
 Lázadjanak föl, mint az óceán,
 Alattvalóid, és ha zsoldosidnak
 Százezrivel kiállasz ellenök,
 Ne adja isten, hogy meghalj vitézül
 Ott a csatán, mint illő férfihoz;
 Te légy, ki megkezdd gyáván a futást,

35 maradékitokra: utódaitokra

36 bitorlod: sajátítod ki

Fuss és bújjál el trónusod alá,
 Mint ágy alá a megszeppent kutya,
 Onnan kotorjanak ki és kacagva
 Köpködjének könnyörgő szemeidbe
 A gyermekek s vénasszonyok,
 S kik egykor lábad csókolák,
 Azoknak csókold majd te lábait,
 Azok rugdossák ki egyenként
 Vigyorgó fogadat,
 Azok rugdossák ki belőled a
 Nyomoruságos hitvány életet!
 Dögölj meg oly kétségbeesetten,
 Amilyen né engem tévé!...
 Oh nőm... oh, gyermekem..."
 [...]

20.

Vénült, kihalt a szolganemzedék,
 Új nemzedék jött, mely apáit
 Arcpirulással említé s azoknál
 Jobb akart lenni és az is lett,
 Mert csak akarni kell!...
 Fölkelt az új hős nemzedék,
 S mit örökségben hagytak rá apái,
 Leverte rabbilincseit,
 S kezéről, akik ezt szerezték,
 Azoknak sírhalmára dobta,
 Hogy a csörgésre fölriadjanak, s ott
 A földben is szégyeljék magokat!...
 S megemlékeztek a győzelmesek
 Ama szentekről és nagyokról, akik
 A szolgaságban szabadok valának,
 És hirdették az ígét,
 S díjak halál lett,
 Csúfos halál!...
 Megemlékeztek a győzők ezekről,
 S a diadalnak örömébe szőtték
 Szent neveiket koszorú gyanánt,
 S elvitték volna őket a
 Dicsőség templomába,
 De hol keressék, hol lelik meg őket?
 Rég elhamvadtak a bitófa mellett!

Pest, 1848. június–szeptember

Uti levelek Kerényi Frigyeshez³⁷

[részlet]

III. levél

Debrecen, május 14. 1847.

Voltál-e már Debrecenben, barátom? láttad-e a pusztai várost, vagyis e városi pusztaságot? ha porba vagy sárba akarsz fúladni, csak ide jőj, itt legkönnyebben célt érhetsz; de az orrodát jól befogd, mert különben, mielőtt megfúlnál, a guta üt meg a szalonnaszagnak miatta. Menynyi szalonna, mennyi hízott disznó van itt! a szellem mégis oly sovány, hogycsak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigás lovaknak. Itt, ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak. Az 1843–44-iki telet e kövér városban húztam ki éhezve, fázva, betegen egy szegény, de jó öreg asszonytól, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a más világról írnám hozzád. Olyan elhagyott kis vándor-színész fiú voltam, kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt. Harmadfél évvel utóbb ugyanazon színházban, hol akkor senkitől figyelembe nem véve játszottam kis szerepem, harmadfél évvel utóbb, mondom, amint beléptem a nézők közé, minden szem rajtam függött, s a lelkesedés az égháború hangján kiáltá: éljen Petőfi Sándor!... Talán, ha harmadszor lépek e színházba évek múlva, ismét nem vesznek észre, mint nem vettek először, talán nem lesz aki tudná, hogy itt engem egykor megéljenezett a közönség. Ilyen a hír; jön és megy. Ilyen a világ; csak azért emeli az embert hírre, hogy legyen kit feledni. S a magyar különösen szeret feledni... azért nem fog az ő emléke sem fönnmaradni.

Füzes-Abonyból, hol a mult éjet töltém, egy nap alatt értünk ide Debrecenbe. Napkeltekor már Poroszlón voltunk, melyet a Tisza különösen kedvel, mert gyakran kilátogat hozzá, nem resteli a nagy utat. Most is ott tisztelkedik. A fogadótól jobbra-balra tengert látunk, melyben nyakig úsznak a fák, mint valami szerencsétlen hajótörést szenvedők. A víz közepén nyúlik végig, mint a magyar nadrágon a zsinór, az a nevezetes töltés, melynek oly sok ló köszönheti már, hogy e siralom völgyéből Ábrahám keblébe jutott. Hosszasága egész félórányi ugyan, de jó időben négy lovas kocsi – nyolc ökör segítségével – egy nap alatt is megjárja. Száraz időben az a szép tulajdonsága van, hogy oda varázsolja az alföldre a Kárpátok táját, olyan hegyek és völgyek keletkeznek rajta. E tekintetből jónak láttam leszállni a gyorsszekérről, s gyalog zárándokolni át a töltésen, hogy a feldőlés ellen biztosítsam magamat, mert én fejemmel szerzem ugyan kenyeremet, de azért nyakam sem imádom kevésbé, mint fejemet. A gyorsszekérenél egy óranegyeddel elébb értem a Tisza hídjához, s ez alatt gyönyörködve néztem jobbra-balra a tájat, mely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez regényességében. És az az átkozott szabályozás majd mind e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! eddig kénye-kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, s ballaghat majd szépen a kerékvágásban. Így teszi az élet a lángészt filiszterre!^{38!}

37 Uti levelek Kerényi Frigyeshez: Petőfi *Uti leveleit* Kerényi Frigyesnek (1822–1852), költő barátjának címezte, ezek azonban fiktív levelek, tehát nem jutottak el Kerényi kezéhez; Petőfi a győri *Hazánk* című folyóirat szerkesztőjével kötött megállapodást a levelek közlésére

38 filiszterre: polgárra, nyárspolgárra

Átkelve a Tiszán, éri az ember Füredet s mingyárt ennek szélén az istenben boldogult vagy ördögben boldogtalanult Józsa Gyuri³⁹ elkezdett s abba hagyott palotáját. Ott álldogál mogorván, vakolatlan falaival s ásító ajtókkal és ablakokkal, mint egy óriási csontváz. Üres termein át tolvajként szalad a szél, s boszankodó süvöltéssel hagyja ott, hogy nem lelt semmit. Maga Füred is ilyen kietlen, szomorú, rideg... düledező házak, ezek födelén és az udvarokon buja fű és paréj, az emberek ságadtak és szótlanok, az utcák üresek, zajtalanok... hagyjuk el ezt az élő sírboltot és menjünk, vágassunk kelet felé, nagyszerű látvány következik: a pusztá, a Hortobágy!

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az Isten homloka.

Megállok közepeden s körültekintek oly elragadtatással, melyet nem érez a schweizi az Alpeseiken, melyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélekzem, mint tágul kebleml!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, beborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.

Néhány lépésnyire az úttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette bíbicek nyargalásznak búbos fejikkel s a tó közepén nagyokat lép hosszú piros lábaival a melancholicus gólya.

Egy dűlőföldnyire legel a gulya, hosszú botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás és megemeli előttünk kalapját, nem szolgálásból, mint a felföldi német és tót, hanem emberségből, mint magyarhoz illik.

Mik azok a T alakúak ott a távolban? azok elszórt gémes kutak, de oly messze vannak már, hogy karcsu ostorfaik nem látszanak.

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen... odaemelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte a levegőben, mint egy elfáradt darucsoport szállana. Kedves délibáb! úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya.

Némán, merengve ül az őсныugalom e térségen, mint tűzhelye mellett karszékében a száz éves aggastyán, ki az élet zajos napjait zajtalan szívvel gondolja át.

Mily egyszerű a pusztá, és mégis mily fönséges! de lehet-e fönséges, ami nem egyszerű?

Fél napnál tovább tart az út a Hortobágyon keresztül, s én, noha már sokszor jártam erre, nem győztem kibámulni magamat. Égő arccal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellem néztem köröskörül, s utitársaim azon gyönyörködtek, hogy én annyira gyönyörködöm, s a tisztelendő úr huga azt az észrevételt tette, hogy boldog lesz egykor feleségem, ha úgy fogom szeretni, mint a pusztát szeretem. E szerint nagyon boldog lesz az én Juliskám, mert én őt még a pusztánál is sokkal jobban szeretem, sokkal, sokkal! –

Este felé értünk Debrecenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai pihen. Hamuszin fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vasszobrán; s semeim oda tapadtak és mélyen gondolkoztam arról, ha majd más utazó fog így gondolkozni az én sírom mellett!

39 Józsa Gyuri: különködéséről, csínytevéseiről közismert tiszafüredi földesúr; Jókai részben róla mintázta *Egy magyar nábob* című regényének főhősét, Kárpáthy Jánost

XV. levél

Koltó, szeptember 15. 1847.

Hát, amice⁴⁰ megházasodtam... remélem, nem veszed rossz neven, hogy amicézlek, amit, úgy hiszem, joggal teszek, mint táblabíró és házasság ember s e szerint filister primae classis⁴¹. Úgy van, amice, én megházasodtam!... de nézd, ez a nyomorult phlegmaticus⁴² tinta nem válik rózsaszínűvé e szónál, mely rózsaszínűbb a rózsánál. Épen ma egy hete, hogy a költői borostyánkoszorút lehúztam dicssugáros füleimről, akarom mondani fűrtjeimről s helyébe a házi sipkát ültetém, s a lant helyett éktelen hosszuszárú pipát tartok kezemben, s oly füstöt ereszték, hogy már mind a kilenc múzsa megkehesedett s még Pegazusom⁴³ is köhög tőle. Kedves öcsém, Frigyes, te mint afféle nőtlen siheder, nem tudhatod, de hidd el nekem, hogy így feleség oldalánál a pipafüst többet ér, mint egy egész bámuló világnak tömjénfüstje, kivált ha olyan a feleség, mint ez az én kis barnácskám itt... ah csak azért az egyért sajnálom, hogy feleségem, mert mint ilyet nem szabad vagy legalább nem illik dicsérnem; pedig úgy szeretném dicsérni, mint tulajdon saját magamat.

Esküvőnk középkori regényességgel ment végbe, az erdődi vár kápolnájában, korán reggel. Szerettünk volna én is, menyasszonyom is, helyhez és alkalomhoz illő komoly és ünnepélyes arcot ölteni, de sehogy sem sikerült, folyton mosolyogtunk egymásra, s ha én olyan szépen mosolyogtam, mint menyasszonyom, úgy esküszöm neked, hogy egy angyalt-festő képíró előtt a legtökéletesebb mintául szolgálhattam volna. Amint az esküvési szertartásnak vége lett, rögtön kocsira ültünk s vágattunk ide Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. Hogy jöttem én ide? kérdezed. Megfelelek rá. E falu egy barátom birtoka... Ha Horváth Lázár⁴⁴ volnék, kapnék az alkalmon, nevét kiírni, mert nagy-úr;⁴⁵ de nem teszem ezt, minthogy nem vagyok Horváth Lazi, hála a mennyei atyának. Barátom átengedte lakását, hogy itt töltsük a mézesheteket, s itt töltjük... már azt talán csak nem kérdezed, hogy boldogan-e vagy sem?

Utazásunk idáig elég rossz időben történt, de nézi is az ember házassága első napján, hogy milyen az idő? Egy kis kalandunk is volt az utban... Nagy-Bányán túl Misztótfaluban eltört egy kerekünk. Feleségem csak mosolyogta a bajt, de én dühösen dühödtem, s félre mentem, hogy feleségem ne halljon, és ott kedvem és rangom szerint kikáromkodtam magamat. Egyéb következése nem lett a dolognak, csak hogy az itteni késedelem miatt másnap érhattünk Koltóra. Az éjet Nagy-Bányán töltöttük a fogadóban... házasságom első éjét a fogadóban! nem hiába vagyok a csárdák költője.

Most pedig érj be ezzel a kevéssel, édes barátom, legjobb szándékom mellett sem írhatok többet, mert a feleségem minduntalan a nyakamba borul, vagy én az övébe... ami mindegy;

40 amice: barátom (latin)

41 filister primae classis: első osztályú nyárspolgár (latin)

42 flegmatikus: egykedvű, nyugodt, hidegvérű

43 Pegazus (görögösen: Pégaszosz): a görög mitológiában szárnyas ló, Poszeidón és Medusza szülötte, a költői ihletettség jelképe (forrást fakasztott a Helikonon)

44 Petrichevich Horváth Lázár (1807–1851): a Honderű szerkesztője, Petőfi egyik legelfogultabb kritikusa; az arisztokrácia nagy magasztalója volt

45 nagy-úr: Gróf Teleki Sándor, Petőfi barátja

a vége csak az, hogy nem írhatok. Egyedül vagyunk, azért ölelkezünk... az a komisz tempó nincs meg bennünk, hogy mások előtt nyaljuk-faljuk egymást, mint rendszeren szokták a fiatal házások. Jaj be rút, jaj be cudar, piacra vinni a boldogságot!

Igaz! hazugság, amit tartanak közönségesen, hogy a házasságban megszűnik a szerelem. Én most is oly forrón, oly lángolón szeretem feleségemet, mint hajdanában nőtlen koromban, pedig már egy hét múlva két hete lesz, hogy megházasodtam.

JÓKAI MÓR (1825–1905)

A tengerszem tündére

Van a Székelyföldnek egy csendes, emberlaktalan völgye, hol semmi hang a vad madár kiáltásán s az örökké élő zuhatagon kívül nem zavarja a napvilágos éjfélt.

Fejsze sohasem irtotta ezeket a roppant fákat, vadász sohasem hajszoalta az otthonos vadakat itt. A messze-messze sejthető, nem is látható múltig szent volt e völgynek járása minden ivadék előtt.

Az időtlen idők óta egymásra dültek a vén fák, ott korhadtak, földdé váltak s a rohából új fa nőtt ki, az is száz meg száz évig nőtt a szép csillagocskák felé törve, azután azt is megrázta az idő és a féreg, az is ledült és senki sem vette azt számba. A rothadt fák egészen tele temeték a mély vízmosási árkot, melyben a bérci patak zuhog oly vígan, s most, midőn a porlott fákat benőtte a fű, moha és erdei virág, úgy tetszik, mintha a patak itt-amott a föld alá bújna s másutt ismét előjönne.

Fenn egy kerek hegy tetején van valami csodálatos hely, egy nagy, téres rónaság az, benőve valami nagy veres, barna bozontú fűvel, mely mély sötétzöld moha közül sarjadoszott fel, rátekerőznek apró fehér indájú halvány virágok, aminők másutt nem nőnek.

Aki e zöld fű közé lép, tán egyet e különös virágok közül leszakítani, érzi, mint süllyed meg alatta a föld, mintha nem is föld volna az, hanem csak egy vastag szövevény, mely a víz színén ingadoz. Ha tovább merészkedik valaki a csalfa látszatos mezőn, egyszerre megnyílik alatta a fű, egyet sikolt, Jézus nevét kiáltja, annál rosszabb reánézve, mentől jobban sikolt; mentől jobban imádkozik, annál jobban lehúzzák lefelé; a csalóka mezőrongy moha- és gyökérszövedékké válik menekvés után kapkodó kezeiben, lábait átfogják hálós erek, zöld szakállú hínárrojtok és lehúzzák oda az ismeretlen mélységbe a feneketlen vizek alá, még csak egy buborék sem jó vissza utána.

E nagy, veszélyes mező színén apróbb, nagyobb tavacsok láthatók, némelyik alig szélesebb, mint egy közönséges kád, s ha valaki a túlsó hegy ormáról letekint e barna-zöld mezőre, úgy tetszik neki, mintha száz meg száz ragyogó, kék szem nézne fel onnan, csalfán integetve felé.

Jobb azt csak messziről nézni.

Túl az erdőn, túl a hegyen, egy mélyebb völgy teknőjében fekszik, óriás hegyektől körülvéve a Szent Anna-tó: csendes, mély tengerszem, körülszegve sötétzöld fenőkkel.

Olyan csendes, olyan hangtalan minden körül, mintha most merült volna fel a tenger alól az egész tájék. Pedig mennyi történt itten!

Úgy tetszik az elandalgónak, mintha mindaz tegnap, tegnapelőtt lett volna!

Pedig messze-messze múlt már és csak emléke is alig van többé. Mikor ez a tó is, meg az a másik is odafenn, mely most fűvel van benőve, a kis vízitündérek országa volt s a zöld vízikirály térdig érő zöld szakállal, gyékény tutajon kievezett a zöld patakra aranyhajú leányaival, apró-cseprő tündérkéivel, s egész hosszú délutánokon át eljátszadoztak a meleg napfényben, a kis hüvelyknyi tündérkéek hintáztak a falevélen, elbújtak a nagy harangvirágok üregeibe s onnan kukucskáltak elő, pohárnak vették a gyöngyvirág kelyhecskéit s mézharmatot ittak belőle, szembeszálltak a tücskökkel s más harcias kinézésű bogarakkal s hős csatákat vívtak velők, megnyergelték a nagy pávaszemes pillangót, s ingerkedtek a csúf, fekete pókkal, izmos kézzel szagatva szét szivárványt játszó hálót, mikkel ő ártatlan legyececskéket fojtogat s azokból szóttek-fontak vékony, hosszú selyemfátyolokat, úgy illett a természetükre.

A vén vízikirály azalatt behúzta magát vén faodvába s ott elüldögélt, nem bántott senkit, szakállát belepte a penész, haját a moha, képén ezer ránc volt, s kezei, mint a reves¹ fa, olyan sárgák voltak.

De leányai, a szép tündérleányok egészen másformák voltak. Fehér testüknél nem volt fehérebb a hó, kék szemeiknél nem volt kékebb az ég, s sárga hajuk mintha csupa aranyfonál lett volna.

Ott fészülték fényes aranyfüreteiket fényes csigahéj-fésűkkel, fontak koszorút fejükre nefelejtseiből, liliomból s oly búbájosan daloltak, hogy fű, fa megállt hallására s a zengő madarak elhallgattak, hogy tanuljanak tőlök.

Egyszer azonban emberek látogatták meg a tájat s megtetszett nekik a szép, csendes, magányos hely; „jó lesz ez Isten tiszteletére”, mondának s oda a tengerszem partjára, a mély völgybe építettek egy kápolnát Szent Anna tiszteletére, azt nagy ünnepéellyel felszentelték, tornyába csengő harangocskát szereztek, s attól fogva évről-évre nagy búcsújárások történtek a székely földről a bájos Szent Anna-tóhoz. A bűnösök, a szenvedők hetekig elimádkoztak ott a magányos kápolna küszöbén, a minden emberi laktól távol eső helyen, s megenyhülve, megvigasztalva hagyták el a szentelt helyet.

Egy vén remete volt a kápolna állandó őre, az mindennap háromszor megcsendíté a harangot, s az ősrengetegben szerteszálló hangok hullámos ringása mennyei zengzet volt az eltévedt utasnak, az epedő búcsújárónak.

De nem szerette e hangokat a zöld vízikirály, a tündérek nem állhatják a harangszót; elbújnak, elrepülnek előle; a vízitündérek sohasem mertek már kiszállni a Szent Anna-tó partján, fehér testüket melegíteni, aranyhajukat fésülni a napfényben; zsoltárének, harangcsengés elkergette őket onnan. Mind felhúzódtak a felső tengerszembe, mely a hegy alatt össze van kötve az alsóval.

Hogy még oda se hallhassák a kízó harangcsengést, elkezdtek a kis lidéreké apró vízigyökerekből, hínárrojtokból, vízfolyondárból ingó bürüt² fonni a víz színére. Mindig fonták, egyre fonták: évről évre vastagabb lett a szövedék; moh benőtte, fű felverte, egészen hasonlított a mezőhöz, csakhogy a fű gyökerei a mély vízbe ágaztak le.

Csak itt-ott hagytak a dolgoz lidéreké³ nagy, gömbölyű ablakokat a csodálatos szövevényen, hol a nap lesüthessen a víz alá, s a tündérek feljöhessenek széttekinteni a világon. Ezek a tengerszemecskék sohasem nőttek be fűvel.

1 reves: korhadó, korhadt, pudvás, odvas, mállatag

2 bürü: árkon, patakon átvezető egyszerű híd

3 lidéreké: tündérek

A harangszó azonban idáig is elhallatszott s a vízikirály mérgében tépte szakállát s a bűbajos vízitündérkéek kínjokban sírtak éjszaka, hogy a pásztorlegények nem merték ott legeltetni marháikat, félve a csodás hangoktól.

Egyszer oláh gulyáslegényt fogadott egy székely gazda s bár előre jól megmondta neki, hogy a kokojszás⁴ felé ne hajtsa a tulkokat⁵, az agyafúrt csak azért is odaterelte azokat, s amint ráesteledett az idő, tüzet gyújtott s mellé hasalt.

Alighogy elszunnyadt, arra ébredt fel, hogy a kokojsza felől nagy bikabömbölést hallott; azt gondolta: tán idegen, kivert bika akar csordájára törni s kapva furkósbotját, arra szaladt, ahonnan a bömbölés jött.

Nem látott azonban bikát sehol, hanem térdig süllyedt valamibe, s csak alig tudott kivergődni újra a szárazra, egészen átázva.

A bika hangja egy vízimadártól jött, mely most megint távolabb zúgott, hogy maga után csalja a legényt.

Ez azonban nem követte őt; hanem visszavánszorgott elhagyott tűzéhez, s minthogy meg volt ijedve nagyon, csúnyául káromkodott odáig.

Amint azonban a tűz mellé tett subáját keresi, akkor látja, hogy abba egy csodálatos alak burkolódzott; egy törpe vén ember, földig erő penészes szakállal, zöld ruhában, mohos fejjel, reves, halavány kezeit ott melengetve a tűznél.

Az oláh legény sokat tanult odahaza a lidércekről s nagyon megörült, hogy most eggyel találkozott; kérdezé tőle, hogy mit hozott neki?

– Véka aranyat, zsák ezüstöt – mondá neki a vízikirály, szakállából a vizet csavarva.

– Mit adjak érte? – kérde a pásztor.

– Hozd el nekem a Szent Anna-kápolnából a harangot, s vesd bele a tengerszembe, ott, ahol a nagy veres fenyő kilátszik a kokojszából. Arra van felakasztva bőr tarisznnyákban arany, ezüst. Más nem viheti el azt onnan, csak akit én vezetek oda.

A legény megörült a szónak; kezet adott a tündérnek; csupa víz lett a marka attól, mintha reves gilvát⁶ szorított volna bele, s megígérte, hogy elhozza neki a harangot.

A vízikirály ismét visszaballagott. Minden lépten csak úgy tocsogott a lába, mintha vízben, sárban járna, s reggel meglátszott a nyoma, hogy ott a fű mind kisárgult.

Másnap este nagy, mennykőves zivatar volt; a pásztorlegény elindult a harangot elorozni. A villám hullott előtte, utána, belecsapott a tóba is sistersgő istennyilával: a szentségtörő nem tért vissza. A jámbor remete aludt az Úr oltalmában, nem vette észre a rablást. A harang háromszor megkondult, míg a tolvaj levette állványáról s olyan nehéz volt ez neki, hogy szinte megszakadt bele, amíg a kokojszáig emelte, pedig egy gyermek is elvihette volna máskor.

A vén tündér már várt reá a parton. Amint meglátta a harangot, gyilkos örömmel futott oda, s legelső dolga az volt, hogy kitépte a harang nyelvét s mint hatalmas királyi pálcát, vitte azt magával előre. Utána lépkedett a juhász, be a kokojsza közepéig. A hajló бүрű süllyedt, ingott lába alatt. „Ne félj semmit – szólt a tündér – mindjárt a fenyőnél leszünk.”

A zivatar is elmúlt addig, a hold is kisütött szépen, mire a fenyőhöz értek, melynek töve mélyen a víz fenekén volt.

4 kokojszás: tőzegáfonyás, tőzegmohás

5 tulkok: ökrök

6 gilva: taplógomba, a бүкк- és тölгьfa törzsén termő gombafajta; a szókapcsolat jelentése: mintha egy szétmálló taplógombát fogott volna a kezébe

A juhász itt belehajítja a vízbe a harangot; nagyot szólt az a vízbe esve, s még a víz alatt is zúgott. A tündér pedig leemelé ágairól a két tarisznyát, egyben arany volt, másikban ezüst színűltig; a juhászlegény kétfelől nyakába akasztá azokat s kérdezé, hogy merre menjen már most vissza.

A tündér megmagyarázta neki:

„Ahol eme sárga virágokat látod a fű között, oda bátran léphetsz mindig, mert annak erős gyökere van, mint a kötél, összefogja jól a bürüt, s nem szakad le az ember alatt.”

A juhász jól vigyázott rá s szép óvatosan lépkedve, kijutott a száraz partra, de az a két tarisznya olyan nehéz volt a vállán; úgy húzták lefelé a földre, végre lerogyott alattuk, s azután nem bírt fölkelni többet, mert ott rögtön bikává változott.

A székely gazda másnap este nagy csodálkozva látta, hogy hazatérő csordája egy nagy fekete bikával megszorodott, s csak arról lehetett megtudni, honnan támadt e csodaállat, hogy a juhászlegény tüszője⁷ azon módon ott maradt a derekán által fűzve s két szarván két felől ott csüggöttek a pénzes tarisznyák. A vad állat úgy sóhajtott, úgy könnyezett, mint egy ember.

A jámbor székely nem tudta mire vélni a csodát, de nemsokára meghallá, hogy éjszaka ellopták a kápolna csengettyűjét s azonnal sietett ama pénzen, mit rejtelmes bikája hazahozott, új harangot vásárolni, szebbet, nagyobbbat, mint az előbbi, ennek a fele is ezüstből volt öntve.

Fel is tették az új csengettyűt, beszentelték, de amint meg akarták húzni, nem hallatszott annak semmi hangja, tompán ütődött hozzá a nyelv, nemkülönben, mintha bőrből lett volna varrva a harang.

Éjszaka pedig odajártak a vérszemet vett tündérek a kápolna elé s csufondárosan kötekedtek a jó öreg remetével, úgy énekeltek a víz színén, gúnyosan utánozva a harang hangját:

Gingalló!
Szent ajtó,
Főzz kását:
Nincsen só.
Ha nincs só,
Kérj mástó'
De nem ád.
Ha nem ád,
Vágd pofó!
Gingalló!...

Maig is ismerős az a harangszó hangja azon a vidéken, a dajkák mulattatják vele a gyermekeket.

A remete és az egész népség sokat jártak a szent kápolnához, énekelve, imádkozva, hogy a boldog Istenanya adja vissza harangjaik szavát, mind hiába, még az énekszó sem hangzott többé az égig.

Egy éjszaka azonban, éppen Boldogasszony havában⁸, álmodt az ősz remete: mintha a Szent Szűzanya leszállt volna hozzá a megnyílt égből s kézenfogva elvezette volna őt a felső

7 tüsző: (régies, tájszó) cserzett ló- vagy marhabőrből készített, csatokkal, erszénnyel ellátott, tenyérynyi széles férfiöv

8 Boldogasszony havában: januárban

kokojszás tóig, ott egy kerek tengerablakon leszállt vele együtt a vizek alá. A remete reszketett magában, de az égi nő biztatta őt, hogy ne féljen, s szállt vele a nagy mélységbe alá. Amint a megdicsőült szent homlokáról szétsugárzott a mennyei világosság, a vízalatti szörnyalakok ezernyi csoportozatokban futottak széjjel előlük, lenn a víz fenekén megpillantá a remete az elveszett harangot, vízi folyondárnövények körülfolyták azt egészen, a százkarú szövedék megkötözte, s rajta ült a zöld tündérkirály, aludt összegubbadva, mint egy nagy vízi ung⁹, a harang mellett feküdtek aranyhajú leányai, azok is aludtak mélyen.

Az égi szent ekkor azt mondá a remetének:

– Amíg e harang a víz alól vissza nem kerül, harangszó nem fog hallatszani e vidéken.

Azzal elbocsátá a remete kezét, ki megijedt, hogy a vízben marad, s amint a szent nő keze után kapott, arra fölébredt és nagyon elcsodálkozott, hogy ruhájáról nem csorgott a víz.

Másnap elmondá e látást a vidék lakosainak, rögtön vállalkozának jó bátor legények, akik bizakodva magukban, megkísérték a veszélyes utat, leszállni a vizek alá, s felkeresni a víz fenekén a harangot. Egy sem jött vissza közülük. A gonosz tündérek ott alant saját elemeikben megfogták őket, kiszívták lelkeiket s hulláikat sem bocsátották vissza többé.

Sok jó legényt megsirattak már odahaza s aggodalmas apák, anyák kérve kérték fiaikat, hogy ne menjenek a kokojszáshoz. És azok mégis elmentek.

Azok a kék tengerszemek úgy csalogatták messziről, azok a bájos énekhangok úgy hívogatták éjente; aki egyszer meghallotta azokat, nem volt maradása tőlük, utánuk kellett mennie, meg kellett látni a hableányt, mint fürdik az ezüsttel csillogó tóban, mint takargatja arany hajával habtermetét, rózsás keblét. Soha sem tért az társaihoz vissza.

Három fia volt a székely gulyásnak, kinek bojtárja a harangot elsüllyeszté, mind a hármat szívből kérte otthon maradt édesanyja, hogy ne közelítsenek a tündérek tanyájához. Bár ne kérte volna olyan nagyon. Mert az ember olyan, hogy ahol veszedelmét tudja, csak azért is oda megyen.

Mindennap másik fiú őrizte a legelő gulyát, melynek az átváltozott bojtár volt a vezető kolomposa. Ez amint esteledni kezdett, magától megindult a tó partjáról s tova terelte a csordát, hogy ott ne lepje az éjszaka. Egy este, midőn a legnagyobbik testvéren volt a sor, ez megköté a vezértulkot egy fa derekához, hogy el ne mehessen onnan, s maga leült a vízpartra.

A vezértulok olyan keservesen bőgött utána, de az ifjú nem hajtott rá, hanem várt a tündérekre.

Amint feljött a hold a föld fölé, a hableány is megjelent a víz fölött: a legidősebb tündérleány volt, bájos arcú, korallajkú; feje kék liliummal koszorúzva, természetén vékony öltöny folyt alá, mintha átlátszó ezüstműből volna lengeteg ing szöve, olyan könnyű, olyan gyöngéd, hogyha foszlánnyá tépnék, elrepülne a légben, mint az őszi ökörnyal.

A pásztor ifjú el volt bűvölve a tüneménytől, szemét majd kinézte rajta, lelkét majd kisóhajtá utána, szíve dobogását meghallotta a tündérleány.

– Pásztor ifjú, barna ifjú – szólt hozzája édes hangon, mely olyan volt mint az ének, de még az éneknél is szebb; – jöjj le hozzám, jöjj el velem. Lakásom kristálypalota, csigahéjakkal zsindeyezve, klárisokkal körülszegve; kertem korallvirág, s eleven növény, pók szövő, pók fonja, gyöngycsigaház termi köntösöm, ékszerem, ajkam édes, keblem forró, ölelésem boldogító; végy el engem feleségül.

A pásztorlegény felelt neki:

– Hogy mehessek én te hozzád tündérleány; víz nem áll meg lábam alatt, nincsen annak gerendája, jöjj te el inkább én hozzám, nekem is van kertem, házam, szép napfényes domboldalon lakom, a hajnal midőn hasad, különb az minden klárisnál és gyöngynél. Jöjj te hozzám feleségül.

A tündérleány szót fogadott, odaúszott az ifjúhoz, odanyújtá felé kezét, a pásztor ifjú azt gondolta, hogyha egyszer megfoghatta a tündér kezét, majd kirántja őt a vízből, odaszorítja keblére, két ölelő karja közé, ha akarna sem mehetne többet vissza a vizekbe.

Ámde amint odaadta kezét a tündérnek, egyszerre megragadta ez őt erősen, a tündérek erősebbek az embereknél, egy pillantás alatt berántotta őt a vízbe, csak a visszhang kiáltá utána halálsikoltását az ifjúnak.

Másnap a középső testvér ment el a tópartra bátyja helyett a gulyát őrizni, éjszaka ő is kiült a tópartra, neki a második tündér jelent meg; ő is elbódult, ő is elveszett siralmasan.

Harmadik éjjel a legkisebb testvéren volt a sor.

Anyja, apja hasztalan rimázkodott előtte, hogy ne juttassa magát két testvére gyász sorsára, nem félté magát az ifjú.

– Ne búsuljatok énrajtam, ha minden tündér ellenem jön is, nem visznek azok engem a víz alá.

Kimenvén a gulyához, vitt magával egy hosszú kötelet, azzal összekötöze a tulkokat szávaiknál fogva, a legutolsó volt a vezértulok. Azzal saját derekára hurkolá a kötél másik végét s megveregetve a vezértulok nyakát, ezt bízta rá:

– Kedves szolgálám, négy lábú szolgálám. Én is elmegyek tündért fogni, tündért vadászni. Kicsalóm a partra, megfogom a kezét, s ha akkor azt mondom: „hopp a Jézus nevével, Szűz Mária hírével!” akkor te egyszerre az egész gulyával rugtass neki, kapaszkodjatok, ahogy tudtok, majd meglássuk: nem húzzuk-e ki a tündért onnan a vízből?

A hold ismét feljött szépen, a pásztor ifjú gyönyörűen fűtta a tilinkóját egy jávorfa alatt, midőn a tengerszem kék tükréből csak kibukik a legkisebb tündérleány.

Valamennyi közt legszebb volt, fején nefejejtskoszorú, szeme is csupa nefejejts, olyan szelíd, oly mosolygó, ajkain fejlődő rózsabimbók, termete hajlékony, virág-ruhája mintha üvegből volna szöve; az egész olyan ölelnivaló.

Amint meglátta őt a pásztorifjú, elhagyta a fuvolaszót s megszólítá bátor hangon:

– Vízi leány, szép tündérleány, jöjj én hozzám feleségül.

A szelíd, szép tündérgyermek megszánta a gyöngye ifjút, s szelíd csengő hangon monda neki:

– Menj innen szép földi ifjú, nem valók vagyunk mi egymásnak, nem jó te neked engemet látnod.

– Nem megyek el nálad nélkül – felelte rá a pásztorifjú.

– Mit kívánsz olyan nagyon rajtam? Ha kell gyöngyfűzérem fehér nyakamról, ime neked adom, ha kell aranyövem karcsú derekamról, ime átengedem.

S azzal kihajítá övét s gyöngyfűzérét a partra. De az ifjú csak nem ment el.

– Nem kell nekem sem gyöngyöd, sem aranyod, kellesz énnekem te magad. Kell énnekem te ajkad, ragyogó két szemed, galamb szép termeted. Hazaviszlek jó anyámhoz, úgy tartunk, mint a madarat az égben.

A tündérleány szomorúan lebegett a víz színén a part fűvéig, alant a vízirágók olyan közelnek látszottak, mintha kézzel le lehetne szakítani őket.

A tündérleány odaérve az ifúhoz, odanyújtá neki kezét; hirtelen bal kézzel kapta azt meg az ifú s elkiáltá nagy hangosan:

– Hopp a Jézus nevével, szűz Mária hírével, hajhó, hajszt!

De kaphatta volna a tündért jobb kézzel is, bal kézzel is, húzhatta volna is, nem tizenkét tulok, hanem tizenkétszer tizenkettő, mind lehúzta volna őt azokkal együtt a tündérleány mély vízfenekére, ha az ifú szemeibe nem tekintett volna, s szebb tengermélységet, szebb egész világot nem látott volna meg annak két csillagában, s hogyha az a bűbajos tűz, mely férfi és nő szeméből egymásba foly, erősebb nem volna minden tündérhatalomnál.

A szép vízilányka csak azon vette észre, hogy az ifú karjai közé zárva van habtermete, s viruló ajkait forró ajk égeti, melynek tüze, heve elrabolja bűbajos erejét, más vért, más meleget olt dobogó szívébe, hogy az öleléstől lassankint megszűnik tündér lenni, s lesz szeretett, lesz szerető földi asszony.

A zöld vízikirály s a hableány testvérek, amidőn meglátták, hogy a küldött tündér nem bír az ifúval, odarohantak mind, belefogóztak a tündérleány öltönyébe, a lidérekék, hínárkák átölelték lábait, úgy húzták visszafelé. Mind hasztalan volt már: a tündérnek nem volt ereje a földi ifú felett, mert földi szerelmet érezett iránta s ez az érzés sok tündért lefegyverze már.

A tulkok megfeszített erővel kapaszkodtak mindjobban előre, a hableányka már egész térdig kiemelkedett a vízből, látható volt a szegletes fejű szörnyek egész egyeteme, mely belé kapaszkodott, s húzta volna vissza. Még egy erőfeszítés, még egy csók s a tündér a szárazon volt, a szörnyek visszaomlottak a vízbe, úgy szétcsapva a hullámot, hogy az kétfelől valamennyi fát besodort a partról s egész éjjel zajgott, zúgott a tengerszem, mintha nagy üstben forralnák alulról, vagy a zivatar forgatná fel fenekestül.

Az ifú pedig ölébe vette a rablott hableánykát, felültette vezértulokja hátára, alája tevé puha gúnyáját, s haza ment vele apja házához.

A fiú szülei hogy megörültek, midőn meglátták őt épen visszatérni, s még jobban elcsodálóztak, midőn a szép tündérleányt megpillantották, kit fiok magával hozott. Ha valahol, a székelyföldön csak van szép hajadon elég, de ilyen szép még ott sem volt, aki vetekedhetett volna vele.

– Ne kérdezzék kegyelmetek, honnan hoztam, hol találtam? – szolt az ifú – elég az, hogy Isten adta s enyim lesz, míg el nem veszi.

Nem is kérdezték a jó öregek egy cseppet sem, csak siettek neki más öltözetet szerezni, minőt a székelyföldön viselnek, s mikor bekötötték a fejét, senki sem mondta volna, hogy nem éppen úgy székely anya szülte, mint a többi.

Az ifú nagy boldog volt sokáig, mindenki irigyelte állapotját, úgy éltek, mint két páros galamb az erdőben, soha sem lehetett őket külön látni, mindig egymás mellett voltak.

Senki sem gyanította, hogy a szép menyecske nem földi anyától született lény, csak az öreg anyós vette észre néha, hogy mikor menyé valahova leteszi kezeit, az ujjai helyén mindig nedves folt marad, és a kert virágai vették észre, midőn forró nyári napokon ott járt közöttük a víztündér, hogy éledtek fel hervadt leveleik, s hogy hullott enyhe harmat szomjas kelyheikbe; fű és vetés zöldőbb volt, vígabban nőtt, ha ő egyszer körüljárta.

Egyszer fiat szült a tündér; amint világra jött a gyermek, megfogta őt lábujja hegyénél fogva s belemártá egészen egy kád vízbe, míg a gyermek elkezdett evickélni, lubickolnia vízben, akkor elereszté egészen s úszott a gyermek magától a víz alatt és víz felett, mint a maszületett ung szokott úszni.

Senki sem látta e tüneményt, mert a tündér egyedül volt, s mire mások jöttek hozzá, a gyermek pólyába volt kötve s ott pihent anyja hókeblén.

De valahányszor egyedül maradt a tündér gyermekével, mindig kibontotta őt a pólyából s beleereszté a kád vízbe, hol az vígan lubickolt, le-lemerült a víz fenekére s hamarabb megtanult úszni, mint a földön járni.

Hét esztendő korában már keresztül és visszaúsztá a Szent Anna tavát s felhozta a tó fenekéről a beleejtett arany poharat, s akárhányszor leszállt oda, csodálatos, élő, mozgó virágokat tépni fel az iszapos földből, miket anyjának hordott haza. A környék csodabúvárnak nevezte el a gyermeket.

Azon közben múlt az idő: a fiú embernyi emberré növekedett, aki fiatal volt a környéken, mind öreg emberré lett már; a vén remete is régen megtért a kis kápolnából más fényesebb kápolnába, hol anygalkák ministrálnak, a szeráfok¹⁰ harangoznak; az elveszett harangot régen elfelejté mindenki s fakalapáccsal volt szokás hírül adni az istentisztelet idejét hosszú idők óta.

Csak a tündér arca nem változott: a tündérek nem vénülnek, most is oly gyöngye testű alak volt, mint midőn először elhagyta a hullámokat, úgyhogy aki látta, azt hiheté, hogy ő nem anyja, hanem leánya fiának.

Egy esztendőben nagy szárazság uralkodott az egész Székelyföldön, hiába énekeltek, imádkoztak, minden templomban, nem múlt el a csapás rólok. A kokujszás tava pedig megnőtt, hogy szinte előnté a vidéket.

E nagy ínség napján kivezette a tündér gyermekét a tengerszemekhez s megmondá neki a mély vizek titkait.

– Itt e tengerszemben lakik az én atyám, zöld vízkirály, kristályfényes palotában. Mi hárman testvérek vagyunk, az ő leányai, mindhárom más anyától valók. Egyikünk anyja volt a felhő, másikunké a patak, az enyim volt az égi harmat. Az én atyám zöld vízkirály, kegyetlen, haragos tündér, ki ha megharagszik a földre, börtönbe zárja anyáinkat, felhőt, patakot, harmatot, mind ide húzza magához; nézd, hogy megdagadt tőlük e tó. Azért van szárazság a földön, azért apadt ki minden forrás. Eredj fiam, szállj a víz alá, mess egy jó birsalmabotot törül, azzal üsd meg, aki előtted áll; ne félj senkitől, hogy bántson. Apró-cseprő kis lidérké, lomha szörnyek elvadulnak előled, hogyha bátran közéjük vágsz; ott a sárga liliumokon túl megtalálod a tündérkirály palotáját, kristályból van az építve, minden fala által látszik, ezer meg ezer szobán keresztül, s a szobák gyémánttal s smaragddal vannak kirakva, az oszlopok cifrája rubinkő. Minden ajtónál kétfelől szárnyas tengeri ördögök őrzik a bejárást, három sor fog torkaikban; meg ne rettenj te azoktól, üss rájuk birsfavessződdel s kővé válnak az ütéstől. Száz szobán, száz folyosón átmenve, eljutsz a vízkirály hálótermébe, gyöngyháztól ragyog ennek padozatja, gyöngy a mennyezetje, smaragdcserepekben ágbogas piros klárisok¹¹ vannak ablakában, miken gyémántvirág, aranygyümölcs terem, kárpitjai pókselyemből, ökörnyalból vannak szöve, miket nagy vízi virágok ágai tartanak, azokon ugrálnak ágról-ágra a kis rózsaszínű békák, amik úgy énekelnek, mint a fülemile, s játszadoznak az égszínké gyíkokkal. Közepén van a nagy kristálymedence, melybe szökőkút vize ömlik aranyhal torkából, hátul a fürkében áll a vízkirály trónja; négy felfordított hal tartja négy láb helyett, azon ül tündérkirály, ezüst a szakála, zöldbársony ruhája, ezüstkígyó van tekerve a körül öv gyanánt. Mellette két testvérem áll s legyezik őt széles halszárnyakkal. Semmit ne félj tőle, ő fog megrettenni ha meglát, halandó nem járt azon helyen soha; atyám

¹⁰ szeráfok: hatszárnyú szent angyalok, az Úr trónusának őrzői

¹¹ kláris: gyöngyökből álló nyakék

és testvéreim hízelkedni fognak, elvezetnek kincsestáraikba, ahol garmadával fekszik az ezüst, arany, drágakő, igazgyöngy, kínálnak, ne végy belőlök, te semmihez ne nyúlj, hanem majd látsz ottan sorba felfüggesztve üres üvegpalackokat; kérd azokat. Nem üresek azok, mert beléjük a vízbefojtottak lelkei vannak elzárva, közte két bátyádé, kiknek lelkeit testvéreim kiszívták s e palackba rejték. Ha ezeket elvetted, el fognak vezetni ritkaságaikhoz, faragott edények, drága kirakott serlegek, medencék vannak sorba rakva ottan; a szem is káprázik, hogyha reájuk néz. Te ne végy azokból semmit, hanem találni fogsz majd egy szegletben eldugva, elrejtve egy rozsdás, penészes harangot, izsappal elcsúfítva, hínárral benőve, azt kérd el magadnak. Hogyha ellenkeznek, csak azzal fenyegezd, hogy ráütsz e harangra és mindent megadnak; ha ez kezdedben lesz, vidd ki a palotából, addig vigyázz, hogy hangot ne adjon s akkor üss reá háromszor, Isten szent nevében. Azzal munkádat bevégezted és jer vissza.

A csodabúvár szót fogadott tündér anyjának s vága egy jó birssuhogót az erdőről, beveté magát a vízbe a sárga liliomokon túl.

Rögtön körülfogták a vizek szörnyei, négysegletes fejű tűzszemű alakok, idomtalan állatok, hosszú gémyakakkal, csúnya tevéfőkkel, széles úszó tenyerekkel, emberhez hasonló arcú óriási gyíkok, tarka szalamandrák, hosszú fűrészorrú csúfolódó halak, lófejű viziördögök, kacskaringós kígyók, s azok a hemzsegő, ázaléktestű számlálhatlan apróságok, amik csípnek, csiklandoznak, vért szipolyoznak, s közöttük a hosszú vízalatti állatnövények terjengő karjai, mik ezernyi csápjaikkal keresik az úszó martalékot, hogy azt körülszőnyegezve, megkötözve, meghálózva húzzák alá tengő gyökereik állati torkába.

A csodabúvár nem ijedt meg mindazoktól, hanem ráütött az éhes százkarú érzékeny csápjaira vígan, hogy az esze nélkül húzta vissza magát csigaodujába, s megragadva a legtorkosabb szörnyeteg fülét kezével, végigverte azt birsfa-suhogójával úgy, hogy bőgött bele s elijeszté bömbölésével minden atyafiát, bújt, ki hova tudott. Azzal felült a megjuhászodott szörnyállat nyakára s parancsolá neki, hogy vigye őt egyenesen vízkirály palotájához.

Aludt a zöld tündér éppen mohaágyában, midőn a csodabúvár lépteinek hangja kongott folyosóján. Már erre fölébredt:

– Ki az a vakmerő, ki ide jönni mer? – kiáltá felkapva arany liliomos botját; de az ifjú bátran összecsapott vele, egyet a botjára, mást meg a hátára; a tündérkirály kiejté kezéből palcáját s ordított oly hangon, hogy odafenn a tengerszem mind buggyot vetett bele.

Szörnyek és tündérek mind esdekelve borultak az ifjú lábaihoz, hogy ne bántsa őket, inkább mindent adnak neki, amit szeme szája kíván: itt arany, ott ezüst, ott meg drágakövek, válasszon belőlök.

– Nem kell én nekem sem arany, sem ezüst – viszonzá az ifjú –, hanem adjátok ki az én bátyáimat s a többi jó ifjakat, kik a vízbe fúltak, s kiknek lelkeit elzártátok ti gonosz tündérek.

Azok előhozták a zárt palackokat, az ifjú kioldá azoknak nyílását, s mindegyik palackból nagy fehér buborék szállt fel a vizeken keresztül a magasba, a szűk palack torkán keresztül törvén, emberhangot adva.

A tündérek nyájasan ölelték meg az ifút, s kínálták, hogy egyék, igyék és mulasson velök, rakja meg magát kincsekkel, úgy térjen anyjához vissza.

– Nem kell nekem semmi jótok. Amiért én ide jöttem, Istené az. Adjátok vissza a kápolna harangját, mely itt van nálatok elrejtve.

A tündérek mind nagy jajkiáltással sikoltottak fel e szóra, s a vén vízkirály szakállá szemlátomást mégegyszer oly hosszúra nőtt, mint volt azelőtt.

Az ifjú megtalálta a harangot, megtisztítá azt iszaptól és hínártól s kivitte magával a kristálypalotából.

Künn a vizek alatt megüté azt suhogójával. Háromszor nagyot kondult a szent harang.

Első kondulásra minden robaj nélkül összeomlott a kristálypalota, fényes oszlopok, aranyozott falak, gyönggyel rakott boltok mind hitvány fövénnyé, kavicsokká váltak.

Második kongásra összeszugoordtak a vizek szörnyei, úgy elenyésztek a vizek fenekén, mintha nem is lettek volna.

A harmadik kondulásnál két karcsú süllő úszkált a palota romjai fölött, s egy vén zöld varangy gubbaszkodott a kiálló kémény tetején. Ezek voltak a tündérek. Még most is ilyen alakban élnek.

Amint a tenger felszínére ért az ifjú a visszanyert haranggal, ime, tizenkét fehér hattyút látott a víz színén úszni, ahány buborékot kibocsátott a palackból; kettő a hattyúk közül odaúszott hozzá közel, szárnyaikkal körülverdesték, orraikkal megcsókdosták, mintha üdvözölni akarnák, azután felkerekedtek mindannyian, s búbájosan énekelve a magasból, elrepültek messze messze, talán éppen be az égbe.

Amint hazatérőben volt az ifjú, szemközt találta apja gulyáját s hogy elbámult, midőn egy vén, soha nem látott pásztort pillanta meg a tulkok előtt, a kolomp a pásztor nyakára volt még kötve akkor is. Az vetette a harangot a vízbe, melyet most az ifjú vállán hozott, s ime letérdelt előtte és könnyhullatva csókolá azt meg visszaváltása napján.

Midőn az ifjú apja házához betért, egy vén megaggott asszony jött eléje, atyja karjára támaszkodva, ki őt megölelte, és megcsókolta.

Az ifjú bámulva kérdezé, hogy ki ez az asszony?

– Édesanyád – felelt apja –, amíg te odavoltál, itt szemem láttára egyszerre elkezdé elmaradt esztendeit utólélni s olyan idős lett, mint én vagyok, most ismét egymáshoz illünk, s majd szépen együtt halunk meg.

Ő is megszűnt tündér lenni azon varázs széttörésével, amelyet fia lerontott.

A harangot azután ismét feltették a kápolnába s újra hangzott az imára hívó csengése a vidéken, utasoknak öröme, búcsújárók malasztjára, s sok századig leghírhedtebb búcsújáró helye volt e vidék, ez a tó környéke a székely népnek.

Most, ha vannak még valahol tündérek a víz alatt, ismét elfoglalhatják bátran a tengerszemeket; nincs harang, sem énekszó többé a Szent Anna tava körül, csak a méla, elfogó hallgatás tudatja az andalgóval, hogy e tér szellemeké volt egykor!

1854

A huszti beteglátogatók

Tallós uram labanc részen volt, s Huszt várának vala kapitánya.

Huszt várát akkor erős fészeknek tarták, s a kuruc vezér igen szerette volna, ha Rédey Ferenc uram azt valahogy szépszerével bevette volna.

Ostrommal azonban ez igen sokáig ment volna, mivelhogy ostromágyú Rédeynek nem is igen valának, ellenben Tallós uram olyasfélével nagyon is jól el vala látva.

Azután meg hadserege sem igen mérkőzhetett volna a labanc kapitányával, mivelhogy ő csupa lovassággal rendelkezett, emez pedig eléggő muskétást tudott kiállítani a falakra.

Pénzzel megint nem remélheté megvesztegetni a labanc vezért, mert az nagyon is gazdag ember volt, őneki pedig annál szűkebben csorgott az olajos korsója.

Márpedig a várat akármi módon, de el kelle tőle venni.

Egyszer híre futamodik a környékben, hogy Tallósy uram nagybeteg, valami szörnyű ragadós nyavalya ütött ki rajta; senki sem mer az ágyához közelíteni.

– No, ha senki sem mer, hát majd merek én – mondta Rédey, s befogatva négylovas kocsijába, egyedül egy hajdú kíséretében áthajtott Huszt várába.

Természetesen beeresztették. Ki tartott volna tőle, mikor egyedül jő? Kérdezősködék a beteg felől, fölvezették hozzá, bement, ott találta az ágyon fekve, odament hozzá, leült az ágya mellé, monda neki, hogy hallotta nagybeteg voltát, s nem állhatta meg, hogy félretéve minden pártvillongást, atyafiságos érzelemből el ne jöjjön hozzá beteglátogatóba.

A beteg ember azt rebegte rá, hogy az Isten áldja meg érte, bizony nagy jót cselekedett vele.

Rédey uram kikérdezé, hogyan van, mi baja van. A beteg elpanaszlá sorba.

– Ki gyógyítja?

– Bizony senki sincs itt közelben. Üzentem a szatmári felcsernek¹², de az azt üzente vissza, hogy éppen most kezdődik a bölényvadászat, várjak egy kicsit a nyavalyámmal.

– No, majd elhozatom én kegyelmednek a magam doktorát Kállóból. Engedje meg, hogy egypár sort írjak a fiamnak érte.

– Az Úristen is megáldja érte kegyelmedet!

Rédey uram tehát ír a fiának, hogy jöjjön szaporán utána Husztra, hozza magával a doktort is. De két kocsival jöjjenek.

Másnap ott volt Rédey fia és az orvos.

Az orvos mély tudományú férfi volt, megvizsgálta a beteget, kitanulta a kórállapotját, rendelt neki orvosságot, hanem hogy még akkor nem volt ám minden városban gyógyszerár, el kellett a szerekért futtatni Debrecenbe; onnan hozta azokat el Rédey uramnak egy ismerőse, aki ismét kocsissal, hajdúval érkezett meg.

Tallósy uram betegsége azért csak ment a maga útján. Tudjuk azt, hogy a beteg ember nyughatatlan, s ilyenkor akármi szert tanácsolnak neki, azokat mind meg akarja magán próbálni. Rédey uram pedig kifogyhatatlan volt a jótanács-adásban. Mintha valami kuruzsló asszonynál lett volna két esztendeig inaskodásban, úgy tudott ajánlani mindenféle tetemtoldót, ínnyújtót, angyalrúgta, ördögharapta gyökereket, kenőcsöket, liktáriumokat¹³, hólyaghúzókat, az pedig, valahány, annyifelé lakó sógornál, komájánál, keresztfiánál volt expresse kapható, azokat az illetők mind maguk siettek elhozni, és személyesen gratulálni hozzájuk a beteg úrnak.

A beteg úr pedig kezdte már magában számolgatni, hogy Rédey uram egy, a fia kettő, az orvos három, öccse, bátyja, sógora, komája, keresztfia nyolc; annak mindegyiknek kocsisa, hajdúja, az huszonnégy; idestova a beteglátogatók többen lesznek, mint maga a várórség.

Szeretett volna már nem feküdni az ágyban. Úgy tetszett neki, hogy nincs is már egyéb baja, mint hogy elrontotta a gyomrát. De szíves ápolói meg nem engedték, hogy fölkeljen. Megrontaná magát, a visszaesés veszedelmes; csak hozasson még több italt a diákkonyhából.

Egyszer már aztán csak kifúrta Tallósy uramnak az oldalát.

12 felcser: tábori orvos, főleg sebész, aki atonaként a harctéri sebesültek ellátásával, gyógyításával foglalkozott; átvitt értelemben kontár orvos

13 liktárium: kanalas orvosság

– Hallják kegyelmetek, én úgy veszem észre, hogy kegyelmetek már nagyon sokan lesznek itt a várban.

Rédey elmosolyodott.

– Én pedig azt hiszem, hogy már sokan is vagyunk. Nem megyünk mi innen el többet, uram. Tallósy még tréfának akarta venni a dolgot.

– Csak nem remélik mégis kegyelmetek annyi admagukkal legyőzhetni az én várórségemet?

– De igenis, hogy reméljük, mert valahányszor egyféle orvosságért elküldtünk egyet a kegyelmed csatlósai közül, azt mindig ott fogták az illető helyen, s magunkfélét küldtek vissza helyette. Az igazi labancok közül csak úgy csilleng-billeng egynéhány a mieink között.

Tallósy uram látta, hogy szépen rá van szedve. Ijedtében úgy meggyógyult egyszerre, hogy felugrott az ágyból, s felrántotta csizmáit segítség nélkül, pedig azelőtt azt képzelte, hogy csont van a hasában.

Valójában Huszt várát beteglátogatás örve alatt szépen elfoglalták tőle.

– Most hát legalább annyit tegyenek meg kegyelmetek, hogy küldjenek be innen Szatmárba. Azt meg is tették vele, mégpedig tulajdon négylovas hintáján.

Ott aztán azzal csúfolta minden ember, hogy kikúrálták Huszt várából.

1860

Az arany ember

A szigetlakók története

[részletek]

– Brazovics sok pénzt szokott előlegezni Krisztyánnak, s minthogy annak házáan kívül semmi fekvő vagyona nem volt, kezességet kívánt érte. Férjem elvállalta a kezességet szívesen: ő birtokos volt, s Krisztyánnak jó barátja. Krisztyán nagyon könnyű életet élt; míg férjem szegény naphosszant az íróasztalnál görnyedett, ő egész nap a kávéház előtt pipázott, és feleselt a hozzá hasonló kalmárokkal. Hanem egyszer aztán jött az Isten ostora: az 1816-i rettenetes év. [...] – Emlékszem rá – szólt bele Timár –, akkor voltam kezdő kereskedőbiztos.

– Tehát abban az évben történt az, hogy Krisztyán Maxim nem bírt a szerződésnek megfelelni, amit Brazovics Athanázzal kötött. Iszonyú, kimondhatatlan összeg volt a különbség, amit meg kellett volna térítenie. És ekkor Krisztyán Maxim azt tette, hogy összeszedé, ami csak kinnlevő pénze volt másoknál, felvett jóhiszemű emberektől még kölcsön is sok pénzt, s egy éjjel hírdomatlanul megszökött Pancsováról, magával vitt minden pénzt, s itt hagyta még az egyetlen fiát is.

Tehette, mert minden értéke pénzben volt; s nem ragaszkodott semmihez, amit itt hágy. De hát mire való akkor a pénz a világon, ha ilyen kárt lehet vele tenni egy embernek, aki nem szeret semmit, csak a pénzt? Adósságai, kötelezettségei itt maradtak azoknak a vállára, akik jó barátai voltak, akik jótálltak érte. Azok között volt férjem is.

S akkor előjött Brazovics Athanáz, s követelte szerződése beváltását a kezesektől. [...] De hát mire való akkor a vallás, a hit, a keresztyének és zsidók minden hitágazata, ha ilyen követelést tenni szabad? Törvényre ment a dolog; a bíró ítélt, s minekünk házunkat, földünket, utolsó falatunkat elfoglalták, lepecsételték, dobra ütötték.

De hát mire való akkor a törvény, az emberi társaság, ha szabad megtörténni annak, hogy valakit a koldustarisznyáig levetkőztessenek olyan tartozásért, mellyel ő maga soha adós nem volt? Hogy nyomorulttá tegyenek egy harmadik emberért, aki nevetve áll odább? [...] E rettentő csapásra, mely mindnyájunkat koldusbotra juttatott, szegény férjem egy éjszaka szíven keresztüllőtte magát.

Nem akarta látni családja nyomorát, hitvese könnyeit, gyermeke ínségét, inkább elszökött előlük a föld alá.

Óh, a föld alá mielőlkünk! De hát mire való akkor a férfi a világon, ha nagy baj idején nem talál más segítséget, mint magára hagyni asszonyt és gyermeket s szétzúzni saját szívét? S még mindig nem volt vége a borzalomnak. Koldussá, földönfutóvá voltam már téve, még isten-tagadóvá is akartak tenni. Az öngyilkos neje hasztalan könyörgött a papnak, hogy temesse el szerencsétlen férjét. Az esperes szigorú férfi, ő nagyon szent ember, ki a vallásra sokat ad; ő megtagadta férjemtől a tisztességes eltemetést, s nekem látnom kellett, hogy azt az alakot, akit a bálványozásig imádtam, hogy hurcolja ki a városi nyúzó a hullahordó szekéren, s hogy kaparja be a temetőárokba egy simára letaposott gödörbe.

De hát mire való akkor a pap a világon, ha ilyen szenvedést nem tud megorvosolni? Mire való az egész világ?

Még egy volt hátra, hogy öngyilkossá és gyermekgyilkossá tegyenek. Egyszerre gyermekgyilkossá és öngyilkossá. Kendőmmel odaszoritám keblemhez kisgyermekemet, s kimentem vele a Duna-partra.

Egyedül voltam, semmi emberi teremtés nem kísért.

Végigmentem kétszer-háromszor a parton, azt nézve, hogy hol lesz legmélyebb a víz. Ekkor valaki megfogta a ruhámat hátulról, és visszarántott.

Hátranéztem: ki az? Ez a kutya volt az.

Utolsó jó barátom minden élő teremtés közül.

Az osztrovai sziget partja volt az, ahol ez történt velem. Azon a szigeten volt szép gyümölcsöskertünk, kis nyári mulató-lakkal. Ennek is minden szobája le volt már pecsételve bírói pecséttel, s nekem csak a konyhában és a fák között volt még szabad járnom. Akkor leültem a Duna-partra, s gondolkozni kezdtem. [...]

Szegény férjem sokat beszélt egy kis szigetről, melyet ötven év óta alkotott a Duna az Osztrova-sziget melletti nádasban. Ő vadászni járt oda őszi napokban, s sokat emlegetett egy odvas sziklát, melyben zivatar elől meghúzta magát. Azt mondá, hogy ez a sziget senkié. A Duna építette – senkinek. Semmi kormánynak sincs még róla tudomása; egyik országnak sincs még joga azt a maga területéhez számítani. Ott nem szánt, nem vet senki. Föld, fa, fű senkié. Ha senkié, hát miért ne foglalhatnám én el? Elkérem azt az Istentől. Elkérem a Dunától. Miért ne adhatnák nekem? Termesztek rajta kenyeret. Hogyan természetek? Miféle kenyeret? Azt még nem tudom. A szükség majd megtanít rá.

Egy csónakom maradt még. Ezt nem vette észre a bíró, hogy lefoglalhatta volna. Abba beleültünk, Noémi, én és Almira. Áteveztem a senki szigetére. Nem próbáltam soha az evezést; de megtanított rá a szükség.

Amint erre a földre kiléptem, csodálatos érzés fogott el. Mintha egyszerre elfeledtem volna mindent, ami künn a világban történt velem. Valami hívogató, megnyugtató csendesség fogadott itten. Amint bejártam a ligetet, a pagonyt, a mezőt, már tudtam, hogy mit fogok itt csinálni. A ligetben dögtek a méhek, a pagonyban virágzott a földimogyoró, a víz színén li-

begett a sulyom virága, a partoldalban teknősbékák sütkéreztek, a fák oldalait csigák lepték el, a mocsári bozótban a harmatkása érett. Uram, Istenem, ez a te terített asztalod! És a geszt teli volt fiatal gyümölcsvadoncokkal. Sárgarigók hordták át annak a magját a szomszéd szigetről, s a vadalma sárgult már a fákon, s a málnabokor még tartogatta elkésett gyümölcsseit. Tudtam már, hogy mit csinállok ezen a szigeten. Paradicsomot csinállok belőle. Én, magam, egyedül. Olyan munkát teszek itten, amit egy ember keze, egy asszonykéz is bevégezhet. És aztán élni fogok itt, mint az ősember élt a paradicsomban. [...]

Kezdődik a munka. A vademberek munkája. Megtanított rá a szükség. Hajnal előtt kell szedni a harmatkását, ezért híják úgy. A szegény asszonyok kimennek az ingovány bozótjába, hol ez édes magot termő növény burjánzik; felsőruháikat fölemelik, két kézzel szétterjesztve, körülforognak a bozótban, s az érett mag behull öltönyükbe. Az a manna! Az istenadta ingyenkenyér, amit a „senki cselédei” esznek.

Uram! Két évig éltem én e kenyérrel, s mindennap térden állva adtam hálát annak, aki gondoskodik a mezők madarairól!

1872

A kőszívű ember fiai

[részletek]

Hatvan percl!

A nagytiszteletű úr éppen közepén volt a tósztnak¹⁴... A pezsgőspohár nektárhabja végigcsorgott kövér ujjain. A megkezdett frázis kifogott a tüdő hatásképeségén, s a nyakizmok minden tehetségét megpróbálta. A nemes buzgalom egészen arcába kergette a vért. A díszes vendégkoszorú minden tagja készen tartá kezét a poharak karcsú fogantyúján, dicsszomjan lesve a megkezdett tósztt véghetetlen rakétájának végelpattanását; a hajdúserег sietett a félig ürített poharakat színültig tölteni... A háttérbe állított egyiptomi zenekar vezetőjének nyirettyűje¹⁵ a levegőbe volt emelve, hogy amint a tósztnak vége szakad, friss lelkesüléssel rándítsa rá a pohárzaj-elnémítő tust¹⁶, midőn a család háziiorvosa nesztelen léptekkel bejött a terembe, s az asztalfőn elnöklő asszonyságnak csak pár szót sugott fülébe, minek következtében az hirtelen elhagyta helyét, s alig mutatva arccal, hogy a mellette ülőktől engedelmet kér, eltávozott a teremből.

A tósztt azonban, mint a kilőtt gránát, nem hagyta magát ez incidens által reptében megzavartatni, hanem sietett végelpattanása felé.

„...e dicső férfiút, országunk terhét vállán emelő Átlászunkat¹⁷ az igaz hazafiúságnak örök időkre emlegetendő példányát, a mi győzelemre siető elvbaráti táborunknak fő-fő és legfőbb vezérét, gyámolunkat, oszlopunkat és világító phároszunkat¹⁸, ki bár jelenleg nincs is jelen, az Isten számos és számtalan évekig éltesse!”

14 tósztt: pohárköszöntő, áldomás

15 nyirettyűje: hegedűvonója

16 tus: pohárköszöntés után a zenészek által húzott trillázó hangfutam

17 Átlász: Atlasz, görög titán, aki az égboltot tartja a vállain

18 phárosz: utalás az ókor egyik csodájára, a pharoszi világítótornyra

A végszavak elmerültek a pohárcsörgés, éljenriadal és zenehang orkánjában. A hátrarúgott székek, a lelkesülés tanújeléül falhoz vágott poharak villámot és mennydörgést képeztek az összeölelkező elvbarátok könnyzaporához.

„Éljen! Ezer esztendeig éljen!”

„Nagyságos és tekintetes, nemes, nemzeti és vitézlő Baradlay Kazimir úr, örökös és valóságos aranykulcsos és sarkantyús úr; ura nagy földeknek, falvaknak és városoknak, szíveknek és véleményeknek; vezére és hét-választófejedelme a leghatalmasabbak szövetségének... a valódi Dalai Láma.”

Azok a tisztelendő és nagytiszteletű, tekintetes és nemzeti uraságok, kik a hosszú címterem hármasszékét körülülik, mind az ő napfényében ragyogó aranyos kétröppűek, kik a mai ünnepélyes napra messze vármegyéből jöttek össze közös találkára, megállapítandók a bölcsen megvitatott értekezlet folytán az arany tisztaságú programot, melynek írott betűi nyomán századokról századokra el legyen látva a világok és nemzetek sorsa és az ivadékok teendője.

E szerencsésen kivívott értekezlet zárjelenete a jelen díszlakoma, melyet Baradlay úr fényes kastélyterme szolgáltat a vezérkapacitások nagyszerű tömegének. Kár, hogy az ünnep hőse nem lehet rajta jelen.

A díszlakománál az úrnő elnököl helyette.

Az értekezletnél pedig az adminisztrátor helyettesítette¹⁹.

Ezen cím alatt: „administrator” a német conversations lexikonokban²⁰ fog találni, aki keresi, valami csendes, békés egyházi személyt, aki imádkozik, búcsúztat és úrvacsorát osztogat; a magyar conversations lexicon pedig egy mesebeli rém fogalmát jegyezte fel benne; ki egy időben erdőt nyögni, sziklát morzsolni küldetett alá a bűnös földre, s nagy úr volt, ahol sok szolgára talált.

Ennek az adminisztrátornak a neve volt Rideghváry Bence.

A tószt végén észrevették, hogy az elnöklő háziasszony a felé nyújtott áldomáspoharak elől hiányzik.

Az üres szék mögött álló komornyik felvilágosítja az uraságokat, hogy az orvos volt itt, az sügött neki valamit, mire a nagyságos asszony eltávozott. Valószínűleg önagysága hívatta magához.

Egypár érzékeny kedély elejti azt a kérdést, vajon mi baja lehet önagyságának. Mire az adminisztrátor úr, ki az üres elnöki szék mellett jobbról foglalt helyet, sietett az egész társaságot megnyugtatni (már amennyire a hosszú asztalnál a szava elhallatszott), hogy Baradlay ismét a „szokott betegsége” vette elő.

Egypár avatottabb vendég aztán halkán elmondá kevésbé tudós szomszédjának a nyilvános titkot, hogy Baradlay Kazimir szívverőér-kövesülésben szenved régen, már tán évtizedek óta, s emiatt gyakran nehéz szívbántalmak veszik elő; de amik mellett még azért évtizedekig élhet tovább, rendes életmód mellett.

A nagytiszteletű úr mindjárt emlékezett is egy adomára, melynek hagyománya szerint valami angol orvos, ki hasonló szívkövesülésben szenvedett, évekkel előre megjósolta saját halála óráját. Mire ez adoma kézről kézre odább jutott az asztal végéig, már akkorra Józsa Gyuri történeteivel lett összezavarva.

19 adminisztrátor helyettesítette: a reformkorban a rendi jogok és az ellenzék háttérbe szorításához a Habsburgok a magyar vármegyék közigazgatására saját embereiket rendelték ki

20 conversations lexicon: enciklopédia

Hiszen csak szokott baja a nagyságos úrnak, kit az Úristen éltesen még végtelen esztendőig.

Az a néhány szó pedig, amit a házi orvos az elnöklő úrhölgy fülébe súgott, ennyiből állt: „Még hatvan perc!”

Halaványabb lett-e az úrhölgy e szavakra, mint azelőtt volt? Lehetett-e még halaványabb, mint szokott lenni? Azt senki sem vette észre.

Midőn átlépett az ajtón a melléktérembe, megragadta az orvos kezét, s azt kérdezé:

– Való ez?

Az orvos szigorú arccal inte.

Mikor aztán még egy üres szoba ajtaja zárult be köztük s a vidám társaság között, akkor ismétlé az elébbi mondatot:

– Csak hatvan perce van még élni. Nagyságodat óhajtotta. Mindenkit eltávolított maga mellől. Tessék bemenni hozzá. Rám semmi szükség többé.

A harmadik ajtónál az orvos aztán hátramaradt, s engedte az úrnőt egyedül menni.

A negyedik szobában két nagy aranyrámában egymás mellett állt a főúri pár életnagyságú képe mint vőlegény és menyasszony. A hideg márványarcú hölgy nem állhatta meg, midőn e két kép előtt elhaladt, hogy arcát két kezébe ne temesse. Könny, zokogás akart kitörni; azt kellett visszafojtania. Az neki nem szabad. Ez a harc elrabolt a hatvan percből – egy felet. S azt a fél percet fel fogják neki panaszozni!

Azután még egy üres, siket szoba következett, körülsáncolva a falak könyvtárakkal, azután nyílt amaz ajtó, melyen belül a haldokló férj várta az utolsó óra letöltét.

Ott feküdt az a férfi, akinek a szívere kővé vált. Kővé a patológia értelmében s a bibliai szólas szerint.

Feje magasán felpócolva vánkosi között, minden vonása rendbe szedve, mintha modell-képpen ülne annak a nagy művésznak, a halálnak, ki minden embernek más arcot fest, mint amilyen volt neki, amíg élt; s mintha mondaná annak: «Az én arcomat aztán jól találd!»

A nő odasietett hozzá.

– Vártam önre – szólt a férfi. Szemrehányás volt az.

– Én rögtön jöttem – rebegé a nő. Mentség volt az.

– Ön megállt sírni. Pedig tudja, hogy az én időm rövid.

A nő összeszorította ökleit és ajkait.

– Semmi gyöngesség, Marie! – szólt egyre hidegebb hangon a férj. – A természet folyama ez. Én hatvan perc múlva tehetetlen tömeg vagyok. Az orvos mondta. Vendégeink jól mulatnak-e?

A nő némán inte.

– Csak mulassanak tovább. Ne engedje őket szétriadni. Ne engedje elszéledni. Ahogy összejöttek az értekezletre, maradjanak együtt a torra. A gyászpompát rég előkészítettem már. A két koporsó közül a fekete márványt fogja ön számomra választani. Kardjaim közül a platinaékményest fogják ravatalomra tenni. A szemfödél bojtjait négy főbíránk viszi négyfelől. A gyásznékkart a debreceni iskolai énekkar képezendi. Semmi színpadi nóták. Csupán régi zoltárénekeket. A sírbeszédet pedig a templomban a szuperintendens²¹, a háznál pedig az

21 szuperintendens: egyházi főfelügyelő, itt a protestáns püspök megnevezése

esperes fogja tartani. A helybeli pap egy egyszerű miatyánkot mond el a sírbolt előtt, egyebet semmit. Megértett ön végig?

A nő maga elé bámult a légbe.

– Kérem önt, Marie. Amiket most, most mondok, azokat nem fogom többé ön előtt ismételhetni. Legyen ön olyan jó, üljön ide ágyam mellé a kisasztalhoz, rajta van minden írószer. Írja fel ön, amit mondtam és még mondani fogok.

A nő készen teljesítette a parancsot, leült az ágy melletti kisasztalhoz, és leírta az eddig hallottakat.

Mikor készen volt vele, a férj folytatá:

– Ön hű és engedelmes nő volt teljes életében, Marie. Ön minden szavamat teljesítette, amit parancsoltam. Még egy óráig leszek önnek ura. De amit ez óra alatt önnek eléje mondok, az önnek egész életét betöltendi. Én még halálom után is ura fogok önnek maradni. Ura, parancsolója, köszívű zsarnoka. – Ah, hogy fojt valami! Nyújtson hat cseppet abból a digitalinból...

A nő kis aranykanálkában beadta neki a gyógyszert. A beteg ismét könnyebben beszélt:

– Írja ön végszavaimat! Más ne lássa, ne hallja e szókat, csak ön. Egy nagy művet alkottam, melynek nem szabad velem együtt összeroskadni. A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is, ez a darab föld, ami a mienk, ne menjen vele. Sokan vannak, akik értenek engem; de kevesen, akik tenni tudnak, és kevesebben, akik tenni mernek. Írjon ön le minden szót, amit mondok, Marie.

A nő írt csendesen.

– Most a tengelye esik ki a gépnek – folytatá a haldokló –, s a hulló romok dobaját hallom már koporsófüdelemen. De nem akarom azt hallani. Van három fiam, ki föl vált, midőn én porrá leszek. Írja ön, Marie, mi dolguk lesz fiaimnak halálom után. – Nyújtson elébb egyet a pénzmalabdacsokbul. Köszönöm. Üljön le és folytassa.

A nő tovább írt.

– Három fiam mind nagyon fiatal még arra, hogy helyemet elfoglalhassa. Előbb járják ők ki az élet iskoláit; önnek nem szabad őket addig látni. Ne sóhajtson ön, Marie! Nagy gyermekek már; nem hordozhatók ölben.

Legidősebb fiam, Ödön, maradjon a szentpétervári udvarnál. Most még csak követségi titkár, idővel magasabbra lesz hivatva. Az a hely jó iskola lesz neki. A természet és ferde hajlamok sok rajongást oltottak szívébe, ami fajunkat nem idvezíti. Ott kigyógyítják mindabból. Az orosz udvar jó iskola. Ott megtanulja ismerni a különbséget az emberek között, akik jogosan születnek – és jogtalanul világra jönnek. Ott megtanulja, hogyan kell a magasban megállni és a földre le nem szédülni. Ott megismeri, mi értéke van egy nőnek és egy férfinak egymás ellenében. Ott majd elfásul a rajongása, s midőn visszatér, mint egész ember veheti kezébe a kormányrudat, amit én elbocsátok kezemből. Adjon ön mindig elég pénzt neki, hogy versenyezhesen az orosz udvar nemes ifjaival. Hagyja neki fenékgig üríteni az élvezetek poharait. Nézze el túlcsapongó szeszélyeit, ezeket át kell élni annak, ki a közöny magaslatára akar jutni.

A beszélő az órára tekint; az sietteté. Rövid az idő, oly sok mondanivaló van még.

– Azt a leányt – folytatá halkan a beteg –, ki miatt el kellett neki hagynia e házat, igyekezzék ön férjhez adni. Ne kíméljen semmi költséget. Hozzá való férj hiszen temett elég. Vagyont mi adhatunk hozzá. Ha makacsul megmaradna e némbor határozatánál, járjon ön

utána, hogy a leány atyja áttéssék Erdélybe. Ott sok összeköttetésünk van. Ödön kinn maradjon mindaddig, míg ők innen el nem távoznak, vagy Ödön odakünn meg nem házasodik. Ne féljen ön semmitől. Oroszországban csak egyszer történt meg, hogy a pap leányát nőül vette egy cár; aztán az is csak orosz cár volt, nem magyar nemes.

A haldokló arcán még két piros folt is gyulladt ki e szónál, mely pillanatok múlva ismét eltűnt onnan.

A nő csendesen írta a rábízottakat.

– Második fiam, Richárd, még egy évig marad a királyi testőrségnél. De ez nem életpálya. Kezdetnek jó. Innen lépjen át a lovassághoz; ott szolgáljon ismét egy évig, s akkor igyekezzék a tábornokba bejutni. Ügyesség, vitézség és hűség három nagy lépcső a magasba jutáshoz. Mind a hármat a gyakorlat hozza meg. Ott egy egész meghódítatlan régió áll előttünk. Csak a lábunkat kellene rátennünk, hogy a mienk legyen. Az oktalan dölyf nem engedi. Az én fiam törjön utat mások előtt. Lesz Európának háborúja, ha egyszer megkezdődik a földindulás. Eddig nem is mozduló rugók fogják egymás ellen lökni az országokat. Egy Baradlay Richárd számára azokban sok végeznivaló lesz. Dicsősége mindnyájunkra fog világítani! Richárd ne nősüljön soha. Az asszony csak útjában volna neki. Az ő feladata legyen: emelni testvéreit. Milyen dicső ajánlólevél egy testvér, ki a csatában elesett!... Marie, ön nem ír? Csak nem sír ön talán? Kérem, Marie, ne legyen most gyöngé; csak negyven perc még az idő, s nekem annyi mondanivalóm van még. Írja ön le, amit eléje mondtam.

A nő nem merete mutatni fájdalmát, és írt csendesen.

– Harmadik fiam, a legifjabb, Jenő: az én kedvencem. Nem tagadom, hogy a legjobban szerettem őt mind a három között. Ő nem fogja azt soha tudni. Mert hiszen úgy bántam vele, mintha mostohája volnék. Tovább is úgy bánják ön vele. Maradjon Bécsben, és szolgáljon a hivatalban, és tanulja magát fokul fokra felküzdeni. Ez a küzdelem neveli őt simának, okosnak és eszesnek. Tanuljon minden lépést ésszel és kedéllyel mások előtt elnyerni. Legyen mindig kényszerítve arra, hogy kedvében járjon azoknak, akiket ismét mint lépcsőket fog felhasználni, hogy magasabbra emelkedjék. Nem kell őt hazulról kényeztetni, hogy tanulja meg felhasználni az idegent és minden embernek mérlegelni az értékét. Ápolni kell benne a nagyravágyást; fenntartani és felkeresztetni vele az ismeretséget nagy nevekkal és hatalmas befolyásokkal, mik családi összeköttetésre vezethetnek – a költői ábrándok követése nélkül.

Egy pillanatnyi eltorzulása ez arcnak tanúsítja, mily végtelen kínokat kell kiállni ez embernek azalatt, amíg beszél. Csak pillanatig tartott az. A nemes akarat legyőzte a pár természetet.

Tudta folytatni végintézkedését.

– Ily három erős oszlop fönn fogja tartani azt a művet, amit én alkottam. Egy diplomata – egy katona – egy főhivatalnok. Miért nem építhettem még tovább, amíg ők megerősödnek, amíg helyeiket meg tudják állni! Marie! Nőm! Baradlayné asszony! Én kérem, én kényszeríttem, én megidéztem önt, hogy cselekedje azt, amit önnek rendelek. A halállal vívódik minden idege testemnek; de én e végküzdelemben nem gondolok arra, hogy porrá lesz percek múlva, ami rajtam por. Ezt a hideg verítéket homlokomon nem a halálküzdelem izzasztja, hanem a rettegés, hogy hasztalan fáradtam. Egy negyedszázad munkája odavesz. Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot, s nem tudják, hogy az ott satnya elemeire fog feloszlani, s soha vissza nem jegecül. Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké életője, örökké újra feltámasztója az egész nemzetnek. Léteünknek titokteljes talizmánja. És ezt akarják megáldozni, megsemmisíteni. Lázalmokért, mik idegen test kór párázatával ragadják

át dögvész idején. – Ah, Marie, ha tudná, ez az én kőszívem mit szenved! Nem. Ne gyógyszerzt adjon. Az nem használ ennek. Tartsa elém fiaim arcképeit. Az megenyhít.

A nő odavitte a hármastokba foglalt három miniatűr képet, s kitérte az előtte. A kőszívű ember sorba nézte őket, s azalatt elcsillapultak fájdalmai. Elfeledett a halállal küzdeni. Száraz csontujjával a legidősebb arcára mutatva suttogá:

– Úgy hiszem, ez legjobban hasonlíthatna hozzám.

Azután félretolta maga elől az arcképeket, s folytatta hidegen:

– Semmi érzélgés, az idő rövid. Én nemsokára megtérek atyáimhoz, itt hagyom fiaimnak, mit őseim rám hagytak. De házam az eszmék vára marad. „Nemesdomb” nem esik ki a történelemből. Központja, tűzhelye, napja lesz ez a bolygó elvnek. Ön itt marad utánam.

A hölgy megállt az írás közben, és bámulva tekintette a beszélőre. Az észrevette neje bámulatát.

– Ön kételkedve néz rám. Egy nő, egy özvegy mit tehetne azon munkában, melyben egy férfi összeroskadt? Megmondom azt. Hat héttel halálom után ön férjhez fog menni.

A nő kiejtette kezéből a tollat.

– Én akarom azt – folytatá szigorúan a kőszívű ember. Kijelöltem előre, akihez nőül fog menni. Ön Rideghváry Bencének fogja nyújtani kezét.

Itt a nő nem bírta magával többé, elhagyta az íróasztalt, s odarohant férje ágya mellé, összeroskadt, és annak kezét megragadva, a legforróbb könnyekkel áztatá azt.

A kőszívű ember lehunyta szemeit, és tanácsot kért a sötétségtől. Megtalálta azt.

– Marie, hagyja ön abba! Most nincs idő az ön sírására. Én sietek. Utam van. Úgy kell lenni, ahogy mondtam. Ön fiatal még; nincs negyvenéves. Ön szép, és örökké az marad. Huszonégy év előtt, mikor nőül vettem önt, sem láttam önt szebbnek, mint most. Hollófekete haja, ragyogó szemei voltak – most is azok. Szelíd és szemérmes volt ön; most sem szűnt meg az lenni. Én nagyon szerettem önt. Hiszen tudja azt jól. Az első évben született legidősb fiam, Ödön, a másodikban második fiam, Richárd, a harmadikban a legifjabb, Jenő. Akkor egy súlyos betegséggel látogatott meg Isten, amiből mint nyomorék támadtam föl. Az orvosok megmondták, hogy a halálé vagyok. Egyetlen csók, amit az ön édes ajka ad nekem, meg fog ölni. És én itt haldoklom az ön oldala mellett már húsz év óta, elítélve, kiszentenciázva. Az ön szemei előtt hullott el életem virága, és húsz év óta nem volt ön egyéb, mint egy haldokló ápolónéja. És én tudtam élni, egyik napot a másik után vonva. Mert volt egy nagy eszme, minden emberi érzésen uralkodó, ami élni kényszerített, tartogatni egy kínokkal és lemondásokkal folytatott életet. Ó, milyen életet! Örök tagadását mindennek, ami öröm, ami érzés, ami gyönyörűség! Én elvállaltam azt. Lemondtam mindenről, amiért emberi szív dobog. Letörültem lelkemről az ifjú ábrándok költészetét, ami minden ifjú lelkét megfogja. Lettem rideg, kiszámító, hozzájárulhatatlan. Csak a jövődönék éltem. Egy oly jövődönék, mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága. Ebben neveltem mind a három fiamat. Ebben fogyasztottam el életerőmet. Ebben örökítettem meg nevemet. E néven a jelenkor átka fekszik, de a jövődő áldása ragyog. E névért szenvedett ön oly sokat, Marie. Önnek még boldognak kell lenni az életben.

A nő zokogása tiltakozott e szó ellen.

– Én úgy akarom – szolt a férfi, és elrántotta tőle kezét. – Térjen ön az asztalhoz vissza, és írja. Végakaratom ez. Nőm hat hét múlva halálom után adja kezét Rideghváry Bencének, ki nyomdokomba lépni leginkább érdemes. Így leend nyugtom a föld alatt és üdvöm az égben. Leírta-e ön, amit eléje mondtam, Marie?

A nő kezéből kihullott a toll, két kezét homlokára tette, és hallgatott.

– Az óra végire jár – rebegé a haldokló, küzdve a semmivélét férgei ellen. – De „non omnis moriar²²”! A mű, mit megkezdtem, utánam fennmarad, Marie! Tegye ön kezemre kezét, és hagyja rajta, míg azt megfagyni érzi. Semmi érzélgés, semmi könny, én akarom, hogy ön ne sírjon. Nem veszünk búcsút. Lelkemet önre hagytam, s az nem fogja önt elhagyni soha; az számon kérendi öntül minden reggel, minden este, hogyan töltötte ön be azt, amit önnek végső órámban meghagytam. Én itt leszek! Mindig itt leszek.

A nő úgy reszketett.

A haldokló pedig csendesen egymásra tévé kezeit, s töredezett hangon rebegé:

– Az óra végire jár... Az orvosnak igaza volt... Már nem fáj semmi... Sötét lesz minden... Csak fiaim képe világít még... Ki jössz felém, onnan a sötétből? Állj ott! Ne közelíts!... Homályos alak!... Még mondanivalóm van itt!

Hanem az a nagy, homályos alak, mely előtűnt a semmivélét sötétségéből, közelített visszaparancsolhatatlanul, s nem várta meg, míg a nagy, hatalmas, kőszívű ember elmondja, mi parancsolnivalója van még ezen a világon, s rátette arcára láthatatlan kezét.

A nagy, hatalmas, kőszívű ember aztán, mikor érezte, hogy e még hatalmasabb úrnak engedelmeskednie kell: önként lecsukta szemeit, összeszorítá ajkait, nem várva, hogy segítségére jöjjenek a meghaláshoz, mint más veszendő embernek, és átadta nagy, törhetetlen lelkét a nagy tömlöctartónak – büszkén, vonakodás nélkül, mint illik nemesemberhez.

A nő pedig, midőn látta, hogy a végső perc betölt, s férje halva van, odarogyott térdre az íróasztal mellé, s két összekulcsolt kezét a teleírt papírra fektetve rebegé:

– Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd színed elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mindezen rossznak, amit ő véglehetősen parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, véghetetlen hatalmasságú Isten!...

Egy emberen túli, egy elképzelhetetlen borzadályú kiáltás hangzott fel a csendben.

A felriadt nő rettenve tekintte az ágyán fekvő halottra.

És íme, annak elébb lezárt ajkai most nyitva voltak, lecsukott szemei elmeredve és mellén összefogott két keze közül a jobb feje fölé emelve.

Talán az elköltöző lélek összetalálkozott az égben az utána küldött fogadással, s még egyszer visszafordulva az ég kapujából, a csillagok útjából, megtért porhüvelyéhez, hogy egy halál utáni kiáltással kijelentse végső, tiltakozó vasakarátát.

A túlvilágról

A csendőr elővette keblébe dugott piros bőrtárcájából a leveleket, s kiosztá azokat címeik szerint az illetőknek.

– Itt fogok várni az előszobában önök további rendelkezéséig.

Azzal ismét szalutált, sarkon fordult és kiment.

Mind a hárman sápadtan tekintének a kapott levelek címére, pecsétjére: ahogy szoktak fenyegető, rettegett tartalmú leveleket elébb borzadállyal körülnézegetni, mielőtt felbontanak. A pecsétten a hadbíróság körirata, a cím szabályos irodai kalligráfia, kétszer aláhúzva e szók: „ex offo”²³.

22 non omnis moriar: nem halok meg egészen (latin)

23 ex offo: hivatalból (latin)

Aranka bölcsőjébe fekteté ölében levő gyermekét. Azután ki-ki feltörte a maga levelét. Ugyanazon irodai szépírással mindenikben egyformán ez van írva:

„Kötelességemnek tartom az ide mellékelt, hivatalosan megvizsgált s elküldhetőnek talált iratot önhez átmeneszteni.”

Alatta olvashatatlan macskakaparás mint név.

A mellékletben odacsatolt iratok voltak Jenő levelei.

Az Ödönhöz írt levél így szól:

Kedves Edmund!

Én ma bevégzem azt, amiért éltem; meghalok elveimért.

Ne sújtson le ez eset; én felemelt fővel állok előtte.

Itt hagyom áldásomat, s magammal viszem hitemet.

Kiomló vérünk nem hull háládatlan földbe; arany boldogságot fog teremni egykor hazánk-nak, az emberiségnek.

Ti csendesen fel fogjátok építeni a romokat, amik most a mi fejünkre szakadtak.

A hajó kormányja ismét kezetekbe fog kerülni, elébb vagy utóbb.

A mi sírköveink lesznek a jel, hogy ott szikla van, amerre nem kell a hajót kormányozni.

Én sorsommal kibékülve halok meg.

Jó nőmet, két kis gyermekemet van kire hagyjam; egy oly jó testvér mellett, mint te vagy, nincs miért aggódnom sorsuk felett.

Töröld le Aranka könnyeit, kis Bélát, kis Edömért csókolod meg helyettem, s ha kérdik egykor a gyermekek hol vagyok, mondd: szívedben vagyok!

Mondd, otthon vagyok – anyám házában vagyok – a haza sírjában vagyok.

Té pedig légy férfi, és ne hagyd el magadat!

Élj családunknak, kit tartson meg sokáig, és hazánk-nak, kit tartson meg örökké az Isten.

Testvéred, Eugen

A fiatal nő levelében pedig ez volt:

Kedves szeretett Arankám!

Lelkemben hangzik most is édes szavad: „Kövesd, amit szíved parancsol!” Követtem azt.

Bocsáss meg nekem azért, hogy meghalok.

Kívánom, hogy midőn értem sírsz, tőlem vigasztalva légy!

Kis gyermekeidet bánatos arcoddal ne szomorítsd; tudod, hogy azok félnek bánatos arcodtól, s korán elszoktatod vele gyöngye szíveiket az örömtől.

Légy jó anyámhoz, testvéreimhez; ők gondot viselnek rátok.

A kis arcképet takard be fátyollal, hogy ne jusson róla annyiszor eszedbe a múlt.

Nem kínozlak soraimmal sokáig; úgy szeretnék elmúlni, hogy az teneked ne fájjon.

Egy csókot küldök hozzád, keresztül a légen, keresztül az égen – vajon megkapod-e?

Isten oltalmazzon örökké!

A síron túl is szerető

Eugenod

Az ifjú nő az ég felé emelte arcát, s ha szállnak szellemek a légen keresztül, e csókot éreznie kellett.

A túlvilágról jövő szerelemvallomás volt az; tiszta, éteri, csillagi szerelem, minő az angyaloké, a szellemeké, a testvérlelké.

Az anyjához írt levél pedig így szólt:

Kedves, imádott jó anyám!

Ami szóval eljöttem tőled, azon szóval térek vissza hozzád: „Szeretlek!”

Tudod, hogy engedelmes, szófogadó fiad voltam mindig.

Aranka gyermekei koldulni nem fognak, ugyebár?

Mindent jól, bölcsen intéz el a sors.

Aki meghal, annak meghalni jó.

Neked erős szíved van, neked magas lelked van; nem szükség, hogy az én erőmből hagyjak rád valamit.

A Gracchusok anyjának is odatették megölt fiait az ölébe – és nem sírt.

Azokat, aki dicsőn haltak meg, anyjaik nem siratják meg! Te mondad.

Tehát ne sirass!

Légy keresztény, és mondd: „Atyám, a te akaratod!”

És bocsáss meg halálomért mindenkinek.

Bocsáss meg annak, ki vádjával siettetett a sírhoz; és egykor tudasd vele, hogy nehéz tetteivel nagy jót cselekedett. Megkönnyíté rám nézve a meghalást. Köszönöm neki!

Én mindenkivel kibékülve válok meg innen, s hiszem, hogy nekem is megbocsát mindenki ideát.

Egy óra múlva odafenn vagyok az atyámnál. Ti ketten engem szerettetek legjobban valamennyiünk között. Mikor kicsiny voltam, s nehéz vitáitok voltak együtt, sokszor voltam köztetek engesztelő közbenjáró. Most ismét az leszek.

Anyám. Hívnak! Isten veled!

Szerető fiad

Eugen

Csak csendes, elfojtott zokogás hangzott, midőn a három levelet egymás közt hárman kicserélték. Nem volt szabad hangosan. A szomszéd szobában van az idegen ember, és mindent meghall!

Attól pedig meg kell kérdezni, hogy mire vár még.

De ki kérdi meg? Kinek van beszélni való szava e pillanatban? Ki tud magának parancsolni most?

Ödön letette homlokát az asztalra, és mozdulatlan maradt. Aranka odaomlott napa²⁴ lábaihoz, s annak ölébe rejté zokogó arcát. A nagyobbik fiú, ki nem értette még az élet bajait, megrettenve húzódott kisöccse bölcsőjéhez, s csitítva inté, hogy most pisszenni sem szabad!

Leghamarább tudott keblének tengercsendet parancsolni az özvegy.

Letörülte könnyeit. Felállt.

– Egy percre ne sírjatok! Üljetek helyeiteken nyugodtan!

24 napa: anyósa

Példát mutatott, hogyan kell nyugodt arcot mutatni.

Azután az ajtóhoz ment, azt kinyitotta, és kiszólt:

– Uram, bejöhet már.

A csendőr belépett. A sisak a fején, bal keze a kardján.

– Van önnek még valami közlendője velünk?

– Van.

Azzal keblébe nyúlt, s egy kis, összehajtott csomagot vett elő.

– Ez.

Baradlay Kazimírné kibontá a csomagot. Egy kék selyemmellény volt abban. Aranka hímezte egykor; gyöngyvirág-füzérek voltak rajta és pensée-k²⁵. S a gyöngyvirág és pensée-hímzet között három lyuk, minőket golyók szoktak ütni, perzselt szélű, véres ajkú lyukak. A hímzetekről megtudták, „ki” küldte azt, s a három lyukról azt, hogy „honnan”.

A csendőr nem szólt hozzá semmit. Csak egy percre levette fejéről a fővegét, amíg a csomagot kibontá a nő.

Baradlayné megkeményíté szívét. Még nem szabad! Szilárd ingatlan léptekkel ment szekrényéhez, felnyitá, kivett belőle egy papírba göngyölt tekercset, s azt a csendőrnek adta. – Száz arany volt.

– Köszönöm – monda.

A csendőr arra valamit beszélt az Istenről (mi köze hozzá?), s ismét szalutált, és elhagyta a termeket.

Most már aztán „szabad”!

1869

25 pensée-k: árvácskák

ERDÉLYI JÁNOS

(1814–1868)

A magyar népdalok [részlet]

[IV. rész]

Tegyünk azonban próbát, s kísértsük meg nyomozni az előttünk fekvő dalokból azoknak idejét s történeti becsét, s velők a népköltészetnek is folytonos keletét s divatát, kezdve a XVI. századon, a mi korunkig. A mennyiben pedig én oklevél- s régiségbúvár nem vagyok, s okoskodásimat csak az itt közlött adatok nyomán fűzhetem, melyek mind mai írásmód szerint jöttek szemeim elé, ki akarom alkudni előre olvasómmal, hogy teljes, hézag nélküli folyamat és bizonysgot ne várjon. Most még mindig a történeti mezőn lévén népköltészet körüli vizsgálódásunkban, azon véleménynel tegyünk újabb lépést, hogy egyik idő átnyújtja emlékeit a másiknak, mert ez a történetek folyamának természete. Már az előbbi korszakból tudunk adatokat, melyek egyformán szólnak a következő időkre. Ilyen nevezetesen mindaz, mit főlebb előadék a népköltészet ép vagy töredék maradványairól. Az előbbeni korszakba tartoztak ugyanis az események s úgy okoskodánk, hogy ha később azaz a XVI. században és után is megvoltak emlékeik a népnél, mennyivel inkább akkor, midőn éppen szeme láttára történtek azok. Hozzuk által tehát mi is a szóban lévő időközre az ide tartozókat, mint bizonyságait állításunknak s nézzünk továbbá is szét adataink nyomán.

A XVI. században két nagy dolog történt hazánkra nézve, úgymint a reformáció és a mohácsi vész. Az első mélyebben vitt bennünket Európa mozgalmaiba, mint talán maga a keresztyénség fölvétele, mert úgy szólván kikapott magunkból, azaz megosztá nemzetünket s lelki sebekkel veré az országot örök időkre, ha egy, nem magasabb, de létükre nézve elhatározóbb eszme, a nemzetiség eszméje nem fog gyógyításához; a másik önföldén tette semmivé a magyart, s új meghasonlásba vitte hazánkat, melyben király és király álltak szemközt egymással, és vallás és nemzetiség – e két legszentebb tárgya nemzetünknek – vitte elől a dulongás¹ fegyverét, s utánok az emberi szenvedélynek, apró nemű rosszaknak táborilag rendezett serege. Ha e korból semmink sincs, köszönjük meg, hogy magunk megvagyunk, s azt elmondhatjuk, mert kiállottuk a tűzpróbát. A zsidó nép veres tengeren szálla be az ígért földjébe, nekünk minvérünkéből készült a tenger, és mindezt meg kelle még lábolni azonfelül. Le volt verve, mert másképp nem lehetett, a nemzeti kedély, s fázott a lélek a szigorú élet hidegében. A kornak nem volt más jellem a kétségen kívül, csak a hit tarthata meg bennünket; azért ezen időszaknak minden jeleneire rá van ütve a vallásosság bélyege.

Az e korba tartozható énekeken tehát kettő fog szükségképp felőtlenni: *vallás és nemzetiség* színezete, mely utolsóhoz leginkább a német és törökre vonatkozó helyek fognak adni legbiztosabb kulcsot. A vallásos színezetű szerelemdalokról ha nem lehet is biztosan mondani, mikor születtek, annyi igaz, hogy a reformáció után, és nem előbbi időkből valók. Ezen dal „Arany ezüstért” következő sora: „előtted való szép járásaért” szeresd a leányt, teljesen bibliai, s a szentírás ismerése után érthető, hol Isten előtt járni annyi, mint Istennel közelebbi társalko-

¹ dulongás: harc, viszály

dásban lenni, Istent félni, tisztelni. A négyes rímet is e kor bélyegeül gondolom, melyre hiteles példa a Mátyás király halálára írt emlékdal. Tartalma bölcseledő, valami erkölcsi oktatás, de nem száraz és fölöttébb egyszerű. Benne a ritmus tisztán megtartva, s majd nem úgy pattog, mintha adonicus² versekből volna szerkesztve. Egy másdal sokkal virágzóbb és költőibb, melyben a szenvedő dalnok ellentétbe teszi magát a virágzó tavaszi természettel. A fájdalom benne mélyebb, mondhatnám keresztyénibb, mint hogy idilli volna. A gyenge szónak használata kezeskedik népi eredetéről. Ugyanis számtalan helyen és külön árnyéklatokra fordul elő ezen építhetően a magyar népdalokban. A fának *gyenge* ágai vannak, *gyenge* fejű a kéz, *gyenge* (azaz gyengéd) a szerelem, *gyengén* csókol a szerető, *gyenge* a csók, *gyenge* a szem, holott más értetik alatta, mint fájós vagy rossz szem, elfárad a szerető *gyenge* teste, *gyenge* szavaidra nem mehetek, *gyenge* siralmát vitéz Szilágyi meghallotta, *gyenge* karcsúnak iratik Lajos, szép ifjú király termete; *gyengének* a kedves, *gyenge* értelem; *gyenge* a vállad megfázik; fűrejszke, *gyenge* a te állad, egy csángó dalban; *gyenge* ifjúcska; *gyenge* piros orca, *gyenge* vagy a sarlóra, gyöngye vagy a házasságra, *gyöngye* testem diófalevelen nyugszik, a *gyenge* galyacsát össze ne törjétek, *gyenge* testem rongálni, *gyöngye* karommal fölemellek; hívjon engem *gyenge* violának, *gyenge* lábad fázik, *gyenge* harmat neveli a búzát, megbocsáss *gyenge* viola *gyenge* karom ölelgetni való, velem *gyengén* bánjál, letaposom *gyenge* lábaimmal, *gyenge* leánykákkal mulatozni, *gyenge* karja *gyenge* vállam takarja, *gyenge* kezem fázik, néha kipihenjek *gyenge* karjaidon, *gyenge* lábad feláztatja, *gyenge* virág, *gyenge* szűz, *gyenge* nád, *gyenge* nád! stb. hogy tovább ne folytassam. Ebből pedig kettő megjegyzendő, úgymint először a szónak ama régi kelete, mikor még a gyöngéd forma nem fejtett ki a *gyengéből* s ez amaz helyett is használtatott, másodszor a magyar ízlésnek nagy szeretete a *gyöngéd* iránt; miért a *gyenge* szót úgy lehet venni, mint egyik ősi, állandó epithetonát³ a magyar népköltészetnek, minő minden nép dalaiban fordul elő, s így a mienkben is. Ily többféle ízben használja szintén Zrínyi a *gyenge* szót mondván: *gyenge* illatokat; *gyenge* tüvel varrott szép sátor ernyőket stb. – A kérdés alatti népdalba hit színét vegyíti ez a sor: „Talán e világban nem leszen örömem”. Aztán „szomorodott szív”, „a nehéz gyötrelmek” „énekszóval” és „világból kimúlok” kifejezés. Szép jelentése van a *kel* igének e szavakban: virágokból koszorúk *kelnek*. Egy dal (Panaszimat mondani nem merem) még világosabban elárulja vallásos elemét, hol a szerető mintegy bűnös képében áll elő, s kéri Istent, hogy fordítsa jóra életét. Azért benne az *angyal* szó használata nem vallási, hanem világi, azaz szerető értelmében, szintén megüti a figyelmet; s az „Isten, bűnös, angyal, rózsza” kifejezések alig összeillő vegyítése világi és vallásosnak.

A régibb s velősebb dalok példányát látjuk egy dalban, melyet valami külföldre költöző, vagy rabul vitt szerető költhete, mint e sorokból kitetszik:

Többé nem látlak

Gyakorta violám.

Nálad nélkül leszen

Már egyedül életem,

Az idegen földön rettentő gyötrelmem.

Búcsú fejében írhatta ezt a szerencsétlen, mert még indulásról beszél a végén, melyet a legszigorúbb megnyugvás hangján fejez be, mondván:

² adonicus: időmértékes verselésű sorfajta

³ epithetonát: (díszítő) jelzőjét

– velem egy útra kívánnál indulni,
De minthogy nem lehet, csak el kell maradni.

Ezen dal ismeretes a székely földön is, hol régi dálnak tartatik és egyik a legkedvesebb dalok közül.

Keletre, vagy legalább keletnek a Szentírás olvasása által megújított emlékezetére, tehát a vallásos korra viszi figyelmünket a cédrus, füge és pálmafának mindannyi előfordulása. Hogy pedig e dalok éppen úgy vannak most, mint első megszületésökkor, állítani képtelenség. A népdalok emlékezet által élven, nem köttetnek meg a betűkben s így korral korra nyerne csinosodást, új mázt, simaságot, s csak a bennök lappangó eszme után mondhatunk valamit eredetökről. – A háborgatott nemzetiség nyugtalan korára lehetne tenni az efféle bordalokat:

Adjon Isten bort, búzát, egészséget,

Országunkban békességet.

Aztán:

Adjon Isten minden jót,

----- egészséget.

Magyarok közt békességet.

Ha megtudnók mondani, mikor volt oly idő hazánk életében, hogy nem lett volna helyén mindig a kívánság. Még is a hol az mondatik:

Legyen úgy, mint régen volt...

Süvegelje meg a magyart mind a német, mind a tót.

Kivehető, miszerint ezt a nemzetiség meggyalázott korában dalolták, mely szintén hosszan tartott hazánk egén; a nagy nemzeti élet pedig, mely Nagy Lajos vagy Mátyás ideje volt, már régen elmúlt. Van mind emellett egy ének, mely a magyar virágzást egyenesen Szent István király idejére teszi:

Ennek az életében

Élet a Magyarország,

Ő halála után

Lett holt eleven ág.

Ez ének a katolikus egyház énekei közé tartozik, s hihetőleg régibb eredetű, mint eddig felhozott énekeink; különben gondolni sem lehetne, miképp felejtethé ki az író, ha Mátyás után írta ez éneket, a legigazságosabb fejedelem említését Magyarország sorsának dicséretéből.

Régi dálnak látszik a Szilágyi és Hajmási históriája⁴: *Egy szép dologról én emlékezném* stb., ha benne a nyelvet tekintjük; holott kivált a Szent István királyt visszaóhajtó ének, ítélve belsejéből, csakugyan régibb. Hogy e történet már azelőtt is meg volt énekelve, kitetszik a végső három sorból:

Ezer öt százban és hetven fölött írnak egyben,

Egy ifjú szörzé vala ültében, Szöndörő várában,

Egy *poétának* ő verseiből, szomorú szívében.

Ki lehetett ez a poéta, kinek verseiből szerkeszté ifjú költőnk a magáét, nem tudatik, vala-mint az sem, melyik Szilágyi Mihály volt, vajon a Mátyás király nagybátyja-e, a történet egyik

⁴ Szilágyi és Hajmási históriája: XVI. századi históriás ének szerint a Rigómezőnél vitézül harcoló Hunyadi János az életét csak úgy őrizhette meg, hogy két derék vitéze, Szilágyi Mihály és Hajmási László feltartóztatta a törököt, amíg a vezér elmenekült; de a két vitéz fogságba került, s ott sínylődött sok derék társával a konstantinápolyi tömlöcben

hőse. Mennyi különbség van ezen és ama költemény között, mely Mátyás király halálára íratott, pedig több mint nyolcvan év folyt el a kettőnek kelte között! Az „Egy szép dologról” harminc három strófából áll, és nem kevesebb mint tizenegyben örökösen *vala* rímez *valá*-ra, míg a Mátyás emlékdala négy rímet is többnyire szerencsével bír meg. Azonban az „Egy szép dologról” nincsen is szorosan rímekre csinálva. Formája a három soros olasz versmértékre (terza rimára) emlékeztet, de meg van hosszabbítva. Tehát egyrésztől eltérés benne azon egyszerű nemétől a három sornak, melyben a Házások éneke⁵ íratott, másfelől kevesebb gond a rímre és ritmusra, mint akár abban akár a Both Jánost sirató énekben⁶. Mindkettő mutatja, legalább előttem, hogy a két költemény népé soha nem volt, mert akkor annak vétetett volna ritmusára, holott jelenleg magyar mértékhez szokott fülnek alig olvasható, mind a mellett mint nyelv és koremlék méltó megtartatni s ösmértetni.

1846

5 Házaspok éneke: a régi magyar irodalom kedvelt tanító műfajának ez a darabja 1541-ben keletkezett

6 Both Jánost sirató énekben: költészetünk egyik legrégibb emléke, melyet Mátyás király követének, Both Jánosnak Törökországban történt elvesztéséről írt Gergely nevű szolgája

BAJZA JÓZSEF

(1855–1938)

Dramaturgiai és logikai leckék

[részlet]

Másodszor szólalok meg ez úttal a színészeti bírálatok ügyében, s ámbár most kissé hosszasan, de reménylem – ha isten színi kritikusainknak a közöttök kivált Munkácsy János úrnak erőt, egészséget adand nem utólszor. A játékszín ügyén országos figyelem függ, érdemli a fáradságot, hogy róla hosszabban is beszéljünk. Megnyíltak az elménczség, a szójáték csatornái, várhatunk nagy humoristikai áradást, mely leginkább az én építményeimet, apró viskóimat fogja fenyegetni, azonban, mivel isten kegyelméből gonddal vannak építve s olykori veszélyek némileg már meg is edzették őket, reménylem, most is ki fogják állani az ostromot, azért én egész nyugalommal csak azon hullámok ellen ügyekszem gátakat rakni, melyek a közügy ellen látszanak erejüket intézni. Mit én a pesti Társalkodó¹ ez évi folyamának XIX. számában mondtam, annak veleje röviden ennyiből áll: „Kritika úgy használ s úgy gyakoroltatik célirányosan, ha tanít; művészet nem eléggé ismert nemében tanítani csak úgy lehet, ha bővebb és részletes magyarázatokba bocsátkoznak kritikussaink. A színészet nálunk, practice² bölcsőjében, theoretice³ ismeretlen föld lévén, kritika által úgy taníttathatik, ha állításainkat minél inkább megmagyarázzuk, kritikáink pedig akkor nyerhetnek hitelt és elfogadtatást, ha elvekből folynak és okokra támasztatnak. Eddigi színi bírálóink vagy magasztaltak túlságig, vagy korholtak céltalan élességig, a nélkül hogy elvekből s okokkal szólván, magoknak ezen korholó élességre tanítás által szerettek volna jogot. Bírálatainknak e szerint nem lehet jó sike-re; ártanak az ügynek, nem használnak; a közönséget idegenítik az üggyől, a színészeket pedig jó korán hozzá szoktatják a kritikát oly valaminek tekinteni, ami pusztá személyes tetszéseket mondogat dicsérve vagy ócsárolva; hozzá szoktatják, hogy magokat bölcsőbbeknek képzeljék bírálóiknál, s fölül minden kritikán. Ez okból kéretnek a színi bírálók, hagyjanak fel kritikáikkal, vagy ha nem, nyúljanak a tárgyhöz több készüllettel, mint amit eddig bizonyítottak.”

1836

1 Társalkodó: 1832-től 1848-ig Pesten kiadott politikai lap

2 practice: gyakorlat

3 theoretice: elméletileg, elméletben

FORRÁSJEGYZÉK

- A magyar költészet antológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Angol költők antológiája*, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1960.
- Apáczai Csere János: *Az iskolák felette szükséges voltáról*, Magvető Kiadó, Budapest, 1981.
- Apáczai Csere János: *Magyar Encyclopaedia*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.
- A kuruc kor költészete I–II.*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- August Wilhelm Schlegel és Friedrich Schlegel: *Válogatott esztétikai írások*, Tandori Dezső fordítása, Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.
- Byron válogatott művei I–II.*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Bajza összegyűjtött munkái 1–6.*, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, é. n.
- Balassi Bálint: *Összes versei és szép magyar comoediája*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Berzsenyi Dániel művei*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Csokonai Vitéz Mihály összes versei, 1–2.*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- Edgar Allan Poe: *A Morgue utcai kettős gyilkosság*, Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2009.
- Erdélyi János: *A magyar népdalok*, www.szozat.org
- Károli Biblia*, internetes forrás: www.szentiras.hu
- Gyergyai Albert: *Egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szüzleányról való széphistóriai*, Kner Izidor Könyvnyomtató, Gyoma, 1921.
- Heinrich Wölfflin: *Művészettörténeti alapfogalmak*, Mátyás Stefánia fordítása, Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- Jean-Jacques Rousseau: *A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei*, Kis János fordítása, PannonKlett Kiadó, 1997.
- Klasszikus francia költők*, Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1968.
- Johann Wolfgang Goethe: *Faust*, Kálnoky László és Jékely Zoltán fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Goethe versei*, LyraMundi, Európa könyvkiadó, Budapest, 1972.
- Jókai Mór válogatott novellái*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Jókai Mór: *Az arany ember*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Jókai Mór: *A köszívű ember fiai*, Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1967.
- Jonathan Swift: *Gulliver utazásai*, Szentkuthy Miklós fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Kármán József: *Fanni hagyományai*, Franklin-Társulat, Budapest, é. n.
- Johann Gottfried Herder: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*, Imre Katalin és Rozsnyai Ervin fordítása, Gondolat Kiadó, Budapest, 1978.
- Kazinczy Ferenc: *Fogságom naplója*, Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1976.
- Kölcsey Ferenc: *Himnusz*. [Az egységes tankönyvi olvasat *A magyar helyesírás szabályai*, 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. alapján, az alábbi források felhasználásával készült: Kölcsey Ferenc eredeti, 1823-as kézírata; Kölcsey Ferenc összes művei. (S. a. r. Kerecsényi Dezső). Budapest, é. n. [1943.], 75–76. o.; Kölcsey Ferenc összes művei I. (S. a. r. Szauder József). Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1960. 100–102. o.; Kölcsey Ferenc: Versek és versfordítások (S. a. r. Szabó G. Zoltán). Universitas Kiadó, Budapest, 2001. 103–105. o.]
- Kölcsey Ferenc összes versei*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1990.
- Lengyel költők antológiája*, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1969.

- Magyar felvilágosodás. Szöveggyűjtemény a kor irodalmából*, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1984.
- Miguel de Cervantes Saavedra: *Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha 1–2.*, Benyhe János fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.
- Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Pázmány Péter: *Egy keresztyén predikátortul S. T. D. P. P. az kassai nevezetes tanítóhoz, Alvinci Péter uramhoz íratott öt szép levél*, Magyar Remekírók, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Petőfi Sándor művei I–II., Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1976.
- Puskin: *Anyegin*, Áprily Lajos fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Reményik Sándor összes versei I–II., Révai Kiadó, Budapest, 1944.
- Pálczi Horváth Ádám: *Magyar versek könyve*, Magyar szemle Társaság, Budapest, 1942.
- Hét évszázad magyar versei I–III.*, Szépirodalmi kiadó, Budapest, 1972.
- Robert Burns versei*, Lyra Mundi, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1972.
- Heine versei*, Lyra Mundi, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Tinódi Sebestyén: *Eger vár viadaljáról való ének*, Egri Vár Baráti Köre, Eger, 1980.
- Voltaire: *Candide vagy az optimizmus*, Gyergyai Albert fordítása, Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1966.
- Vörösmarty Mihály összes költeményei, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Vörösmarty Mihály: *Zalán futása*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985.
- Walter Scott: *Ivanhoe*, Szinnai Tivadar fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- William Shakespeare: *Szonettek*, Szabó Lőrinc fordítása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.